

JAVNOST I VOJSKA
zbornik radova

JJAVNOST I VOJSKA
zbornik radova

Priredili

Miroslav Hadžić
Milorad Timotić

Izdavač

Centar za civilno-vojne odnose, Beograd
www. ccmr-bg.org

Lektura i korektura

Tatjana Hadžić

Priprema za štampu

Violeta Đokić

Dizajn korica

Boris Brozović

Tiraž

300 primeraka

Štampa

Goragraf, Beograd

*Istraživanje je pomogla Vlada Velike Britanije
Objavlivanje knjige omogućila je Misija OEBS u Srbiji*

ISBN – 86-83543-43-9

Beograd, septembar 2006

JAVNOST I VOJSKA

zbornik radova

Priredili

Miroslav Hadžić

Milorad Timotić

Beograd, septembar 2006

SADRŽAJ

UREDNIČKE NAPOMENE	7
--------------------------	---

I DEO UPOREDNA ISKUSTVA

<i>Jan Hartl</i> ZNAČAJ JAVNOG MNJENJA U KREIRANJU BEZBEDNOSNE I ODBRAMBENE POLITIKE	11
<i>Filip Manigar</i> EVROPSKO JAVNO MNJENJE O BEZBEDNOSTI I ODBRANI ...	23
<i>Marjan Malešič, Ljubica Jelušič</i> SHVATANJE BEZBEDNOSTI U JAVNOSTI SLOVENIJE (ODABRANA PITANJA)	41

II JAVNOST SRBIJE I CRNE GORE O REFORMI VOJSKE

<i>Jasmina Glišić</i> KOLIKO JAVNOST ZNA O VOJSCI I ODBRANI I DA LI JE TO VAŽNO	55
<i>Miroslav Hadžić</i> POVERENJE GRAĐANA SRBIJE U VOJSKU	83
<i>Milorad Timotić</i> OČEKIVANJA GRAĐANA OD REFORME VOJSKE	105
<i>Zorana Atanasović</i> POLITIČKE PARTIJE SRBIJE I STAVOVI O VOJSCI SRBIJE I CRNE GORE	133

III MEDIJSKA INTERPRETACIJA REFORME VOJSKE

<i>Jovanka Matić</i> MEDIJI O VOJSCI SCG U PROCESU REFORME	155
BELEŠKE O AUTORIMA	179
O CENTRU	181

UREDNIČKE NAPOMENE

Centar za civilno-vojne odnose, nevladina organizacija iz Beograda, započeo je juna 2003. godine, uz podršku vlade Velike Britanije, sistematsko istraživanje odnosa javnosti Srbije i Crne Gore prema reformi vojske. Do juna 2005. godine izvedeno je sedam krugova istraživanja u kojima su ispitani stavovi ukupno 14.379 građana Srbije i Crne Gore. Ovo je prvo domaće istraživanje kome je u središtu pažnje bila vojska, odnosno civilno-vojni odnosi u Srbiji (i Crnoj Gori).

Projekat kojim je rukovodio prof. dr Miroslav Hadžić sastojao se iz dva potprojekta. Prvi, kojim je rukovodio mr Milorad Timotić, obuhvatao je standardno ispitivanje stavova građana Srbije, bez Kosova i Metohije, kao i stavova građana Crne Gore o brojnim aspektima i dimenzijama reforme Vojske SCG.

Drugi potprojekat, kojim je rukovodila mr Jovanka Matić, obuhvatao je kvantitativnu i kvalitativnu analizu sadržaja najuticajnijih medija kojima su stečena pouzdana saznanja o načinima na koje su oni javnosti predstavljali i posredovali reformu vojske. Nakon svakog od sedam krugova istraživanja istraživači su svoje glavne nalaze predstavljali stručnoj i široj javnosti na konferencijama za medije. Potom su ukupni rezultati i analize za svaki krug istraživanja štampani i objavljeni u seriji brošura pod nazivom „Javnost SCG o reformi Vojske“.

U zbornik tekstova pod nazivom „Javnost i Vojska“, koji sada predstavljamo čitalačkoj publici, uvrštene su svodne studije svih članova projektnog tima Centra. Njima su pridodata i tri teksta stranih eksperata. Time smo hteli da potencijalnom čitaocu ponudimo i teorijska razmatranja o značaju ispitivanja javnog mnjenja, kao i o ulozi javnosti u kreiranju bezbednosne i odbrambene politike. Domaćoj javnosti isto tako predstavljamo i rezultate komparativnog istraživanja javnog mnjenja zemalja Evropske unije, kao i zasebno istraživanje stavova javnosti Slovenije.

Priredivači

I DEO

UPOREDNA ISKUSTVA

Jan Hartl

ZNAČAJ JAVNOG MNJENJA U KREIRANJU BEZBEDNOSNE I ODBRAMBENE POLITIKE

NASTANAK JAVNOG MNJENJA

Javno mnjenje za mnoge predstavlja pojam koji je potpuno jasan i koji je toliko postao deo njihovog svakodnevnog života da sebi retko postavljaju pitanje o prirodi ili o istorijatu nastanka javnog mnjenja. Većinu ljudi bi verovatno iznenadio podatak da se pojam javnog mnjenja (kao značajnog činioca društvenog, političkog i ekonomskog života društva) na istorijskoj pozornici pojavio tek pre nekih dvesta godina. Do kraja 18. veka samo izuzetno beležimo istovremenu pojavu sva tri faktora koja predstavljaju neophodne preduslove za nastanak snažnog javnog mnjenja: 1) značajan napredak opšteg javnog obrazovanja, 2) pojavu srednjih slojeva i sa tim povezanu pokretljivost ljudi i 3) rađanje masovnih medija. Starovekovna i srednjovekovna društva bila su podeljena specifičnim lokalnim interesima raznih grupa, pa nisu imala potrebu da razviju niz zajedničkih vrednosti i interesa ili da obezbede svima dostupne informacije o pitanjima koja su imala opšti značaj. Javno mnjenje postalo je snažan društveni činilac u Evropi za vreme Francuske revolucije, a početkom 19. veka u Sjedinjenim Državama, kako to opisuje Aleksis de Tokvil.¹

Iako je već i tada postojalo, javno mnjenje se (u modernom značenju te reči) tokom 19. veka još uvek razvijalo, izrastalo i jačalo svoj uticaj na razmatranje i rešavanje raznih društvenih, političkih i ekonomskih pitanja i tema. Njegov uticaj se primećuje u sistemima kako zvanične, tako i nezvanične društvene kontrole, kao i u naporima suzbijanja siromaštva i postizanja većeg blagostanja radničkih klasa. Javnost, shvaćena kao skup ljudi zainteresovanih za ista pitanja koji radi toga ostvaruju međusobnu komunikaciju, sve više se uključuje u politički život, i to uglavnom u Sjedinjenim Državama, gde su se prva novinarska istraživanja javnog mnjenja pojavila još 1824. godine u kampanji za predsedničke izbore. Trebalo bi napomenuti da se u ostalom delu sve-

---

¹ Alexis de Tocqueville, *Democracy in America* (New York, Knopf, 1835)

ta razvoj javnog mnjenja odvijao relativno sporo iako pod budnim okom naučnika iz oblasti društvenih nauka (Dž. Brajs, F. Tenis)². Do značajnijeg razvoja javnog mnjenja došlo je tek po izbijanju Prvog svetskog rata.

Prvi svetski rat je pokazao da su države u modernom svetu međusobno povezane i da svet zavisi od masovnih medija. Delovanje ljudi bilo je rezultat posredovanih tumačenja i zavisilo je od stereotipa i „predstava u glavama ljudi“. Javno mnjenje postajalo je važan, pa čak i dominantan faktor društvenog razvoja, kako to, neposredno posle rata, primećuje Volter Lipman (Lippmann, 1922)³. Do kraja rata su već bila napravljena značajna otkrića u oblasti socijalne psihologije, i u teoriji i u empirijskim istraživanjima. Teorija stavova doprinela je razumevanju motivacije ljudi i anatomije mišljenja (kao verbalizovane, uglavnom kognitivne komponente stava). Krajem dvadesetih godina prošlog veka pojavili su se i sofisticirani instrumenti za merenje stavova – skale stavova (Bogardus, 1926; Thurstone, 1929)⁴. Do kraja te decenije nove metode merenja stavova postale su opšteprihvaćene u nauci. One su još više doprinele kvantifikaciji u društvenim naukama, nadovezujući se na već primenjivan postupak zasnovan na korišćenju reprezentativnih uzoraka (Arthur Bowley, 1916)⁵. Upotreba i zloupotreba javnog mnjenja postala je glavna tema autora zainteresovanih za propagandu, publicitet i odnose sa javnošću već od kraja 20-ih godina.⁶ Gledano iz današnje perspektive, prelomni trenutak morao je nastupiti onda kada je postalo jasno da značajni istorijski događaji u velikoj meri nisu bili rezultat objektivnih zakona razvoja, kao ni izraz ideja, već posledica aktivnosti zasnovanih na nepotpunim, nepouzdanim tumačenjima amatera, nezainteresovane i neobaveštene javnosti i izmanipulisanih masa.

Tokom tridesetih godina prošlog veka, praktičan značaj javnog mnjenja otvorio je put istraživanjima tržišta, kao i opštim istraživanjima javnog mnjenja. Dramatičan uspeh istraživanja javnog mnjenja predstavlja predviđanje ishoda američkih predsedničkih izbora 1936. godine, koje je sačinio Džordž Galup. Galup je popularisao činjenicu da se korišćenjem relativno skromnog reprezentativnog uzorka može predvideti ponašanje ljudi, uz mogućnost greške koja je u prihvatljivim granicama. Do kraja tridesetih godina istraživanja javnog mnjenja raširila su se po celoj teritoriji SAD, a četrdesetih i po celoj Evropi. Sistematsko proučavanje javnog mnjenja dovelo je do usavršavanja istraživačkih postupaka i tehnika. Istraživanja su bila usmerena ne samo na opis stanja, već i na dublje razumevanje vrednosti, stavova i uverenja ljudi. Naučnici su počeli da proučavaju ne samo usmerenost javnog mnjenja, već i intenzitet, stabilnost, konzistentnost stava javnog mnjenja, kao i razne druge aspekte javne svesti.

² James Bryce, *The American Commonwealth* (New York, Macmillan, 1899); Ferdinand Toennies, *Kritik der Oeffentliche Meinung* (Berlin, J. Springer, 1922)

³ Walter Lippmann, *Public Opinion* (New York, Macmillan, 1922)

⁴ E. S. Bogardus, „Measuring Social Distance“ (*Journal of Applied Sociology* IX, 1925), pp. 299-308 and L. L. Thurstone and E. J. Chave, *The Measurement of Attitudes* (Chicago, University of Chicago Press, 1929)

⁵ Arthur Bowley, *Livelihood and Poverty* (London, 1916)

⁶ Edward L. Bernays, *Public Relations* (New York, 1952)

Javno mnjenje i odbrambena politika

Prvi svetski rat suočio je naučnike koji se bave društvenim naukama, ali i novinare i političare sa fenomenom pojma masovnog društva i masovne propagande. Pokušaji da se tokom rata utiče na javno mnjenje pokazali su, sa jedne strane, njegovu nepostojanost i osetljivost dok su, sa druge strane, otkrili koliko malo znamo o procesu formiranja, izražavanja i merenja stavova javnog mnjenja. Proučavanje i primena znanja o javnom mnjenju dobili su ključni značaj tokom Drugog svetskog, kao i tokom Hladnog rata. Ako bismo napravili pregled svih tema koje je Galupov institut proučavao od 1936. godine, videli bismo da su teme rata i odbrane najznačajnije javnog mnjenju. Istaknuti naučnici, kao što je na primer bio Hadli Kanttril, pomogli su predsedniku Frenklinu Ruzveltu da shvati američko javno mnjenje i da utiče na formiranje njegovog stava o ulasku SAD u rat.

Iz današnje perspektive mogli bismo reći da je stav javnog mnjenja svuda prisutan i relevantan. Međutim, manje je poznata istorijska činjenica da je javno mnjenje u ranoj fazi svog razvoja imalo značajan uticaj na rešavanje pitanja rata i mira, odnosno na izbor različitih odbrambenih i bezbednosnih mera.

U drugoj polovini dvadesetog veka interesovanje za javno mnjenje (kao i za njegova empirijska proučavanja) enormno se proširilo po celom svetu. Stav javnog mnjenja i proučavanje tog mnjenja shvatani su kao instrumenti jačanja demokratije, razvoja otvorenog društva, poboljšanja komunikacije među ljudima i razumevanja njihovih motiva – pa su tako socijalne mere i druga zakonodavna pitanja utvrđivana na sistematičan, dosledan i efikasan način. To što su komunisti u Centralnoj i Istočnoj Evropi (nakon preuzimanja vlasti krajem četrdesetih godina prošlog veka) zatvorili novoosnovane institute namenjene istraživanju javnog mnjenja, kao i to što nisu koristili pojam javnog mnjenja, nije slučajnost. To nije nikakvo čudo, jer javno mnjenje podrazumeva pluralnost i različitost, a komunisti su insistirali na dominantnoj ulozi samo jednog segmenta društva, odnosno na dominantnoj ulozi radničke klase koju predvodi njena avangarda – komunistička partija. Najveći broj zemalja Centralne i Istočne Evrope morao je da sačeka ponovno uvođenje pojma javnog mnjenja, kao i njegovo istraživanje sve do šezdesetih godina prošlog veka (na primer, u Čehoslovačkoj do 1967. godine mada je ponovo sve ukinuto 1968. godine, posle ulaska Rusa).

U međuvremenu, u zapadnom svetu javno mnjenje postajalo je sve vidljiviji deo političkog procesa. Od 1960. godine, političke kampanje su počele u velikoj meri da se oslanjaju na proučavanje javnog mnjenja i pridobijanje masa. Veština političkog marketinga bila je još više usavršena u drugoj polovini sedamdesetih godina. Naime, postojala je potreba da bude rešen problem koji je nastajao uglavnom zbog kolebljivih glasača slabog i nesigurnog političkog opredeljenja, čija je podrška bila promenljiva i uslovljena, kao i zasnovana na iracionalnim faktorima. Upotreba anketa u vreme izbora

početkom osamdesetih godina (ne samo u SAD, već i u mnogim zemljama Zapadne Evrope) dovela je do utvrđivanja popularnog shvatanja o tome da je stav javnog mnjenja značajan u vreme izbora i da se proučavanje javnog mnjenja svodi na manje ili više precizno predviđanje izbornih rezultata. Mali broj ljudi primetio je to da su, od osamdesetih godina prošlog veka, podaci dobijeni prilikom istraživanja javnog mnjenja sve češće u masovnim medijima korišćeni kao instrument takozvane info-zabave, tj. kao instrument specifične mešavine koja pretenduje na informisanje, a u stvari nudi razonodu. Ukratko rečeno, čini se da mediji i političari u današnje vreme javno mnjenje tretiraju kao značajnu, ali ne i ozbiljnu stvar. Po njihovom mišljenju, praktično proučavanje javnog mnjenja jeste neophodno kao preduslov uspostavljanja opšte orijentacije u društvu i postizanja uspeha u masovnim medijima. Zbog ovakvog shvatanja, javno mnjenje prilikom reagovanja na događaje ostaje na njihovoj površini, a njegovi stavovi ne odražavaju pravu dubinu života i, u suštini, imaju samo ograničen značaj.

Postavlja se pitanje kakav uticaj javno mnjenje ima na sagledavanje i rešavanje pitanja odbrane i bezbednosti. Jednostavno, ono ima isti uticaj kao i u prošlosti. Dramatični događaji iz Prvog i Drugog svetskog rata ili događaji za vreme kubanske krize ukazuju na činjenicu da je rešavanje odbrambenih i bezbednosnih problema u velikoj meri, po svom suštinskom značaju, stvar politike. Rešavanje bezbednosnih i odbrambenih problema zahteva da povodom toga postoji širok konsenzus na nacionalnom nivou. Iskustvo je pokazalo da su, u nekim okolnostima, tumačenja (i pogrešna tumačenja) koja su bila prisutna na javnoj sceni igrala značajniju ulogu od objektivnih činjenica. Jasno je da su stručna i tehnološka rešenja neophodan preduslov bezbednosti i odbrane. Pa ipak, ona su samo instrumenti i predstavljaju tek jedan korak u celom procesu koji čine percepcija – koncipiranje politike – odluka – sprovođenje – stručna evaluacija – povratna informacija javnog mnjenja.

Danas je svet mnogo više međusobno povezan i međuzavisan nego što je to bio pre pedeset godina, odnosno možemo reći da je globalizovan, i to u pozitivnom smislu te reči. Međutim, istovremeno je i mnogo složeniji i raznolikiji nego što je ranije bio. Ne bi trebalo da se zavaravamo iluzijama – koje su imale veliki uticaj u prošlosti – kako bezbednost i odbrana mogu biti rezultat uglavnom tehnoloških ili institucionalnih rešenja. U globalizovanom svetu stvari nisu tako jasno određene kao što je to bio slučaj u starijim nacionalnim državama. Razni aspekti bezbednosti, rata i mira, kao i aspekti potencijalnih pretnji terorizma, masovnih migracija i održivog razvoja mnogo su složeniji u globalizovanom svetu nego što su bili ranije. Zato je potrebno shvatiti svu složenost tog sveta, saznati kako ljudi gledaju na ta pitanja i kako im mogu biti saopštene činjenice i značenja, kao i kako doprineti procesu njihovog učenja i kako se izboriti sa sukobima interesa. Rečju, potrebno je proučiti stavove javnog mnjenja o bezbednosti i odbrani na uporedan i mnogo dublji, dosledniji i sistematičniji način.

Osećanje bezbednosti

Bezbednost i sigurnost predstavljaju deo osnovnih ljudskih potreba. Tokom života ljudi pre svega traže sigurnost i bezbednost unutar porodice, a zatim i unutar rodbinskih odnosa, lokalne zajednice i regiona i, konačno, unutar nacionalne države. U modernom svetu, potreba postojanja bezbednosti proširena je i na međunarodnu i globalnu zajednicu. Možda zvuči suviše pojednostavljeno tvrdnja da novorođenče u početku traži sigurnost unutar porodice, a da zatim, kako odrasta, sve više shvata međunarodni, tj. globalni značaj pojma bezbednosti. Ovaj pretpostavljeni proces učenja je, u stvari, kontradiktoran. Zajednica, država ili međunarodna zajednica mogu ugroziti sigurnost unutar porodice. Slično tome, bezbednost unutar zajednice ili regiona mogu ugroziti država, međunarodni sukobi i sl.

U stvarnom životu sve je još komplikovanije. Osećanje sigurnosti jednog čoveka proizilazi iz vrednosnog sistema njegove ličnosti. Zasniva se na društvenoj i kulturnoj tradiciji. Proces modernizacije, odnosno proces društvenih promena izazvanih slomom tradicionalnih vrednosti, normi i navika stvara u društvu osećanje neizvesnosti, nedoumice i nesigurnosti. Različiti kulturni sistemi različito reaguju na takve promene, jer su neki sistemi naizgled skloni partikularizmu, a neki univerzalizmu, neki su više otvoreni za promene, a neki manje, neki su tolerantni, a neki nisu. Ono što važi za države i kulture važi i za grupe i pojedince. Upravo u ovom kontekstu bilo je, posle 11. septembra 2001. godine, govora o mogućim izvorima terorizma. Granica između spoljne i unutrašnje bezbednosti ne može biti povučena tako lako kao nekada, jer su danas nosioci opasnosti i pretnji kako pojedinci i manjine (etničke ili verske), razne interesne grupe, regioni, tako i nacije, države, pa i međunarodni/globalni sistem.

Lični doživljaj sigurnosti i bezbednosti nije određen samo socijalnim i tradicionalnim kontekstom. Taj doživljaj je, prema stanovištu socijalne psihologije, čvrsto i duboko ukorenjen u strukturu ličnosti u formi stavova. Stavovi o bezbednosti imaju svoju saznavnu – racionalnu, kao i afektivnu – emocionalnu (iracionalnu) komponentu. Oni mogu dovesti do aktivnosti ili do neaktivnosti i pasivnosti. Mišljenje, kao verbalizovan stav, odražava pretežno racionalnu komponentu shvatanja sigurnosti, dok emotivne i aktivne komponente uglavnom ostaju u drugom planu. Nema sumnje da je bitno proučiti i izmeriti mišljenje kako bismo mogli saznati i shvatiti bar deo onoga što čini osećanje bezbednosti. Ipak, trebalo bi da budemo svesni toga da prilikom ovog proučavanja ostavljamo po strani iracionalno osećanje nesigurnosti i pretnje, i to iz prostog razloga što ne posedujemo odgovarajuće instrumente za njihovo proučavanje. Ova teškoća može biti prevaziđena samo delimično i posredno multivarijantnim analizama koje ukazuju na nedoslednosti, kao i na međusobne veze, interakcije, kontekste i dr.

Empirijski dokazi vezani za osećanje sigurnosti pokazuju da određeni aspekti bezbednosti mogu biti shvaćeni (i proučeni) kao vrednosti koje su

relativno konstantne i stabilne i, verovatno, izvedene iz kulturne i istorijske tradicije. Ako njih uzmemo kao indikatore osećanja bezbednosti, dobićemo osnovu za poređenje različitih grupa stanovništva, što bi pokazalo unutrašnju raznolikost. Vrednosti možemo proučavati i poređenjem naroda, što bi pokazalo spoljnu i transkulturnu raznolikost. U određenom vremenskom i društvenom kontekstu ovi indikatori – iz istog razloga zbog kojeg su relativno konstantni tokom vremena – otkrivaju opšte raspoloženje stanovništva. Neki aspekti osećanja bezbednosti mogu biti shvaćeni (i proučeni) kao stavovi. Stavovi su relativno otporni na promene. Delom odražavaju duboke motivacione faktore ličnosti, a delom situacione faktore. Ovi faktori predstavljaju osnovni cilj ozbiljno osmišljenih, dugoročnih komunikacionih akcija i kampanja. Proučavanje stavova o bezbednosti podrazumeva traženje odgovarajućih mernih instrumenata, bilo da su to jednostavni pokazatelji ili složene skale/rezultati dobijeni na razne načine. Konačno, određeni aspekti bezbednosti mogu biti proučavani i kao verovanje, tj. kao situacioni odraz raznih događaja. Takvi indikatori su pogodni za redovno praćenje i služe za opšte usmeravanje kratkoročnih komunikacionih aktivnosti. Ukoliko želimo postići uporedno, dublje, konzistentnije i sistematičnije proučavanje stava javnog mnjenja o bezbednosti, moramo analizirati duboko ukorenjene vrednosti, nestabilne stavove, kao i mišljenja i verovanja određena situacijom i kontekstom. Prilikom ove analize trebalo bi se baviti i uticajem iracionalnih faktora na stav javnog mnjenja.

Institucionalna odbrana i bezbednost

Do sada smo se pitanjem bezbednosti i odbrane bavili samo kao odnosom objekta i subjekta. Ukazali smo na to da definisanje/merenje/obezbeđivanje bezbednosti ne može biti objektivno, jer je ono rezultat procesa subjektivne interpretacije/reinterpretacije. Važna činjenica je da pitanja bezbednosti i odbrane obuhvataju mnogo više od neposrednog iskustva pojedinaca i grupa, ali zahtevaju složeno institucionalno posredovanje. Slušajući vesti, ljudi saznaju koje mere u oblasti bezbednosti i odbrane preduzimaju razne institucije i njihovi lideri. Možda zbog toga izgleda kao da institucije imaju dominantnu ulogu prilikom donošenja odluka o bezbednosti i odbrani, što prosečan čovek teško može da prihvati. Proučavanje stava javnog mnjenja o bezbednosti i odbrani ukazuje na to da masovni mediji imaju posredničku ulogu između specijalizovanih institucija za bezbednost/odbranu i javnosti. Stoga bi reforma bezbednosnog/odbrambenog sektora trebalo da obuhvati i ponovno približavanje javnosti institucijama, tako što bi rad institucija bio transparentniji i odgovorniji prema javnosti.

Bezbednost i odbrana predstavljaju osnovne zadatke vlada i međunarodnih institucija. One mogu biti ostvarene vojnim i nevojnim instrumentima i metodama, aktivnim i pasivnim strategijama, odvrćanjem i podsticanjem. Kada govorimo o faktorima stvaranja bezbednosti, ne bi trebalo da

zaboravimo uticaj nevladinih organizacija, koje imaju širok delokrug i koje mogu da se bave pitanjima bezbednosti, kako posredno, tako i neposredno. Poslenici masovnih medija, kao i akademici mogu odigrati značajnu posrednu ulogu prilikom definisanja i tumačenja pitanja bezbednosti. Ovakvo institucionalno proučavanje pitanja bezbednosti i odbrane širi okvire njihove društvene analize. Pored proučavanja opštih percepcija bezbednosti, o kojima je bilo reči u prethodnom stavu (vrednosti bezbednosti, stavovi o bezbednosti), moramo proučiti i mišljenje javnosti o relevantnim institucijama. Javno mnjenje percipira te institucije – nacionalne oružane snage, vladu, parlament, NATO, EU i druga integrativna tela – na dva načina. Sa jedne strane, ljudi ocenjuju praktične akcije, efikasnost rada i odgovarajuću primenu resursa i instrumenata, a, sa druge, njihove simbolične napore prilikom ostvarivanja apstraktnih ciljeva, kao što su, na primer, doprinos pravdi, slobodi, opštem dobru i boljoj budućnosti. Stav javnosti o pitanjima bezbednosti i odbrani najčešće zavisi od izlaganja i govora domaćih političkih lidera, izjava vlade i drugih institucija, informacija i komentara dobijenih posredstvom televizije, radija i novina. Nekada je pristup informacijama i tumačenjima bio ograničen kulturnim sistemima, nacionalnim državama ili isključivom upotrebom maternjeg jezika. U modernom svetu, pristup informacijama povećan je zahvaljujući opštem porastu znanja stranih jezika i novim komunikacionim tehnologijama koje prevazilaze sve postojeće granice (na primer, Internet, satelitska televizija i drugi mediji). Stoga se danas mišljenje o bezbednosti formira na složen način i zavisi od nekoliko činilaca:

1. snage tradicionalnih normi društva i njegove kulture
2. integriteta normativnog sistema u svim slojevima društva
3. opšte percepcije osnovnih institucija u društvu (poštovanje, poverenje, ugled)
4. prethodnog društvenog ili kolektivnog iskustva (tj. od totalitarne ili demokratske prošlosti)
5. subjektivne ocene kredibiliteta raznih izvora informacija (određenih medija, kanala interpersonalne komunikacije)
6. lične ili grupne sposobnosti uklapanja kontradiktornih informacija u okvir prethodnog znanja i iskustva (tj. od sposobnosti da se izbori sa kognitivnom disonancijom).

Valjana studija stava javnog mnjenja o bezbednosti i odbrani trebalo bi dosledno da prouči svih šest pomenutih aspekata. Taj zadatak nije lak i ne može biti obavljen jednim izolovanim istraživanjem. Međutim, on može biti uspešno izvršen sistematskim i dugoročnim proučavanjem: nizom dubinskih analiza i istraživanjem – nacionalnim i međunacionalnim – koje je usmereno ne samo na opis, već i na ispitivanje, poređenje i razumevanje.

Struktura i promena

Ako bismo želeli da saznamo kako javnost doživljava osećanje bezbednosti u određenoj zemlji – šta sagledava kao najveću pretnju, kakva su očekivanja od budućnosti, kako zamišlja oružane snage, kom modelu odbrane daje prednost i kako ocenjuje nastojanja vlade u oblasti odbrane – trebalo bi da, na reprezentativnom uzorku stanovništva, izvršimo jedno veće ili više manjih istraživanja. Kada budemo obradili podatke dobijene u tom istraživanju, konačno ćemo dobiti rezultate. Ipak, postavlja se pitanje kako možemo znati da li su dobijeni rezultati pozitivni ili negativni i da li bi trebalo da budemo zadovoljni postojećim političkim smerovima ili ne. Na to pitanje nije lako odgovoriti. Svako ima intuitivni, subjektivni koncept zasnovan na normativnim očekivanjima, prethodnom iskustvu i društvenim konvencijama. Više od polovine odgovora koji idu u prilog određene politike može biti shvaćeno kao pozitivan rezultat, s obzirom na konvenciju o tome da više od 50 odsto glasova predstavlja većinu, kao što je to slučaj u referendumu. Trebalo bi da budemo svesni osnovnih normativnih očekivanja i konvencija i da budemo oprezni i skeptični, čak i onda kada neki ljudi automatski – i bez oklevanja – tvrde da je rezultat dobar ili loš. Možemo se zapitati da li bi rezultat bio isti da smo pitanje formulisali na drugačiji način ili da su mogućnosti za odgovor bile, na primer, da/ne/teško je reći. O tome ćemo nešto više reći kada budemo govorili o intenzitetu mišljenja.

Čak i ako bismo preskočili problem koji se javlja zbog formulacije pitanja i ponuđenih odgovora, ne bismo mogli biti sigurni u tumačenje rezultata istraživanja ukoliko ne bismo ispitali strukturu mišljenja (na primer, korelaciju pokazatelja usmerenih na razne aspekte mišljenja), kao i razlike u odgovorima koje zavise od pripadnosti socijalnim i demografskim grupama. Ukoliko je, na primer, stav javnog mnjenja o određenom pitanju jasno polarizovan, onda „prosečan“ ili „srednji“ rezultat nema mnogo smisla i ukazuje samo na to da je jedan pol javnog mnjenja nešto brojniji od drugog. Sigurno je da ne možemo doneti zaključak o tome da većina stanovništva podržava određenu ideju ili instituciju ukoliko nismo jasno rezimirali unutrašnje kontradiktornosti. Navešćemo jedan primer. Ukoliko bismo stanovništvo Češke zapitali šta je za njih najveća pretnja bezbednosti dobili bismo odgovor da je to Rusija. Rusiju kao pretnju doživljava uglavnom mlada generacija, dok veliki deo starije generacije (koja se još uvek živo seća Drugog svetskog rata) doživljava Nemačku kao glavnu pretnju bezbednosti. Prva grupa podržava učlanjivanje u NATO, a druga mu se suprotstavlja. Da bismo dobili jasnu sliku o tome kakav stav ima javnost i kakva bi trebalo da bude strategija odbrane, treba posmatrati stav one grupe koja se dvoumi između Rusije i Nemačke. Stoga, da bismo smisljeno analizirali, protumačili i saopštili rezultate istraživanja, trebalo bi češko javno mnjenje doživeti kao podeljeno na tri grupe.

Odavno su lord Brajs, Džordž Galup i Hadli Kantril postavili zahtev da razlike u mišljenjima budu istražene u odnosu na prethodno stečeno zna-

nje. Mišljenje eksperata može se bitno razlikovati od mišljenja laika. Često nailazimo na mišljenje da je bavljenje sferom bezbednosti i odbrane ograničeno na vojna lica, vrhunske stručnjake i deo političke elite, jer ostali – zbog tajnosti podataka koji se odnose na neka pitanja i mere – jednostavno ne poseduju dovoljno informacija i znanja. Moguće je da je ovo ispravan opis postojeće situacije. Međutim, potrebno je, prilikom reforme bezbednosne i odbrambene politike, uzeti u obzir činjenicu da bezbednost i odbrana sve više postaju politička pitanja koja se tiču šire javnosti. Politika bezbednosti i odbrane možda nikada ne može biti potpuno transparentna, pogotovo u pogledu svih pojedinosti i konkretnih mera ili osnovnih principa, ciljeva, postupaka kontrole i povratnih informacija. Ona bi, ipak, trebalo da bude jasna i razumljiva. Istraživanje mišljenja o bezbednosti i odbrani može pomoći prilikom izvršenja ovih zadataka. To nije samo saznajni, već i komunikativni instrument (o čemu će biti govora kasnije). Ono može pomoći da u medijima i javnim raspravama budu pokrenuta i strukturirana određena pitanja. Ukoliko želimo da saznamo kakve razlike u mišljenjima postoje između onih koji su „unutra“ i onih koji su „spolja“, možemo istovremeno sprovesti istraživanje elita, kreatora politike, vojske, kao i zainteresovane i opšte javnosti. Tako bismo mogli uporediti rezultate, saznati koliko su njihova shvatanja međusobno udaljena, utvrditi strukturne razlike, kao i to u kojim oblastima postoji međusobna saglasnost.

Do sada smo govorili o tome da postoji potreba proučavanja mišljenja raznih subpopulacija i ciljnih grupa. Međutim, nikada nećemo moći da pružimo odgovarajuće tumačenje podataka o javnom mnjenju ukoliko ne budemo utvrdili dinamiku njegovog razvoja. Da bismo to postigli, potrebno je da vršimo istraživanja u određenoj vremenskoj seriji, da ona budu zasnovana na identičnim uzorcima stanovništva, da ih sprovodimo po istovetnim metodološkim principima, koristeći iste formulacije i organizaciju pitanja. Ako proučavamo opšte vrednosti ili stavove, dovoljno je istraživanja ponavljati u razmaku od par godina. Međutim, ako proučavamo pitanja koja su situaciono ili kontekstualno određena, trebalo bi pratiti situaciju barem nekoliko puta godišnje. Takvo proučavanje trendova obično se zasniva na proučavanju niza reprezentativnih uzoraka različitih grupa ispitanika. Za kratkoročna poređenja bolje je koristiti panel ispitanika (istim ljudima se nekoliko puta uzastopce postavljaju ista pitanja). Ovakva panel proučavanja se naročito koriste onda kada želimo da pratimo kolebanja u mišljenjima i odlučivanju povodom nekih značajnih događaja (na primer, rat na Kosovu, samit NATO). Postojeći empirijski nalazi pokazuju da praćenje dinamike razvoja stava javnog mnjenja može u praksi biti značajnije od temeljne studije stratifikacije i segmentacije mnjenja. Ako je podrška NATO savezu relativno velika, ali u opadanju, to može predstavljati lošiji rezultat nego ako je podrška relativno mala, ali u porastu. U takvim slučajevima bilo bi korisno proveriti unutrašnje razlike, naročito kada su u pitanju stavovi aktivnog dela stanovništva koje ima viši društveni status.

Duboko u mom srcu – o intenzitetu mišljenja

One koji povremeno koriste podatke istraživanja javnog mnjenja često interesuje samo distribucija odgovora, koja uglavnom pokazuje usmerenost stavova. Takvim pristupom možemo, na primer, saznati da 75 posto ljudi doživljava terorizam kao najveću pretnju bezbednosti. Međutim, postavlja se pitanje šta tih 75 procenata zaista predstavlja, osim da se radi o velikoj većini javnog mnjenja. To može da znači da su ljudi duboko uvereni u taj stav i da su spremni da preuzmu čak i nepopularne mere kako bi pomogli suzbijanju terorizma, a može da znači da samo iznose mišljenje koje su prethodnog dana čuli na televiziji, bez ikakvog ličnog motivacionog potencijala. Znači, vrlo je važan intenzitet mišljenja. On je, na primer, imao ključni značaj onda kada je Hadli Kantril savetovao predsednika Ruzvelta povodom ulaska SAD u Drugi svetski rat.

Za proučavanje bezbednosti i odbrane intenzitet mišljenja važan je isto koliko i pre 60 godina, a možda i važniji kada imamo u vidu bezbednosnu i odbrambenu situaciju, koja je u današnjem svetu mnogo složenija. Mišljenje malog intenziteta je obično krhko, promenljivo i podložno uticajima. Ono se vremenom menja, često potpuno nepredvidivo, pod dejstvom okolnosti i emocija. Sa druge strane, mišljenje velikog intenziteta relativno je stabilno i otporno na nagle promene i neretko je rezultat dužeg kritičkog pristupa određenom pitanju. Na primer, velika podrška učlanjivanju u NATO postoji u Albaniji i Rumuniji, ali ta podrška, najverovatnije, nije naročito snažna i moguće je da je zasnovana na opštem i ideološkom konceptu. Niži nivo podrške NATO savezu u drugim zemljama može biti rezultat toga što javno mnjenje kritički procenjuje članstvo u savezu, ali je to, ipak, ako posmatramo kvalitet, vredniji rezultat nego onaj u prethodnom slučaju, naročito onda kada je u pitanju planiranje dugoročnih programa i strategija, koje zahtevaju stabilnu podršku javnosti.

Intenzitet stava može znatno uticati na pravilno tumačenje rezultata istraživanja javnog mnjenja. Zanemarivanje intenziteta može u nekim situacijama otvoriti put manipulacijama i zloupotrebi rezultata istraživanja. Na primer, u Češkoj su, sredinom devedesetih godina prošlog veka, stavovi o NATO bili uglavnom ideološki. Javno mnjenje o njemu nije znalo mnogo i u celini je doživljavala NATO kao apstraktan simbol zapadnog sveta kojem su ili želeli da pripadaju ili ne. Njihovo mišljenje o NATO savezu bilo je slabog intenziteta i nije se zasnivalo na realnim sadržajima, zasnovanim na subjektivnom odmeravanju pozitivnih i negativnih aspekata članstva u savezu. To mišljenje nije proisticalo iz kritičkog sučeljavanja raznih informacija i saznanja. Stoga nije bilo lako reći koliki procenat stanovništva podržava NATO, jer se rezultat izrazito menjao u zavisnosti od konkretne formulacije pitanja, kao i od obima i formulacije odgovora. Metodološkim eksperimentisanjem mogli bismo u momentu „niskog intenziteta“ pronaći indikatore koji ukazuju na to da NATO ima podršku javnog mnjenja, koja

je manja od 30 posto. U isto vreme mogli bismo izdvojiti i druge indikatore koji bi govorili da NATO ima podršku 40, 50 pa čak i 60 posto javnog mnjenja. U takvim situacijama ne bi bilo potrebno manipulirati podacima, jer je dovoljno odabrati pravi indikator koji uverljivo ilustruje prethodno predviđen rezultat. Posle sastanka u Madridu, kao i posle rata na Kosovu, češko javno mnjenje dobilo je više informacija, steklo osnovna iskustva i počelo ozbiljnije da razmišlja o članstvu u NATO. Stav o članstvu u NATO postao je intenzivniji, a rezultati merenja pomoću različitih pokazatelja bili su slični i bez velikog variranja. Na ovom primeru vidi se koliko je važan intenzitet stavova javnog mnjenja.

Komunikacija u oblasti bezbednosti i odbrane

Prilikom reforme bezbednosne i odbrambene politike trebalo bi u obzir uzeti činjenicu da u današnjem globalizovanom svetu bezbednost predstavlja političko pitanje u najširem smislu. Sistem bezbednosti ne čine elite vlasti, vojne snage, specijalizovane institucije, organizacioni principi, materijalni resursi, logistička podrška, već ga sve više čine i razne nevladine i nevojne organizacije, akademske i novinarske grupe. Svi oni čine širu bezbednosnu zajednicu koja je okrenuta javnosti. Ukoliko želimo da sistem bezbednosti u demokratskom svetu zadrži snagu, efikasnost i sposobnost za akciju, neophodno je da ima odgovarajuću koordinaciju i kontrolu, kao i da pridobije političku podršku koristeći sistem političkog predstavljanja i javno mnjenje. To podrazumeva pronalaženje efikasnih načina javne komunikacije. Sigurno je to da će i dalje biti potrebne tajne službe, odnosno da će veliki deo strateških informacija i dalje biti poverljiv. Potrebno je, međutim, da tamo gde neće biti ugroženi ključni elementi bezbednosnog sistema postoji veća transparentnost. To bi moglo pomoći javnosti da shvati principe bezbednosne i odbrambene politike i da ojača svoj stav, a pomoglo bi i stabilizovanju političke scene. Veća transparentnost predstavlja i izazov postojećim bezbednosnim i odbrambenim strukturama da savladaju nove komunikacione sposobnosti. Takođe, ona podrazumeva pronalaženje novih kanala za kontrolu javnosti.

Uspostavljanje otvorene komunikacije o pitanjima bezbednosti i odbrane nije jednostavan zadatak. Potrebno je da bezbednosne elite, ali i javnost, nauče kako da u javnoj raspravi pristupe pitanjima bezbednosti i odbrane. Oni moraju da prevaziđu sklonost da zatvaraju sistem svaki put kada se pojavi neki problem. Moraće da nauče da se izbore sa stereotipima i predrasudama, kao i sa rutinom krute birokratske prakse. U tom nastojanju mogu im pomoći istraživanja javnog mnjenja, kao i ozbiljne sociološke analize. One mogu poslužiti ne samo kao izvor znanja, već i kao snažan instrument komunikacije. U demokratskom društvu je i pod normalnim okolnostima teško pokrenuti javnu raspravu o određenoj temi u određeno vreme. Mediji moraju svoje izveštavanje zasnivati na činjenicama, a rezul-

tati istraživanja javnog mnjenja im mogu obezbediti takve činjenice i isprovocirati komentare i odgovore. Protok informacija može biti organizovan tako da olakša razumevanje određenih pitanja i tema. Takođe, on može biti upotrebljen tako da smiri određenu situaciju, kao i tako da obrazloži potrebu donošenja nepopularnih mera bezbednosti.

Javno mnjenje bi u savremenom svetu trebalo da ima sve značajniju ulogu prilikom kreiranja bezbednosne i odbrambene politike. Da bi učestvovanje javnog mnjenja u tome bilo delotvorno i smisleno, potrebno je da stavovi javnog mnjenja o tim pitanjima budu dosledno razmotreni. Potrebno je dugoročno pratiti stav javnog mnjenja o pretnjama bezbednosti, kao i o „događajima“ koji su relevantni za bezbednost, kao što su, na primer, lokalni sukobi. Potrebno je ispitati koliko su određeni bezbednosni koraci i mere izvodivi, kao i koliko su razni argumenti subjektivno prihvatljivi. Moramo, takođe, razumeti određene vrednosti, norme i kulturne tradicije, koje utiču na formiranje stava javnog mnjenja. Da bismo to mogli učiniti, moramo međunarodnim uporednim istraživanjima proučiti postojeće kulturne razlike. Konačno, potrebno je razviti efikasnu strategiju komunikacije povodom politike bezbednosti i odbrane. Fokusiranjem analize stava javnog mnjenja na strategiju komunikacije otkrićemo da ona predstavlja preduslov takve strategije, da je njen važan deo i da daje povratne informacije koje su neophodne kako za kontrolu, tako i za dalji razvoj strategije.

Prevod: Ljiljana Nikolić

Filip Manigart

EVROPSKO JAVNO MNJENJE O BEZBEDNOSTI I ODBRANI¹

1. UVOD

Svrha ovog poglavlja je uporedna analiza odgovora na pitanja koja se odnose na bezbednost i odbrambenu politiku, postavljenih u skorajšnjim istraživanjima Evrobarometra. Istraživanja su sprovedena za potrebe Evropske komisije u svim zemljama članicama Evropske unije. Osim toga, u njemu će biti izneseni i neki rezultati prvog velikog uporednog pregleda mišljenja o temi evropske bezbednosne i odbrambene politike (ESDP). Ovaj pregled urađen je u jesen 2000. godine, u tadašnjih 15 zemalja članica EU, za belgijskog ministra odbrane Andre Flaoa (André Flahaut), s obzirom na predstojeće belgijsko predsedavanje Evropskom unijom. U tom cilju i uz saglasnost Evropske komisije, u istraživanje Evrobarometra 54.1 u jesen 2000. godine uneseno je osam pitanja koja se odnose na tu temu.

2. PODACI

Istraživanja Evrobarometra obavljaju se na zahtev Sektora za javno mnjenje Generalnog direktorata za štampu i komunikacije Evropske komisije. Sastoje se od identičnog niza pitanja koja se postavljaju stanovnicima svih zemalja članica EU starijim od 15 godina i izabranim slučajnim uzorkom. Do jeseni 2003. godine anketirano je ukupno 15.900 ljudi, odnosno

---

¹ Ovo je revidirana i novelirana verzija poglavlja „*Public opinion on defence policy in the countries of the European Union*“ („Javno mnjenje o odbrambenoj politici u zemljama Evropske unije“) objavljenog u knjizi Marije Vlahove *Public Image of Defence and the Military in Central and Eastern Europe* (Predstave javnosti o odbrani i vojsci u Centralnoj i Istočnoj Evropi), Centar za demokratsku kontrolu oružanih snaga, Ženeva i Centar za civilno-vojne odnose, Beograd, 2003.

oko 1.000 ljudi u svakoj od 15 zemalja članica EU, izuzev Luksemburga (600), Nemačke (2000 – po hiljadu u zapadnom i istočnom delu) i Velike Britanije (1.300 – 1.000 u samoj Velikoj Britaniji i 300 u Severnoj Irskoj). Od proleća 2004. godine ankete Evrobarometra sprovode se i u 10 novih zemalja članica EU. Većina podataka izloženih u ovom poglavlju – iako ne svi – potiče iz istraživanja obavljenih pre proširenja, tj. pre proleća 2004. godine, pa stoga ono pokriva samo 15 „starih“ zemalja EU (EU15).

3. REZULTATI

3.1 ULOGA NACIONALNIH ORUŽANIH SNAGA

Donedavno je opasnost od napada neprijatelja predstavljala realnu mogućnost od koje su zemlje morale da se zaštite. Sada je situacija znatno izmenjena. Period posle Hladnog rata karakteriše činjenica da je vojna opasnost postala neodređena i manje direktna. To naravno ne znači da je konvencionalni rat potpuno nemoguć ili nezamisliv, te odbrana teritorije i dalje ostaje osnovno opravdanje za postojanje nacionalnih oružanih snaga. Pa ipak, barem u kratkoročnoj ili srednjoročnoj perspektivi, to više nije najverovatniji scenario za njihovo angažovanje. Pre svega, ratovi između država postepeno prerastaju u ratove unutar država, u kojima nacionalne granice više nemaju centralnu ulogu. Etnički sukobi i opasnost od terorizma, ali isto tako i pretnja koju predstavljaju nove mafije, verovatno će postati tipični primeri postmodernih sukoba, za koje su tradicionalne vojne organizacije prilično slabo pripremljene. Osim toga, odbrana osnovnih demokratskih vrednosti i ljudskih prava sve više postaje jedan od aspekata pojma „bezbednosti“, i to na način na koji ga mi shvatamo.

Imajući u vidu ovako veliki broj rizika i opasnosti, kao i širu definiciju bezbednosti, ali i to da opasnost nije jasno definisana, postavlja se pitanje o ulozi i zadacima nacionalnih oružanih snaga, odnosno o tome koje bi to uloge mogla imati vojska po mišljenju Evropljana. To je bila tema specijalnog istraživanja Evrobarometra o odbrani u jesen 2000. godine. U Tabeli 1 prikazani su rezultati dobijeni u grupi koju čini 15 zemalja EU (EU15).²

Kao što se iz tabele vidi, ispitanici najčešće navode odbrambenu ulogu vojske (94%). Međutim, odmah posle te, 91% ispitanika izdvaja jednu nevojnu ulogu vojske, konkretno tu da vojska treba da pruži pomoć zemlji u slučaju nesreće (elementarna, ekološka ili nuklearna katastrofa). Za to da vojska treba da pruža pomoć drugim zemljama (elementarna, ekološka ili nuklearna

---

² Zahtev je glasio: „Molimo vas da naznačite da li svaka od navedenih uloga pojedinačno, po vašem mišljenju, treba da bude zadatak vojske.“ Podaci za EU u celini (EU15 ili EU25), navedeni u ovom poglavlju, predstavljaju ponderisani prosek podataka dobijenih na nacionalnom nivou. Za tu svrhu korišćen je udeo nacionalnog stanovništva starijeg od 15 godina u ukupnom broju odgovarajućeg stanovništva EU.

katastrofa, glad, uklanjanje kopnenih mina i sl.) od deset ispitanika izjašnjava se preko osam (84%). Misiju održavanja i uspostavljanja mira – koja je u periodu posle Hladnog rata postala najznačajnija po obimu i koja je takođe tipična za postmoderne armije – izdvaja osam od deset Evropljana. Sedam od deset anketiranih Evropljana smatra da odbrana vrednosti kao što su sloboda i demokratija takođe predstavlja zadatak vojske. Primećujemo da se tradicionalne, takođe nevojne, uloge oružanih snaga, kao što su, na primer, uloga vojske kao garanta/simbola nacionalnog jedinstva i institucije koja mladima usađuje neke vrednosti i pomaže im da se integrišu u društvo (armija je škola naroda), pominju znatno ređe (iako je njihov udeo i dalje iznad 50%). Konačno, moramo istaći i to da je 6% ispitanika spontano odgovorilo da postojanje vojske nema nikakvu svrhu.

Tabela 1: Mišljenja Evropljana o ulozi vojske (% "da" EU15, 2000)

Uloge	% EU15
Odbrana zemlje/teritorije	94
Pomoć zemlji u slučaju nesreće	91
Pomoć drugim zemljama u slučaju nesreće	84
Održavanje ili ponovno uspostavljanje mira u svetu	80
Priprema za rat i borba	76
Odbrana vrednosti kao što su sloboda i demokratija	70
Uloga garanta/simbola nacionalnog jedinstva	59
Usađivanje mladima vrednosti kao što su disciplina, poštovanje pretpostavljenih	54
Pomoć mladima da se integrišu u društvo, npr. obučavanje za određenu struku	54
Od vojske nema nikakve koristi (SPONTANI ODGOVORI)	6
<i>Izvor: EB 54.1</i>	

Sa izuzetkom Španije i Luksemburga, odbrana zemlje se u anketiranoj grupi (EU15) nalazila na vrhu liste pomenutih uloga sa preko 90%. Posle nje sledi pomoć naciji u slučaju nesreće. U Španiji i Luksemburgu se po-

moć sopstvenoj i drugim zemljama nalazi na prvom, odnosno na drugom mestu. Velika Britanija je jedina od 15 zemalja u kojoj se tradicionalna uloga vojske da priprema i vodi rat nalazi na drugom mestu sa 93%. Štaviše, to je, pored Grčke, jedina zemlja u kojoj je odgovarajući procenat veći od 90. Priprema za rat i vođenje rata se posebno retko pominju u Švedskoj (38%), Luksemburgu (41%) i Austriji (52%), gde se ta uloga nalazi na poslednjem mestu. Napominjemo da su dve od ovih zemalja (Švedska i Austrija) tokom Hladnog rata vodile neutralnu politiku (u slučaju Švedske se, u stvari, radi o mnogo dužem periodu, skoro 200 godina, odnosno o periodu od kraja Napoleonovih ratova), kao i to da luksemburška vojska, već i po svojoj veličini, ne može da predvidi ovakvu ulogu vojske.

Kada je u pitanju prvenstvena postmoderna uloga oružanih snaga, konkretno uloga održavanja i uspostavljanja mira, procenat ispitanika koji je navodi kreće se od 60% u Austriji do 89% u Grčkoj i Irskoj. U svim zemljama se najređe pominje uloga koju vojska ima u socijalizaciji i integraciji mladih u društvo, kao i njena uloga simbola nacionalnog jedinstva. Što su ispitanici stariji, to pokazuju veću sklonost da govore o tradicionalnim nevojnim zadacima oružanih snaga (škola naroda i simbol nacionalnog jedinstva), ali i o odbrani vrednosti kao što su sloboda i demokratija.

3.2 POVERENJE U VOJSKU

Tabela 2 pokazuje kako se kretao procenat iskazanog poverenja u vojsku u 15 zemalja EU od 1997. godine, kada je ovo pitanje prvi put postavljeno u okviru istraživanja Evrobarometra.³ Kao što se može videti, u proleće 2004. godine 63% građana ovih zemalja (EU15) imalo je poverenja u svoju vojsku, dok je poverenje vojsci 1997. godine ukazivalo 61% ispitanika. Poverenje u vojsku bilo je najmanje u Švedskoj (51%; pad u odnosu na 64% 1997. godine) i Belgiji (52%; porast u odnosu na 33% 1997. godine), a najviše u Finskoj (89%) i Grčkoj (84%).

U proleće 2004. godine vojska se, od 16 institucija o kojima su se izjašnjavali ispitanici, po stepenu poverenja koje joj je ukazano (63%) nalazila na drugom mestu, i to odmah posle institucije koja nije odgovorna za spoljnu već za unutrašnju bezbednost, odnosno posle policije (65%). Na dnu lestvice nalazile su se političke stranke (16%), velike kompanije (26%) i nacionalne vlade (30%).

Isto pitanje postavljeno je u istraživanju obavljenom u proleće 2004. godine, koje je obuhvatilo i deset novih zemalja EU. Rezultati su dati u Tabeli 3.⁴

³ Pitanje glasi: „Sada bih vas pitao koliko poverenja imate u određene institucije. Molim vas da mi kažete da li imate, ili nemate poverenja u svaku od sledećih institucija.“ Među 16 institucija nabrojanih 2004. godine bila je i „Vojska“.

⁴ Upotrebene su skraćenice koje se zvanično koriste u izveštajima EB: NMS (nove zemlje članice), CZ (Češka Republika), EE (Estonija), CY (Kipar), LV (Letonija), LT (Litvanija), HU (Mađarska), MT (Malta), PL (Poljska), SI (Slovenija), SK (Slovačka).

*Tabela 2: Poverenje u vojsku, 1997-2004.
(% „poverenja u vojsku“ po zemljama)⁵*

Godina	BE	DK	DE	EL	ES	FR	IE	IT
1997/1.	33	74	60	85	56	54	83	55
1999/2.	43	73	61	86	57	56	74	57
2000/2.	67	82	66	87	65	68	85	67
2001/1.	51	75	61	86	55	59	77	63
2002/1.	53	78	62	80	56	66	80	68
2003/1.	56	74	62	81	53	62	75	69
2004/1.	52	67	61	84	55	58	76	73
Godina	LU	NL	AT	PT	FI	SE	UK	EU15
1997/1.	61	53	59	58	88	64	74	61
1999/2.	61	68	49	66	85	57	74	63
2000/2.	74	74	49	78	91	72	83	71
2001/1.	62	58	65	73	86	61	72	63
2002/1.	64	55	64	71	88	67	77	66
2003/1.	63	61	62	76	87	63	79	66
2004/1.	62	53	62	70	89	51	67	63
<i>Izvori: EB 48, 51, 54.1, 55, 57, 59, 61 (uključujući i „ne znam“)</i>								

⁵ U tabelama su za EU15 upotrebljene skraćenice koje se zvanično koriste u izveštajima EB: BE (Belgija), DK (Danska), DE (Nemačka), EL (Grčka), ES (Španija), FR (Francuska), IE (Irska), IT (Italija), LU (Luksemburg), NL (Holandija), AT (Austrija), PT (Portugalija), FI (Finska), SE (Švedska), UK (Velika Britanija), EU15 (Evropska unija).

Tabela 3: Poverenje u vojsku u 10 novih zemalja EU, proleće 2004. (% „poverenja u vojsku“)

Zemlja	% poverenje
CY	83
MT	73
EE	64
PL	63
SK	63
LT	54
HU	52
CZ	48
LV	47
SI	43
NZČ	58
<i>Izvor: EB 61</i>	

Ukupno gledano, stepen iskazanog poverenja u vojsku u 10 novih zemalja članica nešto je niži nego u starim: u grupi EU25 58% anketiranih izjavilo je da ima poverenja u vojsku svoje zemlje, dok je taj procenat u grupi EU15 iznosio 63%. Osim toga, kao i u zemljama EU15, i u novim zemljama članicama stepen poverenja u vojsku značajno varira: najviši je na Kipru (83%), a najniži u Sloveniji (43%).

3.3 ZAJEDNIČKA EVROPSKA BEZBEDNOSNA I ODBRAMBENA POLITIKA

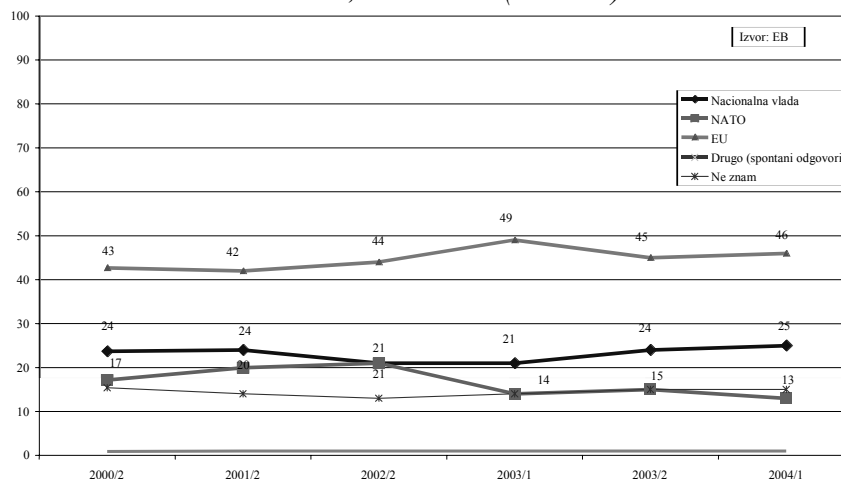
Nekoliko tendencijskih pitanja Evrobarometra odnosi se upravo na to šta Evropljani misle o zajedničkoj evropskoj bezbednosnoj i odbrambenoj politici i u kojoj meri im je bolja integracija u ovom području zajednički cilj. Od tih pitanja dva ćemo analizirati u ovom tekstu. Prvo se odnosi na nivo na kome bi trebalo donositi odluke o evropskoj odbrambenoj politici, a drugo na mere podrške zajedničkoj bezbednosnoj i odbrambenoj politici. Treće pitanje je već postavljeno u jesen 2000. godine, u okviru specijalnog istraživanja Evrobarometra o evropskoj odbrani, i odnosi se na način donošenja odluka u slučaju vojne intervencije.

3.3.1 Nivo donošenja odluka o evropskoj odbrambenoj politici

Na Grafikonu 1 dat je pregled stavova evropskog javnog mnjenja o nivou na kome bi trebalo donositi odluke o evropskoj odbrambenoj politici. Kao što se može videti, u proleće 2004. godine je, od deset anketiranih Evropljana, preko četvoro (46%) smatralo da bi takve odluke trebalo da donosi Evropska unija.⁶ Samo 13% izjavilo je da bi to trebalo da čini NATO, a 25% njih da to treba da čine nacionalne vlade. I dok je procenat Evropljana koji smatraju da bi odluke o evropskoj bezbednosnoj politici trebalo da donosi EU od jeseni 2000. godine (43%) ostao manje-više stabilan, broj onih koji misle da bi odgovarajuća institucija za to bio NATO smanjen je za više od deset procenata (sa 24% u jesen 2000. godine pao je na 13% u proleće 2004. godine). Procenat ljudi koji smatraju da to treba da čine nacionalne vlade povećao se, međutim, sa 17% na 25%.

⁶ Postavljeno je sledeće pitanje: „Da li bi, po vašem mišljenju, odluke o evropskoj odbrambenoj politici trebalo da donose nacionalne vlade, NATO ili Evropska unija?“ (Dozvoljen je samo jedan odgovor).

Grafikon 1: Pregled stavova javnog mnjenja o nivou donošenja odluka o odbrani, 2000-2004. (% EU15)

Slično (ali drugačije formulisano) pitanje postavila je, u okviru Evrobarometra 32, Informativna agencija SAD 1989. godine, odnosno po završetku Hladnog rata, ali u vreme kada je SSSR još uvek postojao.⁷ Međutim, institucije na koje se pitanje odnosilo nisu bile iste. Sa jedne strane se, na primer, među ponuđenim odgovorima nalazila i Zapadnoevropska unija, dok sa druge strane nacionalne vlade nisu bile izričito pomenute (ali su bile uključene u okviru „spontanih“ odgovora).⁸ Zbog ovoga bi bilo veoma teško napraviti precizno poređenje. Bez obzira na ove razlike, može se uočiti da je procenat ispitanika koji su se opredelili za NATO značajno smanjen. Za NATO se 1989. godine odlučilo 30% Evropljana (a 2004. godine samo 13%), dok je procenat Evropljana koji se opredelio za EU povećan (sa 36% 1989. godine na 46% 2004. godine).

Među anketiranim stanovnicima 25 zemalja članica EU koji su 2004. godine (Tabela 4) smatrali da bi odluke o evropskoj odbrambenoj politici trebalo da donosi EU daleko su najbrojniji Kipranci i Italijani (73% i 63%). U sedam zemalja procenat anketiranih koji su se opredelili za EU bio je iznad 50% – Luksemburg (57%), Grčka (56%), Slovenija (56%), Belgija (54%), Slovačka (53%), Francuska (52%) i Mađarska (52%). Dve najmanje proevropski orijentisane zemlje (sa manje od 30%) bile su Velika Britanija i Danska (po 26%).

U pet zemalja, veći broj ispitanika je nedvosmisleno na prvo mesto stavio svoju nacionalnu vladu – Malta (46%), Irska (39%), Austrija (39%), Danska (33%) i Velika Britanija (33%). NATO ni u jednoj zemlji nije predstavljao najčešći izbor.

⁷Vidi: Manigart i Marlier (1993).

⁸Postavljeno je sledeće pitanje: „Da li bi, po vašem mišljenju, NATO trebalo da i dalje bude najznačajniji forum za donošenje odluka o bezbednosti Zapadne Evrope ili bi te odluke trebalo da donosi Evropska zajednica ili pak neka druga organizacija?“

Tabela 4: Mišljenje Evropljana o nivou donošenja odluka o odbrani, proleće 2004. godine, po zemljama (EU25)

Zemlja	Nac. Vlada	NATO	EU	Drugo	Ne znam
B	15	17	54	1	14
CZ	34	12	32	2	20
DK	33	29	26	1	11
DE	25	15	44	1	16
EE	33	11	45	1	9
EL	35	1	56	1	8
ES	29	14	41	2	14
FR	21	8	52	0	18
IE	39	9	34	1	18
IT	13	11	63	1	12
CY	18	1	73	0	8
LV	26	17	47	0	11
LT	19	14	44	1	23
LU	16	17	57	1	10
HU	14	19	52	1	13
MT	46	3	40	1	10
NL	22	21	47	1	10
AT	39	10	35	2	15
PL	31	20	34	0	14
PT	32	8	45	1	15
SI	17	16	56	1	9
SK	20	13	53	1	13
FI	41	4	49	1	5
SE	40	5	45	1	9
UK	33	21	26	1	19
EU15	25	13	46	1	15
NZČ	27	18	40	1	15
EU25	25	14	45	1	15

Izvor: EB 61

3.3.2 Podrška zajedničkoj bezbednosnoj i odbrambenoj politici

Grafikon 2: Pregled podrške ESDP (1992-2004, EU 15)

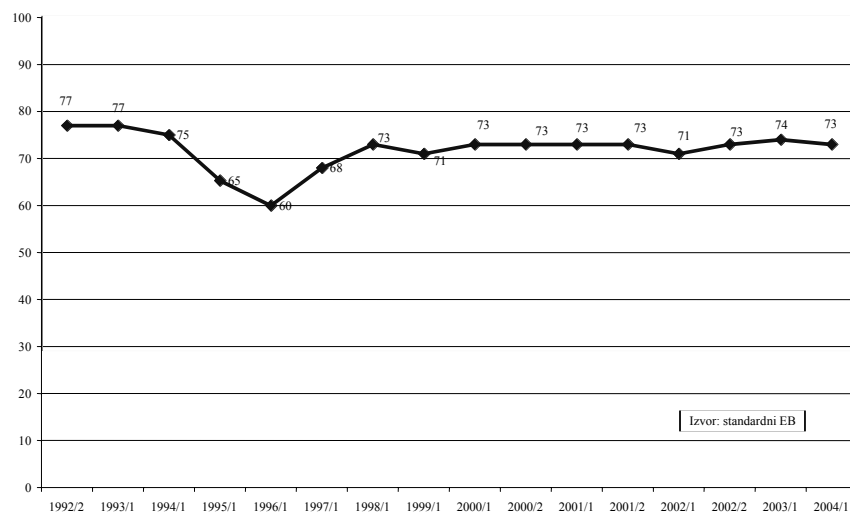

Tabela 5: Podrška zajedničkoj odbrambenoj i bezbednosnoj politici, proleće 2004, po zemljama (% „za“, EU25)

Zemlja	% „Za“	Zemlja	% „Za“
B	77	HU	82
CZ	78	MT	54
DK	61	NL	77
DE	80	AT	57
EE	77	PL	79
EL	80	PT	68
ES	74	SI	78
FR	75	SK	82
IE	60	FI	57
IT	83	SE	55
CY	91	UK	52
LV	77	EU15	73
LT	70	NZČ	79
LU	83	EU25	74

Izvor: EB 61

Grafikon 2 pokazuje kako se kretala podrška ESDP od jeseni 1992. godine, odnosno od prve godine kada je uvedeno to pitanje. Kao što se može videti, procenat podrške je konstantno veliki i, izuzev u periodu 1995-1997, iznosi preko 70%. U nekim zemljama, kao što su Danska, Grčka, Irska, Finska i Švedska, procenat je sada čak i veći nego što je bio onda kada je pitanje prvi put postavljeno.

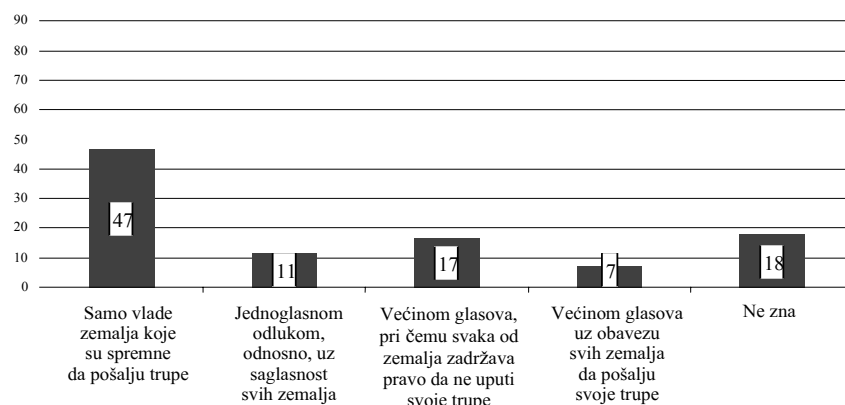
Procenat podrške zajedničkoj bezbednosnoj i odbrambenoj politici 25 zemalja članica EU bio je u proleće 2004. godine (Tabela 5) nešto veći u deset novih zemalja (79%) nego u 15 „starih“ članica (73%). Najveći je bio na Kipru (91%), a najmanji u Velikoj Britaniji (52%). Podrška je takođe bila veoma snažna (80% ili više) u Italiji (83%), Luksemburgu (83%), Mađarskoj (82%), Slovačkoj (82%), Nemačkoj (80%) i Grčkoj (80%).

3.3.3 Mehanizam odlučivanja u slučaju vojne intervencije

Prethodna dva pitanja odnosila su se na nivo podrške zajedničkoj evropskoj bezbednosnoj i odbrambenoj politici. Naredno pitanje polazi od pretpostavke da zajednička evropska bezbednosna i odbrambena politika postoji. Uzmimo onda u razmatranje to da treba doneti načelnu odluku o upućivanju trupa u područje krize izvan EU. Pitanje je ko bi, u tom slučaju, trebalo da donese tu odluku. To je bilo i pitanje postavljeno u okviru specijalnog istraživanja Evrobarometra o odbrani, u jesen 2000. godine.

Pitanje je strukturirano tako da čini jednu vrstu Likertove (četvorostepene) skale za merenje nečega što bismo mogli nazvati evropskom federalističkom orijentacijom ili, preciznije, orijentacijom koja ide u prilog evropskoj integraciji u oblasti odbrane.⁹ Pri tome se polazi od čisto nacionalne orijentacije (samo „vlade zemalja koje su spremne da pošalju svoje trupe“) i dolazi do klasične „međuvladine“ orijentacije (potrebna je „jednoglasna odluka“), a zatim i do nivoa koji odražava veći stepen integracije (sve države „većinom glasova, pri čemu svaka od zemalja članica zadržava pravo da ne pošalje svoje trupe“) i, konačno, do mehanizma koji podrazumeva veće ograničenje (sve države „većinom glasova, uz obavezu svih da pošalju svoje trupe“).

Grafikon 3: Mišljenje Evropljana o načinu donošenja odluka o vojnim intervencijama (% po zemljama)

U proleće 2000. godine (Grafikon 3) skoro svaki drugi Evropljanin smatrao je da bi odluku trebalo da donesu vlade zemalja koje su spremne da pošalju svoje trupe. Opcija koja u okviru ovog pitanja predstavlja „najfederalnije“

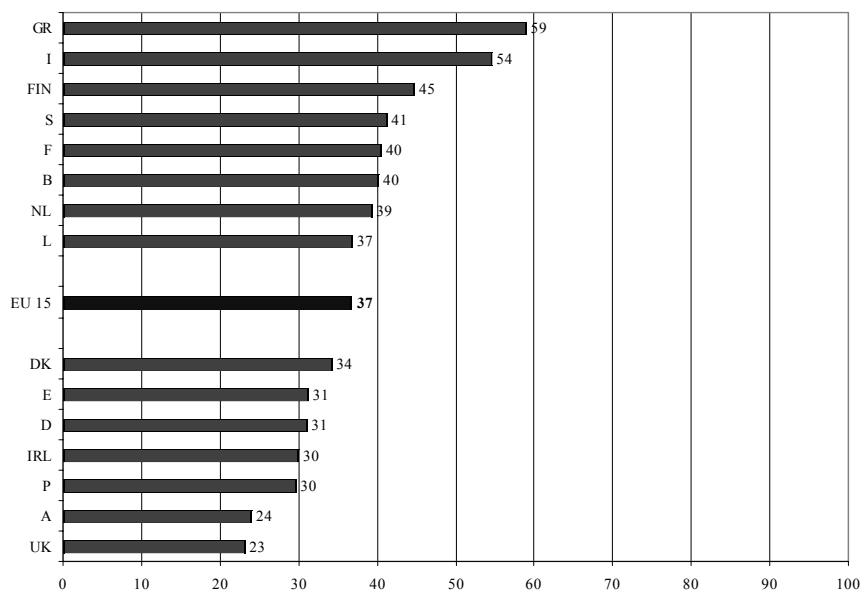
⁹ Radi lakšeg razumevanja pitanje je podeljeno na dva potpitanja: „U kontekstu zajedničke evropske bezbednosne i odbrambene politike, ko bi, po vašem mišljenju, trebalo da donosi odluke u slučajevima vojnih intervencija: samo vlade zemalja koje su spremne da upute svoje trupe ili sve članice Evropske unije, uključujući i one koje nisu spremne da pošalju svoje trupe?“ i (ako je odgovor EU, pitanje 5a.) „Kako bi trebalo doneti takvu odluku u okviru EU?“

rešenje – većinska obavezujuća odluka – nalazi se na poslednjem mestu sa samo 7%. Drugim rečima, još uvek postoji značajan raskorak između nejasne želje da postoji evropska odbrana i operacionalizacije takve politike.

Sa izuzetkom Italije, gde su mišljenja ispitanika bila relativno ravnomerno podeljena na nacionalnu opciju i većinsku neobavezujuću odluku, u svim ostalim zemljama evropske petnaestorice nacionalna opcija dobila je veliku većinu glasova. To je, naročito, bio slučaj u Velikoj Britaniji i Portugaliji (58%), Austriji (56%) i Španiji (53%), gde procenat pristalica isključivo nacionalne odluke prelazi 50%. Nasuprot tome, najradikalnija opcija dobila je više od 10% samo u tri zemlje – Italiji (13%), Belgiji i Francuskoj (po 12%) – pri čemu sve tri zemlje pripadaju osnivačkom jezgru Unije.

Procenat onih koji su odgovorili da ne znaju bio je, takođe, prilično značajan i kretao se od 4% u Grčkoj (jedina zemlja u kojoj je zabeleženo manje od 10%) do 23% u Italiji. To nesporno pokazuje da su mehanizmi donošenja odluka složeni i nejasni mnogim građanima Evrope.

Grafikon 4: % Evropljana koji smatraju da bi odluke o vojnim intervencijama, u svakom slučaju, trebalo da donesu sve zemlje članice EU (po zemljama)

Ako pogledamo procenat odgovora koji idu u prilog tome da odluke, na ovaj ili onaj način, treba da donose sve zemlje članice EU, uključujući i one koje nisu spremne da šalju svoje trupe (Grafikon 4), uočićemo veoma značajne razlike. Procenat se kreće od 59% u Grčkoj i 54% u Italiji (jedine dve zemlje gde procenat odgovora u prilog odluci koju donose sve zemlje EU prelazi 50) do 24% u Austriji i 23% u Velikoj Britaniji.

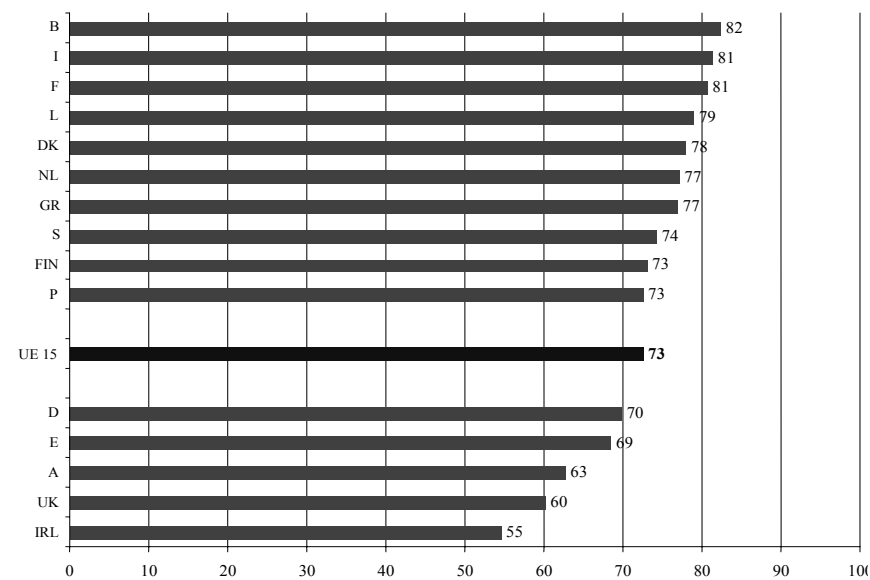
3.4 EVROPSKA VOJSKA

Tri pitanja postavljena u jesen 2000. godine u okviru posebnog istraživanja Evrobarometra o odbrani imala su za cilj da ustanove šta Evropljani misle, ne o zajedničkoj bezbednosnoj i odbrambenoj politici uopšte, nego o osnivanju evropske armije i, naročito, o obliku i zadacima koje bi ona trebalo da ima. Početkom jeseni 2003. godine jedno od ovih pitanja koje se odnosi na snage za brzo reagovanje uključeno je u standardni pregled Evrobarometra kao tendencijsko pitanje iako u neznatno drugačijoj formi.

3.4.1 Uspostavljanje snaga za brzo reagovanje

Na sastanku održanom u Helsinkiju, 3. i 4. juna 1999. godine, Evropski savet je, potvrđujući stavove koje je usvojio u Kelnu, odlučio da do 2003. godine uspostavi snage za brzo reagovanje. Njih bi sačinjavalo 50-60 hiljada ljudi i mogle bi da budu mobilisane u roku od 60 dana, i to za period od najmanje jedne godine. Bilo je zamišljeno da ove snaga budu sposobne da pokriju ceo spektar tzv. petersberških misija (humanitarne misije, evakuacije, održavanje i uspostavljanje mira). Pitanje o tome šta Evropljani misle o toj odluci postavljeno je u jesen 2000. godine, u kontekstu specijalnog istraživanja Evrobarometra o odbrani.¹⁰

Grafikon 5: Šta Evropljani misle o stvaranju snaga za brzo reagovanje od 60.000 ljudi (% odgovora „vrlo dobro“ i „prilično dobro“, po zemljama, jesen 2000)

¹⁰ Pitanje je bilo: „EU je nedavno odlučila da osnuje snage za brzo reagovanje od 60.000 ljudi. Da li vi lično mislite da je to vrlo dobro, prilično dobro, prilično loše ili vrlo loše?“

Kao što se vidi na Grafikonu 5, u jesen 2000. godine od deset Evropljana preko sedam (73%) je smatralo da je uspostavljanje snaga za brzo reagovanje (RRF) koje sadrže 60.000 ljudi vrlo dobar (23%) ili prilično dobar potez (50%). Oko 16% nije o tome imalo određeno mišljenje. Drugim rečima, sa ovom inicijativom nije se složila samo neznatna manjina anketiranih (14%).

Tabela 6: Podrška Evropljana snagama za brzo reagovanje, proleće 2004, po zemljama

Zemlja	%	Zemlja	%
B	77	HU	71
CZ	65	MT	56
DK	62	NL	71
DE	63	AT	60
EE	68	PL	76
EL	76	PT	68
ES	70	SI	76
FR	76	SK	72
IE	67	FI	61
IT	74	SE	67
CY	92	UK	70
LV	72	EU15	70
LT	56	NZČ	72
LU	72	EU25	70
<i>Izvor: EB 61</i>			

U svim zemljama Unije u celini, više od polovine anketiranih smatralo je da je uspostavljanje snaga za brzo reagovanje vrlo dobar ili prilično dobar potez. U tri zemlje koje pripadaju grupi šest osnivača EU – Belgiji, Italiji i Francuskoj – procenat onih koji odobravaju ovu odluku premašio je 80%. U dve od šest zemalja osnivača – Luksemburgu i Holandiji – procenat ispitanika koji su odgovorili da je ovo vrlo dobra ili prilično dobra odluka iznosio je 79%, odnosno 77%. Od šest zemalja osnivača, samo je u Nemačkoj stepen saglasnosti sa ovom odlukom (70%) bio ispod evropskog proseka (73%). Tri zemlje koje su pokazale relativno najmanje entuzijazma povodom ove inicijative bile su Irska (55%), Velika Britanija (60%) i Austrija (63%).

Ipak, trebalo bi konstatovati ne samo to da je procenat onih koji nisu imali nikakav stav o ovom pitanju u proseku prilično veliki (16% na nivou cele EU), već i to da se on značajno razliko-

vao u zavisnosti od zemlje. U stvari, on se kretao od 6% u Danskoj do 34% u Irskoj.

Kao što se moglo i očekivati, oni koji su se izjasnili u prilog stvaranja zajedničke evropske bezbednosne politike i oni koji smatraju da je uspostavljanje snaga za brzo reagovanje dobar potez čine očiglednu većinu (njih je skoro dva puta više – 82% u odnosu na 49%). Isto se može reći za one koji su odgovorili da je za njihovu zemlju dobro da bude član Unije kada ih uporedimo sa onima koji su imali suprotno mišljenje (83% : 53%).

Već smo rekli da su od proleća 2003. godine pitanja u vezi sa evropskim snagama za brzo reagovanje uključena u Evrobarometar radi praćenja

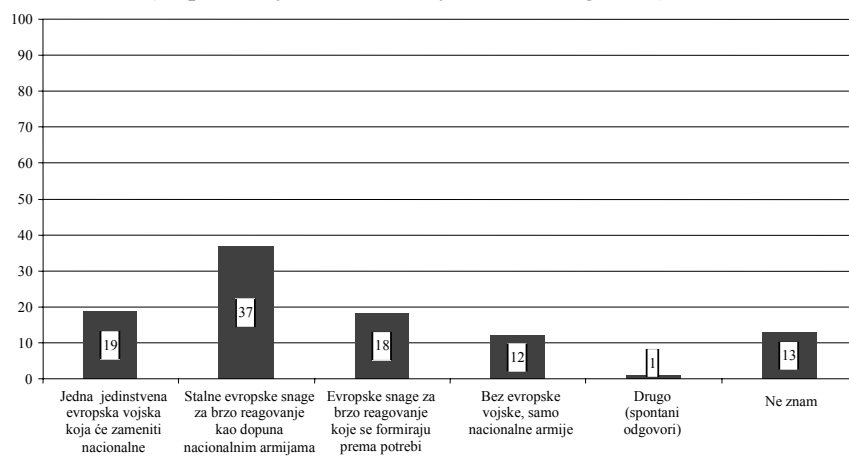
trenda.¹¹ U Tabeli 6 dati su rezultati istraživanja sprovedenog u proleće 2004. godine, u svih 25 zemalja.

U proleće 2004. godine, od svih 25 zemalja članica, najveći procenat građana saglasnih sa idejom o stvaranju vojnih snaga za brzo reagovanje, koje bi mogle biti brzo upućene u problematično područje u slučaju izbijanja međunarodne krize, zabeležen je na Kipru i iznosio je 92 %. U prilog stvaranju evropskih snaga za brzo reagovanje izjasnilo se sedam ili preko sedam ispitanika od deset u Belgiji (77%), Grčkoj (76%), Francuskoj (76%), Poljskoj (76%), Sloveniji (76%), Italiji (74%), Letoniji (72%), Luksemburgu (72%), Slovačkoj (72%), Mađarskoj (71%), Holandiji (71%), Španiji (70%) i, što prilično iznenađuje kada imamo u vidu odgovore na prethodna pitanja, Britaniji (70%). Podrška ovoj ideji bila je najslabija u Litvaniji i na Malti (po 56%).

3.4.2 Model evropske vojske

U okviru specijalnog istraživanja Evrobarometra o odbrani u jesen 2000. godine, Evropljanima je postavljeno i pitanje o tome koji je poželjan model evropske vojske.¹² Kao i kod pitanja o načinu donošenja odluka o vojnim intervencijama (odjeljak 3.3.3), ponuđeni odgovori činili su neku vrstu Likertove skale koja se kretala u rasponu od maksimalističke federalne opcije („jedna jedinstvena evropska vojska koja će zameniti nacionalne“) do čisto nacionalne opcije („nikakva evropska vojska, već samo nacionalne armije“).

Grafikon 6: Model evropske vojske koji žele Evropljani
(% po zemljama, EU 15, jesen 2000. godine)

¹¹ Novo pitanje glasi: „Evropska unija već ima zajedničku bezbednosnu i spoljnu politiku i evropsku bezbednosnu i odbrambenu politiku. Sada se vodi rasprava o tome koliko bi ih još trebalo razvijati. Da li se slažete ili se ne slažete sa sledećim stavovima?“ Među navedenim stavovima je i ovaj: „Evropska unija bi trebalo da ima snage za brzo reagovanje koje se mogu brzo uputiti u određeno područje u slučaju da dođe do međunarodne krize“.

¹² Pitanje je glasilo: „Kom od navedenih modela dajete prednost u okviru zajedničke evropske bezbednosne i odbrambene politike?“

Kao što se vidi na Grafikonu 6, rešenje za koje su se Evropljani najviše odlučivali u jesen 2000. godine bilo je stvaranje stalnih evropskih snaga za brzo reagovanje koje će biti dopuna nacionalnim snagama (37%). Za odgovor koji je najbliži rešenju usvojenom na sastanku Evropskog saveta u Helsinkiju 1999. godine – „evropske snage za brzo reagovanje koje se formiraju prema potrebi“ – odlučilo se 18% ispitanika. Skoro dva od deset anketiranih građana (19%) izjasnila su se u prilog stvaranja zaista jedinstvene evropske vojske koja bi zamenila nacionalne armije. Na drugom kraju skale, samo 12% Evropljana nije želelo evropsku vojsku ni u kakvoj formi. Drugim rečima, preko sedam od svakih deset Evropljana (73%) pokazalo je svest o tome da je vreme čisto nacionalnih armija u Evropi prošlo i da takvo rešenje više ne odgovara rastućim izazovima sa kojima se EU već suočava, te se izjasnilo za uspostavljanje neke vrste nadnacionalnih evropskih snaga.

Valja primetiti da je u grupi 15 zemalja EU, najprihvatljivija opcija (iako u nekim slučajevima sa minimalnom većinom) bila ona koja se odnosi na uspostavljanje stalnih evropskih snaga za brzo reagovanje, koje bi postajale pored nacionalnih vojski. To je istovremeno i naredna faza, u kojoj bi više zemalja želelo da uspostavi verodostojnu zajedničku bezbednosnu i odbrambenu politiku. U Luksemburgu je to bio izbor svakog drugog ispitanika. U Grčkoj (48%), Francuskoj (44%), Italiji (41%) i Belgiji (40%), procenat takvih odgovora premašuje 40%.

Ipak, radi pravilnog određenja, moramo konstatovati da je u tri nordijske zemlje (Danska, Finska i Švedska), kao i u Irskoj i Velikoj Britaniji, maksimalistička opcija, odnosno opcija stvaranja jedinstvene evropske vojske koja bi zamenila nacionalne armije bila najmanje prihvaćena.

Među najnaklonjenijima uspostavljanju neke vrste evropske vojske nalaze se građani pet od šest zemalja osnivača Unije. U stvari, preko osam od svakih deset ispitanih Belgijanaca, Italijana i Holandana (po 81%) i 80% Francuza, kao i 79% Luksemburžana daje prednost tom rešenju.

3.4.3 Uloge evropske vojske

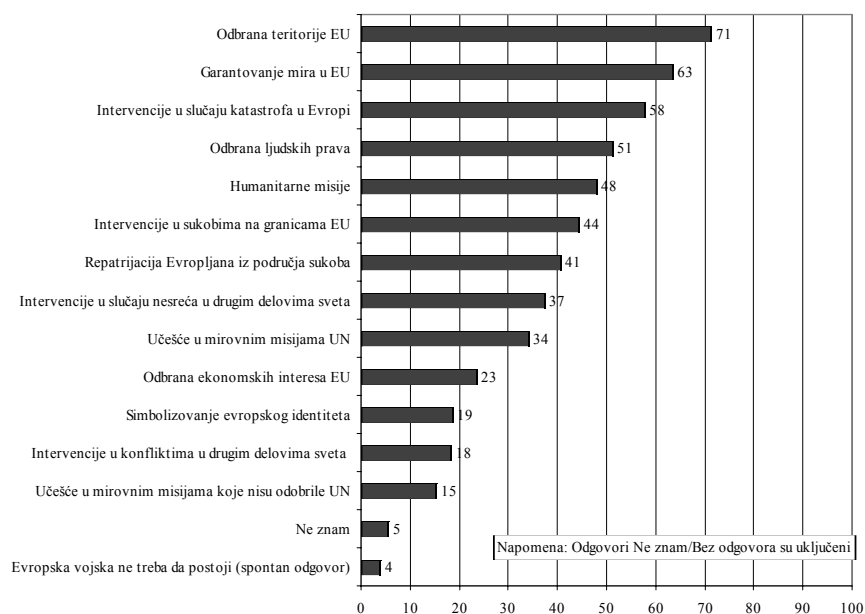
U specijalnom istraživanju Evrobarometra o odbrani u jesen 2000. godine Evropljanima je postavljeno pitanje o tome koji bi trebalo da budu zadaci buduće evropske vojske.¹³

Svaki sedmi od deset Evropljana (71%) smatrao je da bi evropsku vojsku trebalo koristiti za odbranu teritorije EU, uključujući u to i njihovu zemlju (Grafikon 7). Drugim rečima, uloga koja je dobila najveću podršku predstavlja tradicionalnu ulogu oružanih snaga – ulogu odbrane nacije, proširenu na nivo cele Unije. To je, zaista, uloga koju ispitanici najčešće pominju kada govore o ulozi vojske uopšte (94%).

¹³ Pitanje je glasilo: „Evropska unija je odlučila da uspostavi zajedničku bezbednosnu i odbrambenu politiku. Za koje od navedenih zadataka bi, po vašem mišljenju, trebalo koristiti evropsku vojsku?“

Na drugom mestu je odgovor „garantovanje mira u EU“ sa 63%, a zatim odgovor „pomoć u slučaju prirodnih, ekoloških ili nuklearnih katastrofa u Evropi“ (58%). Ovakve misije su na drugom mestu (91%) kada se radi o ulozi vojske uopšte (vidi odeljak 3.1). Preko pet Evropljana od svakih deset (51%) navelo je odbranu ljudskih prava kao jednu od funkcija koje bi evropska vojska trebalo da ima.

Grafikon 7: Mišljenje Evropljana o ulogama Evropske vojske (% odgovora „da“, jesen 2000)

Takozvane petersberške misije (humanitarne misije, evakuacije, održavanje i uspostavljanje mira) bile su daleko od toga da ih evropski građani oduševljeno podrže. U stvari, njih ne pominje ni svaki drugi Evropljanin. Drugim rečima, vlade zemalja EU još uvek treba da prevale veliki put da bi uverile svoje građane kako su ove nove misije značajne za Uniju i da tako povećaju njihovu zakonitost. Ipak, tri vrste ovakvih misija dobile su podršku tek svakog četvrtog od ispitanih deset Evropljana. To su, po obimu podrške, humanitarne misije (48%), intervencije u sukobima na granicama Unije (44%) i evakuacija Evropljana iz područja sukoba (41%).

Ispitanici su napravili jasnu razliku (dvostruko veći procenat 15% : 34%) između učestvovanja u misijama izvan Unije za koje nije potrebna saglasnost UN, kao što je na primer misija na Kosovu, i onih o kojima odlučuju Ujedinjene nacije (plavi šlemovi). Slično tome, ni dva od deset Evropljana (18%) ne misle da bi intervencije u sukobima u drugim delovima sveta trebalo da budu uloga evropske vojske.

U svim zemljama Unije, izuzev Irske i Velike Britanije, na listi misija prva dva mesta zauzimaju iste dve misije mada ponekad obrnutim redom. To su misija odbrane teritorije EU i misija garantovanje mira u EU. U Irskoj i Velikoj Britaniji na drugom mestu nalazi se odbrana ljudskih prava, uloga vojske koju prihvata 59%, odnosno 49% ispitanika u ovim zemljama. Ipak, trebalo bi konstatovati da je u ovim zemljama razlika u procentima između druge i treće misije veoma mala (2 procentna poena).

U tri nordijske zemlje, kao i u Grčkoj uloga vojske kao garanta mira u EU ima najveći broj pristalica ili skoro isti broj pristalica kao i odbrana teritorije Unije.

Ako sada pogledamo procenete vezane za tri takozvane petersberške misije koje se najčešće pominju kao zadaci evropske vojske (humanitarne misije, intervencije u sukobima na granicama EU i evakuacija Evropljana iz područja sukoba), videćemo da u šest zemalja osnivača postoje značajne razlike. U stvari, odgovarajući procenti su sistematski iznad evropskog proseka. Izuzetak je Nemačka kada su u pitanju procenti vezani za intervencije u konfliktima na granicama Unije, jer je u to doba za ovu zemlju to još uvek bio izuzetno osetljivo pitanje.

4. ZAKLJUČAK

Ova komparativna analiza mišljenja građana 25 zemalja članica EU o pitanju zajedničke evropske bezbednosne i odbrambene politike, ukazuje na to da je podrška ideji o evropskoj odbrani, koju možemo opisati kao emocionalnu, iako je još uvek značajna u najvećem broju zemalja članica EU (bez obzira na to da li se radi o grupi od 15 ili 25 zemalja), ipak prilično nejasna i površna. Sa jedne strane, broj građana Evrope koji nemaju nikakav stav o ovom pitanju – koje je, mora se priznati, složeno i vrlo daleko od njihovih svakodnevnih briga – često je veoma velik. Sa druge strane, iako je najveći broj Evropljana naklonjen uspostavljanju neke vrste evropske odbrane, odnosno politike ili organizacije koja više ne bi bila striktno nacionalna, Evropljani su ipak daleko od toga da podržavaju zaista jedinstvenu odbrambenu politiku. Na primer, u jesen 2000. godine samo 7% ispitanika smatralo je da bi odluka o upućivanju trupa u slučaju krize izvan EU trebalo da bude donesena većinom glasova svih zemalja i uz obavezu svih da pošalju svoje trupe, a samo 12% izjasnilo se u prilog stvaranja jedinstvene evropske vojske koja bi zamenila nacionalne oružane snage.

Prevod: Ljiljana Nikolić

Marjan Malešič, Ljubica Jelušič

SHVATANJE BEZBEDNOSTI U JAVNOSTI SLOVENIJE (odabrana pitanja)

Uvod

Društvene nauke u Sloveniji bave se istraživanjem javnog mnjenja od početka šezdesetih godina prošlog veka, ali sistematski i dosledni podaci o tome šta javnost misli o pitanjima vezanim za bezbednost postoje od 1982. godine. Smatramo da su rezultati tih istraživanja, zajedno sa nalazima drugih naučnih metoda, značajno doprineli izgradnji legitimnog i racionalnog (nacionalnog) sistema bezbednosti u Sloveniji, kao i razložnim opredeljenjima u bezbednosnoj politici.

U članku ćemo predstaviti podatke iz našeg poslednjeg istraživanja o nacionalnoj i međunarodnoj bezbednosti, koje je sprovedeno oktobra i novembra 2003. godine. Anketirali smo 1.065 punoletnih građana metodom licem u lice. Sa vremenskog i kontekstualnog stanovišta značajno je napomenuti da je istraživanje sprovedeno u periodu velikih bezbednosno-političkih i sistemskih promena u Sloveniji, nastalih zbog očekivanog prijema u članstvo NATO i EU, intenzivnijeg učestvovanja države u međunarodnim mirovnim i humanitarnim operacijama, kao i zbog promene u načinu popunjavanja oružanih snaga: od opšte vojne obaveze došlo se do vojske koja je u potpunosti profesionalna, sa dobrovoljnim (plaćenim) rezervnim jedinicama i dobrovoljnim (plaćenim) služenjem vojnog roka. Rezultati istraživanja iz 2003. godine biće, u određenim momentima, dopunjeni rezultatima sličnog istraživanja sprovedenog 2001. godine (na uzorku od 1.095 ispitanika).

Osnovna svrha istraživanja bila je ta da se istakne međusobna zavisnost promenjenih okolnosti u oblasti međunarodne bezbednosti i društveno-ekonomskih, političkih, bezbednosnih i vrednosnih promena do kojih je došlo u Sloveniji, sa jedne strane, i potrebe da se slovenački sistem nacionalne bezbednosti prilagodi procesima evropske integracije, sa druge strane.

Pošlo se od opšteg stanovišta da složeni procesi evropske ekonomske, političke i bezbednosne integracije treba da budu zasnovani na odgovaraju-

ćim naućnim rezultatima ćitavog niza istraŹivaćkih projekata, u kojima je primenjeno viŹe metoda druŹtvenih nauka, ukljućujući i istraŹivanja javnog mnjenja. Ova poslednja bila su zasnovana na ćetiri mećusobno povezane pretpostavke: (1) Savremene rasprave o bezbednosti uzimaju u obzir mećuzavisnost ekonomskih, druŹtvenih, politićkih, vrednosnih, ekoloŹkih i vojnih faktora i na nacionalnom i na mećunarodnom nivou. Osnovu za utvrćivanje nacionalne bezbednosne politike predstavlja Źiroko poznavanje bezbednosti, koje prevazilazi okvir vojnog determinizma, karakteristićnog za rasprave o bezbednosti voćene tokom Hladnog rata. (2) Ostvarivanje nacionalne bezbednosti je nerazdvojivo vezano sa ostvarivanjem mećunarodne bezbednosti, stabilnosti i mira. Efekti negativnih bezbednosnih procesa u okruŹenju drŹave imaju i neposredan i posredan uticaj na njenu bezbednost – mogućnost Źirenja konflikta, teroristićka aktivnost, masovne migracije, Źverc oruŹja, degradacija Źivotne sredine, smanjene mogućnosti za ekonomsku saradnju i rast itd. (3) Proces ostvarivanja bezbednosti u savremenim demokratskim drŹavama karakteriŹu razlike i sporenja u vezi sa zahtevima, oćekivanjima i vrednostima izmeću opŹte i strućne javnosti, politićke elite i nacionalnih bezbednosnih struktura. (4) Vrednosne promene (rast individualizma, potroŹaćke kulture i hedonizma) i stvarni procesi koji se poslednjih godina javljaju u postmodernim druŹtvima – pluralizacija i individualizacija, profesionalizacija i specijalizacija druŹtvenih uloga, nepovoljni demografski trendovi – zahtevaju odgovarajuća prilagoćavanja sistema nacionalne bezbednosti, posebno vojne organizacije.

NaŹe istraŹivanje iz 2003. godine obuhvatilo je pet koncepcijskih oblasti i to su: percepcija pretnji, mećunarodne bezbednosne strukture (UN, EU, NATO, OSBE), sistem nacionalne bezbednosti, bezbednosna kultura i vojna profesija. Na opŹtem nivou, rezultati pokazuju da se velika većina graćana Slovenije oseća bezbednom i sigurnom, da se nastavlja trend sagledavanja vaŹnosti nevojnih pretnji, kao i da se znaćaj vojnih pretnji i dalje smanjuje. Slovenaćka javnost je osetljiva na pitanja ljudskih prava i zaŹtite okoline, a takode se zalaŹe i za kulturu mira i nenasilja. Vojsci nije dozvoljeno da se meŹa u civilna pitanja, dok su represivne drŹavne institucije (vojska i policija) dobile iznimno malo poverenja Źto se tiće oćuvanja nezavisnosti i suvereniteta drŹave. JoŹ jedna tipićna karakteristika je i socijalno-ekonomski determinizam javnosti. Ona prednost daje pretnjama, vrednostima i ciljevima socijalne i ekonomske prirode.

Percepcija pretnji Sloveniji

Poćećemo tumaćenjem podataka o tome kako javnost shvata opasnosti po bezbednost Slovenije, a pri tom mislimo na drŹavu, druŹtvene grupe i pojedince. U teoriji govorimo o „realnim pretnjama“, kao Źto su vojna i politićka situacija u okruŹenju oćrećene zajednice, ućestalost i snaga prirodnih i tehnićkih katastrofa, ekoloŹki uslovi i slićno, kao i o „percipiranim pretnja-

ma“, koje pojedinci subjektivno opažaju kao pretnje i koje se ogledaju u stavovima javnog mnjenja. To znači da sistem nacionalne bezbednosti funkcioniše u dva „bezbednosna“ okruženja – „realnom“ i „percipiranom“. Prvo je područje prakse i u njemu sistem nacionalne bezbednosti nastoji da osigura efikasnu bezbednost, odbranu i zaštitu zajednice od različitih opasnosti koje ugrožavaju njene kulturne i materijalne vrednosti i interese, a drugo je područje percepcija, odnosno ono predstavlja stav prema sistemu nacionalne bezbednosti i osećanje (ne)sigurnosti koje se za njega vezuje. Sistem nacionalne bezbednosti tako funkcioniše u interakciji sa „dvostrukim“ okruženjem: prvo je okruženje unutrašnjih i spoljnih pretnji bezbednosti, koje predstavljaju prvobitan razlog postojanja, strukture i organizacije sistema nacionalne bezbednosti, a drugo je okruženje bezbednosti kao vrednosti, u kome predstava o sistemu nacionalne bezbednosti utiče na to kako javnost percipira bezbednost, kao i na njeno poverenje u različite delove sistema. To znači da bezbednost nije samo „stvar strategije“, već i „stvar duha“ – državi, socijalnim grupama i pojedincima potrebni su i realna bezbednost i osećanje bezbednosti.

Ako bismo ova razmatranja predstavili na konkretniji način, mogli bismo reći da stepen realnih i percipiranih pretnji uglavnom zavisi od odnosa između opasnosti koje izazivaju razne pretnje i spremnosti zajednice da se time organizovano, sistematično i efikasno pozabavi.

Kao što se vidi iz Tabele 1, naši ispitanici smatraju da su nevojne pretnje one koje najviše ugrožavaju bezbednost Slovenije: droga i narkotici (negativne pojave koje prate proces „vesternizacije“ uključuju i povećan broj uživaoca droge u našem društvu), kriminal (stopa kriminala je svake godine sve viša, i to naročito međunarodnog organizovanog kriminala koji se bavi trgovinom drogama i nelegalnim useljavanjem), nezaposlenost (koja poslednjih godina opada i sada je dostigla nivo od 7 posto po standardima Međunarodne organizacije rada), saobraćajni udesi (na putevima Slovenije godišnje gine oko 300 ljudi), nizak natalitet (problem prirodne reprodukcije i starenja stanovništva), siromaštvo (uopšteno govoreći Slovenija je relativno bogata zemlja koja se može porediti sa Grčkom i Portugalijom, ali njeno društvo prolazi kroz proces izražene stratifikacije koja u socijalno-ekonomskom smislu ugrožava neke društvene slojeve), rasprodaja društvene (državne) imovine i drugi ekonomski problemi (nepravедna privatizacija, nejasna perspektiva nekih industrijskih grana), kao i degradacija životne sredine (nuklearna elektrana, hemijska industrija, industrijski otpad, globalni ekološki problemi).

Iz tabele se takođe vidi da javnost terorizam i vojne pretnje ne sagledava kao značajne, što samo potvrđuje trend zabeležen u Sloveniji tokom protekle decenije.¹ Tipičan trend pokazuje i to što su, kada se govori o pret-

---

¹ Sasvim suprotno tome građani Evropske unije su 2003. godine sagledavali međunarodni terorizam kao najveću pretnju evropskoj bezbednosti. Naime, 82% ispitanika smatralo je da međunarodni terorizam predstavlja pretnju (govor Havijera Solane „Bezbedna Evropa u boljem svetu“ na godišnjoj konferenciji Instituta za bezbednosne studije u Parizu, 30. juna 2003. godine).

njama, prosečne cifre niže nego prethodnih godina, a to znači da se društvo svake godine oseća sve sigurnijim.

Tabela 1: Percepcija pretnji Sloveniji

(Slovenačko javno mnjenje 2003; N=1065)

U kojoj meri sledeći faktori ugrožavaju bezbednost Slovenije? (prosečna vrednost na skali: 1 – nimalo, 2 – slaba pretnja, 3 – srednja pretnja, 4 – snažna pretnja)

droge, narkotici	3,28
kriminal	3,28
saobraćajni udesi	3,16
nezaposlenost	3,26
degradacija životne sredine	2,91
siromaštvo	3,08
nizak natalitet	3,09
ekonomski problemi	2,92
samoubistva	2,82
rasprodaja društvene svojine	3,06
prirodne i tehnološke katastrofe	2,62
izbeglice, nelegalno useljavanje	2,59
unutrašnja politička nestabilnost	2,59
zarazne bolesti, AIDS i dr.	2,21
zaostajanje u nauci i tehnologiji	2,47
ekstremni nacionalizam	2,14
terorizam	1,87
sukobi na teritoriji bivše Jugoslavije	2,31
vojne pretnje drugih zemalja	1,76

Mogli bismo reći da je shvatanje pretnji manje-više u skladu sa realnošću – po završetku Hladnog rata vojne pretnje se povlače, a u prvi plan izbijaju nevojne pretnje. Podaci SIPRI pokazuju da broj oružanih sukoba u svetu opada, a da je najveći broj tih sukoba u toku protekle decenije bio unutrašnje prirode (tzv. unutardržavni sukobi).² Nevojne pretnje dobile su veći značaj iako su postojale i ranije. Izgleda da nam je tek smanjenje mogućnosti od izbijanja velikog vojnog sukoba omogućilo da sagledamo kolika je važnost nevojnih pretnji za bezbednost i stabilnost međunarodne zajednice. Takve pretnje su vezane za ekonomsku i socijalnu oblast, ekološka pitanja, masovne migracije, zdravstvo i epidemiološke uslove, terorizam, nelegalnu trgovinu drogom i oružjem, oblast informacionih i komunikacionih tehnologija, kao i za prirodne ili tehničke katastrofe.

Slovenačka vojska: Ima li ona budućnost?

Slovenačka vojska kao institucija uživa relativno veliku podršku javnosti, pa većina ispitanika obuhvaćena istraživanjem

² Vidi: Godišnjak SIPRI, 1995-2004. godine.

javnog mnjenja 2001. godine nije sumnjala u njenu budućnost. Više od polovine anketiranih (58%) smatralo je da će oružane snage biti potrebne Sloveniji i ubuduće. Skepticizam vezan za budućnosti vojske izrazila je jedna trećina ispitanika. Slika koju je dalo istraživanje iz 2003. godine je u značajnoj meri drugačija: samo 47% slovenačke javnosti smatra da će Sloveniji i u budućnosti biti potrebne oružane snage, dok je sumnje u vezi sa budućnošću vojske izrazilo oko 50% anketiranih.

Zadaci vojske: Pomoć u slučaju nesreća

Slovenačka javnost ulogu Slovenačke vojske vidi u osiguravanju nacionalne bezbednosti, posmatrajući njenu sposobnost da odbrani zemlju od napada spolja, vojnu obuku i bojnu gotovost, međunarodne mirovne misije i tradicionalne mirnodopske aktivnosti vojske u spasavanju i pružanju pomoći u slučaju nesreće. Reč „tradicionalne“ upotrebljena je s namerom, jer je pomoć vojske u slučaju nesreće najstarija uloga vojske koju slovenačko društvo očekuje i koja vuče korene još iz vremena Jugoslovenske narodne armije, jer je ona u slučaju prirodnih katastrofa uvek među prvima pritala u pomoć. Iako su specijalizovane jedinice Agencije za zaštitu i spasavanje u Sloveniji već dobro organizovane i opremljene, od vojske se, barem u javnosti, očekuje da u slučaju nesreće odmah pritekne u pomoć. Stoga vredi potvrditi pretpostavku da je pomoć vojske u slučaju prirodnih i tehnoloških katastrofa tradicionalan izvor društvene legitimnosti vojske. Situaciju komplikuje odredba člana 37 Zakona o odbrani kojom se predviđa da vojska može da se uključi u pružanje pomoći u slučaju nesreće samo ako to odluče civilne vlasti na zahtev komandanta civilne zaštite ili na zahtev njegovog zamenika. Znajući da oba aktera nacionalne bezbednosti, Slovenačka vojska i Agencija za zaštitu i spasavanje, zavise od istog budžeta za odbranu (u okviru kog ova druga ima svoj relativno nezavisan budžet), očigledno je da će sukob oko oskudnih sredstava često sprečiti civilne organe za zaštitu i spasavanje da zatraže pomoć vojske. Zahtev za pomoć značio bi to da sistem zaštite i spasavanja nije sposoban da se sam izbori sa nesrećom i da, prema tome, nema pravo na sredstva koja trenutno prima. Sa druge strane, vojska bi, ako bi često učestvovala u pružanju takve pomoći, tražila dodatna sredstva iz budžeta za odbranu da bi se bolje pripremila za taj zadatak. Tako se događa da se dva aktera nacionalne bezbednosti međusobno nadmeću, a građani koje pogađaju katastrofe mere društvenu prihvatljivost oružanih snaga njihovim učestvovanjem u pružanju pomoći ugroženima. Prema podacima istraživanja iz 2003. godine, 63% anketiranog stanovništva smatra da bi vojska trebalo samoinicijativno da pruži pomoć u slučaju prirodnih katastrofa, dok 31% stanovništva smatra da bi vojska trebalo da sačeka poziv civilnih vlasti.

Pretpostavku (i očekivanje javnosti) da je pomoć u nesreći osnovni zadatak vojske potvrđuju i istraživanja javnog mnjenja u proteklih dvade-

set godina. Shvatanje zadataka vojske u tom periodu poklapa se sa još jednim pokazateljem – sa percepcijom vojnih pretnji (vidi Tabelu 1). Osim toga, slovenačka javnost najvećim delom pomoć vojske u velikim nesrećama shvata kao njen osnovni operativni zadatak. Prema merenjima javnog mnjenja od 1982. godine pa nadalje, procenat onih koji se slažu sa stavom da „vojska treba da pomogne u prirodnim, ekološkim i drugim nesrećama“ varira između 83 i 98. Po merenjima iz 1999. godine, prihvatanje ovog stava iznosilo je 95%, a 2001. i 2003. godine 93%.³ Po mišljenju javnosti, vojna odbrana domovine je prema prihvatljivosti tek drugi cilj Slovenačke vojske.

Učestvovanje Slovenačke vojske u mirovnim operacijama

Policijska (constabulary) uloga oružanih snaga vezana je za zadatke koji su sasvim novi u svesti javnosti o odgovornostima vojske u Sloveniji. Masovna vojska bivše SFRJ bila je zamišljena kao vojska namenjena odbrani domovine i odbrani ustavom uspostavljenog političkog i društvenog sistema i trebalo je da, u skladu sa iskustvima iz prošlog rata (gerilskog ratovanja u Drugom svetskom ratu), bude sposobna da vodi dug narodno-oslobodilački rat. U istom pravcu je bilo usmereno i obrazovanje za odbranu u društvu. Iako je Jugoslovenska narodna armija učestvovala u mirovnim operacijama sa dobrovoljačkim jedinicama, kao na primer na Sinaju i u demilitarizovanoj zoni između Iraka i Irana, jugoslovenskim građanima uglavnom nisu bili poznati ovi netradicionalni zadaci masovne narodne armije.

Kraj Hladnog rata doveo je do oživljavanja i intenziviranja mirovnih operacija u kriznim regionima širom sveta. Slovenačka javnost i donosioci odluka su se takođe suočili sa novim konceptom upotrebe vojske, koji podrazumeva slanje dobro pripremljenih jedinica izvan zemlje radi služenja u mirovnim misijama. Tu novu logiku nije bilo lako primeniti u Sloveniji gde je, posle sukoba sa vojskom bivše SFRJ, i dalje preovlađivala doktrina teritorijalne odbrane domovine. Među nedostacima koje je Slovenačka vojska nasledila 1994. godine, prvu prepreku predstavljala je doktrina teritorijalne odbrane. Ta vrsta vojske, koja osigurava lokalnu bezbednost, može se upotrebiti samo na teritoriji na kojoj je obučavana. Manevarske sposobnosti takve vojske, u kojoj regruti služe rok blizu svojih domova i upisuju se u rezervne jedinice u svom domaćem području, veoma su male i ona je uglavnom organizovana da brani lokalnu zajednicu. Drugu prepreku predstavlja-

---

³ U zemljama Zapadne Evrope, očekivanja javnosti da će se vojska uključiti u pružanje pomoći u slučaju nesreće pokazuju da je to jedna od postmodernih neratnih vojnih operacija (Operations Other Than War). Prema Evrobarometru, 54.1, istraživanju javnog mnjenja u zemljama Evropske unije kojim su 2001. godine mereni stavovi građana EU o pitanjima bezbednosti (Manigart, 2001), ovakav zadatak vojske privlači veliku pažnju javnosti: prosečno prihvatanje iznosi 91% u svim zemljama EU, ali se samo u Španiji i Luksemburgu, kao i u Sloveniji smatra da je to najznačajniji zadatak vojske.

le su pripreme i mere u oblasti bezbednosti koje je Slovenija preduzimala povodom događaja na Balkanu početkom devedesetih godina prošlog veka. Pošto su se u neposrednom susedstvu, u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, odvijala dva značajna rata, slovenačka javnost bila je uglavnom okupirana karakteristikama potencijalnog neprijatelja sa područja Balkana.⁴

Devedesete godine su u mnogo čemu bile odlučujuće za Slovenačku vojsku. Kraj ratova u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini doneo je nove elemente posthladnoratovskog perioda, međunarodne vojnike, civilne službenike i međunarodne organizacije. Internacionalizacija vojnih aktivnosti u postkonfliktnim područjima je naveliko ispoljena u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, a kasnije i na Kosovu, kao i u Makedoniji.

Drugi odlučujući momenat u tom periodu bilo je uspostavljanje NATO programa „Partnerstvo za mir“, kojem je Slovenija pristupila marta 1994. godine. Kako bi se organizaciono što bolje pripremila za aktivnosti u oblasti međunarodne bezbednosti, Slovenija je odlučila da svoje oružane snage – Teritorijalnu odbranu – preimenuje u Slovenačku vojsku (Slovenska vojska), kao i da uspostavi veći profesionalni korpus, sačinjen uglavnom od profesionalnih vojnika, podoficira i oficira. Do kraja 1994. godine organizovana je posebna vojna jedinica, sastavljena isključivo od profesionalaca, pod imenom 10. bataljon za međunarodnu saradnju. Ona je obučena za saradnju sa drugima u međunarodnim vojnim vežbama, za učestvovanje u jedinicama bilateralne i multilateralne vojne saradnje, a kasnije i za učestvovanje u mirovnim operacijama. Od samog početka, osnovna funkcija 10. bataljona bila je vojna diplomatija, koja je pomogla da se Slovenija prikaže kao zemlja koja je zainteresovana za međunarodnu saradnju i istovremeno kao zemlja sposobna za ispunjavanje profesionalnih vojnih zadataka izvan svojih granica. Saradnja u mirovnim operacijama, koju su kao novu ulogu SV uveli slovenački političari, imala je dvostruku funkciju: (1) da međunarodnim organizacijama, kao što su NATO, EU i UN, ukaže na to da je Slovenija spremna da sa drugima podeli teret međunarodne bezbednosti i (2) da pokaže međunarodnoj zajednici da je Slovenačka vojska dovoljno efikasna da bi mogla da saraduje sa savremenim evropskim vojskama (Malešič i Jelušič 2003:490).

Slovenački vojnici prvi put su raspoređeni izvan zemlje, u okviru operacije ALBA, u Albaniji 1997. godine, da bi odmah zatim jedan vod vojnika iz 10. bataljona bio upućen na Kipar u okviru mirovne operacije UNFICYP. Od tada je Slovenačka vojska učestvovala u snagama kao što su UNTSO, UNMIK, SFOR, ISAF i KFOR. Ukupan broj vojnika koji su u proleće 2005. angažovani u mirovnim operacijama u inostranstvu iznosi preko 200.

---

⁴ Podaci prethodnog istraživanja javnog mnjenja (1991-1993) pokazuju da je strah da će se ratovi iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine proširiti na Sloveniju bio dosta velik (59-72%). Vidi arhive Centra za istraživanja javnog mnjenja, Instituta društvenih nauka Univerziteta u Ljubljani.

Slovenački političari raznih nivoa i formata nudili su, dakle, učestvovanje slovenačkih vojnika u operacijama UN i NATO kao dokaz da je zemlja odgovorna u odnosu na međunarodni mir i stabilnost. Da bi ostvarila politička očekivanja, SV je, i dalje opterećena potrebom da obučava regrute, odlučila da uspostavi neku vrstu vojske „sa dva koloseka“. Jedan bi činile jedinice sastavljene od regruta i rezervista, koji bi trebalo da se bore za odbranu zemlje, dok bi drugi deo, u čijem sastavu bi, na primer, bili 10. bataljon, vojna policija i ratno vazduhoplovstvo, bio popunjen isključivo profesionalcima i činio vojnu organizaciju sa manjim, profesionalnim, pokretljivim i fleksibilnim jedinicama.

Javno mnjenje se 2003. godine u prilično velikoj meri izjašnjavalo u prilog ovakve vojne uloge Slovenačke vojske. Saradnju u humanitarnim operacijama bez nošenja oružja podržavalo je 87% ispitanika, mirovne operacije uz nošenje oružja za samoodbranu bile su prihvatljive za 73%, a operacije nametanja mira za samo 37% anketiranog stanovništva. Podrška javnosti smanjuje se ne samo u zavisnosti od nivoa predviđene upotrebe sile, već i u zavisnosti od toga koliko bi vojska trebalo da bude udaljena od kuće: angažovanje vojske u blizini Slovenije ima veću podršku i obrnuto.

Predstavnici Slovenačke vojske često daju javne izjave u kojima podvlače značaj saradnje u mirovnim operacijama. Oni to obično objašnjavaju tako što se pozivaju na postmoderne motive vojske uopšte, navodeći pri tome da su mirovne operacije oblast koja omogućava sticanje neposrednog operativnog iskustva osoblja koje nema drugih mogućnosti da smanji vojni alarmizam. Ponekad se pominju i premoderni motivi, uglavnom da bi se istakle altruističke karakteristike mirovnog angažmana, kako bi javnost stekla utisak da vojska igra ulogu neke vrste mirovnog aktiviste u kriznim područjima. Pripisivanje mirovnog aktivizma vojsci je trend koji neki stručnjaci nazivaju „demilitarizacija vojske“ (npr. Karl Haltiner), a koji proističe iz promena vrednosti u društvu i njegovih shvatanja da vojska treba da izbegne surovu obuku i opasne vežbe. S obzirom na to da porodice imaju manje dece nego nekada, one nisu spremne da rizikuju život često jedinog deteta u vojne svrhe ili radi obučavanja regrutne vojske.

Uopšte, neke postmoderne vojne operacije, izuzev rata, nailaze na dobar prijem kod slovenačkih građana. Prema istraživanjima javnog mnjenja, postoje četiri vrste operacija tog tipa: mirovne i humanitarne operacije, koje prihvata 78% anketiranog stanovništva⁵; borba protiv terorizma, koju prihvata 72% ispitanika⁶; policijska pomoć u kontroli masovnog useľjavanja, koju prihvata 67% ispitanika i policijska pomoć u uspostavljanju

---

⁵ Evrobarometar 2001. godine pokazuje da 80% građana zemalja EU prihvata takve misije (Manigart, 2001:9).

⁶ Iako slovenačka javnost u principu podržava borbu oružanih snaga protiv terorizma, ona istovremeno smatra da je najznačajnija mera borbe protiv terorizma (60%) eliminisanje uzroka terorizma (siromaštvo, nepravda, verska netrpeljivost i sl.). Upotreba vojske je tek na četvrtom mestu (4%), i to iza obaveštajnih aktivnosti (19%) i diplomatije (9%).

reda i mira, koja je znatno manje prihvaćena (51%). Tokom 2000-2001. godine policijske misije Slovenačke vojske na teritoriji Slovenije nisu bile moguće po zakonu. Međutim, imajući u vidu da je u to vreme slovenačka policija bila preopterećena zbog masovnog useljavanja stanovnika iz Kine, Severne Afrike, Irana, Iraka i još nekih arapskih zemalja (45.000 ljudi je zaustavljeno i upućeno da traži azil) vojna pomoć bila bi veoma poželjna.⁷ U skladu sa revidiranim Zakonom o odbrani (član 37), danas je moguće da vojska pomaže policiji u čuvanju granice. Međutim, donosio-ci odluka u Sloveniji svesni su toga da vojnom osoblju nedostaju odgovarajuća obuka i veštine za izvršavanje takvih policijskih zadataka. Neodgovarajuće angažovanje vojnih jedinica na policijskim zadacima izazvalo bi kritiku javnosti i gubitak legitimnosti, zbog čega je mnogo sigurnije ne koristiti vojsku za vršenje tipično policijskih poslova i opteretiti policiju, nego rizikovati da dođe do problema sa javnošću zbog dodatnog (marginalnog) zadatka vojske.

Slovenačka vojska: regrutna ili profesionalna?

Stručnjaci i političari su poslednjih godina povremeno postavljali pitanje o tome koji je najbolji način za popunu Slovenačke vojske. Takve diskusije su ponekad bile politički motivisane, a argumenti koji su korišćeni nisu se zasnivali na rezultatima naučnog i stručnog rada u zemlji i inostranstvu. Ipak, izgleda da je najmanji zajednički činilac svih tih argumenata bila tvrdnja da je institucija univerzalne vojne obaveze u Sloveniji u ozbiljnoj krizi. Ključni indikatori krize bili su velika zdravstvena nesposobnost regruta (često posledica izbegavanja obaveze), visoka stopa prigovora savesti, nepovoljni demografski trendovi i neoperativnost slovenačke vojske. Popunjavanje vojske pretežno vojnim obveznicima bilo je sve manje u skladu sa bezbednosnom situacijom u Evropi i ulogom Slovenije u njoj, sa vrednosnom orijentacijom postindustrijskog (postmodernog) društva, kao i sa novom ulogom i zadacima savremenih oružanih snaga.

Evropsko bezbednosno okruženje, društvena sredina u Sloveniji, koja pokazuje karakteristike postmodernog društva (prilično intenzivan proces pluralizacije i individualizacije društva, specijalizacije i profesionalizacije društvenih uloga, nepovoljni demografski trendovi...), stvarne i percipirane pretnje (kao što se vidi, neposredne vojne pretnje praktično nestaju iz svesti javnosti, dok nevojne pretnje postaju sve značajnije za bezbednost zajednice), novi zadaci oružanih snaga posle Hladnog rata (mirovne operacije, upravljanje krizama i humanitarne intervencije) kao i drugi faktori, zahtevali su sveobuhvatnu i dubinsku analizu činilaca koji utiču na odlučivanje o najpogodnijem načinu popunjavanja Slovenačke vojske.

---

⁷ Haltiner (2000:18-19) navodi da je vojska učestvovala u takvim operacijama unutrašnje policijske pomoći u Italiji, Irskoj, Austriji i Švajcarskoj.

Stručnjaci su bili mišljenja da postoje četiri načina kojima bi se popravila situacija u popunjavanju Slovenačke vojske, i to u skladu sa zahtevima bezbednosti, društva, kulture i vrednosti i ekonomije postmoderne države. Ipak, politička prihvatljivost ili bezbednosna zasnovanost nekih od njih bila je krajnje neizvesna. Ta četiri rešenja bila bi: (1) temeljna reforma opšte vojne obaveze, (2) ukidanje ili privremena suspenzija regrutacije i uvođenje profesionalne vojske, (3) zadržavanje opšte vojne obaveze i zaključivanje profesionalnih ugovora sa određenim brojem regruta o dobrovoljnom produženju njihovog vojnog roka uz postepen prelazak na popunjavanje oružanih snaga koje je u potpunosti profesionalno, (4) uvođenje građanske (ili nacionalne) službe za sve mlade ljude, i muškarce i žene, pri čemu bi jedna od mogućnosti u tom okviru bilo i odsluženje vojnog roka (Malešič 2003:174).

Tabela 2: Ukršteni podaci:

Profesionalna vojska po nezavisnim varijablama

Profesionalna vojska	
+	-
visoko obrazovanje	nisko obrazovanje
visoki prihodi	niski prihodi
viši društveni sloj	niži društveni sloj
Sloveniji će trebati vojska	Sloveniji neće trebati vojska
starosna grupa	

Stav javnosti o popuni oružanih snaga samo je jedan od mnogih faktora koji su uticali na odluku državnih organa. Oni su uzeli u obzir istorijska iskustva, vojne i nevojne pretnje zemlji, funkcionalne aspekte, međunarodne saveze, socijalne, političke i psihološke faktore, kao i demografske, ekonomske i tehnološke činioce. Međutim, i stav javnosti je predstavljao veoma značajan činilac, imajući u vidu vezu koja postoji između javne podrške načina popune vojske i njene legitimnosti. Istraživanje javnog mnjenja, sprovedeno 2001. godine, otkrilo je promene u ovom trendu. Do 1999. godine veći deo javnosti podržavao je opštu vojnu obavezu kao najpogodniji način za popunu slovenačke vojske. Već 2001. godine relativna većina ispitanika (48%) opredelila se za profesionalnu vojsku, dok je podrška regrutnoj vojsci značajno smanjena (34%). Razlozi za ovu promenu mogli bi se naći u pomenutoj krizi regrutnog sistema u Sloveniji, iskustvima drugih zemalja koje su ukinule vojnu obavezu, kao i u intenzivnoj političkoj i stručnoj debati o tom pitanju. Najverovatnije je da je ovakav stav o profesionalnoj vojsci posredno vezan za shvatanje pretnji i nove uloge vojske koja iz njih proizlazi. Ukrštanje podataka (Tabela 2) pokazuje iznenađuju-

ću činjenicu da mlada populacija (18–29 godina) ne daje veću podršku profesionalnoj vojsci od drugih starosnih grupa, kao i da je prihvatanje profesionalne vojske u pozitivnoj korelaciji sa višim nivoom obrazovanja, višim prihodima i višim položajem ispitanika na društvenoj lestvici. Takođe je značajno da oni koji misle da će Sloveniji verovatno (40%), odnosno vrlo verovatno (18%) u budućnosti biti potrebna vojska, istovremeno smatraju da bi to trebalo da bude profesionalna vojska.

Vlada je 2002. godine odlučila da ukine vojnu obavezu i uvede u potpunosti profesionalnu vojsku, tako da je poslednji vojni obveznik izašao iz vojske oktobra 2003. godine, odnosno sa civilnog odsluženja, kada su u pitanju prigovarači savesti, decembra iste godine. U istraživanju 2003. godine odluku vlade da ukine vojnu obavezu i uvede profesionalnu vojsku podržale su dve trećine ispitanika.

ZAKLJUČAK

Iako se tokom prošle decenije percepcija pretnji u slovenačkoj javnosti menjala, rezultati istraživanja (naročito poslednjeg iz 2003. godine) pokazali su da, kada se radi o pretnji bezbednosti na nacionalnom nivou, slovenačka javnost daje manji značaj vojnim, a veći nevojnim opasnostima, kao što su problemi droga i kriminala, socijalno-ekonomske teškoće, degradacija životne sredine, prirodne i tehnološke katastrofe, kao i epidemiološko zdravstveni problemi. Vojne pretnje ocenjene su kao uglavnom nepostojeće (oko polovine ispitanika) ili male (četvrtina ispitanika), dok su u drugom delu spektra problemi droge i kriminala sagledavani kao snažne (više od polovine ispitanika) ili srednje jake pretnje (trećina ispitanika). Zanimljivo je da slovenačka javnost, za razliku od većine drugih evropskih zemalja, ne uočava terorizam kao značajnu pretnju bezbednosti.

Javnost smatra da je legitiman sistem nacionalne bezbednosti onaj koji podjednako jača svoje vojne i nevojne komponente. Iz ovih podataka se jasno vidi da javnost zahteva da pripadnici oružanih snaga igraju aktivnu ulogu u zaštiti i spasavanju stanovništva u slučajevima velikih nesreća. Ovakva uloga Slovenačke vojske izgleda ima prioritet u odnosu na samu odbranu zemlje. Podrška angažovanju vojske u mirovnim operacijama izvan zemlje prilično je velika i postojana. Ovakva mirovna i diplomatska uloga vojske postaje jedan od najznačajnijih izvora funkcionalne legitimnosti vojske.

Zajedno sa promenjenim shvatanjem osnovnih zadataka vojske (pomoć u nesreći i spoljna diplomatska mirovna uloga umesto odbrane domovine) menjao se i stav o vrsti vojske koja će biti sposobna da ispuni nove zadatke i ciljeve koje ima svaki član NATO saveza. Tradicionalna, kroz vekove masovna, regrutna vojska ustupila je mesto maloj, profesionalnoj i veoma pokretnoj vojsci. To je bio izbor koji je javnost podržala i po donošenju te odluke, kao i po njenoj realizaciji.

Bibliografija

- ZAKON O ODBRANI Republike Slovenije, 2004.
- Haltiner, Karl W. (2000), „Policemen or Soldiers? Organizational Dilemmas in the Constabularization of Armed Forces“. In Marjan MALEŠIČ (ed.) *International Security, Mass Media, and Public Opinion*. Ljubljana: ERGOMAS, University of Ljubljana
- Malešič, Marjan (2003), *Conscription vs. All-Volunteer Forces in Europe*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft
- Malešič, Marjan and JELUŠIČ, Ljubica, *Problematika narodnej bezpečnosti v očeh verejnosti: vnemanje NATO a vojska v Slovinsku*. Sociologia, Ročnik 35, No. 5, 2003, pp. 479-494
- Manigart, Philippe (2001), *Europeans and A Common Security and Defense Policy*. Brussels: Royal Military Academy, Chair of Sociology
- Manigart, Philippe, JELUŠIČ Ljubica (2001), *European Defence Restructuring: Military and Public View*. Brussels: Official Publisher of the European Communities
- Godišnjaci SIPRI 1995-2004.
- Solana, Javier, A Secure Europe in a Better World, speech at the annual conference of the Institute for Security Studies, Paris, June 30, 2003

Prevod: Ljiljana Nikolić

II DEO

**JAVNOST SRBIJE I CRNE GORE
O REFORMI VOJSKE**

Jasmina Glišić

KOLIKO JAVNOST ZNA O VOJSCI I ODBRANI I DA LI JE TO VAŽNO

UTICAJ JAVNOSTI

Koncept javnosti i dileme u vezi sa mogućim uticajem javnog mnjenja na političke odluke u vezi sa vojskom i odbranom neopozivo su uvrštene u spisak tema studija bezbednosti u svetu tek s okončanjem Hladnog rata. Sve do kraja osamdesetih godina prošlog veka, razlike koje su postojale između dve glavne struje u tradicionalnim teorijama mnjenja – liberalno-demokratske i utilitarno-demokratske¹ – odražavale su se, donekle, i u pristupu ovoj problematici teoretičara međunarodnih odnosa. Međutim, uloga javnosti u kreiranju spoljne politike bila je mnogo češće osporavana nego što je bio osporavan značaj koji ona ima za unutrašnja pitanja.

SKEPTICI

Paradigmatski je primer Rozenauovog modela² u kome stavovi „običnih“ građana o međunarodnim problemima zaslužuju malo pažnje. Njegovo objašnjenje odsustva uticaja američkog javnog mnjenja na spoljnu politiku izvedeno je s osloncem na teorije o dvostepenom komunikacionom toku, koji funkcioniše između (1) masovnih medija i vođa mnjenja (*opinion makers*) i (2) vođa mnjenja i javnosti. Rozenau, međutim, postavlja hipotezu o toku komunikacija u drugom smeru. On kaže da mnjenja cirkulišu između odlučilaca (*decision makers*) i elite, koju on naziva vođama mnjenja (*opinion mak-*

---

¹ Prva predstavlja „diskurzivni“ model javnog mnjenja u kome javnost ima „kritički, emancipatorski, libertetski potencijal“, dok druga konceptualizuje „agregativni“ model po kome javnost podleže konformizmu. Više u: Milivojević, Snježana, „Javnost i ideološki efekti medija“, Reč, br. 64(10), Beograd, 2001, str. 151-214

² Rosenau, James N., „Public Opinion and Foreign Policy“, Random House, New York, 1961

ers), dok mediji posreduju u ovom procesu. U mnoštvo identifikovanih tipova vođa mnjenja koji mogu imati uticaj u debatama o spoljnoj politici³ i čitavu mrežu primarnih i sekundarnih kanala komunikacije, Rozenauov model uopšte i ne uključuje masovno javno mnjenje.

Upoređujući političku scenu sa pozorištem, Rozenau vidi vođe mnjenja kao glumce na sceni, koje može da čuje svega 25% gledalaca. To su oni koji imaju „najbolja mesta“ i koji su u stanju da ostalima interpretiraju šta se dešava na sceni. Preovladujuća većina, dakle, jedva može da „razume zaplet, a kamoli da čuje sve replike i da razlikuje glumce“⁴. Rozenau smatra da ova publika/javnost može da reaguje isključivo emocionalno, i to tako što, na primer, sedi u potpunoj tišini ili aplaudira toliko snažno da se „tresu temelji pozorišta“. Međutim, iako javnosti najzad priznaje ovu malu ulogu, Rozenau joj bar ne odriče **potencijal** da reaguje (podv. J. G.). Po ovom, minimalističkom određenju, javnost može samo da „postavlja spoljne limite kojima su politički odlučiooci i vođe mnjenja ograničeni u svom delovanju“.

U pionirskoj studiji o javnom mnjenju i spoljnoj politici⁵, Olmond upozorava da je možda najteži problem s kojim se suočavaju politički odlučiooci „nestabilnost raspoloženja masa“⁶. Takve „ciklične fluktuacije stoje na putu političkoj stabilnosti“ i „imaju iracionalni efekat na one koji su odgovorni za kreiranje bezbednosne politike. Javnost je često apatična baš tada kad treba da je zabrinuta, a paniči onda kad treba da bude smirena“⁷. Konkretnija Olmondova razmišljanja o raspoloženju javnosti prema bezbednosnim pitanjima nalazimo u njegovom predavanju, održanom na Army War College, u Karlajlu, 3. januara 1956. godine. Čak i danas njegove tvrdnje deluju zanimljivo „sveže“, tj. mogu se porediti sa stavovima onih

---

³ Ovaj rad oslanja se na studije mnjenja o spoljnoj politici, budući da u anglosaksonskim istraživanjima ove teme termin „foreign policy issues“ skoro uvek podrazumeva „security issues“. Uporedi: Burstein, Paul, „The Impact of Public Opinion Policy: A Review and an Agenda“, Political Research Quarterly, Vol. 56, No. 1 (Mar. 2002), str. 29-40; Herrmann, Richard K., Philip E. Tetlock, Penny S. Visser, „Mass Public Decisions To Go To War: A Cognitive-Interactionist Framework“, The American Political Science Review, Vol. 93, No. 3 (Sept. 1999), str. 553-573; Holsti, Ole R., „Public Opinion and Foreign Policy: Challenges to the Almond-Lippman Consensus Mershon Series: Research Programs and Debates“, International Studies Quarterly, Vol. 36, No. 4 (Dec. 1992), str. 439-466; Mueller, John, E., „War, Presidents and Public Opinion“, John Wiley & Sons, New York, 1973; Page, Benjamin I & Robert Y. Shapiro, „Changes in Americans' Policy Preferences, 1935-1979“, The Public Opinion Quarterly, Vol. 46, No. 1 (Spring 1982), str. 24-42. Postoje, dakako, istraživanja ili delovi istraživanja u kojima su tretirani stavovi javnosti o pitanjima spoljne politike, za koja je eksplicitno jasno da se ne odnose na bezbednosne probleme *par excellence*, ali njihovi nalazi nisu korišćeni u ovom radu *mutatis mutandis*.

⁴ Rosenau, prema: Powlick, Philip J. and Andrew Z. Katz, „Defining the American Public Opinion/Foreign Policy Nexus“, Mershon International Studies Review (1998), 42, str. 30

⁵ Almond, Gabriel A., „The American People and Foreign Policy“, Praeger, New York, 1950

⁶ Isto, str. 239

⁷ Almond, Gabriel A., „Public Opinion and National Security Policy“, The Public Opinion Quarterly, Vol. 20, No. 2 (Summer 1956), str. 376

koji i na početku XXI veka tvrde da javnost ne može imati preveliki uticaj na bezbednosnu politiku: Olmond još tada upozorava na kompleksnost tehničke strane (političkih) odluka u ovoj oblasti, na važnu dimenziju tajnosti, kao i na težinu interesa koji su bitni onda kad se ove odluke donose.⁸

Lipman je, takođe, bio izuzetno skeptičan prema javnom mnjenju koje se „dokazalo kao opasni donosilac odluka kad su u pitanju život ili smrt“. On upozorava da je, u kritičnim situacijama, „preovlađujuće javno mnjenje bilo pogrešno do destruktivnosti“, stavljajući veto na odluke „informisanih i odgovornih zvaničnika“. Zato se dešavalo da, pod prinudom javnog mnjenja, vlada bude „suviše miroljubiva u miru i suviše ratoborna u ratu“ iako je sama imala mudrije rešenje ili je bolje znala šta je neophodno učiniti.⁹ Lipman traži snažnije prerogative za izvršnu vlast u spoljnim poslovima, dok se Bejli pita da li je neophodno da izvršna vlast, čak i namerno, vara javnost kako bi bila efikasnija u spoljnoj politici.¹⁰

Sve do Vijetnamskog rata preovlađivalo je stanovište da javnost ne treba da oblikuje spoljnu politiku, već da treba samo da sledi političke odlučioce. Citat koji ovo ilustruje pripisuje se anonimnom zvaničniku Stejt Dipartmenta, koji je to ovako sažeo: „Do đavola sa javnim mnjenjem... Mi treba da vodimo druge, a ne da ih sledimo.“¹¹ Lipset je, takođe, kategoričan: „Predsednik ne sledi mnjenje, on ga proizvodi. Ispitivanja javnog mnjenja mu [samo] pokazuju koliko je dobar kao političar.“¹²

Ključno opravdanje za ovakvo mišljenje o javnosti teoretičari Rozenau-ove generacije nalaze u empirijskim studijama pedesetih i šezdesetih godina XX veka. Rezultati tih istraživanja, naime, svedoče o veoma malom razumevanju koje glasači pokazuju kada je reč o pitanjima spoljne politike, a stav javnog mnjenja o spoljnoj politici se, u to vreme, smatra lako promenljivim i zasnovanim na pukim emocijama. Holsti će, kasnije, ovako sumirati tri ključna nalaza obimne relevantne literature: (A) javno mnjenje je izuzetno nepostojano i stoga pruža sumnjivu osnovu za zdravu spoljnu politiku; (B) stavovi javnosti o spoljnopolitičkim pitanjima su izuzetno nestrukturirani i nekoherentni i (C) u krajnjoj liniji, javno mnjenje ionako ima ograničen uti-

⁸ Almond, Gabriel A., „Public Opinion and National Security Policy“, *The Public Opinion Quarterly*, Vol. 20, No. 2 (Summer 1956), str. 376

⁹ Lipman, W., „Essays in the Public Philosophy“, Boston: Little, Brown, 1955, navedeno prema: Holsti, Ole R., „Public Opinion and Foreign Policy: Challenges to the Almond-Lippman Consensus Mershon Series: Research Programs and Debates“, *International Studies Quarterly*, Vol. 36, No. 4 (Dec. 1992), str. 439-466

¹⁰ Baily, T. A., „The Man in the Street: The Impact of American Public on Foreign Policy“, New York: Macmillan, 1948, navedeno prema: Holsti, Ole R., „Public Opinion and Foreign Policy: Challenges to the Almond-Lippman Consensus Mershon Series: Research Programs and Debates“, *International Studies Quarterly*, Vol. 36, No. 4 (Dec. 1992), str. 439-466

¹¹ Navedeno prema: Holsti, Ole R., „Public Opinion and Foreign Policy: Challenges to the Almond-Lippman Consensus, Mershon Series: Research Programs and Debates“, *International Studies Quarterly*, Vol. 36, No. 4 (Dec. 1992), str. 439-466

¹² Lipset, Seymour M., „The President, the Polls, and Vietnam“, *Transaction* 3, 1966, navedeno prema: Powlick, Philip, J. and Andrew Z. Katz, „Defining the American Public Opinion/Foreign Policy Nexus“, *Mershon International Studies Review*, 1998, 42, 29-61

caj na vođenje spoljne politike.¹³ U seriji istraživanja koja su usledila narednih decenija problematizovana je većina ovih zaključaka.

REVIZIONISTI

Mjuelerova studija¹⁴ stavova javnog mnjenja Korejskom i Vijetnamskom ratu osporila je tezu da se stavovi javnosti menjaju potpuno slučajno i neobjašnjivo¹⁵. On je, recimo, utvrdio da se javna podrška američkom vojnom angažmanu menjala kako su konflikti odmicali i da je protivljenje ratu u potpunosti pratilo porast broja žrtava¹⁶.

Autori novijih studija potvrđuju da stavovi javnosti nisu ni približno toliko promenljivi koliko su to njihovi prethodnici tvrdili. Obimno i kompleksno istraživanje koje su obavili Pejdz i Šapiro¹⁷ obuhvatilo je rezultate anketa tokom više od pedeset godina (1935-1990). Poređenjem odgovora na 1.128 pitanja koje su najrazličitije agencije ponovile u identičnim formulacijama otkrili su da u 58% slučajeva nije bilo značajnijih promena. Fascinantan rezultat, po kome se više od polovine odgovora na ovako izdvojena pitanja pokazalo stabilno, naveo je autore na zaključak da je „kolektivno mnjenje“ koherentno i da se menja na predvidiv način, u skladu sa društvenim i političkim okruženjem.¹⁸ „Doslovno sve nagle promene [javnog mnjenja] koje smo detektovali bile su u vezi sa političkim i ekonomskim okolnostima ili sa značajnim događajima koje bi razumni građani trebalo da uzmu u obzir“, pišu ovi autori. Konkretno, najiznenadnije promene u spoljnoj politici imale su veze „sa ratovima, konfrontacijama, ili krizama, u kojima su velike promene u ponašanju Sjedinjenih Država ili drugih zemlja sasvim prirodno uticale na preference građana u vezi sa tim kakvu politiku treba voditi“¹⁹. Zbog svega toga, Pejdz i Šapiro nazivaju javnost „racionalnom“, ukazujući na to da nije važno to što pojedinci daju neracionalne odgovore.

Početakom devedesetih godina prošlog veka je sa oba „boka“ napadnuto mišljenje čitave grupe teoretičara o tome da su stavovi javnosti potpuno

¹³ Holsti, Ole R., „Public Opinion and American Foreign Policy“, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1996, str. 28

¹⁴ Mueller, John E., „War, Presidents and Public Opinion“, John Wiley & Sons, New York, 1973

¹⁵ On skreće pažnju na tendencije ljudi (1) da podrže lidere partija kojima pripadaju, (2) da slede politiku predsednika (bez obzira na to ko je u pitanju) i (3) da se ponašaju u skladu sa svojim ideološkim orijentacijama, među kojima pozicioniranje među „golubovima“/„jastrebovima“ predstavlja samo jednu dimenziju.

¹⁶ Njegova zasluga je i u tome što je doveo u sumnju simplifikovano objašnjenje podrške ratu u kategorijama „golubovi“/„jastrebovi“.

¹⁷ Page, Benjamin I. and Robert Y. Shapiro, „The Rational Public: Fifty Years of Trends in Americans' Policy Preferences“, Chicago: University of Chicago Press, 1992

¹⁸ Bez obzira na to što je reč o rasponu od punih 50 godina, Pejdz i Šapiro su smatrali da ima teorijskog i metodološkog opravdanja za ovakav analitički postupak, kojim se izdvaja „kolektivno mnjenje“.

¹⁹ Page, Benjamin I., Shapiro, Robert Y., „Changes in Americans' Policy Preferences, 1935-1979“, The Public Opinion Quarterly, Vol. 46, No. 1 (Spring 1982), str. 34

nestrukturisasi i nekoherentni. Konvers, najizrazitiji predstavnik te grupe, koristio je čak izraz „ne-stavovi“²⁰. Međutim, njegovom metodološkom postupku („horizontalnoj“ potrazi za korelacijama stavova o različitim pitanjima unutrašnje i spoljne politike, koja nije dala dobre rezultate) kasnije je suprotstavljena teorija o hijerarhijskom modelu.²¹ Zasnivajući ovaj pristup na kognitivno-psihološkoj literaturi, Hurvic i Pefli tragaju za „vertikalnim“ vezama. Oni pokazuju da se stavovi o politici nuklearnog naoružanja, troškovima odbrane, politici prema SSSR i tako dalje, izvode iz određenih ideoloških orijentacija (kao što su militarizam, antikomunizam, izolacionizam), a one su sve uslovljene setom ključnih vrednosti (kao što su etnocentrizam, moralnost ratovanja i slično).²² Tačno je, slažu se ova dva autora, da je prosečni građanin naročito zbunjen kada je u pitanju sfera međunarodne politike – globalne pojave su udaljene, fluidne i ekstremno komplikovane. Međutim, prema zakonitosti procesiranja informacija²³, pojedinac se trudi da prevaziđe inherentno ograničene saznavne sposobnosti tako što koristi „prečice“²⁴ gde god je to moguće i tako što se oslanja na svoja opštija znanja i uverenja.

Drugi izazov stiže sa pojavom Eugena Vitkopfa (1990), koji empirijski utvrđuje da se javnost, na osnovu stavova o spoljnopolitičkim pitanjima, svrstava oko dve ključne ose – podrška/otpor militantnom internacionalizmu i podrška/otpor kooperativnom internacionalizmu. Ovim je bačeno novo svetlo na dva Konversova zaključka: (1) objašnjeno je zašto Konvers nije našao očekivane razlike na (jednoj) osi liberalizam/konzervativizam i (2) pokazano je da su spoljnopolitički stavovi daleko više ideološki sofisticirani, bolje strukturisani i stabilniji nego što bi se to dalo zaključiti na osnovu ideja o tome da su građani neznalice u polju međunarodne politike.²⁵

ODBAČENE SUMNJE

Rasprava o „konačnoj istini“ o tome da li javnost ima ili nema uticaj na politiku (i u unutrašnjim i u međunarodnim odnosima) traje do današnjih dana. „Mišljenje javnosti je sve. Uz pozitivno mišljenje javnosti, ništa ne može da propadne; bez njega, ništa ne može da uspe“, tvrdio je Abra-

²⁰ Converse, P. E. 1964, „The Nature of Belief Systems in Mass Publics“, u: Apter, D.E. (ed.), „Ideology and Discontent“, New York: Free Press

²¹ Hurwitz, Jon, Peffley, Mark, „How are Foreign Policy Attitudes Structured? A Hierarchical Model“, The American Political Science Review, Vol. 81, No. 4 (Dec. 1987), str. 1099-1120

²² O strukturalnoj vezi između spoljnopolitičkih stavova u hijerarhijskom modelu vidi u: Hurwitz, Jon, Peffley, Mark, „How are Foreign Policy Attitudes Structured? A Hierarchical Model“, The American Political Science Review, Vol. 81, No. 4 (Dec. 1987), str. 1105, slika 1

²³ Fiske, Susan and Shelley E. Taylor, 1984, „Social Cognition“, Reading, MA: Addison-Wesley

²⁴ Detaljnije objašnjenje na str. 19 u ovom radu.

²⁵ Wittkopf, Eugene, R., „The Faces of Internationalism: Public Opinion and American Foreign Policy“, Durham and London, Duke University Press, 1990

ham Linkoln još 1858. godine.²⁶ Decenijama kasnije, Vitkopf će zaključiti da stavovi javnosti imaju veliki uticaj na političku elitu, koja dobro zna da (ne)zadovoljstvo zvaničnom spoljnom politikom može postati ključni faktor budućih odluka glasača.

Burnštajново mišljenje, za sada, deluje kao vrlo uverljiv zaključak: „niko (danas) ne veruje da javno mnjenje uvek određuje politiku; malo njih veruje da je ono nikad ne određuje. Čak i odani zastupnici demokratske teorije priznaju da demokratske vlade ponekad ignorišu javnost (...); oni čije teorije pripisuju javnosti malu moć priznaju da vlade ponekad slede javno mnjenje“.²⁷ Glavna razlika između jednih i drugih, po mišljenju Burnštajna, odnosi se na pitanje stepena tog uticaja. U pokušaju da na nje ga nađe odgovor, on analizira 30 studija²⁸ koje se bave vezom između mnjenja i politike i zaključuje da je u tri četvrtine slučajeva izmeren uticaj mnjenja. Za našu diskusiju naročito je važan nalaz da u ovoj, nedavno sprovedenoj i vrlo konkretno usmerenoj metaanalizi, nije potvrđena hipoteza o slabijem delovanju mnjenja na spoljnopoličke (dakle, bezbednosne) odluke. Naprotiv, „od deset koeficijenata kojima je merena veza između mnjenja i odbrambene politike (devet u vezi sa budžetom odbrane, jedan u vezi sa Vijetnamskim ratom) svi su bili statistički značajni; kad je reč o odbrani, vlada nije bila manje već više responsivna prema javnosti u poređenju sa drugim sferama politike“.²⁹

ZAINTERESOVANOST JAVNOSTI

Učestvovanje građana u politici predstavlja ključni element čak i minimalnih definicija demokratije.³⁰ Shvatanja o ostvarivom/poželjnom stepenu, mehanizmima, procedurama, ... , i preduslovima tog učestvovanja predmet su diskusija u brojnim politikološkim disciplinama. Međutim, nema spora oko toga da jednu od bazičnih dimenzija aktivnog političkog ponašanja predstavlja politička kognicija: svest o javnim poslovima i politička informisanost, koja je zasnovana na motivaciji da se do informacija dođe.³¹

Ne možemo se složiti sa Kuklinskim i Kvirkom da se baš sve „stvari u vezi s politikom mogu osporavati“, ali je prihvatljiv nastavak njihove teze da „naučnici ne mogu direktno ocenjivati kvalitet učinaka građana“.³² Kon-

²⁶ Navedeno prema: Roy P. Basler (ed.), *Collected Works of Abraham Lincoln Volume III*, „Lincoln-Douglas debate at Ottawa“ (21. avgust 1858), str. 27, internet – <http://home.att.net/črjnorton/Lincoln78.html>, 21.10. 2005.

²⁷ Buristein, Paul, „The Impact of Public Opinion Policy: A Review and an Agenda“, *Political Research Quarterly*, Vol. 56, No. 1 (Mar. 2002), str. 29

²⁸ O metodologiji izbora vidi navedeno delo, str. 32

²⁹ Isto, str. 36

³⁰ Bobio, Norberto, „Budućnost demokratije“, Filip Višnjić, Beograd, 1990, str. 16

³¹ Almond, Gabriel, A. and Sidney Verba, „The Civic Culture“, SAGE Publications, Newbury Park, London, New Delhi, 1989, str. 45

³² Kuklinski, James, H. and Paul J. Quirk, „Conceptual Foundations of Citizen Competence, *Political Behaviour*“, Vol. 23, No. 3, September 2001, str. 285. Ovom tekstu dugujemo i inspiraciju za ovde izloženu metaforičnu paralelu.

ceptualizacija građanske kompetencije je još uvek pred velikim izazovima, a formiranje mreže indikatora za ovako kompleksna merenja je tek u povolu. Elementarno učestvovanje građana u politici je relativno lako izmeriti – otprilike tako kao što se meri uspeh nekog tima na košarkaškom terenu. Ukoliko jedna ekipa da dovoljno koševa da pobedi drugu u košarkaškoj utakmici neosporene regularnosti, kažemo da je bila uspešnija od druge ekipe. Analogno tome, ako dovoljno glasača izađe na izbore, možemo reći da je osnovni kriterijum participacije zadovoljen. Međutim, ukoliko želimo da izmerimo neki pojedinačni kvalitet igre u košarci, neophodno je konstruisati instrument za rafinirana merenja. Kako, recimo, proveriti uspešnost igrača u odbrani? Sportska statistika je u tome daleko odmakla, pa se računa broj blokiranih šuteva suparničkog tima, "ukradenih" lopti itd. Šta je, međutim, sa teže merivim indikatorima košarkaške kompetencije? Koja je prava mera hladnokrvnosti igrača i nereagovanja na "finte" što, možda, dovodi do uspešnih "blokova"? I dalje: u kojoj meri na njih utiče generalna strategija trenera za tu utakmicu i izbor tipa odbrane? Da li bi isti numerički pokazatelji koji za jedan tim znače uspeh/napredak značili to isto i za neku drugu ekipu?

Sa jednakim brojem izazovnih pitanja suočili bi se i svi koji žele da ustanove „pravu“ meru zainteresovanosti javnosti. Verujemo, međutim, da veća zainteresovanost više doprinosi većoj građanskoj participaciji i boljem zastupanju interesa što većeg spektra društvenih grupa, pa dakle i uspešnijem funkcionisanju demokratskog sistema. To se odnosi na zainteresovanost za politiku uopšte, zatim za konkretnu političku situaciju u nekoj zemlji ili za neke posebne političke teme.

Da bi bila urađena kompleksnija analiza interesovanja javnosti u Srbiji i Crnoj Gori za pitanja u vezi sa vojskom i odbranom, bilo bi potrebno uzeti u obzir mnoštvo aspekata političke situacije u zemlji koja se u posmatranom periodu suočava sa brojnim problemima svog postautoritarnog i postkonfliktnog nasleđa. Za takvo nasleđe odgovornost snosi i JNA „koja nije ostvarila nijedan od svojih (ustavnih) zadataka³³, a čiji je vrh „dugo i razorno vodio gubitničku politiku i rat“³⁴. Naslednica ove vojske – Vojska Jugoslavije, a zatim Vojska Srbije i Crne Gore godinama je zauzimala jedno od prva tri mesta na listi institucija kojima građani najviše veruju.³⁵ Sve ove aspekte političke stvarnosti valjalo bi imati na umu prilikom analiziranja zainteresovanosti građana SCG za probleme vojske i odbrane. Budući da je reč o prvom (javno dostupnom) istraživanju ove vrste kod nas, pred-

---

³³ Hadžić, Miroslav, „Jugoslovenska narodna agonija“, Dangraf i CCVO, Beograd, 2004. str. 9

³⁴ Isto, str. 238

³⁵ Hadžić, Miroslav, „Podaci o istraživanju“, u: Glišić, J., Hadžić, M., Timotić, M., Matić, J., „Javnost Srbije i Crne Gore o reformi Vojske“, Centar za civilno-vojne odnose, I krug, Beograd, oktobar 2003, str. 9 Buristein, Paul, „The Impact of Public Opinion Policy: A Review and an Agenda“, Political Research Quarterly, Vol. 56, No. 1 (Mar. 2002), str. 29

čeni rezultati biće od većeg značaja za eventualne buduće provere stavova javnosti ili za komparativne studije, nego što mogu sada poslužiti za izvođenje opštih zaključaka. Ipak, nalazi o (samo?)isključenosti delova društva iz javnosti zainteresovane za vojsku i odbranu mogu biti motiv za dodatna istraživanja, kao i za eventualne društvene akcije.

Interesovanje ispitanika mereno je tehnikom samoocene, petostepenom skalom Likertovog tipa. Njihove odgovore treba razumeti i u svetlu moguće socijalne poželjnosti većeg interesovanja.

ZAINTERESOVANOST JAVNOSTI U SRBIJI I CRNOJ GORI ZA VOJSKU I ODBRANU

Tokom našeg čitavog istraživanja, zainteresovanost javnosti u SCG za pitanja vojske i odbrane bila je stabilna. U proseku, skoro svaki drugi ispitanik izjavio je da ga zanimaju teme iz ove oblasti. U Srbiji je ukupna zainteresovanost blago, ali neprekidno rasla, tako da je od oktobra 2003. godine, kada je izveden II krug ispitivanja³⁶, do VII kruga, obavljenog krajem marta i početkom aprila 2005. godine, zabeležen porast od skoro 10 procenata³⁷ (II krug 44,8% – VII krug 52,7%). U Crnoj Gori je ukupna zainteresovanost opala za desetak procenata mada uz povremena kolebanja – od 53,1% u II do 43,3% u VII krugu³⁸.

Broj *veoma zainteresovanih* u Srbiji kreće se oko petnaest procenata, raste tek za jedan-dva procenta, sa malim padom u poslednjem krugu.³⁹ *Uglavnom zainteresovani* čine (sve) više od trećine ispitanika.⁴⁰ *Nezainteresovanih*⁴¹ je manje od četvrtine (sasvim je reprezentativan rezultat⁴² i samog VII kruga: u Srbiji 23% ispitanika, a u Crnoj Gori 23,8%). Broj „neodlučnih“ odgovora (*ni zainteresovani ni nezainteresovani*), koji svedoče o tek potencijalnoj i labilnoj pažnji javnosti, blago je opadao u Srbiji sve do V kruga⁴³ (od 26,1% u II do 21,6% u V krugu) i isto tako rastao u Crnoj Gori (od 24,2% u II do 33,2% u V krugu). Dok je u Crnoj Gori ovaj trend

³⁶ I krug istraživanja neće biti uzet u obzir u ovom radu zbog značajnih izmena u metodološkom pristupu, koje su uvedene nakon njega i koje su važile za naredne krugove.

³⁷ III krug 49,8%, IV krug 52,7%, V krug 53,2%, VI krug 53,7%

³⁸ III krug 48,6%, IV krug 48,2%, V krug 42,1%, VI krug 45,6%

³⁹ II krug 13%, III krug 14,1%, IV krug 16,7%, V krug 15,3%, VI krug 17,8%, VII krug 15,5%

⁴⁰ II krug 31,8%, III krug 35,7%, IV krug 36%, V krug 37,9%, VI krug 35,9%, VII krug 37,2%

⁴¹ u *potpunosti* ili *uglavnom*

⁴² Za detaljan pregled rezultata vidi: Glišić, Jasmina, „Obaveštenost građana o vojsci“, u: Glišić, J., Hadžić, M., Timotić, M., Matic, J., „Javnost Srbije i Crne Gore o reformi Vojske“, Centar za civilno-vojne odnose, I-VII krug, Beograd, oktobar 2003/maj 2005.

⁴³ Donekle iznenađuje podatak da u V i VI krugu istraživanja nismo zabeležili povećano interesovanje ispitanika. Ovi krugovi su, naime, koincidirali/sledili pojačanu pažnju medija na Vojsku SCG zbog više incidentnih situacija. U ovom periodu dogodila se i tragična smrt dvojice gardista u kasarni u Topčideru.

ostao stabilan (VII krug 32,9%), u Srbiji je u dva naredna kruga uočeno vrlo malo povećanje broja ravnodušnih (VII krug 24,3%). Najmanje je *u potpunosti nezainteresovanih* ispitanika i u jednoj i u drugoj državi članici (reprezentativan je VII krug: u Srbiji 8,3%, a u Crnoj Gori 9,3%).

U svim ciklusima potvrđeno je postojanje jasne korelacije između stepena obrazovanja ispitanika u Srbiji i njihove zainteresovanosti za pitanja u vezi sa vojskom i odbranom. U tom smislu reprezentativan je VII krug u kome je utvrđeno da je *u potpunosti zainteresovanih i uglavnom zainteresovanih* ispitanika najviše u kategoriji visokoobrazovanih – 61%. Njihov broj se postepeno smanjuje u grupi srednjeobrazovanih – 53% i u grupi onih sa osnovnim obrazovanjem⁴⁴ – 47%. U nekim krugovima je oštrina razlika koje postoje u zainteresovanosti pomalo ublažena⁴⁵, ali korelacija nije narušena ni u jednom krugu, ni kod blažeg ni kod jačeg stepena zainteresovanosti.

U Crnoj Gori je ova korelacija utvrđena u nekoliko krugova istraživanja i bila je znatno slabije izražena. Tako je, recimo, bilo u IV i V krugu kada su ispitanici sa završenom osnovnom i sa završenom srednjom školom pokazali manju zainteresovanost nego akademski obrazovani građani.⁴⁶ U III i VI krugu je korelacija koja postoji između zainteresovanosti i obrazovanja narušena tako što se izjednačila ili značajno približila zainteresovanost niskoobrazovanih i visokoobrazovanih ispitanika (III krug OŠ 50%, SŠ 44%, VŠ 50%; VI krug OŠ 50%, SŠ 41%, VŠ 68%). Konačno, u VII krugu je ova korelacija postala potpuno obrnuta, tako što je zainteresovanost opala upravo kod visokoobrazovanih (34%), dok je kod onih sa nižim obrazovanjem ostala, uglavnom, ista (OŠ 51%, SŠ 43%).

Imajući na umu gore predočene teorijske napomene, podsećamo na teškoće koje postoje prilikom određivanja „zadovoljavajućeg“ praga zainteresovanosti građana za bilo koju državnu instituciju ili političku temu. Ukoliko posmatramo izbornu participaciju kao bazični standard za funkcionisanje demokratije, naši rezultati o zainteresovanosti građana za vojsku i odbranu bi mogli biti ohrabrujući. Da podsetimo, na ponovljene predsedničke izbore u Crnoj Gori u februaru 2003. godine izašlo je 47,1% građana.⁴⁷ Na predsedničke izbore u Srbiji u novembru 2003. godine izašlo je svega 38,6% glasača⁴⁸, a u drugom krugu predsedničkih izbora u Srbiji, u junu 2004. godine, glasalo je 48,7% izbornog tela⁴⁹. Kao što smo pokazali, interesovanje za Vojsku SCG je skoro isto toliko veliko kao što je i za pitanje ko je na predsedničkoj funkciji ili je čak i veće.

⁴⁴ Ispitanici sa potpunim ili nepotpunim osnovnim obrazovanjem čine istu kategoriju.

⁴⁵ Na primer, u V krugu je među onima sa fakultetskom diplomom 20% pokazalo potpunu zainteresovanost, dok je među onima sa osnovnim obrazovanjem takvu zainteresovanost pokazalo 13%. Za razliku od toga, na primer, u VI krugu je taj odnos bio 26% prema 11%.

⁴⁶ IV krug – OŠ 44%, SŠ 44%, VŠ 65%, V krug OŠ 40%, SŠ 39%, VŠ 53%

⁴⁷ CESID http://www.cesid.org/rezultati/cg_februar_2003/index.jsp, 12. 4. 2006.

⁴⁸ CESID, http://www.cesid.org/rezultati/sr_nov_2003/index.jsp, 12. 4. 2006.

⁴⁹ CESID, http://www.cesid.org/rezultati/sr_jun_2004IIkrug/index.jsp, 12. 4. 2006.

Međutim, ukoliko imamo na umu da je čak dve trećine ispitanika u obe države članice izjavilo da su *uslovi života vojnika nezadovoljavajući*⁵⁰ i da ih je isto toliko ocenilo čak da *postojeći budžet ne omogućava normalno funkcionisanje Vojske*, a da tek dve petine građana Srbije i manje od trećine u Crnoj Gori veruje da su *život i rad u Vojsci dobro organizovani*⁵¹, čini se da je nivo interesovanja nesrazmeran visokom poverenju građana u ovu instituciju⁵², kao i njihovoj percepciji toga koliko je hitna reforma⁵³ u njoj.

OBAVEŠTENOST JAVNOSTI

Uprkos neprekidnom i sve bržem razvoju informativnih tehnologija u savremenom svetu (a delom upravo zbog toga), tržište političkih informacija karakterišu brojne nesavršenosti: slaba raspoloživost produbljenih informacija⁵⁴, dominacija „epizodnog“ medijskog pokrivanja političkih događaja pri čemu se oni ne povezuju sa širim tematskim ili istorijskim kontekstom⁵⁵, izveštavanje o kompleksnim političkim pitanjima na vrlo pojednostavljen način⁵⁶ itd. Logično je, stoga⁵⁷, što istraživačku pažnju ne prestaje da privlači pitanje političke obaveštenosti⁵⁸ iako informativna ponuda nije jedini faktor njenog snaženja ili slabljenja⁵⁹.

Obaveštenost i neobaveštenost javnosti o politici predstavljaju dva dela istog problema, jednog od težišnih za istraživače koji se bave mogućnošću uticaja javnosti na političke odluke. Podsetimo, ispitivanja koja pokazuju postojanje manjka osnovnih znanja o nekim političkim temama, ličnostima ili procesima vodila su ka zaključcima da se javnom mnjenju, u stvari, ne

⁵⁰ Hadžić, M., Atanasović, Z., „Građani o stanju u vojsci“, u: Glišić, J., Hadžić, M., Timotić, M., Matić, J., „Javnost Srbije i Crne Gore o reformi Vojske“, Centar za civilno-vojne odnose, VII krug, Beograd, maj 2005, str. 51

⁵¹ Isto, str. 54

⁵² U VII krugu poverenje u Vojsku u Srbiji izrazilo je 40,8%, a u Crnoj Gori 49,7% ispitanika. Navedeno delo, str. 40

⁵³ Sa tvrdnjom da treba hitno sprovesti reforme u Vojsci SCG u VII krugu istraživanja saglasilo se 43,6% ispitanika u Srbiji i 39,3% građana u Crnoj Gori. Više o tome u: Timotić, Milorad, „Očekivanja građana od reforme Vojske“, u: Glišić, J., Hadžić, M., Timotić, M., Matić, J., „Javnost Srbije i Crne Gore o reformi Vojske“, Centar za civilno-vojne odnose, VII krug, Beograd, maj 2005, str. 61

⁵⁴ O obimu i kvalitetu medijskog izveštavanja o vojsci i odbrani u SCG vidi: Matić, Jovanka, „Medijsko izveštavanje o odbrani i vojsci“, u: Glišić, J., Hadžić, M., Timotić, M., Matić, J., „Javnost Srbije i Crne Gore o reformi Vojske“, Centar za civilno-vojne odnose, VII krug, Beograd, V krug, januar 2005.

⁵⁵ Iyengar, Shanto, „Is Anyone Responsible? How Television Frames Political Issues“. Chicago: University of Chicago Press, 1994

⁵⁶ Capella, Joseph and Kathleen Hall Jamieson, „Spiral of Cynism“. New York: Oxford University Press, 1997

⁵⁷ O značaju raspoloživih političkih informacija za razvoj političkih stavova vidi više u: Dawson, Paul A., „The Formation and Structure of Political Belief Systems“, Political Behavior, Vol. 1, No. 2 (Summer, 1979), str. 99-122

⁵⁸ U literaturi se kao potpuni ili delimični sinonimi koriste i izrazi kao što su političko znanje, sofisticiranost, kompetencija itd.

⁵⁹ U velikoj meri, ona zavisi i od samih konzumenata: selekcije, evaluacije i retencije informacija.

može ni verovati.⁶⁰ Sve do sredine osamdesetih godina prošlog veka, naime, preovlađuju nalazi o tome da većina građana zna malo o politici.⁶¹ Međutim, tako presudna važnost ove komponente za „kvalitet mnjenja“ relativizovana je u više studija objavljenih krajem XX veka.⁶² One pokazuju da nivo obaveštenosti javnosti ne mora biti ni jedini relevantan, a ni najvažniji faktor prilikom formiranja političkih stavova i opisuju moguće psihološke strategije prevazilaženja manjka znanja.⁶³

Revizionisti teorija o „nezналаčkoj“ javnosti⁶⁴ ne napadaju, u principu, stav da većina ljudi nije dobro informisana o svetu politike. Uostalom, ni te teorije ne počivaju na istovrsnim merenjima, ni u pogledu indikatora obaveštenosti⁶⁵, ni u proceni koji je to stepen informisanosti „visok“, a koji „nizak“⁶⁶. Zato je teško i zamisliti kako bi se mogle obarati na to usmerenim a jedinstvenim revizionističkim nastupom.

Novi pristupi koncentrisani su, najviše, na proveru samog značaja stepena obaveštenosti, a predstavljaju rezultat povećane pažnje istraživača usmerene na političko okruženje koje definišu kao „ukupnost politički relevantne komunikacije kojoj su građani izloženi“⁶⁷. Elementi ovog okruženja, kao što su izjave zvaničnika, nastupi različitih interesnih grupa i sve druge javne informacije koje relevantni akteri obezbeđuju (skoro uvek putem medija) u vezi sa nekom političkom temom, predstavljaju naročita informa-

⁶⁰ Almond, 1950, Berelson, Lazarsfeld and McPhee 1954, Converse 1964, 1970

⁶¹ Converse, Philip, E., „The Nature of Belief Systems in Mass Publics“, u: *Ideology and Discontent*, (ed.), Apter, David E., New York: Free Press. 1964; Sniderman, Paul M., „The New Look in Public Opinion Research“, u: *Political Science: The State of the Discipline II*, (ed.), Finifter, Ada. Washington D.C.: American Political Science Association, 1993

⁶² Converse 1990, Page&Shapiro 1992, Popkin 1991, Sniderman, Brody&Tetlock 1991, Wittman 1995

⁶³ Rezultati u jednom broju studija dobijeni su empirijskom proverom obaveštenosti putem testova znanja, u drugima je primenjena multivarijantna ili logistička regresija, dok treće uključuju eksperiment. Naša analiza se zasniva na samooceni ispitanika. Smatramo da raznolikost metodskih postupaka i tehnika za prikupljanje podataka u predstavljenim istraživanjima ne predstavljaju prepreku za njihovu upotrebu u kontekstualizaciji i analizi problema.

⁶⁴ „Svega trećina ispitanika mogla je da navede imena obojice svojih senatora, 57% njih je znalo koja partija je konzervativnija, a 59% je znalo kojoj partiji pripada njihov guverner; nešto više od 70% ispitanika je navelo tačno ime potpredsednika.“ (Delli Carpini, Michael, X. and Scott Keeter, „What Americans Know about Politics and Why it Matters“, New Haven, CT: Yale University Press, 1996, str. 74)

⁶⁵ Među navođenim indikatorima su: prepoznavanje kandidata na parlamentarnim ili predsedničkim izborima, pozicioniranje partija u političkom spektru, znanje o partijama koje nastupaju kao koalicioni partneri itd.

⁶⁶ „Istraživanje sprovedeno 2001. godine, pre 9/11 pokazalo je da je manje od trećine Amerikanaca znalo (u junu) da republikanci imaju većinu u Donjem domu Kongresa, a manje od 20% je tačno odgovorilo da federalna vlada troši manje novca nego što se sliva u budžet. Kao kontrast tome, u novembru iste godine, 90% američke javnosti je znalo da je teže lečiti antraks kod bolesnika koji su se zarazili putem disajnih puteva, nego kod onih koji su se inficirali preko kože. Početkom 2002. godine, istraživanjem je utvrđeno da je više od 80% ispitanika u SAD bilo svesno da se Severna alijansa borila na strani SAD i Velike Britanije u Avganistanskom ratu.“ Prior Markus, „Political Knowledge after September 11“, *Political Science and Politics*, Vol. 35, No. 3 (Sep. 2002), str. 523

⁶⁷ Kuklinski, James, H, Paul J. Quirk, Jennifer Jerit, Robert, F. Rich, „The Political Environment and Citizen Competence“, *American Journal of Political Science*, Vol. 45, No. 2 (Apr. 2001), str. 411

ciona pomagala za građane. Uz njihovu upotrebu, tvrdi jedan broj kognitivnih i političkih psihologa⁶⁸, i **oni koji su loše obavješteni o javnim poslovima mogu da formiraju stavove konzistentne sa svojim političkim predispozicijama**. Na primer, građani mogu (i to i čine) da preuzimaju signale (*take cues*) političkih elita kojima veruju i čija politička rešenja preferiraju. Time se pokreće postupak dedukovanja konkretnih političkih preferenci i pojedinac stiže do lične odluke o temi iako o njoj, možda, vrlo malo zna. Zastupnici ove škole mišljenja smatraju da nema potrebe da se svaka preferenca formira na osnovu faktičkih delića znanja uskladištenih u „dugoročnoj“ memoriji. Ukoliko većina ljudi može da kompenzuje svoj manjak znanja ovakvim „informativskim prečicama“, onda nizak nivo informisanosti javnosti ne mora biti tako značajan problem.

Drugi revizionistički izazov predstavljaju eksperimentalne studije koje pokazuju da **uobičajeni metodi koji se koriste za merenje informisanosti o politici više mere sposobnost ispitanika da se seti nekog konkretnog podatka nego što utvrđuju njegovo zaista upotrebljivo znanje**. Ovim pristupom uveden je drugačiji kognitivni model – procesiranje podataka „online“⁶⁹. Po njemu, mnogi ljudi obrađuju informacije u trenutku kada su njima izloženi, ažuriraju svoje stavove u skladu sa rezultatima obrade, a onda brzo zaboravljaju samu informaciju i zadržavaju samo svoju korigovanu (*updated*) procenu. Ako je to tačno, moguće je da ispitanici ipak izražavaju svoje preference na osnovu obavještenosti iako u trenutku možda ne mogu da se sete konkretne informacije na osnovu koje su te preference formirali. Sa ove tačke gledišta, nizak nivo političke obavještenosti, koju su detektovali neki istraživači koristeći testove znanja, može biti potpuno varljiv indikator.

Treći revizionistički pristup ne dovodi u pitanje nizak nivo znanja ispitanika, već nudi rešenje da se ovo ograničenje prevaziđe radi **veće upotrebljivosti rezultata ispitivanja javnog mnjenja**. Reč je, u stvari, o različitim metodskim postupcima sekundarne analize empirijske građe, kojima istraživači žele da provere kakva bi mišljenja o pojedinim političkim pitanjima izrazili ispitanici da su bili kompletno obavješteni o njima.⁷⁰ Veruje se da se time mogu utvrditi „pravi“ interesi građana ili, kako se još nazivaju, „prosvetljene preference“⁷¹. Glavna ideja je da bi tako dobijeni (izračunati) stavovi javnosti mogli poslužiti i kao smernice političkim odlučiocima i kao parametar uticaja javnog mnjenja na politiku vlasti (*responsiveness*).

U tu svrhu, prvo je upotrebljen metod statističke agregacije⁷², kojim se rezultati ispitivanja mnjenja pročiste izbacivanjem stavova neinformisanih

⁶⁸ Ferejohn and Kuklinski 1990, Lupia 1994, Mondak 1994, Popkin 1991, Smith & Squire 1990, Sniderman, Brody & Tetlock 1991, Zaller 1992

⁶⁹ Lodge, Mc Graw & Stroh 1989, Lodge, Steenbergen & Brau 1995

⁷⁰ Tako Pejčić i Šapiro (1992) primenjuju statističku agregaciju, Deli Karpini i Kiter (1996), multivarijantnu regresiju, a Althaus (1998) logističku regresiju.

⁷¹ Delli Carpini, Michael, X. and Scott Keeter, „What Americans Know about Politics and Why it Matters“, New Haven, CT: Yale University Press, 1996

⁷² Page, Benjamin and Robert Shapiro, „The Rational Public: Fifty Years of Trends in American's Policy Preferences“, Chicago: University of Chicago Press, 1992

ispitanika, detektovanih pomoću filter-pitanja. Ovako dobijeni stavovi, smatraju Pejdž i Šapiro, mogu se tretirati kao jedini relevantni, tj. kao „kolektivne preference“ informisane javnosti.

Izuzetno zanimljive eksperimente izveo je Džejms Fiškin, koji je okupljao obične građane (slučajni uzorak) na jednom mestu, gde bi oni dobili detaljne informacije o temi o kojoj su, zatim, mogli zajednički da diskutuju. Tako se, verovao je Fiškin, stvara „uzorak hipotetičkog društva – deliberativnog i angažovanog društva koje, u stvari, nemamo“⁷³.

Međutim, pokazalo se da čak i u ovakvim eksperimentima nije bilo moguće izmeriti kolektivne preference u potpunosti obaveštenih ispitanika. Nemoguće je, naime, loše obaveštene ispitanike opremiti drugim, važnim karakteristikama koje imaju dobroobavešteni: kognitivnim stilovima i strategijama procesiranja informacija⁷⁴, znanjima koja su prethodno skladištena u memoriji i utiču na to kako se nove informacije prihvataju i koriste prilikom ažuriranja stavova⁷⁵ i uverenosti pojedinca da može da razume komplikovane političke događaje, kao i neophodnim samopouzdanjem, koje se stiče isključivo iskustvom. Povrh toga, u eksperimentalnim uslovima je nemoguće imitirati društveni kontekst u kome se inače dobijaju političke informacije koje, zatim, služe za formiranje preferenci⁷⁶.

U postupku multivarijantne regresije⁷⁷, kolektivne preference u potpunosti informisanih se veštački generišu na poseban način. Preference najbolje obaveštenih članova svake date demografske kategorije se pripisuju svim članovima te grupe, pri čemu se simultano uzimaju u obzir uticaji širokog spektra demografskih varijabli. Oslanjajući se na ovu metodu, Althaus⁷⁸ je razradio jedan od najzanimljivijih modela simulacije. On smatra da obaveštenost ne mora biti u linearnoj relaciji sa preferencama i upozorava da bi se i broj onih koji su odabrali odgovor „ne znam“ smanjio ukoliko bi bilo ukalkulisano povećanje opšteg nivoa obaveštenosti.

Simulirajući tako uslove jednake, dobre obaveštenosti, Althaus je pokazao da prosečno odstupanje od realno dobijenih odgovora iznosi oko 7%, pri čemu su sve promene značajnije od 5% bile „zaista dramatične“.⁷⁹ U njegovom uzorku od 45 pitanja (od 100 iz NES⁸⁰) našla su se „operativna“⁸¹ i „društvena pita-

⁷³ Fishkin, James, S., „The Voice of the People: Public Opinion and Democracy“, New Haven, CT: Yale University Press, 1995, str. 171

⁷⁴ (Fiske, Lau and Smith 1990, Krosnick and Milburn 1990, McGraw and Pinney 1990, Sniderman, Brody and Tetlock 1991)

⁷⁵ Delli Carpini and Keeter 1996, Krosnick and Milburn 1990, Zaller 1992

⁷⁶ Huckfeldt and Sprague 1995

⁷⁷ Delli Carpini and Keeter 1996, Bartels 1996

⁷⁸ Althaus, Scott, L., „Information Effects in Collective Preferences“, *The American Political Science Review*, Vol. 92, No. 3 (Sep. 1998), str. 545-558

⁷⁹ Za dvadeset od 45 pitanja (44%) razlika je bila između 0 i 5 procenata, za 13 pitanja (29%) između 11 i 15 procenata, a kod tri pitanja (7%) stavovi javnosti su se promenili za više od 15 odsto. U proseku, za više od polovine analiziranih pitanja kod kojih je promena bila veća od pet odsto, razlika između realno izraženih i veštački generisanih stavova javnosti bila je u proseku 10,8%. Isto, str. 551

⁸⁰ American National Election Studies

⁸¹ Delokrug rada savezne vlade, regulacija ekonomije...

nja⁸², fiskalna politika⁸³ i spoljnopolitičke teme. Poslednje se odnose, pre svega, na bezbednosnu problematiku: upotrebu vojnih snaga u inostranstvu, sporazume o upotrebi pojedinih vrsta oružja, kao i na pitanje da li Sjedinjene Države treba više da se uključe u rešavanje problema u svetu. Mada Althaus upozorava da je uzorak suviše mali da bi se izvodili validni zaključci o konkretnim oblastima, zanimljivo je spomenuti da su odgovori simuliranog, potpuno obaveštenog uzorka redovno izražavali miroljubivije stavove.⁸⁴

Althaus priznaje da njegovi rezultati pružaju argumentaciju i optimistima i pesimistima. Prvi smatraju da javnost kompenzuje manjak obaveštenosti tako što koristi informacijske prečice i „on line“ procesiranje informacija. Drugi još od sredine XX veka upozoravaju na zastrašujuću građansku nekompetenciju. Ukazujući na to da skroman nivo znanja o politici ponekad značajno utiče na kolektivne preference a ponekad ne, Althaus zauzima „srednju“ poziciju. Informacijsku asimetriju on procenjuje kao opipljivi, ali ne i odlučujući faktor. Pošto smatramo da izloženi pregled različitih istraživanja daje dobar osnov za ovakvu teorijsku poziciju, nudimo je čitaocu kao okvir u kome treba posmatrati i rezultate našeg istraživanja obaveštenosti građana, dobijene postupkom anketa obavljenih u periodu 2003-2005. godine.

OBAVEŠTENOST JAVNOSTI U SRBIJI I CRNOJ GORI O VOJSCI I ODBRANI

Prema samooceni ispitanika u ovom istraživanju, svaki drugi građanin Srbije smatra da je u potpunosti ili uglavnom obavešten o onome što se dešava u sektoru vojske i odbrane. Ovako izmerena obaveštenost rasla je od 40,1% u II do 48% u VII krugu istraživanja⁸⁵. U Crnoj Gori je, u proseku, svaki treći ispitanik ocenjivao da je obavešten⁸⁶ o ovim temama, s tim što su rezultati varirali od kruga do kruga, a obaveštenost povremeno slabo rasla⁸⁷.

U potpunosti obaveštenih je poslovično malo u čitavoj zemlji. U Srbiji ih je u proseku oko pet odsto, dok u Crnoj Gori procenat varira od minimalnih 4,1% u II do 9,1% u VII krugu. Ova variranja su, istovremeno, i jedini razlog zbog koga su zabeležene neznatne i nekonzistentne promene u obaveštenosti građana Crne Gore. U Srbiji je procenat potpuno obaveštenih građana ostao nepromenjen, dok je broj *uglavnom obaveštenih* blago (mada kolebljivo) rastao tokom ovog istraživanja – od 40,1% u II do 48%

⁸² Abortus, prava homoseksualaca, smrtna kazna...

⁸³ Porezi, javna potrošnja...

⁸⁴ Za razliku od 29% ispitanika koji su se 1988. godine složili da SAD ne bi trebalo da se mešaju u probleme u drugim delovima sveta, u potpuno obaveštenom uzorku ovaj procenat je pao na 18%. Slično tome, podrška upotrebi američkih oružanih snaga na Bliskom istoku radi zaštita isporuka nafte pala je sa 64% na 58%.

⁸⁵ III 39,9%, IV krug 48,2%, V krug 46,5%, VI krug 55,4%

⁸⁶ u potpunosti ili uglavnom

⁸⁷ II krug 34,9%, III krug 38,3%, IV krug 35,7%, V krug 35,7%, VI krug 41,5%, VII krug 34,7%

u VII krugu ⁸⁸. U Crnoj Gori, odgovor *uglavnom sam obavešten* redovno je biralo oko 30 procenata ispitanika. ⁸⁹

Jedna trećina građana Državne zajednice veruje da je *uglavnom* ili *u potpunosti neobaveštena* o temama iz odbrambenog sektora. U Srbiji je zabeležen blagi trend smanjivanja neobaveštenosti – od 37,2% u II do 30,5% u VII krugu. ⁹⁰ U Crnoj Gori kod ovog pitanja nije ustanovljen nikakav trend promene, te je neobaveštenih uvek nešto više od trećine ispitanih. ⁹¹

Do promene u Srbiji došlo je postepenim smanjenjem ukupnog broja neobaveštenih – i u kategoriji *u potpunosti neobaveštenih* i u kategoriji *uglavnom neobaveštenih*. U završnim krugovima izmereno je dvostruko više *uglavnom obaveštenih* nego *uglavnom neobaveštenih* (na primer, u VII krugu prvih je 42,9%, a drugih 22,9%). Broj *u potpunosti neobaveštenih* građana Srbije se smanjio sa 12,5% u II krugu na 7,6% u VII krugu. U Crnoj Gori, on se kreće u rasponu od 7,6% u II do 13,6% u III krugu. Procenat neodlučnih u Srbiji se ne menja – petina građana nije u stanju da oceni koliko je obaveštena o pitanjima vojske i odbrane. ⁹² U Crnoj Gori njihov broj se kreće u rasponu od 23,1% u II do 31,3% u III krugu.

Obaveštenost u Srbiji jasno raste sa stepenom obrazovanja ispitanika ⁹³, a u Crnoj Gori je situacija ista sve do završnih krugova istraživanja ⁹⁴ kada se ovako merena korelacija gubi ⁹⁵. Međutim, neki drugi nalazi u ovoj državi članici govore u prilog tezi da one sa višim stepenom obrazovanja karakteriše i bolja obaveštenost o odbrani i vojsci. Među potpuno obaveštenima uvek je znatno više visokoobrazovanih ispitanika nego ispitanika sa nižom školskom spremom. ⁹⁶ Procenat *potpuno neobaveštenih* je minimalan među osobama sa fakultetskim diplomama. ⁹⁷ Među *uglavnom neobaveštenima* najviše je nižeobrazovanih ispitanika. ⁹⁸ U tri kruga istraživanja ⁹⁹ nije zabeležen nijedan ispitanik među crnogorskim građanima sa osnovnom školskom spremom koji je izjavio da je u potpunosti obavešten o vojnim temama.

Dužni smo, naravno, da podsetimo da ispitanikova procena sopstvene obaveštenosti nije uvek odraz realnog poznavanja neke problematike, na šta

⁸⁸ III krug 39,9%, IV krug 48,2%, V krug 46,5%, VI krug 55,4%

⁸⁹ II krug 30,8%, III krug 31%, IV krug 30,9%, V krug 35,7%, 41,5% i VII krug 34,7%

⁹⁰ III krug 37%, IV krug 29,8%, V krug 32,8%, VI krug 22,9%

⁹¹ II krug 34,4%, III krug 38,6%, IV krug 33%, V krug 39,5%, VI krug 33,8%, VII krug 36,4%

⁹² II krug 22,8%, III krug 23%, IV krug 22%, V krug 20,7%, VI krug 21,7%, VII krug 21,5%

⁹³ III krug OŠ 25%, SŠ 43%, VŠ 48%, IV krug OŠ 38%, SŠ 49%, VŠ 58%, V krug OŠ 34%, SŠ 50%, VŠ 52%, VI krug OŠ 40%, SŠ 57%, VŠ 69%, VII krug OŠ 36%, SŠ 50%, VŠ 58%

⁹⁴ III OŠ 25%, SŠ 35%, VŠ 62%, IV krug 21%, SŠ 39%, VŠ 41%, V krug OŠ 18%, SŠ 38%, VŠ 41%

⁹⁵ VI krug OŠ 40%, SŠ 29%, VŠ 56%, VII krug OŠ 33%, SŠ 36%, VŠ 33%

⁹⁶ u Srbiji: III krug 6% : 1%, IV krug 8% : 3%, V krug 6% : 2%, VI krug 10% : 4%, VII krug 7% : 2%; u Crnoj Gori: III krug 9% : 3%, IV krug 5% : 0%, V krug 10% : 1%, VI krug 28% : 0%, VII krug 9% : 4%

⁹⁷ u Srbiji od 8% u III do 3% u VI krugu, u Crnoj Gori od 4% u VI do 13% u V krugu

⁹⁸ u Srbiji oko 30, a u Crnoj Gori između 24 i 34 procenata

⁹⁹ (II, IV i VI krug)

upozoravaju i mnogi istraživači političkih stavova i percepcije.¹⁰⁰ Ova činjenica nalaže oprez pri tumačenju svih rezultata dobijenih na osnovu ovog seta pitanja. Međutim, bilo kakva osporavanja objektivnosti samoocene ne bi bila umesna bez dodatnih istraživanja, niti bi njihova verifikacija dovela u pitanje kompletan nalaz o ovde komentarisanim korelacijama. Konačno, imajući na umu empirijske provere i teorijske rasprave o (ne)važnosti egzaktne izmerene obaveštenosti, nameće se hipoteza po kojoj bi subjektivni doživljaj ispitanika mogao biti relevantniji parametar. U tom kontekstu postavlja se pitanje nije li dobro informisan onaj građanin koji sam procenjuje da ima dovoljnu kognitivnu osnovu za formiranje stavova o određenoj temi.

Nije moguće objektivno odrediti prag znanja ispitanika o vojnim i odbrambenim temama, čijim dostizanjem bismo mogli biti zadovoljni – nema usvojenog, udžbeničkog modela politički sofisticiranog građanina. Ipak, normativne teorije demokratije podrazumevaju dobro informisane građane i naglašavaju da, bez određenog stepena znanja, ljudi nisu sposobni da donose političke odluke koje će izražavati njihove interese i vrednosti. U tom smislu, porast obaveštenosti u Srbiji, koja je zabeležena u našem istraživanju, svakako predstavlja ohrabrujući trend. Ipak, logika „polupune i poluprazne čaše“ čini se neizbežnom pri donošenju završnih zaključaka.

JAZ

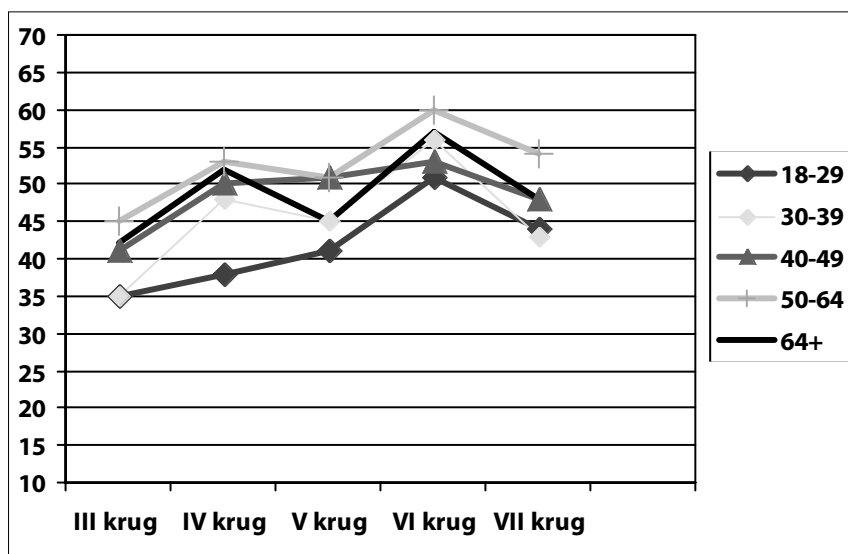
Slika tipičnog žitelja Srbije koji smatra da je obavešten o vojsci i odbrani i ocenjuje da je zainteresovan za ove teme pokazuje da je to muškarac, i to starije generacije (40-49 godina i/ili 50-64 godine). Važno je ukazati na postojanje (barem) ovog dvostrukog informativnog jaza, kako između mlade i starijih generacija, tako i između muškaraca i žena. U svim krugovima našeg istraživanja, ispitanici u uzrastu od 18 do 29 godina ređe su izjavljivali da su obavešteni o ovoj problematici nego što su to činili pripadnici drugih generacija.¹⁰¹

Srbija

Obaveštenost u	18-29	30-39	40-49	50-64	64+
III krugu	35	35	41	45	42
IV krugu	38	48	50	53	52
V krugu	41	45	51	51	45
VI krugu	51	56	53	60	57
VII krugu	44	43	48	54	48

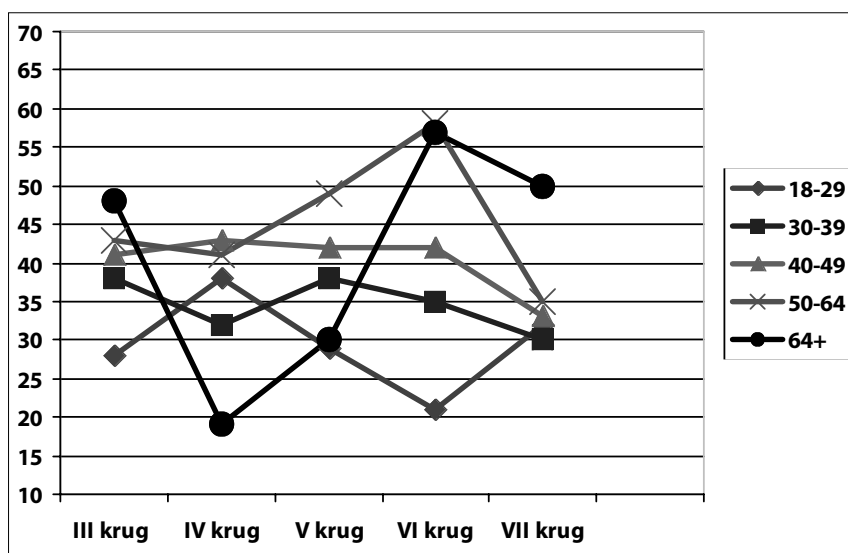
¹⁰⁰ Dobar pregled političko-psihološke literature o ovoj temi vidi u: Koch, Jeffrey W., „Being Certain versus Being Right: Citizen Certainty and Accuracy of House Candidates’ Ideological Orientations“, *Political Behavior*, Vol. 25, No. 3, September 2003

¹⁰¹ Napomena: II krug nije uzet u obzir, zbog promenjenog određenja generacijske kohorte – u II krugu najstariji ispitanici su izdvojeni u generacije od 50 do 59 godina i u starije od 64 godine, a u svim narednim krugovima oni su izdvojeni u generacije od 50 do 64 godine i u starije od 64 godine.

Crna Gora

Obaveštenost u	18-29	30-39	40-49	50-64	64+
III krugu	28	38	41	43	48
IV krugu	38	32	43	41	19
V krugu	29	38	42	49	30
VI krugu	21	35	42	58	57
VII krugu	32	30	33	35	50

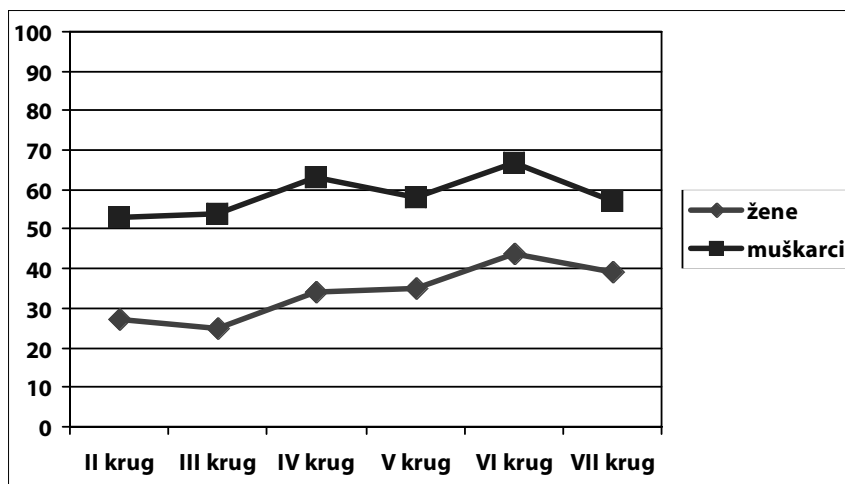

Kao što se može videti, razlika u obaveštenosti koja postoji između generacijskih grupa nije oštra u svim krugovima istraživanja. Međutim, kao najmanje obaveštena jasno se izdvaja najmlađa kategorija ispitanika – onih između 18 i 29 godina. Razlika u obaveštenosti ove generacije i onih između 50 i 64 godine ide i do 20 procentnih poena!¹⁰² Među rezultatima koji su u prethodnim krugovima ispitivanja javnosti u Srbiji ocrtavali profil ovih generacija, važan je i nalaz da je među mladima najmanje (ionako retkih) „dobrih poznavalaca“ ove oblasti (u 2004. godini samo 3% njih je izjavilo da su *u potpunosti obavešteni*). Istovremeno, oni su predstavljali i najmanje zainteresovani deo javnosti – oko 30% njih je ocenjivalo da su *zainteresovani*, a tek svaki deseti mladi građanin je odgovarao da je *u potpunosti zainteresovan* za ova pitanja. Doduše, treba zabeležiti i da značajnih 30% nije moglo da oceni direkciju i intenzitet svojih stavova o ovom pitanju.

Srbija

Obaveštenost u	Muškarci	Žene
II krugu	53	27
III krugu	54	25
IV krugu	63	34
V krugu	58	35
VI krugu	67	44
VII krugu	57	39

Rodna pripadnost predstavlja izrazitu diskriminativnu karakteristiku kad je reč o obaveštenosti ispitanika o vojsci i odbrani, i u Srbiji i u Crnoj Gori. Muškarci će u dvostruko većem broju slučajeva od žena reći da su obavešteni o ovim temama.

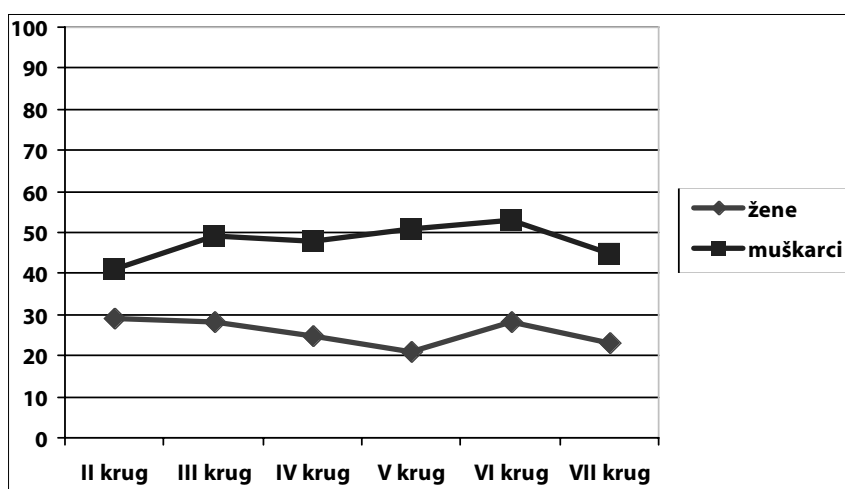

¹⁰² srpski uzorak, III krug

Crna Gora

Obaveštenost u	Muškarci	Žene
II krugu	41	29
III krugu	49	28
IV krugu	48	25
V krugu	51	21
VI krugu	53	28
VII krugu	45	23

Uz ovde prikazane rezultate, prvenstvo koje muškarci imaju kad je reč o obaveštenosti dokazano je i činjenicom da je među muškarcima uvek drastično više u *potpunosti obaveštenih* nego među ženama.¹⁰³ Polovina muškaraca je *uglavnom*

obaveštena, dok je to samo četvrtina žena. Naše istraživanje je pokazalo i da je ženama, po pravilu, bilo teže da procene svoju obaveštenost.¹⁰⁴

Pored postojanja pokazatelja da se decenijska podela u ovom političkom sektoru i dalje održava, bilo bi važno dodatno analizirati stavove pripadnika ovih marginalizovanih kategorija stanovništva o vojsci i odbrani, naročito u uslovima postkonfliktne tranzicije. Dvadesetogodišnji ispitanik u našem istraživanju upisao je prvi razred osnovne škole u vreme kad su na prostorima bivše Jugoslavije otpočinjali ratni konflikti, a polagao je „malu maturu“ u godini NATO bombardovanja. Danas mladi trpe višestruke tranzicione pritiske, kao što je, recimo, drastično veća stopa nezaposlenosti, nego što to trpe druge starosne kategorije.¹⁰⁵

¹⁰³ Rezultati navedeni po krugovima od II do VII. U Srbiji: 8%:3%, 7%:1%, 7%:3%, 7%:2%, 8%:3% i 7%:3% u Crnoj Gori: 6%:2%, 12% : 3%, 7%:2%, 13% : 3%, 16% :1%, 8%:3%.

¹⁰⁴ Detaljniji pregledi dati su u: Glišić, Jasmina „Obaveštenost o vojsci i odbrani“, u: Glišić, J., Hadžić, M., Timotić, M., Matić, J., „Javnost Srbije i Crne Gore o reformi Vojске“, Centar za civilno-vojne odnose, I-VII krug, Beograd, 2003-2005.

¹⁰⁵ U kategoriji od 15 do 24 godine stopa nezaposlenosti iznosi 47,7%, za razliku od kategorije građana u uzrastu od 35 do 54 godine, kod kojih je stopa nezaposlenosti 16,3%. Navedeno prema Saopštenju RZS, Republike Srbije, br. 100 god. LVI, 20. 04. 2006. Internet <http://webrzs.statserb.sr.gov.yu/axd/dokumenti/rs10102005.pdf>, 10. 5. 2006.

Isključenost žena iz postkonfliktnog upravljanja i procesa demokratizacije i izgradnje mira nije slabost samo srpskog i crnogorskog društva. Kao neki od ključnih razloga ovakvog stanja, navode se „rodno slepilo mnogih političara i diplomata na svim važnim nivoima upravljanja“, koje je dodatno ojačano „dominacijom vojnih, pobunjeničkih, religijskih i tradicionalnih lidera koji žele da se domognu vlasti ili da je zadrže“, zatim „trivijalizacija ženskih političkih predloga“, kao i „komunikacijski jaz između formalnog sektora gde su lideri uglavnom muškarci i neformalnog gde ima i žena lidera“.¹⁰⁶

Slabija obaveštenost zabeležena kod mladih i kod žena u našem istraživanju takođe je u korelaciji sa njihovom manjom zainteresovanošću, što upozorava na problem uzajamnog generiranja ove dve tendencije. Nejednaka društvena distribucija političkog znanja u vezi sa pitanjima vojske i odbrane predstavlja zabrinjavajuću pojavu. Po pravilu, viši nivo opšte političke sofisticiranosti karakterističan je za one koji su već u političkoj i društvenoj „prednosti“ – građane sa visokim obrazovanjem i relativno imućne, kao i za starije građane¹⁰⁷. Kognitivna uskraćenost dve velike društvene kategorije obnavlja njihovu isključenost iz procesa političkog odlučivanja u sektoru odbrane. Opasnost od bezbednosne apolitičnosti indikovana je i našim nalazom o tome da više od polovine neobaveštenih kaže da je to tako zato što ih *ne zanimaju ova pitanja*¹⁰⁸. Uspostavljanje široke političke participacije i obezbeđivanje jednakih uslova za sve predstavljaju ključne procese temeljnih promena odnosa između građana i vlasti u procesu demokratizacije. U suprotnom, kako upozorava Tili, „utešna slika demokratije kao bezbedne pećine u koju se ljudi mogu povući nakon političkih oluja“¹⁰⁹ (i ratova, dodali bismo) ostaje samo vizija deplasiranog optimizma. Ne treba zaboraviti da de-demokratizacija političkih sistema nije izuzetak, već uznemiravajuća pravilnost.

Izvori informisanja javnosti Srbije i Crne Gore o vojsci i odbrani

Glavni izvori informisanja javnosti Srbije i Crne Gore o vojsci i odbrani su mediji, i to televizija i dnevna štampa¹¹⁰. Televizija se nalazi na prvom mestu ponudene liste od samog početka našeg istraživanja¹¹¹. Tako se o njoj u Srbiji izjašnjava između 73,3% ispitanika u III i 83,8% u VI krugu¹¹². U Crnoj Gori televiziju je na prvo mesto najvažnijih izvora informacija o

¹⁰⁶ Vlachova, Marie and Biason, Lea (eds.), „Women in an Insecure World“, Geneva DCAF, 2005, str. 222

¹⁰⁷ Delli Carpini & Keeter, 1996, Neuman 1986, Sigelman & Yanarella, 1986

¹⁰⁸ u Srbiji: II krug 59,3%, III krug 51,8%, IV krug 56%, V krug 55,2%, VII krug 49,2%; u Crnoj Gori: II krug 45,1%, III krug 42,3%, IV krug 51,8%, V krug 49,2%, VII krug 41%

¹⁰⁹ Tilly, Charles, „Inequality, Democratization, and De-Democratization“, *Sociological Theory*, Vol. 21, No. 1 (Mar. 2003), str. 37

¹¹⁰ Analiza je pokazala da ostali mediji nisu značajan izvor. Za visok rang radija (jedan od dva najvažnija izvora) jedva se odlučivalo desetak procenata anketiranih. Vojne publikacije kakav je, recimo, nedeljnik „Vojska“, zatim Internet i inostrana sredstva informisanja ostali su na dnu liste, sa po jednim ili nijednim procentom.

¹¹¹ Ispitanici su mogli da izaberu do dva odgovora.

¹¹² II krug 77,8%, III krug 73,3%, IV krug 76%, V krug 75,6%, VI krug 83,8%, VII 80,6%

ovim temama stavilo između 51,2% građana u IV i 70,9% ispitanih u VI krugu.¹¹³ Tokom istraživanja, vrlo blago je rastao „rejting“ *dnevnoj štampi*, koju je u Srbiji kao najvažniji izvor označavalo između 28,2% anketiranih u II i 33,2% u VI krugu.¹¹⁴ U Crnoj Gori, ovako je pozicioniralo dnevnu štampu između 32% ispitanika u III i 43,8% u VI krugu.¹¹⁵

Istraživanje je pokazalo i da svaki četvrti žitelj Srbije gradi sliku o bezbednosnom sektoru na osnovu obaveštenja koja dobija od *poznatika koji su sada u vojsci ili su je nedavno napustili*.¹¹⁶ To važi i za, u proseku, manje od trećine građana Crne Gore.¹¹⁷ Broj onih koji kao glavni izvor informacija navode *lično iskustvo iz vojske* u Srbiji se kretao oko deset, a u Crnoj Gori dostizao i preko dvadeset procenata.¹¹⁸ **Neformalni izvori informacija** su još uvek relativno važni za građane. U pojedinim krugovima istraživanja, utvrđeno je da se na lično iskustvo i informacije dobijene od poznanika oslonilo čak više od 40% građana Srbije (V krug), a u Crnoj Gori je taj broj dostigao 56% (IV krug).

Najjači razlog tome je, verovatno, relativno slabo **poverenje** građana u medije kad je reč o izveštavanju o vojsci i odbrani. Najveće poverenje je uspeła da osvoji TV RTS, u januaru 2004. godine (III krug 43,5%), ali je ono kolebljivo opadalo sve do 35,7% u aprilu 2005. godine (VII krug)¹¹⁹. U Crnoj Gori, ova televizijska stanica nikada nije uživala poverenje više od četvrtine javnosti.¹²⁰ Sa izuzetkom VI kruga (vidi fusnotu 123) TV B92 je uglavnom osvajala manje od 25% „glasova“ kada je reč o ovom pitanju, i to jedino u Srbiji¹²¹. Za TV BK se odlučivalo oko desetak procenata ispitanika u Srbiji, ali i do 26,5% u Crnoj Gori (IV krug). Samo se u dva kruga dogodilo da neke dnevne novine dobiju dvocifren broj glasova ispitanika.¹²² U svim krugovima, u obe države članice, visokoplasiran odgovor je bio *ne verujem nikome*. Po frekvenciji, on je uvek bio na četvrtom mestu, osim u Crnoj Gori u VII krugu kad ga je izabralo čak 26,2% ispitanika, te se shodno tome našao na vrhu liste.

Građani nisu preterano zadovoljni, ali ni suviše nezadovoljni **objektivnošću** medijskog informisanja. Za odgovor *informisanje je realno, ona-*

¹¹³ II krug 58,1%, III krug 53,9%, IV krug 51,2%, V krug 54,2%, VI krug 70,9%, VII 58,7%

¹¹⁴ II krug 28,2%, III krug 27,3%, IV krug 30,6%, V krug 32,2%, VI krug 33,2%, VII krug 31,4%

¹¹⁵ II krug 39,7%, III krug 32%, IV krug 34%, V krug 32,7%, VI krug 43,8%, VII krug 35,5%

¹¹⁶ II krug 20,8%, III krug 23,9%, IV krug 19,5%, V krug 24,9%, VI krug 16,7%, VII 18,5%

¹¹⁷ II krug 23,2%, III krug 30,7%, IV krug 34,7%, V krug 32,9%, VI krug 17,6%, VII krug 24,9%

¹¹⁸ Srbija: II krug 16,1%, III krug 18,7%, IV krug 15,2%, V krug 16%, VI krug 11,5%, VII krug 16,5%; Crna Gora: II krug 18,8%, III krug 25,5%, IV krug 22%, V krug 17,3%, VI krug, 16,5%, VII krug 22,9%

¹¹⁹ II krug 35,2%, III krug 43,5%, IV krug 35,5%, V krug 41,5%, VI krug 35,6%, VII krug 35,7%

¹²⁰ II krug 24%, III krug 24%, IV krug 15,9%, V krug 24,5%, VI krug 24,1%, VII krug 1,2%

¹²¹ II krug 25,7%, III krug 19,8%, IV krug 23,6%, V krug 19,2%, VI krug 26,3%, VII krug 23,7%

¹²² U Crnoj Gori, u IV krugu, list „Večernje novosti“ 11,7% i list „Blic“ 10,9%.

ko kako je odlučivalo se manje od polovine anketiranih u Srbiji i oko trećine anketiranih u Crnoj Gori.¹²³ U Crnoj Gori je u svim krugovima stabilna trećina građana izjavljivala da mediji izveštavaju *negativno*, dok je u Srbiji broj ovih odgovora rastao od 13,8% u II do 31,1% u VII krugu.¹²⁴

Konačno, građani smatraju da mediji posvećuju **nedovoljno pažnje** temama u vezi sa vojskom i odbranom. Takav odgovor je, u svim krugovima, izabrala gotovo polovina ispitanika i u Srbiji i u Crnoj Gori.¹²⁵ Narочito su nezadovoljni građani Crne Gore, među kojima je samo četvrtina odgovorila da je medijska pokrivenost vojnih tema dovoljna.¹²⁶ Tek po nekoliko procenata anketiranih je reklo da vojska i odbrana uživaju preveliku medijsku pažnju.¹²⁷ Građani Srbije odreagovali su tako da je odgovor imao veću frekvenciju tek u VI i VII krugu što je, najverovatnije, rezultat pojačanog izveštavanja nakon tragične pogibije dvojice gardista u Topčideru, u oktobru 2004. godine¹²⁸.

Po mišljenju građana, mediji treba da posvete najveću pažnju *reformama u vojsci (smanjenje, profesionalizacija, modernizacija, skraćivanje vojnog roka, mogućnost služenja vojske bez oružja itd)*. Na drugom mestu nalaze se *redovne aktivnosti (obuka, svakodnevni život vojnika, vežbe, svečanosti, školovanje)*, a na trećem *trošenje vojnog budžeta, socijalno-ekonomski položaj vojske* (Tabela 1).

Interesovanje javnosti za temu *mogućnosti povratka vojske na Kosovo i Metohiju* opadalo je tokom našeg istraživanja i u Srbiji i u Crnoj Gori.¹²⁹ U Srbiji je raslo zanimanje za priloge o *pojavama kriminala i korupcije u vojsci*¹³⁰ i za *zaštitu ljudskih prava u vojsci*¹³¹. *Kadrovske promene u vojsci, demokratska civilna kontrola nad vojskom, uloga JNA i Vojske Jugoslavije u*

¹²³ Srbija: II krug 46,9%, III krug 47,8%, IV krug 48,2%, V krug 47,6%, VI krug 36,2%, VII krug 39,9%; Crna Gora: II krug 30,4%, III krug 28,7%, IV krug 24%, V krug 38,1%, VI krug 28,8%, VII krug 31,1%

¹²⁴ Srbija II krug 13,8%, III krug 13,5%, IV krug 16 %, V krug 16%, VI krug 35%, VII krug 31,1%; Crna Gora: II krug 30,4%, III krug 30,5%, IV krug 31,6%, V krug 27%, VI krug 34,7% VII krug 32,5%

¹²⁵ Srbija: II krug 41,3%, III krug 47,5%, IV krug 49,4%, V krug 52,4%, VI krug 41,3%, VII krug 45%; Crna Gora: II krug 49%, III krug 50,7%, IV krug 51,6%, V krug 49%, VI krug 46,2%, VII krug 50,3%

¹²⁶ Srbija: II krug 39,9%, III krug 36%, IV krug 36,2%, V krug 33, 2%, VI krug 38,7%, VII krug 36,4%; Crna Gora: II krug 28,1%, III krug 21,3%, IV krug 18,2%, V krug 30,9%, VI krug 29,1%, VII krug 23,7%

¹²⁷ Srbija: II krug 3,4%, III krug (2%, IV krug 3,1%, V krug 2,3%, VI krug 9,6%, VII krug 8,2%; Crna Gora: II krug 8%, III krug 2,8%, IV krug 5,8%, V krug 3,6%, VI krug 2,9%, VII krug 4,9%

¹²⁸ Iako je u to vreme u javnosti izrečeno dosta kritika na račun tabloida i senzacionalističkog novinarstva povodom ovog događaja, naše istraživanje je pokazalo da su se građani informisali o ovom događaju uglavnom iz redovnih informativnih TV emisija – u Srbiji 66,4%, a u Crnoj Gori 67,6%. Druga najčešće birana opcija u Srbiji bila je „specijalne TV emisije“ – 14,1% ispitanika, a u Crnoj Gori „ozbiljna (kvalitetna) štampa“ – 12,6% ispitanika. Tek 3,2% anketiranih u Srbiji i 0,9% u Crnoj Gori odgovorilo je da informacije o ovom događaju nalaze u tabloidima.

¹²⁹ Srbija: II krug 22,4%, III krug 23,7%, V krug 16,7%, VII krug 17,2%. Crna Gora: II krug 19,8%, III krug 23,7%, V krug 12,2%, VII krug 14,9%

¹³⁰ II krug 18,8%, III krug 19,8%, V krug 21,7%, VII krug 27,9%

¹³¹ II krug 17,7%, III krug 19,8%, V krug 20,8%, VII krug 25,7%

ratovima 1990-ih, kao i haška suđenja bivšim pripadnicima vojske našle su se na dnu medijskih tema poželjnih za građane. Prilozi o angažovanju Vojske van Srbije i Crne Gore bili su najmanje zanimljivi ispitanicima tokom našeg istraživanja (Tabela 1).

Tabela 1. Kojim temama mediji treba da posvete najveću pažnju?

	Srbija				Crna Gora			
	II krug	III krug	V krug	VII krug	II krug	III krug	V krug	VII krug
Reforme u Vojsci (smanjenje, profesionalizacija...)	50	52,2	52,4	51,3	48,2	57,4	44,4	44,5
Redovne aktivnosti (obuka, svakodnevni život vojnika...)	36,7	42,2	39,3	34,7	26,1	27,4	30,7	35,8
Trošenje vojnog budžeta, socio-ekonomski položaj Vojske	30,7	27,7	28,1	25,7	19,1	16,9	19,5	20,2
Mogućnost povratka Vojske na Kosovo i Metohiju	22,4	23,7	16,7	17,2	19,8	23,7	12,2	14,9
Kriminal i korupcija u Vojsci	18,8	19,8	21,7	27,9	18,8	13,4	19,5	11,9
Zaštita ljudskih prava u Vojsci	17,7	19,8	20,8	25,7	20,6	21,4	21,4	23
Kadrovske promene u Vojsci	13,2	16,8	15,8	15,6	12,9	11,6	15,3	12,7
Demokratska civilna kontrola nad Vojskom	11,5	14,2	12,7	12,8	16,8	12,4	18,5	15,6
Uloga JNA i VJ u ratovima 90-ih, haška suđenja bivšim pripadnicima vojske	10,4	12	13,2	11,7	9	8,6	4,9	05,4
Angažovanje Vojske van SCG	8,5	8,6	10	4,1	3,2	6,5	8,7	3
Ne znam	8,4	5	5,7	4,4	6,6	11,8	10,5	11,8

Među ispitanicima u obe države članice neprekidno je rastao broj onih koji su smatrali da u medijima nema dovoljno informacija o učlanjenju u program „Partnerstvo za mir“¹³², priključenju NATO¹³³, upotrebi jedinica vojske i policije van SCG¹³⁴, kao i o vojnoj saradnji sa SAD¹³⁵ i sa susednim državama¹³⁶.

Ovi nalazi bi mogli biti dobar povod tome da se nastavi sa analizom javnog diskursa o pitanjima vojske i odbrane u Srbiji (i Crnoj Gori). Mera u kojoj će javnost uspeti da izbegne zamke uprošćenih okvira¹³⁷ (*frame*) *pro et contra* bezbednosne integracije i saradnje i da nametne pravila otvorene debate koja bi bila vođena među zainteresovanim i obaveštenim akterima, može biti (jedna od) mera njenog uticaja na političku (bezbednosnu) budućnost države i društva.

¹³² Srbija: II krug 32%, III krug 45,1%, V krug 50,9%, VII krug 53,3%; Crna Gora: II krug 35,1%, III krug 45,3%, V krug 55,6%, VII krug 57,3%

¹³³ Srbija: II krug 41,6%, III krug 57,8%, V krug 58,5%, VII krug 63,5%; Crna Gora: II krug 35,1%, III krug 51,7%, V krug 57,7%, VII krug 62,4%

¹³⁴ Srbija: II krug 40,9%, III krug 57,8%, V krug 60,4%, VII krug 68,5%; Crna Gora: II krug 40,8%, III krug 54,4%, V krug 56%, VII krug 69,5%

¹³⁵ Srbija: II krug 48,6%, III krug 65%, V krug 70,5%, VII krug 70,7%; Crna Gora: II krug 48,2%, III krug 59%, V krug 59,1%, VII krug 68,1%

¹³⁶ Srbija: II krug 43,3%, III krug 56,6%, V krug 57,6%, VII krug 59,8%; Crna Gora: 48,3%, III krug 57,8%, V krug 56,9% VII krug 66,4%

¹³⁷ „Okviri su mnogo više od običnog stanovišta ili argumentacije o nekoj temi. Okviri su *konstrukcije* same teme: oni govore u čemu je problem, sugerišu kako o njemu treba razmišljati i mogu ići i tako daleko da preporučuju šta treba činiti.“ Navedeno prema: Nelson, Thomas, E., Kinder, Donald, R., „Issue Frames and Group-Centrism in American Public Opinion“, *The Journal of Politics*, Vol. 58, No. 4, November 1996, str 1057

Bibliografija

- Almond, Gabriel A. (1950), „The American People and Foreign Policy“, Praeger, New York
- Almond, Gabriel A. (1956), „Public Opinion and National Security Policy“, The Public Opinion Quarterly, Vol. 20, No. 2, str. 371-378
- Almond, Gabriel A. and Sidney Verba (1989), „The Civic Culture“, SAGE Publications, Newbury Park, London, New Delhi
- Althaus, Scott L. (1998), „Information Effects in Collective Preferences“, The American Political Science Review, Vol. 92, No. 3 (Sep.), str. 545-558
- Bartels, Larry (1996), „Uninformed Votes: Information Effects in Presidential Elections“, American Journal of Political Science 40 (February), str. 194-230
- Berelson, B., P. F. Lazarsfeld and W. N. McPhee (1954), „Voting“ Chicago: University of Chicago Press
- Bobio, Norberto (1990), „Budućnost demokratije“, Filip Višnjić, Beograd
- Burnstein, Paul (2002), „The Impact of Public Opinion Policy: A Review and an Agenda“, Political Research Quarterly, Vol. 56, No. 1 (Mar.), str. 29-40
- Capella, Joseph and Kathleen Hall Jamieson (1997), „Spiral of Cynism“, New York: Oxford University Press
- CESID http://www.cesid.org/rezultati/cg_februar_2003/index.jsp, 12. 4. 2006.
- CESID, http://www.cesid.org/rezultati/sr_jun_2004IIkrug/index.jsp, 12. 4. 2006.
- CESID, http://www.cesid.org/rezultati/sr_nov_2003/index.jsp, 12. 4. 2006.
- Converse, Philip E. (1964), „The Nature of Belief Systems in Mass Publics“, u: Apter, D.E. (ed.), „Ideology and Discontent“, New York: Free Press
- Converse, P.E. (1970), „Attitudes and Non-attitudes: Continuation of a Dialogue“, u: E. R. Tufte (ed.), „The Quantitative Analysis of Social Problems“, str. 168-189
- Converse, Philip (1990), „Popular Representation and the Distribution of Information“, u: John A. Ferejohn and James H. Kuklinski, (ed.), „Information and Democratic Process“, Chicago: University of Illinois Press
- Dawson, Paul A. (1979), „The Formation and Structure of Political Belief Systems“, Political Behavior, Vol. 1, No. 2 (Summer), str. 99-122
- Delli Carpini, Michael X. and Scott Keeter (1996), „What Americans Know about Politics and Why it Matters“, New Haven, CT: Yale University Press
- Ferejohn, John A. and James H. Kuklinski (1990), „Information and Democratic Processes“, Urbana: University of Illinois Press

- Fishkin, James, S. (1995), „The Voice of the People: Public Opinion and Democracy“, New Haven, CT: Yale University Press
- Fiske, Susan F., Richard R. Lau, and Richard A. Smith (1990), „On the Varieties and Utilities of Political Expertise“, *Social Cognition* No. 8, str. 31-48
- Fiske, Susan and Shelley E. Taylor, (1984), „Social Cognition“, Reading, MA: Addison-Wesley
- Glišić, Jasmina, Miroslav Hadžić, Milorad Timotić i Jovanka Matić (2003-2005), „Javnost Srbije i Crne Gore o reformi Vojske“, I -VII krug, Centar za civilno-vojne odnose, Beograd
- Hadžić, Miroslav (2004), „Jugoslovenska narodna agonija“, Dangraf i CCVO, Beograd
- Herrmann, Richard K, Philip E. Tetlock, Penny S. Visser (1999), „Mass Public Decisions To Go To War: A Cognitive-Interactionist Framework“, *The American Political Science Review*, Vol. 93, No. 3 (Sept.), str. 553-573
- Holsti, Ole R. (1992), „Public Opinion and Foreign Policy: Challenges to the Almond-Lippman Consensus Mershon Series: Research Programs and Debates“, *International Studies Quarterly*, Vol. 36, No. 4 (Dec.), str. 439-466
- Holsti, Ole R. (1996), „Public Opinion and American Foreign Policy“, Ann Arbor, University of Michigan Press
- Huckfeldt, Robert and John Sprague (1995), „Citizens, Politics, and Social Communication: Information and Influence in an Election Campaign“, New York: Cambridge University Press
- Hurwartz, Jon and Mark Peffley (1987), „How are Foreign Policy Attitudes Structured? A Hierarchical Model“, *The American Political Science Review*, Vol. 81, No. 4 (Dec.), str. 1099-1120
- Iyengar, Shanto (1994), „Is Anyone Responsible? How Television Frames Political Issues“, Chicago: University of Chicago Press
- Krosnick, Jon A. and Michael A. Milburn (1990), „Psychological Determinants of Political Opinionation“, *Social Cognition* 8 (1), str. 49-72
- Kuklinski, James H, Paul J. Quirk, Jennifer Jerit, Robert, F. Rich (2001), „The Political Environment and Citizen Competence“, *American Journal of Political Science*, Vol. 45, No. 2 (Apr.), str. 410-424
- Kuklinski, James H. and Paul J. Quirk (2001), „Conceptual Foundations of Citizen Competence, Political Behaviour“, Vol. 23, No. 3, September, str. 285-311
- Lodge, Milton, Kathleen M. McGraw and Patrick Stroh (1989), „An Impression-Driven Model of Candidate Evaluation“, *American Political Science Review*, No. 83 (June), str. 399-419

- Lodge, Milton, Marco R. Steenbergen and Shawn Brau (1995), „The Responsive Voter: Campaign Information and the Dynamics of Candidate Evaluation“, *American Political Science Review*, No. 89 (June), str. 309-326
- Lupia, Arthur (1994), „Shortcuts Versus Encyclopedias: Information and Voting Behavior in California Insurance Reform Elections“, *American Political Science Review* 88, str. 63-76
- McGraw, Kathleen M. and Neil Pinney (1990), „The Effects of General and Domain-Specific Expertise on Political Memory and Judgement“, *Social Cognition* No. 8 (1), str. 9-30
- Milivojević, Snježana (2001), „Javnost i ideološki efekti medija“, *Reč*, br. 64(10), Beograd, str. 151-214
- Mondak, Jeffery J. (1994), „Question Wording and Mass Policy Preferences: The Comparative Impact of Substantive Information and Peripheral Cues“, *Political Communication* No. 11 (April-June), str. 165-83
- Mondak, Jeffery J. (1993), „Source Cues and Policy Approval: The Cognitive Dynamics of Public Support for the Reagan Agenda“, *American Journal of Political Science*, No. 37, str. 186-212
- Mueller, John E. (1973), „War, Presidents and Public Opinion“, John Wiley&Sons, New York
- Nelson, Thomas, E., Kinder, Donald, R. (1996), „Issue Frames and Group-Centrism in American Public Opinion“, *The Journal of Politics*, Vol. 58, No. 4, November, str. 1055-1078
- Neuman, Russell W. (1986), „The Paradox of Mass Politics: Knowledge and Opinion in the American Electorate“, Cambridge, MA: Harvard University Press
- Page, Benjamin I. & Robert Y. Shapiro (1982), „Changes in Americans' Policy Preferences, 1935-1979“, *The Public Opinion Quarterly*, Vol. 46, No. 1 (Spring), str. 24-42
- Page, Benjamin and Robert Shapiro (1992), „The Rational Public: Fifty Years of Trends in American's Policy Preferences“, Chicago: University of Chicago Press
- Popkin, Samuel L. (1991), „The Reasoning Voter: Communication and Persuasion in Presidential Campaigns“, Chicago: University of Chicago Press
- Powlick, Philip J. and Andrew Z. Katz (1998), „Defining the American Public Opinion/Foreign Policy Nexus“, *Mershon International Studies Review* 42, str. 29-61
- Prior Markus, (2002) „Political Knowledge after September 11“, *Political Science and Politics*, Vol. 35, No. 3 (Sep. 2002), str. 523-529
- Rosenau, James N. (1961), „Public Opinion and Foreign Policy“, Random House, New York

- Roy P. Basler (ed.), *Collected Works of Abraham Lincoln Volume III, „Lincoln-Douglas debate at Ottawa“* (21 August 1858), str. 27, Internet-<http://home.att.net/črjnorton/Lincoln78.html>, 21. 10. 2005.
- Saopštenje Republičkog zavoda za statistiku, Republike Srbije, br. 100 god. LVI, 20. 4. 2006. Internet <http://webrzs.statserb.sr.gov.yu/axd/dokumenti/rs10102005.pdf>, 10. 5. 2006.
- Sigelman, Lee and Ernest Yanarella (1986), „Public Information on Public Issues: A Multivariate Analysis“, *Social Science Quarterly*, No. 67 (June), str. 402-410
- Smith, Eric and Peverill Squire (1990), „The Effects of Prestige Names in Question Wording“, *Public Opinion Quarterly*, No. 54 (Spring), str. 97-116
- Sniderman, Paul M., Richard A. Brody and Philip E. Tetlock (1991), „Reasoning and Choice: Explorations in Political Psychology“, New York: Cambridge University Press
- Sniderman, Paul M. (1993), „The New Look in Public Opinion Research“, u *Political Science: The State of the Discipline II*, (ed.), Finifter, Ada. Washington D.C.: American Political Science Association
- Steenbergen R. and Shawn Brau (1995), „The Responsive Voter: Campaign Information and the Dynamics of Candidate Evaluation.“, *American Political Science Review*, No. 89 (June), str. 309-26
- Tilly, Charles (2003), „Inequality, Democratization, and De-Democratization“, *Sociological Theory*, Vol. 21, No. 1 (Mar.), str. 37-43
- Vlachova, Marie and Lea Biason (2005), „Women in an Insecure World“, Geneva DCAF
- Wittkopf, Eugene R. (1990), „The Faces of Internationalism: Public Opinion and American Foreign Policy“, Durham and London, Duke University Press
- Wittkopf, Eugene R. (1986), „On the Foreign Policy Beliefs of the American People: A Critique and Some Evidence“, *International Studies Quarterly*, Vol. 30, No. 4 (Dec.), str. 425-445
- Wittman, Donald (1995), „The Myth of Democratic Failure: Why Political Institutions Are Efficient“, Chicago: University of Chicago Press
- Zaller, John R. (1992), „The Nature and Origins of Mass Opinion“. New York: Cambridge University Press

Miroslav Hadžić

POVERENJE GRAĐANA SRBIJE U VOJSKU

Radikalna a nedovršena rekonfiguracija moći u globalnoj zajednici stalno uvećava sveopštu potrebu za bezbednošću. Tim više, jer svetskom scenom dominiraju novi i drugačiji nosioci izmenjenih, uglavnom nevojnih, bezbednosnih pretnji. Uz sve to, žitelji brojnih neuspešnih (failure) i/ili slabih (weak) država još uvek su izloženi spoljašnjim i unutrašnjim pretnjama vojnog porekla. Ne čudi, stoga, što je na delu opšta potraga za efikasnim formama, metodama i sredstvima za dostizanje održive nacionalne, regionalne i globalne bezbednosti. U nju su, budući da oni prvi snose pogubne posledice manjka bezbednosti, (ne)voljno uključeni jedinačni građani i raznovrsne – pre svega marginalne i/ili manjinske – društvene grupe.

Zahvaljujući tome, bezbednost je danas ponovo postala jedna od centralnih javnih tema. Odatle je na delu i rast zainteresovanosti nosilaca vlasti za stavove javnosti o bezbednosti. To stoga, jer im je za ostvarenje svoje bezbednosne zamisli i politike potrebna podrška javnosti, odnosno građana. Za tu svrhu oni, između ostalog, podstiču i naručuju istraživanja javnog mnjenja. Na osnovu dobijenih rezultata potom razvijaju postupke za proizvodnju poželjnog (pozitivnog) odnosa javnosti prema mesnom sektoru bezbednosti i pripadnim im aparatima državne sile. Ne slučajno, jer je, kako nas podseća Jan Hartl, „u ranoj etapi svog razvoja, javno mnjenje (je) bilo blisko povezano sa pitanjima rata i mira, i sa izborom između različitih odbrambenih i bezbednosnih mera“ (Hartl, 2003:15).

U skladu sa tim, važan deo istraživačke pažnje bio je i ostao usmeren ka sticanju pouzdanih podataka o poverenju građana u vojsku. Do njih se najčešće dolazi u sklopu ispitivanja i analize odnosa javnosti prema ključnim institucijama poretka i sistema. Vojska je, pri tom, svrstana u red institucija od kojih veoma zavisi način uspostavljanja, delovanja i održavanja datog poretka. Ovakva istraživanja javnog mnjenja naručiocima nude dvostruku korist. Na osnovu dobijenih rezultata dodatno se proverava stepen legitimnosti da-

tog poretka, kao i nosilaca vlasti u njemu.¹ Ona ujedno nude mogućnost za međusobno upoređivanje i rangiranje ključnih institucija poretka na osnovu količine zadobijenog poverenja javnosti. Smatra se, pri tom, da je rečeno poverenje agregatni i višeznačni pokazatelj ukupnog odnosa građana prema vlasti. Njime, tamo gde ga ima, građani posredno izražavaju svoj pristanak na važeći sistem i pripadne mu institucije, a potom iskazuju svoje zadovoljstvo načinom njihovog delovanja. Istom prilikom oni dodatno i naknadno vrednuju socioekonomske i ostale rezultate, koje im isporučuju sistem i glavni politički akteri – nosioci vlasti (Slavujević, 1999:18).

Prethodne napomene ćemo u radu koji sledi koristiti kao putokaze analize nalaza o poverenju građana Srbije u vojsku, do kojih je Centar za civilno-vojne odnose došao tokom istraživanja odnosa javnosti Srbije (i Crne Gore) prema reformi vojske u periodu od 2003. do 2005. godine. Za tu svrhu ćemo u prvom delu teksta, osloncem na savremenu literaturu, predočiti osnovna teorijska i metodološka uporišta za razumevanje odnosa javnosti prema vojsci. Imaćemo pri tome na umu nedostatak teorijski dovršenog koncepta javnog mnjenja², kao i ograničen domet saznanja do kojih se dolazi istraživanjem stavova javnosti (građana). Upravo zato ćemo se držati uputa koji, pored ostalog, obavezuje na analizu rezultata istraživanja javnog mnjenja u datom društvenom i političkom kontekstu (Everts, 2002:50-53). Prilikom analize prikupljenih podataka o poverenju građana u mesnu vojsku u drugom delu rada ćemo, stoga, sve vreme imati na umu temeljne političke i društvene procese u Srbiji, odnosno promene začete u vreme istraživanja. To bi trebalo da nam pomogne da lakše uočimo i objasnimo osobenosti odnosa javnosti Srbije prema vojsci.

Legitimacijski osnov poverenja u vojsku

U literaturi je prihvaćeno to da odnos građana prema vojsci u krajnjoj liniji i presudno zavisi od dominantne – objektivne i/ili subjektivne – percepcije pretnji za bezbednost datoj političkoj zajednici (Moskos, 2000:19). Odatle su opasnost od rata, odnosno potreba odbrane zemlje od eventualne agresije krunski argumenti kojima se opravdava postojanje vojske i njeno (skupo) održavanje. Nakon raspada blokovske strukture sveta njima su ekonomski i vojno najjače zemlje pridodale i oružanu zaštitu svojih, globalno projektovanih, nacionalnih interesa i vrednosti (Sarkesian, Williams, Cimbala, 2002:5). Uočeno je, isto tako, da prilikom smanjenja straha od ugroženosti zaštićenih vrednosti i interesa, odnosno prilikom rasta osećaja lične, grupne i kolektivne (nacionalne) sigurnosti, može da dođe do pada javnog i

---

¹ „Osnovni indikator legitimnosti sistema, njegovih institucija, vlasti i političkih aktera koji vrše vlast predstavlja podrška odnosno poverenje građana u sistem i njegove institucije.“ (Slavujević, 1999:16)

² „As a scientific concept, 'public opinion' is controversial, imprecise and elusive, and lends itself easily to perceptual and ideological distortions.“ (Everts, 2003:41)

političkog interesovanja za vojsku. To pak na duži rok može da poljulja generalno uverenje u njenu svrsishodnost, te da podstakne raspravu o opravdanosti njenog postojanja. Ili barem može da ospori potrebu odvajanja velikih para za nju. Iz toga može, ali i ne mora, da usledi i pad poverenja u ovu instituciju.

Reč je, dabome, o višestruko posredovanom i složenom odnosu međuzavisnosti između bezbednosnih pretnji i stavova građana o vojsci.³ Odatle važnu, ako ne i presudnu, ulogu u proizvodnji pozitivnog (poželjnog) odnosa mesne javnosti prema odbrani i vojsci ima ideologija (Everts, 2002:3). Nesporno je, takođe, da su mediji ključna spona između javnosti (društva, građana) i vojske, te da od načina na koji oni tematizuju bezbednosne pretnje, odnosno ulogu vojske u njihovom otklanjanju, veoma zavisi stepen javne podrške vojsci.⁴ Većinsko i stabilno javno poverenje u vojsku i nadređene joj civilne vlasti (vlade) predstavlja ne samo dokaz njihove legitimnosti (Podunavac, 1988:11), već i preduslov bez koga oba ova entiteta ne mogu uspešno da obave svoju misiju i zadovolje bezbednosne potrebe građana i društva. Zbog toga su i vojska i njeni civilni naredbodavci trajno zainteresovani za pridobijanje i očuvanje javne podrške svom delovanju (Dandeker, 2000:38).

Javna podrška vojsci u vreme mira legitimizuje njena nastojanja da, uz ostalo, očuva i/ili poveća namenjeni joj deo budžeta radi podizanja svoje borbene gotovosti. U vreme zaoštrene unutrašnje i/ili spoljašnje krize u datom društvu aktuelna vlast takođe pokušava da pribavi podršku javnosti za eventualnu upotrebu aparata državne sile, a posebno vojske. Ovakva podrška je tada nadasve potrebna vojsci, a pogotovo onoj koja počiva na vojnoj obavezici građana. U slučaju unutrašnje upotrebe vojska se izlaže riziku ne samo da izgubi legitimitet, već i da se sukobi sa građanima (svojim obveznicima). U ništa manjoj meri ona zavisi od stavova javnosti i svojih obveznika, odnosno od stavova pripadnika o spoljašnjoj upotrebi sile.⁵ Drugim rečima, u oba slučaja od javne percepcije ciljeva i opravdanosti upotrebe oružane sile zavisi ne samo (politička) podrška vojsci, već i odziv građana na opštu ili delimičnu mobilizaciju. Intenzitet, trajnost i kvalitet podrške javnosti vojsci i vladi postaju, dakako, zorni i meritorni tokom izvođenja borbenih akcija, odnosno po stupanju vojske (i države) u rat. To stoga što u ratnim uslovima borbeni moral vojske u velikoj meri zavisi od podrške javnosti njenom pregnuću. Nakon toga, a povratno, poverenje u vojsku presudno zavisi od njenih

³ „We begin with the simple idea that the probability of war and the perception of threats shape the basic relations between armed forces and society.“ (Moskos, 2000:16)

⁴ „In seeking ways of reinforcing the supportive links between public opinion and the armed forces, the media play a crucial role, providing the indirect knowledge and experience on which most people rely for their information on the military.“ (Dandeker, 2000:38)

⁵ „This book rests on two general assumptions. The first is that democracies are operating under constraints when making decisions on war and peace and the use of force. The second assumption is that „public opinion“, or what it is held or said to be, plays a major role in the way democracies arrive at these decisions.“ (Everts, 2002:28)

(ne)uspeha u ratu, te od broja (svojih) ljudskih žrtava, ekonomskih i socijalnih troškova, kao i od političkih posledica rata.⁶

Zbog svega ovog, podrška koju uživa neka vojska, kao uostalom i druge institucije poretka, vazda je promenljiva i situaciono uslovljena.⁷ Uočeno je da je, na primer, tokom Hladnog rata, kako izveštava Čarls Moskoss, javnost zemalja iz evroatlantske zajednice generalno podržavala vojsku i njene rastuće budžetske zahteve. Međutim, primećuje on, u posthladnoratovskoj eri opada zainteresovanost javnosti za vojsku, odnosno ona (javnost) ovim povodom biva sve više indiferentna i/ili ambivalentna. (Moskos, 2000:20). To sugeriše pretpostavku da jednom stečena podrška, nije vojsci unapred zagarantovana, niti je prenosiva na nove i/ili različite okolnosti. Isto tako, kao što podseća Gogolevska (Gogolewska), poverenje javnosti u vojsku ne treba poistovećivati sa njenom popularnošću ili sa društvenim ugledom vojne profesije.⁸ Odatle i eventualna visoka mirnodopska podrška nekoj vojsci ne mora nužno da se pretoči u istu takvu podršku njenim ratnim dejstvima. Kao što, uostalom, i uspešna ratna dejstva mogu naknadno da pribave veću javnu podršku vojsci i njenoj civilnoj komandi, ali i obrnuto.

Čini se, međutim, da između legitimiteta političkog poretka (i sistema) i pripadne mu vojske ne postoji uvek visoka i pozitivna korelacija. Naime, kriza i/ili deficit legitimiteta aktuelne vlasti ne moraju nužno, a pogotovo ne odmah da ospore ili ugroze legitimitet vojske. Štaviše, u uslovima duboke unutrašnje krize poverenje u vojsku može čak da krene i uzlaznom linijom. Dva ključna razloga idu u prilog tome. Prvi proističe iz činjenice da kriza kod građana izaziva, uz ostalo, i egzistencijalni strah, pa tako povećava njihova bezbednosna očekivanja od države i vojske. Drugi je posledica činjenice da vojska pripada krugu državotvornih institucija, u principu manje podložnih promenama koje izaziva izborna smena nosilaca vlasti. Ovo tim pre, jer se, za razliku od vojske, civilna vlast (vlada) najčešće identifikuje po ličnostima i partijama koje je obnašaju. Utoliko izborna promena nosilaca vlasti u pravilu menja partijsku i personalnu kompoziciju vlasti, a potencijalno i prirodu poretka (sistema), dok personalne promene u vojnoj eliti (generalskom koru) načelno ne bi trebalo znatnije da utiču na ulogu i status, odnosno na funkci-

---

⁶ To je jedan od razloga zbog kojih Everts u već pomenutom istraživanju testira valjanost 'casualties hypothesis' u želji da proveriti da li i u kojoj meri strah od ljudskih gubitaka utiče na javnu podršku međunarodnoj upotrebi oružanih snaga za ciljeve koji ne mogu direktno biti poistovećeni sa nacionalnim interesima (Everts, 2002:13)

⁷ „The extent of trust or distrust in political and social institutions is an attendant sign reflecting a certain aspect of political awareness of citizens. The very extent of trust is not necessarily based upon good knowledge of an institution. As poll results show, confidence in a certain institution is not necessarily connected with political opinions and attitudes.“ (Čukan, 2003:116)

⁸ „At first sight the polls seemed to confirm that the post-communist military remnant and institution of high social prestige and confidence. In various surveys the public chose the army as one of the most trusted institutions (...) The reality, however, is not quite what the numbers suggest. The military is trusted, but that does not necessarily mean that it is popular or social respected.“ (Gogolewska, 2003:104)

onisanje vojske.⁹ Izuzetak, dabome, čine ratom i/ili revolucijom nastale (samorodne) vojske koje svoju novu legitimaciju, između ostalog, grade i na delegitimizaciji svoje prethodnice.

Poverenje javnosti u vojsku ipak nije samo, ili nije pre svega, određeno situacionim činiocima. Ono (poverenje) svakako jeste tačka u kojoj se kristalizuje i proverava – potvrđuje i/ili opovrgava – trenutni legitimitet poretka i vojske. Međutim, stavovi javnosti o vojsci u znatnoj meri zavise i od prirode civilno-vojnih odnosa u datom društvu. Ova je pak priroda presudno određena dominantnom političkom kulturom¹⁰, čiji sastavni deo čini i civilno-vojno nasleđe oličeno u vojnoj subkulturi, kao i u vojnoj tradiciji. Odatle i glavna linija razvrstavanja civilno-vojnog nasleđa ide po osi „demokratski-autoritar-ni“ poredak, u kome vojske stiču ili gube legitimitet na osnovu različitih, a često i oprečnih uloga i razloga.

Osnovano je utoliko ustvrditi da zamašan deo svog legitimiteta, a time i poverenja javnosti, vojska crpi i formira iz relativno autonomnih i paralelnih izvora. To stoga, što ona svoje poreklo, a time i deo legitimiteta, vuče i iz istorijskog nasleđa, odnosno iz njegove aktuelne prerade i recepcije. Ovo tim lakše, jer je vojska jedan od ključnih simbola nacionalnog (državnog) postojanja i suvereniteta. Ona je istovremeno i jedan od konstitutivnih elemenata nacionalnog identiteta, te važan dokaz i garant njegovog istorijskog kontinuiteta. U ništa manjoj meri vojska je kvintesencija nacionalnih, dominantno herojskih i oslobodilačkih, mitova i legendi. Sve to je pak sublimisano u njenoj nacionalnoj misiji, odnosno u misiji čuvara nacije i garanta njenog opstanka. Na istoj se osnovi, uostalom, zasniva i oficirski (vojnički) etos, koji uz ostalo naglašava izabranost, posvećenost i spremnost oficira (profesionalnih vojnika) na ličnu žrtvu za visoke ideale i velike, nacionalne i državne, ciljeve i vrednosti.

Dodajmo prethodnom i to da se vojska, pogotovo u vremenima zaoštrene društvene krize, često nudi i doživljava kao poslednje прибежиšte i zaštitnik od loših (pogubnih) posledica mogućih unutrašnjih sukoba. Stoga je vojska oblik i način posredovane materijalizacije i/ili zadovoljavanja lične i grupne a iskonske potrebe za bezbednošću. Odatle je ona praćena brojnim pozitivnim stereotipima koji referišu na njenu moć i silu, unutrašnju uređenost, jasnu podelu posla, efektivnu odgovornost, disciplinovanost i efikasnost (Huntington, 1998:11-18). Ovo tim lakše, jer je reč o složenoj i velikoj a specijalizovanoj organizaciji, koja je uglavnom zatvorena za javnost, te

---

⁹ „The army is arranged in a pyramid of authority, a hierarchy, each echalon owing explicit and peremptory obedience to the orders of its superior. The army is therefore very highly stratified (...) Authority is depersonalized; it is owed to the rank, not to the man, and it exactly corresponds to the rank, and the rank to the insignia.“ (Finer, 1967:7)

¹⁰ „Otuda, u okviru jedne političke zajednice, politička kultura se uvek oblikuje u jednom procesu složene interakcije političke memorije, tradicije društva, duha javnih ustanova, kao i neposrednog iskustva političkih aktera. Ona ima svoju bazu (politička kultura društva), svoju nadgradnju (politička kultura diskursa) i svoje srednje nivoe (politički principi). U najdubljem sloju političke kulture (politička kultura društva) radi se o mentalno ustanovljenim navikama i predstavama koje čine pretežno nereflektirani deo životne stvarnosti.“ (Podunavac, 1998:27)

zbog toga izmiče laičkoj i dnevnoj proveri. Povrh svega, moderna vojska sve češće koristi propagandne i marketinške tehnike radi stvaranja (očuvanja) svog pozitivnog imidža u javnosti.¹¹ Tome pogoduje i činjenica da je ona *de facto* najudaljenija od dnevnog života građana, koji većinu svojih saznanja o njoj stiču iz druge ruke. Odatle i pozitivna predubedenja o vojsci u vreme mira izmiču ozbiljnoj javnoj proveri, te su načelno trajna i stabilna. Nadasve, stvarni uvid u prirodu i kvalitete svoje vojske – dakako, i tad posredovan (dirigovanim) medijima, kao i ideološkim i političkim (re)interpretacijama – dotična javnost najčešće stiče tek *a posteriori*, odnosno po stupanju vojske u rat i pristizanju prvih rezultata njene upotrebe.

Savremena vojska tekući legitimitet primarno crpi iz brojnih joj dodeljenih a različitih uloga. To pak, po mišljenju Entoni Forstera, povratno rezultira različitim nivoima legitimacije, a neretko i različitim tipovima odnosa vojske i društva (Forster Anthony, 2006:75-83). Savremena vojska, po njegovom mišljenju, nastupa u sledećih pet, osnovnih a različitih, uloga pomoću kojih se legitimira: očuvanje nacionalne bezbednosti (National Security), izgradnja nacije (National Building), odbrana ustavnog poretka i režima (Regime Defence), vojna podrška civilnim vlastima (Domestic Military Assistance) i vojna diplomatija (Military Diplomacy). Spram ovih uloga, a u (za)datom bezbednosnom kontekstu, potom se definišu misije i zadaci konkretne vojske. Promenom misije(a) vojske, otvaraju se nova polja za njeno legitimisanje. To civilne i vojne elite primorava da neprekidno razvijaju nove forme i metode za sticanje (obnavljanje) legitimiteta vojske.

Situacionim promenama su najmanje podložne prve dve uloge. Naime, odbrana zemlje, kao i dostizanje održive nacionalne, a u tom okviru jedinačne i grupne, bezbednosti čini glavni izvor legitimiteta vojske. Zbog toga se tamo, gde i kad mesna javnost stekne utisak da je vojska propustila ili da nije sposobna da efikasno odbrani državu (naciju), može očekivati pad podrške, odnosno pad poverenja građana u nju. Vojsci je ujedno tradicionalno (bila) namenjena važna uloga u promociji nacionalnih vrednosti i interesa, te u oblikovanju i interiorizaciji nacionalnog identiteta. Od nje se očekivalo i još uvek se očekuje da na tim osnovama pospeši integraciju društva, te da socijalizuje i pozitivno indoktrinira svoje profesionalne a posebno ročne pripadnike.¹² Delujući kao „škola nacije“, vojska dobija priliku da u ročnom delu populacije direktno oblikuje i proizvede, a neretko i istisne, poželjne stavove ne samo o odbrani zemlje i nacije, već i o svojoj ulozi u tome. Pružanje vojne podrške civilnim vlastima, pogotovo prilikom prirodnih katastrofa ili teh-

---

¹¹ O takvim pokušajima Vojske Jugoslavije vidi u: Mišo Bojović, *Vojska pred očima javnosti*, NIC Vojska, Beograd, 1999.

¹² „This view of the military as a key institution for the labeling and transmission of social values has roots stretching back to ancient Greece, but the armed forces first achieved great popularity as a nation builder toward the end of the nineteenth century. At that time, the military was widely hailed across Europe as a „school for the nation“ (...) Through out the twentieth century, countries across the ideological spectrum have turned to the armed forces in the quest for national integration.“ (Krebs, 2004:85)

ničko-tehnoških akcidenata, može dodatno legitimizovati vojsku i učvrstiti podršku javnosti. Uspešna vojna diplomatija, ovde shvaćena pre svega kao vladina neborbena (non-operational) upotreba vojske za dostizanje nekih spoljnopolitičkih i odbrambenih ciljeva (Forster, 2006:79), načelno ide u prilog rastu javne podršku vojsci.

Vojska svoj legitimitet stavlja na najveća iskušenja onda kad izabere ili kad joj pripadne uloga zaštitnika ustavnog poretka, odnosno aktuelnog režima (Hadžić, 2001:231-241). Modelski posmatrano, ona to može da uradi po nalogu civilnih vlasti ili na sopstvenu inicijativu, ali i pod pritiskom javnosti. Neretko se vojska u tom poduhvatu oslanja na popularnost i podršku koju u datom trenutku uživa u javnosti (Finer, 1962:80). Međutim, kad stupi u političko polje – nezavisno od toga da li je u ulozi izvršioca ili arbitra i bez obzira na stvarne potrebe i/ili raspoložive argumente za intervenciju – ona ne može da izbegne to da se politički, vrednosno, interesno i ideološki opredeli i svrsta uz konkretne nosioce vlasti. U tom trenutku javna pozicija vojske postaje temeljno protivrečna: legitimišući se pravom i potrebom zaštite poretka i/ili režima, što joj trenutno može čak i uvećati javnu podršku, vojska istovremeno započinje samu sebe da delegitimiše. Pre svega zato što pristajanjem uz jednu (vladajuću) političku opciju i grupaciju, ona počinje da gubi obol opštenacionalne institucije.¹³ Ako se pak vojska ili neki njen deo svrsta uz oponente režima namerne da radikalno izmene poredak i/ili nosioce vlasti, ona u tom trenutku, gledano sa stanovišta zatečenog poretka (i vlasti), gubi ne samo legitimitet, već i legalitet. Svedok tome su tzv. ratovi treće vrste, koji pre svega nastaju zbog nemogućnosti obnove ili postizanja saglasnosti između društvenih (političkih, nacionalnih, verskih) grupa povodom prirode političke zajednice u kojoj (ne)žele da ostanu (Holsti, 1996:18).

Notorna je činjenica to da različite vojske na različite načine i sa nejednakim efektima, a zbog nejednakih kapaciteta i moći, igraju samo neke ili sve od ranije pobrojanih uloga. One koje pripadaju zemljama evroatlantske zajednice (EU i NATO) sve su više zabavljene dostizanjem regionalne i globalne bezbednosti, jer ih smatraju preduslovima za očuvanje sopstvene (nacionalne) bezbednosti. Odatle su pre svega zaokupljene upravljanjem krizama, humanitarnim intervencijama i združenim mirovnim operacijama. Stoga one sistematski prate i proveravaju da li im i u kojoj meri sopstvena javnost pruža podršku za ovu vrstu akcija (Manigart, 2003). To je jedan od razloga zbog kog je interesovanje istraživača sa tradicionalne provere stepena poverenja mesne javnosti u vojsku pomerenom ka merenju podrške javnosti njenoj upotrebi van granica sopstvene zemlje, odnosno ka analizi uticaja javnosti na spoljnu politiku matične zemlje (Everts, 2002:13). Drugoj velikoj skupini

¹³ „The plea of 'national interest' is often hypocritical. It becomes more and more suspect as the interest of the military shift from the more general to the particular - from the defence of a region to the defence of a class, from the defence of a class to the defence of the army as an institution, until it reaches its ultimate degradation in those cases - and there are very many - where officers intervene in order (even among other things) to improve their own personal careers.“ (Finer, 1967:39-40)

pripadaju vojske država sa svetske periferije, u čijem opisu posla oružana odbrana i očuvanje, odnosno stvaranje države (zaposjedanje teritorije) još uvek zauzima centralno mesto.

Posebnu pak grupu tvore vojske država u tranziciji. Na osnovu sadržaja i smera tranzicije ove države možemo, iz metodskih razloga, razvrstati u dve podgrupe. U prvu spadaju bivše, uglavnom evropske, socijalističke zemlje u kojima je u toku, ili je već završen, mirni (nenasilni) prelaz iz nedemokratskog u demokratski poredak. Drugoj pak podgrupi pripadaju postkonfliktne zemlje gde je na delu, ili bi trebalo da bude, dvostruka a simultana tranzicija koja ide od ratnog ka postratnom i od nedemokratskog ka (pro)demokratskom poretku (Hadžić, 2004:132). Srbiju u drugu grupu svrstava njeno (nedokinuto) ratno nasleđe, dok joj mesto u prvoj obezbeđuju njeno socijalističko (autoritarno) nasleđe i (geografska) pripadnost Evropi. Razložno je, stoga, prilikom razmatranja statusa vojske u javnosti Srbije, imati stalno na umu njenu dualnu političku prirodu, koja je prouzrokovana potrebom da se istovremeno a neopozivo izade iz koordinata socijalizma, ali i iz koordinata rata.

Između nestajućih i nastajućih vojski

Što svojom, a što tuđom voljom, građani Srbije su tokom poslednjih 15 godina živeli u zgusnutom istorijskom vremenu. Za radikalne promene koje su sami ili zajedno sa drugima u kratkom vremenu doživeli i proizveli većina je evropskih naroda potrošila čitavu epohu (epohu moderne). Rečeni su građani u ovom periodu, između ostalog, bili ili prestali biti žitelji tri složene države: Socijalističke federativne republike Jugoslavije (SFRJ), Savezne republike Jugoslavije (SRJ) i Državne zajednice Srbija i Crna Gora (SCG). Do jedino im preostale države – Republike Srbije – stigli su ne svojom, već voljom glasača Crne Gore. Uz sve ostalo, bili su i (sa)učesnici ratnog kraha mesnog socijalizma i rasturanja druge Jugoslavije, kao i glavni socijalni i politički oslonac ratno-kriminalne revitalizacije autoritarnog poretka u trećoj Jugoslaviji (Popov, 2002). Potom su u iznudici i odsudnoj samoodbrani oktobra 2000. godine na ulici svrgli cezaristički režim Slobodana Miloševića. Od tada oni žive u međustanju i međuvremenu maglovite i obezličene tranzicije, čije bi obećane dobiti većina njih, sva je prilika, rado prihvatila samo ako bi mogla nekako da izbegne skupe troškove.

Istom su prilikom građani Srbije na smenu služili i opsluživali četiri, rodno povezane, vojske: iz istočnih srpskih ostataka JNA ratom je istisnuta Vojska SRJ, koja je potom preimenovana u Vojsku SCG, a iz koje sada nastaje Vojska Srbije. Ove su vojske učestalo menjale uniforme i simbole, ali su izbegle radikalnu reformu. Prve su ih dve vojske navodno štatile od prelivanja yu-ratova u Srbiju. To neke od ovdašnjih žitelja nije poštedelo obaveze da se pod prinudom bore u ratovima u Sloveniji i Hrvatskoj, odnosno u Bosni i Hercegovini, u kojima Srbija, inače, zvanično nije učestvovala (Hadžić, 2003a). Broj dobrovoljnih učesnika je i dalje nepoznat. Nakon toga, stari je

režim uz punu podršku generala potčinjene mu vojske, a u rezultatnom sadejstvu sa SAD i NATO, Srbijancima i ostalim njihovim sugrađanima marta 1999. godine pripremio simulaciju odbrambenog i oslobodilačkog rata. Režim je rat, doduše ne zadugo, preživeo, a vojska je navodno pobedila NATO i sačuvala jedino sebe. Srbija je pak iz rata izašla bez svoje južne pokrajine, koja je (za) sada pod međunarodnim protektoratom i zaštitom NATO. U međuvremenu, njene građane još uvek sustižu razorne ekonomske, socijalne i političke posledice ove porazne pobeđe.

U skladu sa dinamikom nasilnog rasturanja druge Jugoslavije stvarana je i nova geopolitička mapa (Zapadnog) Balkana. Uporedo je u Srbiji, kao uostalom i u drugim zemljama regiona, često menjana politička, ideološka i medijska interpretacija njenih prijatelja i neprijatelja, odnosno izazova, rizika i pretnji za njenu bezbednost. Istom su prilikom menjani i bezbednosni prioriteti države u kojoj su se građani Srbije trenutno nalazili. Njihovo je nepromenljivo jezgro pak činila borba za oružanu zaštitu (osvajanje, oslobađanje) teritorija na kojima su Srbi i njihove vlasti živeli ili su hteli da žive, odnosno državne tvorevine u kojoj se Srbija u datom trenutku zatekla. Odatle su njene političke elite, kao i građani, sve ovo vreme bezbednost uglavnom poimale u državocentričnom ključu, te su i vojsku shvatale kao presudno sredstvo za dostizanje (očuvanje) svoje, nacionalne i individualne, bezbednosti. To ih je, uz ostalo, uskratilo i za saznanje da održiva nacionalna bezbednost počiva na bezbednom pojedincu, te da se ona ne može postizati samo jačanjem i upotrebom državnih aparata prinude.

Svakom promenom državne forme, politički i ustavno su menjane uloge i zadaci zatečenih (srpskih) vojski. JNA je bila obavezana da prvo brani socijalistički ustavni poredak, odnosno partijski (oligarhijski) socijalizam, a tek potom teritorijalni integritet i suverenitet svoje države. Njena je naslednica (Vojska SRJ) zadržala iste nadležnosti u odbrani države i ustavnog poretka, ovog puta lišenog socijalističkog atributa. U sledećoj metamorfozi, Vojska Srbije i Crne Gore oslobođena je oba prethodna zadatka, ali je ujedno ostala bez jasne uloge i namene (Hadžić, 2003b:104). Istini za volju, Strategijom odbrane SCG prvi put su zvanično najavljene nove – mirovne i civilne – uloge vojske (Strategija odbrane, 2005:15). Privremena je Vojska Srbije na kraju u novu državu unela svoje prethodne, a nemušte misije, koje, međutim, nemaju pravnog utemeljenja u važećem Ustavu Srbije.

Gruba skica politički i ratno promenljivog mizanscena naznačava neke od ključnih determinantni koje su direktno ili indirektno oblikovale situacioni ambijent u kome su građani Srbije formirali i/ili menjali svoje stavove, između ostalog, i o vojsci.¹⁴ Iza scene i u dubini srpskog društva uporedo su

---

¹⁴ „When social networks are stable, attitudes are stable, but when social networks are disrupted, change is likely because beliefs will be exposed to challenge. The implication is not just that learning occurs across the life span, but that the impact of military service critically depends on a social environment consistent with those military norms - which is by no means guaranteed.“ (Krebs, 2004: 110-111)

se, međutim, događale tektonske promene dominantnog sistema vrednosti i morala. One su pak bile nužna posledica ratnog razaranja socijalnog tkiva srpskog društva i prateće redistribucije moći i bogatstva. Važeći je sistem vrednosti, čija je kriza začeta još tokom urušavanja socijalizma u drugoj Jugoslaviji, bio napušten i promenjen tokom pripreme i vođenja yu-ratova (Pantić, 1998:71). Na njegovo mesto stupile su vrednosti zasnovane na tradicionalističkom (patrijarhalnom) i kolektivističkom (organskom) poimanju društva i nacije. U srpskom je društvu zbog toga obnovljena i osnažena autoritarnost (Kuzmanović, 1998:273). Zabeležen je i značajan rast ksenofobije koji je, uz ostalo, nagoveštavao obnovu zatvorenog društva u Srbiji.

Teško je, međutim, naknadno, a pouzdano i metodološki korektno, izmeriti – odloženi, produženi, posredovani, raznosmerni, raznovrsni i kumulativni – uticaj rečenih promena na kasnije ispoljene stavove građana Srbije o, u našem slučaju, vojsci. Situacija postojе još komplikovanija kada tome pridodamo teškoće merenja uticaja koji su na ove stavove imali tegobni a protivrečni procesi i promene začeti u Srbiji nakon 5. oktobra 2000. godine (Spasić, Subotić, 2001). Naime, ako je danas i moguće rekonstruisati hronološki sled ratnih i postratnih promena u Srbiji, odnosno pretpostaviti generalni smer njihovog uticaja na stavove građana, takoreći je nemoguće pouzdano utvrditi šta je sve, u kojoj meri i na koji način naknadno uticalo na njihovo aktuelno i konkretno izjašnjavanje o vojsci. Držimo, stoga, da se bez dodatnih i složenih istraživanja, čiji bi predmet uz ostalo bila i istraživanja javnog mnjenja tokom poslednjih 15 godina, ne može valjano suditi o tome da li su i u kojoj meri su stavovi građana Srbije, izrečeni u periodu 2003-2005. godine, bili uslovljeni njihovim prethodnim mišljenjem o vojsci. To bi pak zahtevalo da se u analizu uvedu i njihovi tangentni stavovi, kao na primer oni o yu-ratovima, spoljnoj medijaciji krize i intervencijama, te oni o ratnoj ulozi srpskih vojski, ratnim zločinima i progonu osumnjičenih za njihovo činjenje.¹⁵

Dodatan metodološki hendikep proističe iz činjenice da u čitavom ovom periodu odnos između vojske i društva u Srbiji nije zasebno i sistematski istraživan. Neki podaci koji govore o stavovima građana o vojsci mogu se izvući iz ondašnjih i sadašnjih istraživanja javnog mnjenja (Bojović, 1999:213-217, Slavujević, 1999). U većini njih je, međutim, odnos ispitanika (građana) prema vojsci bio redukovan na dimenziju poverenja, koja je pak beležena tokom merenja legitimiteta institucija poretka i političkog sistema Srbije. Odatle i nalazi koje ćemo u daljem tekstu predočiti nužno imaju ograničenu vrednost, jer izveštavaju samo o trendovima i promenama u stavovima građana Srbije tokom istraživanog perioda. To nas, ipak, neće sprečiti da dobijene rezultate u potrebnoj meri povežemo, barem u formi pretpostavki, ne samo sa prethodnim istraživanjima, već i sa minulim događajima u Srbiji i njenom okolišu.

¹⁵ Deo materijala za neke od ovih tema prikupili su 2003-2005. godine istraživači Centra, koji su potom svoje nalaze predočili u sedam javnih izveštaja. (Jasmina Glišić, Miroslav Hadžić, Milorad Timotić, Jovanka Matić, 2003-2005)

1. GLAVNE PRETNJE I (NE)PRIJATELJI SRBIJE

Od deset pitanih građana Srbije nešto više od sedmoro se tokom istraživanja osećalo bezbedno u svakodnevnom životu. Postotak onih koji su bili zabrinuti za sopstvenu bezbednost neznatno je varirao oko petnaestog podeoka dok približno svaki deseti ispitanik to nije mogao da oceni. Međutim, kod većine ispitanika postojala je značajna saglasnost povodom porekla i prirode ključnih pretnji za bezbednost Srbije. Odatle se iz dobijenih rezultata relativno jasno mogu razaznati glavni razlozi njihove (tadašnje) zabrinutosti.

Građani Srbije su sve vreme najviše strahovali (prosečna učestalost od oko 60%) od izbijanja (obnavljanja) sukoba u nacionalno mešovitim sredinama Srbije (Kosovo i Metohija, Sandžak, Vojvodina). Strah od organizovanog kriminala našao se na drugom mestu, sa približno prepolovljenom učestalošću (oko 32%). U istoj meri ispitanici su se plašili izbijanja ekonomskih i socijalnih sukoba, odnosno rasta napetosti u srpskom društvu. Interesantno je to da je mogućnost obnavljanja ratova na prostorima bivše Jugoslavije bivala tek u 10% slučajeva naznačena kao značajna bezbednosna pretnja. Iz ovog bi se uslovno moglo zaključiti da je većina građana Srbije novu geopolitičku konfiguraciju Zapadnog Balkana, odnosno spolja nametnute rezultate yu-ratova prihvatila i kao konačne. Ili se, barem, pomirila sa njima. Uspostavljeni pak redosled nagoveštava da je većina njih tada bila vrlo svesna činjenice da glavne pretnje njihovoj ličnoj i nacionalnoj bezbednosti, a to znači i njihovi nosioci, izviru iz nutrine mesnog a tranzicionog društva. Podsetimo da je reč o vremenu nakon ubistva tadašnjeg predsednika vlade Zorana Đinđića (mart 2003) kada se javnost Srbije suočila i sa činjenicom da su važni i opasni delovi tajnih službi i specijalnih jedinica izvan efektivne civilne, a pogotovo izvan demokratske kontrole.

Na zaokupiranost znatnog broja žitelja Srbije, pre svega, unutrašnjim pretnjama ukazuje i podatak da je nešto više od dve petine pitanih (43%) smatralo da njihova bezbednost najviše zavisi od sposobnog državnog rukovodstva. Znatno manji broj njih je, uz povremena odstupanja, rešenje problema očekivao od jake policije (u proseku 17,6%), odnosno od jake vojske (17%). Mala očekivanja od vojske upućuju na pretpostavku po kojoj je većini građana Srbije tada bilo jasno da vojska ne može oružanom silom da otkloni unutrašnje bezbednosne rizike i pretnje. Razumno je, takode, pretpostaviti da je rečeno saznanje nastalo pod dejstvom prethodnih loših iskustava, koja su proistekla iz ratne i političke (zlo)upotrebe JNA i njenih naslednica. Međutim, rečeni se podatak može dodatno razumeti i kao indirektni pokazatelj sumnje dela domaće javnosti u bezbednosne kapacitete (ondašnje) vojske.

Prethodni nalazi se, međutim, mogu čitati na još nekoliko načina. Oni prvo govore o produženoj dominaciji autoritarne političke kulture, u kojoj centralnu ulogu još uvek imaju vođa i političke elite – kadrovi u komunističkom žargonu. Potom ukazuju na visok stepen javnog poistovećivanja konkretnih nosilaca vlasti sa državom, odnosno sa njenim organima i institucija-

ma. Velika očekivanja od državnog rukovodstva se u slobodnijoj interpretaciji čak mogu razumeti i kao pokazatelj implicitnog pristanka znatnog dela javnosti Srbije na pasivnu i podređenu ulogu u političkim procesima. Iz toga bi se, a na osnovu iskustava sa režimom Slobodana Miloševića, mogao naslutiti i njihov prećutni pristanak na arbitrarno – nezakonito i vaninstitucionalno – ponašanje nosilaca vlasti. Dabome, sve dok ono pribavlja očekivane (obećane) rezultate.

Prilikom procene glavnih pretnji bezbednosti u svetu, opredeljenja naših ispitanika bila su neravnomerno razdeljena na nekoliko opcija. Njihovu su zabrinutost najčešće izazivali, aktuelni i potencijalni, sukobi oko prirodnih resursa (prosečna učestalost od oko 35%). Briga zbog vojnih intervencija SAD diljem zemaljske kugle je, sa neznatno manjom prosečnom frekvencijom (oko 32%), zauzela drugu poziciju. Interesantno je da su se naši ispitanici više brinuli zbog mogućeg sukoba hrišćanskog i muslimanskog sveta (oko 25% u proseku), nego zbog međunarodnog terorizama (oko 24% u proseku) ili zbog eventualnog sukoba između bogatih i siromašnih zemalja (prosečno oko 24%). Tek posle ovoga brinuo ih je organizovani kriminal (18%).

Dobijeni redosled glavnih pretnji bezbednosti globalne zajednice dozvoljava nekoliko pretpostavki. Sva je prilika da javnost Srbije ne prihvata u potpunosti tumačenja uzroka i ciljeva ratova u Avganistanu i Iraku, koja nude SAD i njeni saveznici. Štaviše, čini se da je našim ispitanicima bilo bliže uverenje da je tzv. svetski rat protiv terorizma samo političko-ideološki paravan za htenje SAD da ovladaju ključnim prirodnim resursima po svetu. Vrlo je verovatno da su stavovi naših ispitanika ovom prilikom i u dobroj meri bili formirani pod uticajem svežih sećanja na agresiju NATO iz 1999. godine. Tim pre, jer je ona u javnosti Srbije često (bila) tumačena kao posledica namere SAD i NATO da na Kosovu i Metohiji steknu vojne baze i da pod svoju kontrolu stave tamošnja prirodna bogatstva.

Uspostavljeni redosled unutrašnjih i spoljašnjih pretnji je dobrim delom potvrđen prilikom imenovanja zemlje koja predstavlja glavnu opasnost za bezbednost Srbije. Više od polovine ispitanika (prosek 56,6%) je sve vreme bila uverena da Albanija predstavlja glavnu pretnju. Ovo se uverenje početno može objasniti, za Srbe lošom, situacijom na Kosovu i Metohiji. Naime, već je u II krugu (oktobar 2003) skoro duplo porastao broj onih koji tako misle (skok sa 37,6% na 63%). Zatim je i nasilje nad Srbima sa Kosova i Metohije izvršeno marta 2004. godine osnažilo ovo uverenje, koje je do kraja istraživanja stalno delilo nešto malo više od dve trećine pitanih. Budući da država Albanija ni tada, a ni kasnije nije imala dovoljno kapaciteta da vojno ugrozi bezbednost Srbije, čini se da se u osnovi ovog stava nalazi uverenje većine pitanih da ona predstavlja glavni (logistički) oslonac kosovskim Albancima u njihovom kretanju ka ostvarenju državne nezavisnosti. U tom se ključu može razumeti i druga pozicija SAD na listi potencijalnih neprijatelja Srbije, na koju ih je tokom istraživanja stalno svrstavalo nešto manje od polovine pitanih (u proseku 47,6%). Verovatnim se čini da je na ovakvo opre-

deljenje pitanih snažno uticalo njihovo sveže sećanje na NATO agresiju, u kojoj su SAD – vojno i politički – imale presudnu ulogu. Nije isključeno ni da su u prilog tome išle već pomenute američke vojne intervencije, koje su domaći ispitanici lako mogli da razumeju kao dodatnu potvrdu svojih sumnji u navodno humanitarne razloge bombardovanja Srbije. Od susednih zemalja na rečenoj listi se pri vrhu jedino našla Hrvatska, od koje je u to vreme i dalje zaziralo malo više od petine pitanih (prosek 22%). Nasuprot ovome, dve petine ispitanika je od II kruga stalno bilo uvereno da je Grčka najveći prijatelj Srbije. Odmah iza nje nalazi se Rusija, sa приметnim trendom rasta broja onih koji dele ovo mišljenje (od 11,9% u I krugu do 30,9% u VI).

2. SPOSOBNA ALI SIROMAŠNA VOJSKA

Svoje stavove o vojsci građani Srbije su posredno formirali i menjali i na osnovu stečenih, direktnih i/ili indirektnih, saznanja i predubedenja o njenoj sposobnosti da valjano obavi poverene joj uloge. O njihovim se pak osloncima posredno može suditi i na osnovu procena stanja u tadašnjoj vojsci, koje su izrekli u ovom istraživanju.

Tokom istraživanja je postepeno a stalno rastao, da bi na kraju bio uvećan za deset procenata, broj ispitanika koji nisu bili zadovoljni uslovima života vojnika.¹⁶ Nezadovoljstvo pitanih dostiglo je najvišu tačku nakon još nerazjašnjene smrti dvojice gardista decembra 2004. godine (VI krug: 71,2%). Inače, ovo je uverenje u proseku stalno delilo dve trećine pitanih, dok je petina njih sve vreme bila ambivalentna. U skladu sa tim, stalno je opadao i broj onih koji su bili zadovoljni uslovima života vojnika, te je on sa početnih 27,8% juna 2003. godine spao na svega 14,1% u aprilu 2005. godine. Rezultati, međutim, pokazuju da su ispitanici bili stroži prilikom ocenjivanja uslova života vojnika, nego prilikom ocenjivanja životnog standarda oficira. Da je standard oficira nizak, u proseku je verovalo tek dve petine pitanih (40,2%). Suprotnog je mišljenja pak bila svega petina ispitanika, dok je prosečno trećina njih bila neodlučna.

Razlike u proceni vojničkog i oficirskog standarda početno mogu biti objašnjene pomoću dva razloga. Prvi je verovatno posledica zatvorenosti (tadašnje) vojske, zbog koje javnost nije raspolagala valjanim podacima o standardu njenih pripadnika. Međutim, pošto je reč o vojsci koja se i dalje popunjava regrutima, vesti o lošim uslovima njihovog života mogle su do znatnog dela javnosti brzo stići, a potom se preneti i proširiti nezvaničnim kanalima. Za razliku od toga, krug ljudi koji ima kakva-takva saznanja o standardu oficira bio je znatno manji. Dozvolimo i to da su na stavove ispitanika o standardu oficira delom verovatno uticale i nasledene, a osnovane predrasude o njihovom povlašćenom materijalnom položaju u prethodnim

---

¹⁶ Trend: I krug: 51,1%; II krug: 51,4%; III krug 59,5%; V krug 63,7%; VI krug 71,2%; VII krug 62%

režimima. Dodajmo i to da je na opredeljenje ispitanika mogla uticati i tadašnja, još uvek relativno visoka, radna i socijalna sigurnost oficirskog kora. Tim lakše, jer je reč o vremenu u kome je, pod pritiskom ubrzane privatizacije i restrukturacije privrede, stalno rastao broj nezaposlenih i socijalno ugroženih žitelja Srbije.

Tadašnju, ne baš ružičastu, javnu sliku o stanju u vojsci upotpunjuju procene naših ispitanika o njenoj opremljenosti i naoružanosti. I ovom prilikom je zabeležen konstantan porast broja onih koji su bili uvereni da je vojska slabo naoružana i opremljena. Broj takvih je, za nešto manje od godinu dana, skoro dupliran, te je od 36,9% oktobra 2003. stigao do 60,6% u septembru 2004. Uz to, skoro četvrtina pitanih nije mogla da prevlada svoje dileme povodom toga, dok je u proseku tek 12% njih verovalo da vojska ima dobro naoružanje i opremu.

Dobijeni rezultati, isto tako, sugerišu pretpostavku po kojoj je preovlađujuća javna slika o stanju u vojsci nastajala pod uticajem tegobnih procesa u srpskom društvu. Tako je, na primer, svaki drugi ispitanik bio uveren da u vojsci ima korupcije. Tu je pomisao odbijao tek svaki peti ispitanik, dok trećina njih nije mogla da razreši svoju dilemu. Čini se, ipak, da se tragovi prethodne a idealizovane javne slike o vojsci mogu razaznati iz podatka koji govore o tome da je vrlo mali broj ispitanika (u proseku 6,9%) ustvrdio da je korupcija u vojsci veća nego što je u društvu. Uverenje da su vojska i društvo korumpirani u istoj meri delila je, u proseku, skoro trećina pitanih. U dilemi je sve vreme bilo oko petina njih, dok su preostale dve petine tvrdile da je korupcija u vojsci manja nego što je u društvu.

Iz prethodnih nalaza bi se osnovano moglo zaključiti da je veći deo javnosti Srbije u razmatranom periodu imao realnu predstavu o materijalnom stanju vojske i njenih pripadnika. Na to dodatno ukazuje i podatak o tome da je skoro dve trećine njih ostalo dosledno u svom uverenju da postojeći budžet nije dovoljan za normalno funkcionisanje vojske. To, međutim, nije uticalo na listu prioriteta, po kojoj bi ispitanici raspodeljivali državni budžet. Da su dobili priliku da njim raspoložu, oni bi pare najčešće (prosečno u 50% slučajeva) ulagali u razvoj industrije, pa potom u razvoj poljoprivrede (43,6%), a nešto ređe u unapređenje medicinske zaštite (36,6%). Stoga bi znatno ređe (prosečno u 14,6% slučajeva) bili spremni na to da budžetska sredstva troše za unapređenje vojske i odbrane. Poslednji nalaz dodatno podupire ranije predočenu listu glavnih pretnji ličnoj bezbednosti građana Srbije, kao što i delimično objašnjava njihova mala bezbednosna očekivanja od vojske.

Iz dobijenih rezultata se, međutim, ne može izvući racionalno objašnjenje činjenice da je većina pitanih, uprkos jasno iskazanom saznanju da je reč o siromašnoj i slabo naoružanoj vojsci, čvrsto ostala pri uverenju da su njeni pripadnici osposobljeni za izvršavanje svojih zadataka. Tim teže, ako pretpostavljenu osposobljenost razumemo i kao njihovu sposobnost da borbene zadatke uspešno obave. Istini za volju, iz rezultata je vidljiv silazni trend, jer je tokom dve godine broj onih koji veruju u borbene sposobnosti pripadnika

vojske opao za oko 14%.¹⁷ Uprkos tome, broj onih koji veruju da vojska i njeni pripadnici mogu uspešno da obave svoje zadatke i dalje prelazi polovinu (u proseku 56,6%).

3. NAJAVA GUBITKA JAVNOG POVERENJA

Domaći istraživači javnog mnjenja još uvek, po našem mišljenju, duguju celovito i temeljito objašnjenje glavnih izvora, prirode i ključnih razloga za manje-više trajno i stabilno poverenje građana Srbije u vojsku. Podaci Odeljenja za politikološka istraživanja i javno mnjenje Instituta društvenih nauka iz Beograda, na primer, pokazuju da je u periodu između 1992. i 2004. godine više od polovine građana, sem u dva slučaja, stalno imalo poverenja u mesnu vojsku.¹⁸ Ono se kretalo u rasponu od 50% (decembar, 2004) do rekordnih 83% (oktobar, 2000). Prvo odstupanje zabeleženo je septembra 1992. godine kada je inače dosta visok (46%) broj onih koji imaju, odnosno onih koji nemaju poverenja u vojsku bio izjednačen. Potom je 1997. godine, prvi i jedini put, postotak onih koji nemaju poverenja (46%) nadmašio postotak onih koji imaju poverenja u vojsku (43%).

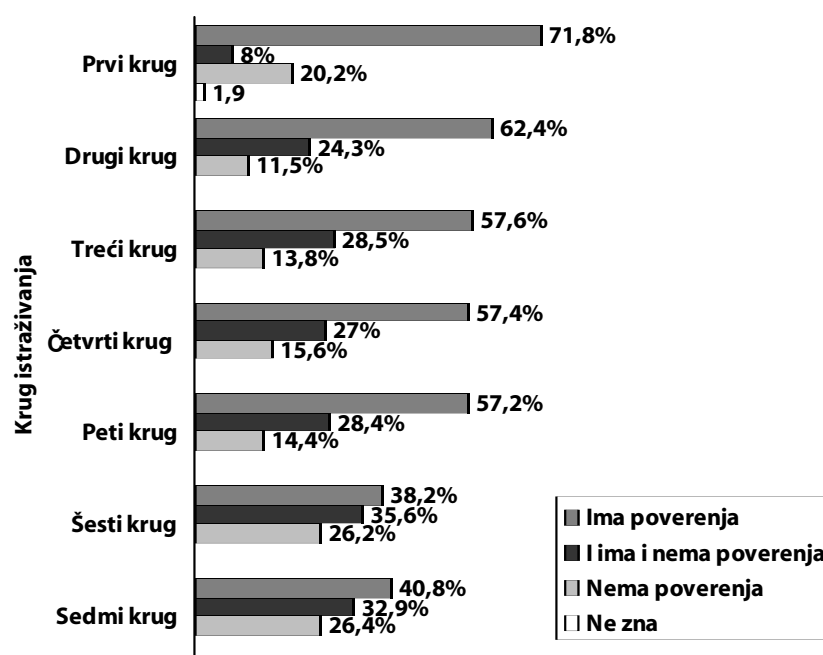
Ova se odstupanja, kao uostalom i kulminacione tačke poverenja, najpre mogu objasniti tadašnjim situacionim razlozima, te sticajem (nepovoljnih) vojno-političkih okolnosti u Srbiji i oko nje. S velikom se dozom izvesnosti može tvrditi da je vojska enormnu javnu podršku oktobra 2000. godine zadobila, jer se uzdržala od upotrebe sile tokom smene Miloševića. Isto tako, prvo veće odstupanje bilo je verovatno posledica naknadnog suočavanja lokalne javnosti sa ratnim porazima srpskih ostataka JNA u Sloveniji i Hrvatskoj, odnosno sa produženom političkom konfuzijom nastalom oko reforme i budućeg izgleda njene naslednice – Vojske SRJ. Čini se da su u drugom slučaju na opredeljenje građana presudno uticale politička kriza u Srbiji, izazvana odbijanjem vlasti da prizna pobedu opozicije na lokalnim izborima, kao i podrška koju je Miloševiću tada javno pružio vojni vrh (Hadžić, 2001:206).

Iz ovih se nalaza, nažalost, ne može više saznati – što je, držimo, bio i ostao pravi istraživački izazov – o razlozima zbog kojih je većina građana Srbije uprkos svemu tako dugo sačuvala svoje poverenje u vojsku. Tim pre, jer je reč o vojsci koja je u rečenom periodu, uz sve ostalo, doživela – doduše, pod različitim imenima – četiri ratna poraza, a uz to bila i stub režima Slobodana Miloševića. Benovelentnim tumačenjem tog vremena mogli bismo doći na pomisao da je režim ipak uspevao da od javnosti sakrije svoje vojne i državne poraze. Kada to pak nije mogao, on je negativne efekte poraza delimično ublažavao snažnim, medijskim i političkim, rabljenjem teorije svetske antisrpske zavere (Bajford, 2006). Oba ova objašnjenja počivaju na premisi da je srpska javnost o ratovima bila slabo obaveštena, te da je zbog toga

¹⁷ Trend: I krug 65%; II krug 58,9%; III krug 57%; V krug 59,2%; VII krug 51%

¹⁸ Prema: www.idn.org.yu

implicite i amnestirana od odgovornosti za njihovo vođenje. Razumno je, isto tako, pretpostaviti da većina građana jednostavno nije htela ili nije mogla da se suoči sa stvarnim rezultatima ratova koji su vođeni i u njeno ime. Upotreba argumenta tradicije¹⁹ nagoveštava pak dominaciju apstraktnog, vanvremenskog i impersonalnog poimanja vojske u srpskoj javnosti. Iz toga sledi da ona (javnost) u svojoj kolektivnoj memoriji još uvek (ne)svesno održava i gaji mitsku sliku herojske i oslobodilačke srpske vojske, od koje sa lakomćom može da odeli postojeću a gubitničku vojsku. Nije stoga isključeno da je ona onda i (bila) sklona da konkretnoj vojsci povremeno ili privremeno pripiše i pozitivna svojstva njene ideal-tipske prethodnice.

Rezultati dobijeni tokom ovog istraživanja ipak pokazuju da je opšte poverenje građana Srbije u vojsku poslednjih godina znatno poljuljano. U prilog tome svedoči i silazni trend procenta poverenja, po kome je broj onih koji joj veruju za dve godine opao skoro za trećinu.²⁰ Juna 2003. godine (I krug) vojska je bila institucija kojoj se u Srbiji najviše veruje. Odmah potom (II krug, oktobar 2003) ona je pala na drugu poziciju, da bi onda skliznula na treću (VI krug, januar 2005), na kojoj se i zadržala do kraja istraživanja. Ne čudi, stoga, da je postepeno, a uz manja ili veća odstupanja, raslo i nepove-

¹⁹ „Posle crkve, vojska predstavlja najznačajniju integrativnu instituciju u najvećem broju zemalja. U razvijenim zemljama uživa veće poverenje od svih drugih institucija, a u zemljama u tranziciji je druga po redu (posle crkve). (...) U Srbiji vojska tradicionalno uživa veliko poverenje“. (Slavujević, 1999:55-59)

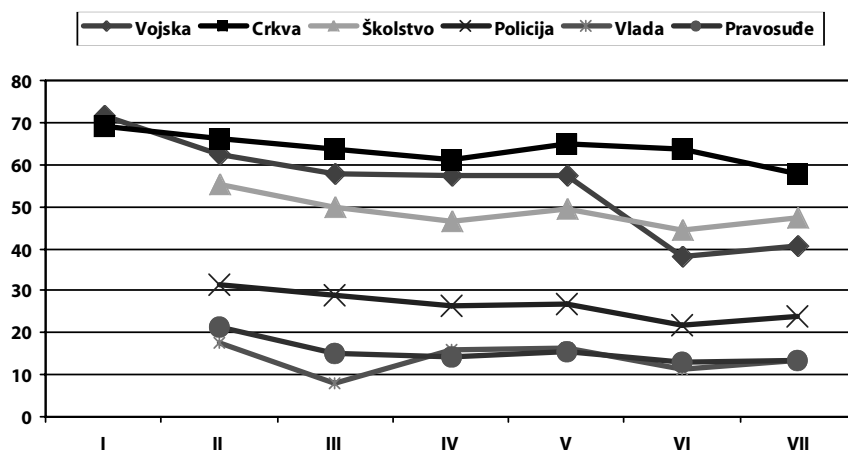
²⁰ Poverenje je od početnih 71,8% u I krugu istraživanja (jun 2003) opalo na 40,8 % u VII krugu (april 2005).

renje u vojsku.²¹ Ono, međutim, ni u jednom krugu nije bilo veće od poverenja. Sve vreme je, međutim, rastao broj neodlučnih, koji su na kraju činili skoro trećinu uzorka.²²

Pokazalo se, isto tako, da je (ne)poverenje u vojsku bilo dosta podložno situacionim promenama. Tako je, na primer, nakon smrti dvojice gardista u kasarni u Topčideru (decembar 2004) poverenje građana Srbije u vojsku palo u odnosu na prethodni krug (septembar 2004) za čitavih 19% i tako dostiglo najnižu tačku tokom celog istraživanja (38,2%, VI krug). Tom je prilikom broj onih koji nemaju poverenja u vojsku narastao na četvrtinu pitanih.

Mada je izgubila prvenstvo, vojska je ipak ostala u krugu institucija u koje javnost ima najviše poverenja.²³ Mnogo manje poverenja građani su, na primer, poklanjali vladi Srbije (u proseku 13%) i pravosuđu (15,4%). Za razliku od toga, crkva je, nakon što je izbila na prvo mesto (II krug), sačuvala svoju čelnu poziciju. Njoj se kasnije pridružilo i školstvo, koje je u VI i VII krugu preteklo vojsku. Istini za volju, i ove dve institucije su bile, uz male oscilacije, suočene sa padom poverenja. Tako je poverenje u crkvu ukupno opalo za oko 10 podeoka, a u školstvo za oko 8%.²⁴

Tokom prvih pet krugova istraživanja iskristalisali su se glavni razlozi zbog kojih građani veruju vojsci.²⁵ Isto tako, uspostavljen je stabilan trend učestalosti opredeljenja ispitanika za neke od njih. Ubedljivo najjači razlog za poverenje proizilazio je iz uverenja građana Srbije da je vojska glavni

²¹ Nepoverenje je u I krugu iskazao svaki peti ispitanik, da bi se ono nakon pada u sledeća tri kruga povećalo u završnici i zahvatilo četvrtinu pitanih (26,4%).

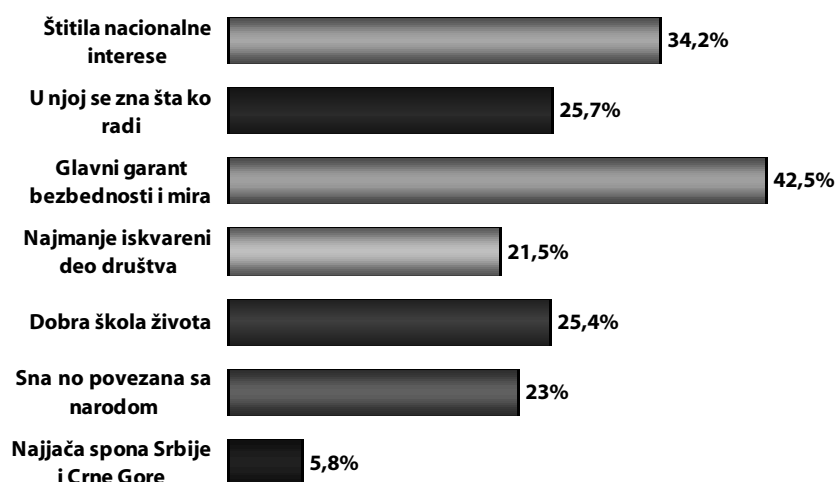
²² Od početnih 8% broj neodlučnih je u VIII krugu stigao do 32. podeoka.

²³ Ispred nje su bili samo crkva (63,7%) i školstvo (44,3%) dok je poverenje u vojsku i dalje bilo znatno veće od poverenja u medije (23%), vladu (11,1%) i pravosuđe (12,9%).

²⁴ Broj onih koji imaju poverenja u crkvu je sa 69% u I krugu pao na 58% u VII, a u školstvo sa početnih 55,3% na 47,3%.

²⁵ U VI krugu nisu prikupljeni podaci o razlozima zbog kojih građani imaju, odnosno zbog kojih nemaju poverenja u vojsku.

garant mira i bezbednosti.²⁶ Drugu poziciju zauzimala je tvrdnja da je vojska (uspešno) štitila nacionalne interese tokom poslednjih deset godina.²⁷ Treću i četvrtu poziciju, uz neznatne razlike, dele uverenja da se u njoj zna šta ko radi, odnosno da je Vojska dobra škola života.²⁸

Glavni razlog za nepoverenje u Vojsku proističe iz uverenja ispitanika da je ona slabo obučena, opremljena i naoružana. Ovaj je stav imao prvi rang u svim fazama istraživanja (prosečno 47,2% glasova). Procenat učestalosti biranja ovog stava rastao je da bi u V krugu prešao polovinu (53,9%). Kao razlozi ovome su potom najčešće navodeni opiranje vojske reformama (30,4%), njena podložnost korupciji (27,1%), kao i to što su u vojsci ostali oficiri koji su za Miloševića (24,6%).²⁹ Ovom treba pridodati i ne sasvim retko uverenje – koje je, na primer, u V krugu privuklo dvadeset procenata ispitanika – da je Vojska ostavila Srbe izvan Srbije na cedilu. Vredi zabeležiti i to da su ispitanici često koristili ekonomsko-socijalne razloge za objašnjenje svog nepoverenja u vojsku. Tako je, na primer, stav da vojska troši više novca nego što to dozvoljavaju lokalne ekonomske prilike zauzimao treću poziciju u II i III krugu. Istini za volju, u V krugu ovaj stav bio je navođen samo u 17% slučajeva.

Upoređivanje razloga za nepoverenje stvara utisak da su opredeljenja ispitanika iz Srbije jednim delom bila uslovljena socioekonomskim posledicama tegobne tranzicije. Odatle, od tri glavna razloga dva referišu na ekonomske i funkcionalne parametre Vojske, dok samo jedan (zadržavanje starog kadra) izvire iz nasleđa. Činjenicu da ispitanicima vrlo retko smeta skri-

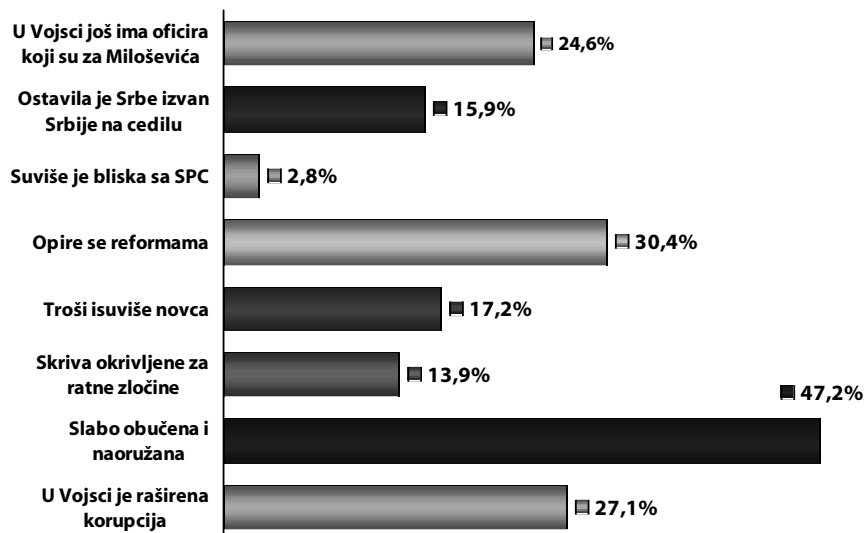
²⁶ Ova tvrdnja je u svim fazama istraživanja sa prosečnom učestalošću od 42,5 zauzimala prvi rang.

²⁷ Učestalost izbora u proseku je iznosila 34,2%.

²⁸ Učestalost izbora prve opcije bila je u proseku 25,7%, a druge 25,4%.

²⁹ Ovaj stav je u Srbiji, uz dvadesetpetoprocentnu učestalost, zauzimao drugi rang u II i IV krugu, dok je u V krugu zabeleženo smanjenje broja onih koji ga biraju.

vena reideologizacija vojske, i to u formi postepene klerikalizacije, možemo shvatiti kao nusprodukt obnove javnog, političkog i ideološkog uticaja vrha Srpske pravoslavne crkve, koja teče uz zdušnu podršku novih vlasti.

Pažnju privlači i podatak da građani Srbije imaju više poverenja u vojsku, nego u one koji njom komanduju. To potvrđuje i silazni trend poverenja javnosti u njene civilne i vojne naredbodavce. Najveće, mada opadajuće poverenje među naredbodavcima uživao je Generalštab Vojske SCG.³⁰ Međutim, u poslednja dva kruga istraživanja nepoverenje u Generalštab postalo je veće od poverenja (VI krug, 37,9% : 24,2%; VII krug, 33,6% : 27,5%). Sličan trend zabeležen je i u slučaju Ministarstva odbrane³¹, odnosno u slučaju Vrhovnog saveta odbrane.³²

Već ponuđenim razlozima za opadanje poverenja, a time i za postepenu izmenu odnosa javnosti prema vojski ovom prilikom dodajemo još dva. Prvi proističe iz činjenice da se postmiloševićevske vlasti Srbije (SRJ, SCG) nikad nisu ozbiljno pozabavile ne samo reformom vojske, već ni njenom borbenom gotovošću. Štaviše, njihov je odnos prema vojsci, a to znači i prema standardu vojnika i oficira, pre svega bio diktiran dnevno-političkim potrebama i kalkulacijama rodnih im partija. Nema, naime, dokaza da su frakcije

³⁰ Sa početnog, više nego dvotrećinskog u I krugu (jun 2003), poverenje je spalo na dve petine u V krugu (septembar 2004), da bi u VI krugu (januar 2005) palo ispod četvrtine i tu se zadržalo i u VII krugu (april 2005).

³¹ Sa početnog, skoro pedestprocentnog u I krugu (jun 2003), poverenje je na kraju istraživanja stiglo do dvadesetog podeoka. Nagli pad poverenja dogodio se u VI krugu (januar 2005), od kada je nepoverenje u Ministarstvo odbrane postalo veće od poverenja (VI krug 43,7% : 18,1%, VII krug 38,0% : 21,2%).

³² Poverenje u ovu instituciju je u VI krugu opalo za 29% u odnosu na I krug (47,2%), te je i nepoverenje postalo veće od poverenja (42,5% : 18,2%). Nije bilo znatnih promena u VII krugu kad je poverenje iskazala skoro petina pitanih.

izvornog DOS, koje u Srbiji na smenu vrše vlast od oktobra 2000. godine, ikad postigle konsenzus ne samo oko izgleda i bića buduće vojske, već i oko bazičnih nacionalnih (državnih) vrednosti i interesa, koje bi ona, zajedno sa ostalim akterima sektora bezbednosti, trebalo da štiti (Hadžić, 2004:65-88). Na stranu diskrepanca između njihove verbalne i stvarne spremnosti za uključjenje Srbije u evroatlantsku zajednicu (EU i NATO) koja je, inače, u većini tranzicijskih zemalja bila uspešno nadvladana.³³ Ne čudi onda što su javnom scenom Srbije, a po potrebi međusobno sukobljenih elita vlasti, sve ovo vreme defilovale brojne i raznovrsne afere vojnog porekla, začinjene, nažalost, sve učestalijim pogibijama pripadnika vojske. Dodamo li tome, ilustracije radi, činjenicu da je dužnost ministra odbrane u poslednjih šest godina vršilo pet ministara, lakše se mogu nazreti dodatni razlozi za zbuđenost domaće javnosti.

Sva je prilika da će javna konfuzija oko vojske u Srbiji biti produžena. Niko pouzdano ne zna da li će, kada će i na koji će način novim ustavom biti uređen položaj vojske. Tim teže, jer još nisu razrešene dileme oko prirode – građanske i/ili (jedno)nacionalne – političke zajednice Srbije, u kojoj će njeni žitelji nastaviti da žive. Od toga pak zavisi ne samo buduće ime sadašnje vojske, već i temelji na kojima će biti razvijan njen borbena moral. Dodajmo tome da će, pre ili kasnije, uslediti javno i stručno izvođenje ratnog salda JNA i njenih srpskih naslednica. To će, u zasad nepredvidljivoj meri, svakako uticati i na javnu percepciju vojske u Srbiji. Nadasve, po tempu približavanja Srbije evroatlantskoj zajednici teći će i (ne)voljna promena legitimacije sadašnje vojske. Nema dokaza da će javnost Srbije tako lako i brzo prihvatiti, na primer, slanje svojih vojnika u mirovne operacije, ili u antiterorističke i slične ratove, diljem kugle zemaljske. Pobražano predstavlja već dovoljan oslonac za našu završnu prognozu da će civilno-vojni odnosi u Srbiji u periodu koji dolazi tek doživeti raznovrsne i raznoznačne promene. U skladu sa time menjaće se javna percepcija vojske, pa će poverenje građana u nju verovatno i dalje biti vrlo promenljivo.

---

³³ „One of the common arguments for gaining support for EU and NATO membership, often put forward by the unified national political elites and supported strongly by the media, was that the accession process to the above major transatlantic institutions would bring not only economic benefits, and almost immediate interatnional prestige to the newcomer countries, but would also secure peace and security for the country.“ (Kiss, 2003:138)

Bibliografija

- Bajford, Jovan, Teorija zavere, Srbija protiv „novog svetskog poretka“ Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2006.
- Bojović Miša, Vojska pred očima javnosti, NIC Vojska, Beograd, 1999.
- Dandeker Christopher, The Military in Democratic Societies: New Times and New Patterns of Civil-Military Relations, u: Military and Society in 21st Century Europe, Transaction Publishers, Lit, 2000, pp. 27-44
- Everts Philip P., Democracy and Military Force, Palgrave, 2002
- Finer S. E., The Man on Horseback, Pall Mall Press, Second printing, 1967
- Forster Anthony, Armed Forces and Society in Europe, Palgrave, 2006
- Jasmina Glišić, Miroslav Hadžić, Milorad Timotić, Jovanka Matić, Javnost Srbije i Crne Gore o reformi Vojske, rezultati istraživanja, I-VII, Centar za civilno vojne odnose, Beograd, 2003-2005.
- Gogolewska Agnieszka, Public Image of Security, Defence and the military in Polonad, u: The Public Image of Defence and the Military in Central and Eastern Europe, Marie Vlahova (ed.), The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, Centre for Civil-Military Relations, Geneva, Belgrade, 2003, pp. 89-108
- Krebs Ronald R., A Scholl for the Nation? How Military Service Does Not Build Nations, and How It Might, International Security, Vol. 28, No. 4 (Spring 2004)
- Kuzmanović Bora, Retradicionalizacija političke kulture, u: Fragmenti političke kulture, M. Vasović (red.), Institut društvenih nauka, Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje, Beograd, 1998, str. 257-284
- Moskos Charles C., Toward a Postmodern Military: The United States as a Paradigm, u: The Postmoder Military, Armed Forces after the Cold War, Charles C. Moskos, John Allen Williams, David R. Segal (eds), Oxford University Press, 2000, pp. 14-31
- Podunavac Milan, Politički legitimitet, Rad, Beograd, 1988.
- Pantić Dragomir, Politička kultura i vrednosti, u: Fragmenti političke kulture, M. Vasović (red.), Institut društvenih nauka, Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje, Beograd, 1998, str. 38-79
- The Public Image of Defence and the Military in Central and Eastern Europe, Marie Vlahova (ed.), The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, Centre for Civil-Military Relations, Geneva, Belgrade, 2003
- Revolucija i poredak, O dinamici promena u Srbiji, Spasić Ivana, Milan Subotić (priredivači), Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd, 2001.
- Sarkesian Sam C., Williams Jhon Allen, Cimbala Stephen J., U. S. National Security, Lynne Reinner Publishers, Boulder London, 2002

- Slavujević Zoran Đ., Delegitimizacija sistema i njegovih institucija, u: Zoran Đ. Slavujević, Srećko Mihailović, Dva ogleda o legitimitetu, Institut društvenih nauka, Friedrich Ebert Stiftung, Beograd, 1999, str. 9-136
- Srpska strana rata, Nebojša Popov (priređivač), Drugo izdanje, Samizdat FreeB92, Beograd, 2002.
- Strategija odbrane Državne zajednice Srbija i Crna Gora, Ministarstvo odbrane SCG, Beograd, 2005.
- Čukan Karol, Development of Views of the Slovak Public on the Armed Forces and NATO Membership, u: The Public Image of Defence and the Military in Central and Eastern Europe, Marie Vlahova (ed.), The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, Centre for Civil-Military Relations, Geneva, Belgrade, 2003, pp. 109-122
- Zoltan Laszlo Kiss, Changes in Hungarian Public Opinion on Security, Defence and the Military, u: The Public Image of Defence and the Military in Central and Eastern Europe, Marie Vlahova (ed.), The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, Centre for Civil-Military Relations, Geneva, Belgrade, 2003, pp. 123-140
- Hadžić Miroslav, Sudbina partijske vojske, Samizdat FREEB92, Beograd, 2001.
- Hadžić Miroslav, The Yugoslav People's Agony, Ashgate, 2003a
- Hadžić Miroslav, Nova ustavna pozicija vojske, Vojno delo, br. 1, Beograd, 2003b, str. 87-112
- Hadžić Miroslav, Potraga za bezbednošću – slučaj Srbija, Dangraf, CCVO, Beograd, 2004.
- Holsti K. J., The state, war and the state of war, Cambridge University Press, 1996
- Huntington Samuel P., The Soldier and The State, Harvard University Press, Thirteenth printing, 1998

Milorad Timotić

OČEKIVANJA GRAĐANA OD REFORME VOJSKE

Sve bivše socijalističke zemlje nasledile su brojne, glomazne i neracionalne vojske. Zbog nedostatka parlamentarne kontrole, vojske su raspola-gale relativno velikim finansijskim sredstvima, koja su trošena na naoružavanje masovnih armija, izgradnju ogromne vojne infrastrukture (kasarne, pomorske i vazduhoplovne baze, različiti poligoni i sl.), razvoj najmoder-nijih borbenih sredstava, uključujući u to i nuklearna i hemijsko–biološka sredstva. „Totalitarni režimi imaju tendenciju da stvaraju jako predimenzi-onisan bezbednosni sektor, ali koji je isto tako krajnje neefikasan.“¹ Posle pada Berlinskog zida i raspada Varšavskog ugovora sve one su se suočile sa problemima redukcije oružanih snaga, kao i sa problemima njihove raci-onalizacije i prilagođavanja novim geopolitičkim okolnostima nastalim na svetskoj sceni, a osobito u Evropi.² Zbog poznatih okolnosti na prostoru bivše Jugoslavije tokom poslednje decenije prošlog veka – ratnog raspada zemlje, etničkih ratova, embarga protiv SCG, oružane intervencije NATO i postojanja autoritarnog političkog sistema – transformacija vojske u Srbiji i Crnoj Gori kasnila je desetak godina. Sa ozbiljnijim promenama u siste-mu odbrane započeto je upravo u periodu sprovođenja ovog ispitivanja jav-nog mnjenja, što rezultatima daje posebnu aktuelnost.

U pregledu rezultata sedam anketa javnog mnjenja u Srbiji i Crnoj Gori o sadržaju i pravcima reforme Vojske, poći ćemo od percepcije spo-ljašnjih i unutrašnjih bezbednosnih pretnji kao od orijentacije za formiranje buduće vojske. Zatim će biti prikazano to kako javnost vidi hitnost i prav-ce reforme Vojske, kao i odnos javnosti prema evroatlantskim odbrambe-nim integracijama (programu „Partnerstvo za mir“ i NATO) i drugim međunarodnim institucijama. Konačno, biće reči o tome kako javnost oce-

---

¹ *Security Sector Governance in the Western Balkans 2004*, Istvan Gzarmaty (ed.), Scott Vesel (assistant editor), Nomos Verlagsgesellschaft, Baden'Baden, 2004, p. 198

² Detaljnije o tim procesima: *Democratic Control of the Military in Post communist Europe. Guarding the Guards*. Edited by Andrew Cottey, Timothy Edmunds and Anthony Forster, Palgrave, 2002

njuje to da li Vojska SCG treba da učestvuje u međunarodnim mirovnim misijama i pod čijom zastavom.

Sva ta pitanja imaju izuzetan značaj za sprovođenje reforme vojske u ispravnom smeru. Javno mnjenje ne može biti arbitar, niti mora biti glavni činilac u procesu donošenja političkih odluka, ali ono ipak pruža neophodnu podršku efikasnijem i bezbolnijem odvijanju političkih procesa. Ukoliko je ono negativno orijentisano u odnosu na neki politički problem, može predstavljati i prepreku njegovom rešavanju. U tom smislu ono ima i značajnu ulogu u procesu reformisanja Vojske SCG, pogotovo, što Vojska, kao što se iz prethodnog odeljka vidi, uživa značajnu podršku i poverenje javnog mnjenja, čak i uprkos brojnim pogrešnim akcijama i potezima, kao i uprkos političkom i vojnom rukovodstvu tokom poslednje decenije prošlog veka i početkom ovog. Sumarni prikaz stavova i mišljenja građana o reformi Vojske SCG može korisno poslužiti onima koji s tim u vezi donose političke odluke, a i onima koji se sada ili koji će se u budućnosti baviti istraživanjem ovih značajnih društvenih pitanja.

1. O BEZBEDNOSTI DRŽAVE I GRAĐANINA

Zbog radikalnih geopolitičkih promena nastalih posle nestanka Varšavskog ugovora sa scene i kolapsa socijalizma u Istočnoj i Jugoistočnoj Evropi, menja se i značenje pojma bezbednosti – od bezbednosti države, centralnog značenja pojma u ranijem periodu, dolazimo do toga da se sve više govori o bezbednosti građanina, odnosno humanoj bezbednosti. Isto tako, bezbednosni izazovi, rizici i pretnje sve više su nevojni i imaju unutrašnji karakter mada se ni spoljašnji još uvek ne mogu potpuno zanemariti. U Strategiji odbrane Srbije i Crne Gore³, član 2.2, doslovno se kaže: „Nevojni izazovi, rizici i pretnje čine sve veću globalnu opasnost i mogu da ugroze interese i bezbednost bilo koje zemlje u svetu, pa i Srbije i Crne Gore. Najverovatniji nevojni izazovi, rizici i pretnje bezbednosti su: terorizam, organizovani kriminal i korupcija i drugi oblici ugrožavanja bezbednosti država članica i Srbije i Crne Gore.“ U odnosu na taj zaključak, donesen na osnovu stručne političke i vojne procene prilikom usvajanja Strategije odbrane, biće zanimljivo analizirati nalaze sedam krugova ispitivanja javnosti u Srbiji i Crnoj Gori, tokom 2002, 2003. i 2005. godine, i videti u koliko meri najšira javnost podržava te procene.

Tokom svih sedam krugova ispitivanja, na temu bezbednosti odnosilo se osam pitanja, s tim što nisu sva postavljena u svakom krugu, ali je za većinu njih moguće ustanoviti dugoročniji trend.

---

³ Strategiju odbrane Državne zajednice Srbija i Crna Gora donela je Skupština SCG na sednici 18. novembra 2004. godine, na osnovu člana 19, stav 1, alineja 4, a u vezi sa članom 55 Ustavne povelje državne zajednice SCG.

a. ŠTA NAJVIŠE UGROŽAVA BEZBEDNOST U SVETU

Najopštijim pitanjem iz ove oblasti od ispitanika je traženo da ocene šta najviše ugrožava bezbednost u svetu (Tabela 1).

Tabela 1

Šta najviše ugrožava bezbednost u svetu? ⁴	Srbija			Crna Gora		
	III krug	IV krug	VI krug	III krug	IV krug	VI krug
Vojne intervencije SAD pod imenom „preventivni rat“	34	29.2	32.3	22.1	16.3	21.2
Sukobi oko prirodnih resursa (nafta, voda, rude, itd.)	39.2	28	33.4	21.3	13.2	25.3
Sukob bogatih i siromašnih zemalja	25.7	24.6	17	26.3	20.9	18.5
Međunarodni terorizam	19.1	28.3	24.5	16.3	19.8	18.2
Opšti sukob hrišćanskog i muslimanskog sveta	24.3	25.1	23.8	27.5	21.8	22.4
Organizovani kriminal	14.6	16.7	13.7	11.1	21.9	18.2
Nekontrolisano širenje nuklearnog, biološkog i hemijskog oružja	9.9	7.4	7.6	14.1	5.1	12.9
Etnički i drugi regionalni sukobi	9.3	12.9	9.8	6.3	11.9	10.9
Opšte zagađenje prirodne sredine, teški ekološki i nuklearni incidenti	3.9	3.7	4.3	7.2	2	4.1
Ne može da oceni	5.4	3.5	4.3	12.5	11.8	10.9

Mada postoje varijacije u dobijenim rezultatima od kruga do kruga, u vrhu tabele pretnji koje ugrožavaju bezbednost sveta uvek se nalaze: *sukobi oko prirodnih resursa* (prosek za sva tri kruga – Srbija 33,5%, Crna Gora 19,9%), *vojne intervencije SAD* (prosek za tri kruga – Srbija 31,8%, Crna Gora 19,9%) i *opšti sukob hrišćanskog i muslimanskog sveta* (Srbija 24,4%, Crna Gora 23,9%). Zanimljivo je to da *organizovani kriminal* javnost SCG nije percipirala kao veliku opasnost za red i poredak u svetu, za razliku od zapadnih zemalja gde ova opasnost zauzima veoma visoko mesto na lestvici društvenih pojava koje ugrožavaju bezbednost u svetu (77% u ispitivanju javnog mnjenja Evropljana 2000, a 79% 2001. godine)⁵.

⁴ Bila su mogućna dva odgovora na pitanje, pa suma procenata premašuje 100%

⁵ *The Public Image of Defence and the Military in Central and Eastern Europe*, ed. by M. Vlachova, Geneva/Belgrade, 2003, str. 30

Isto tako, relativno mali procenat ispitanika navodi *međunarodni terorizam* kao opasnost po bezbednost sveta (prosek za tri kruga u kojima je pitanje postavljano: u Srbiji 23,97%, a u Crnoj Gori 18,1% ispitanika).

b. ŠTA NAJVIŠE UGROŽAVA BEZBEDNOST NAŠE ZEMLJE

Veoma stabilan procenat ispitanika tokom svih šest krugova ispitivanja javnog mnjenja (u petom krugu nije postavljano ovo pitanje) smatra da bezbednost naše zemlje na prvom mestu može biti ugrožena potencijalnim *sukobima u nacionalno mešovitim sredinama* – u Srbiji je prosek za svih šest krugova 60,6%, a u Crnoj Gori 45,6% ispitanika. Pri tome, u uzorku Srbije u sedmom krugu, kao i u prethodnim, procenat izbora tog odgovora blago raste s povećanjem stepena školske spreme: osnovna – 62%, srednja – 64%, viša ili visoka – 68%. S obzirom na to da razlike u odnosu na školsku spremu nisu izrazitije, može se zaključiti da je javno mnjenje u Srbiji dosta homogeno u pogledu procene toga da bi tenzije u etnički mešovitim sredinama mogle ugroziti bezbednost zemlje.

Na drugom mestu liste pretnji bezbednosti nalazi se *organizovani kriminal* (prosek u Srbiji za svih šest krugova 32,85%, a u Crnoj Gori 26,8%). Na trećem mestu su *ekonomski i socijalni sukobi i napetosti* (prosek u Srbiji za svih 6 krugova 29,7%, a u Crnoj Gori 30,6%). I kod ovog odgovora u uzorku Srbije u sedmom krugu postoji blago izražena pozitivna korelacija odgovora sa stepenom školske spreme ispitanika: osnovna – 22%, srednja – 32%, viša ili visoka 31%. To bi moglo značiti da obrazovanija populacija u većem procentu pridaje značaj ekonomskom i socijalnom razvoju kao činiocu bezbednosti države i građanina.

Zanimljivo je to da javnost Srbije i Crne Gore u znatno manjem procentu, nego što je to slučaj u drugim evropskim državama, vidi da terorizam predstavlja opasnost. Dok u Srbiji i Crnoj Gori opasnost od lokalnog i regionalnog terorizma kao pretnju bezbednosti opaža između 9% i 13% ispitanika (prosek u Srbiji 11,48%, u Crnoj Gori 6,4%), u Evropi to čini 74% 2001. godine do 86% ispitanika 2002. godine, što je znatno veći procenat nego kod nas.⁶ Razumljivo je to što javnost u SCG ne oseća pretnju od najekstremnijeg međunarodnog terorizma, jer je on usmeren prvenstveno prema razvijenim zemljama Zapada i do sada se ta pretnja nije ozbiljnije manifestovala na teritoriji Srbije i Crne Gore. Kao što je pokazano u prethodnom pitanju, javnost SCG međunarodni terorizam ne smatra ni pretnjom za bezbednost u svetu, što je verovatno opet uslovljeno činjenicom da se on u našem regionu nije do sada manifestovao u obliku u kome je pogodilo Njujork i London.

⁶ *The Public Image of Defence and the Military in Central and Eastern Europe*, ed. by M. Vlachova, Geneva/Belgrade, 2003, str. 30

Tabela 2

Srbija						
Šta najviše ugrožava bezbednost naše zemlje?	I krug	II krug	III krug	IV krug	VI krug	VII krug
Sukobi u nacionalno mešovitim sredinama (Kosovo i Metohija, jug Srbije, Sandžak, Vojvodina)	57	55.4	62.1	65.2	64.1	60
Organizovani kriminal (šverc oružja, ljudi, droge, „pranje novca“)	37	36.3	33.5	30.7	27.6	32
Ekonomski i socijalni sukobi i napetosti	33.4	32.1	31.1	24.8	24.7	29.5
Lokalni i regionalni terorizam	12.6	10.7	13.4	12	9.8	10.4
Ponovna oružana agresija NATO i/ili SAD	10.3	10.7	12.3	12.4	10.9	10.2
Mogućnost obnavljanja ratova na prostorima bivše YU	15.1	10	10.1	13.4	8.2	11.8
Raspad Državne zajednice Srbija i Crna Gora	7.8	6.1	6.8	6.7	8.2	7.6
Ne može da oceni	16.9	4.8	4.1	2.9	4.9	4.2
Nasilno svrgavanje demokratske vlasti	9.2	4.8	3.7	4.2	3.5	3.8
Drugo (šta)	0.8					

Dakle, javnost Srbije i Crne Gore s razlogom ceni da su glavne pretnje po bezbednost zemlje unutrašnjeg, a ne spoljašnjeg karaktera, što ima značaja kada je u pitanju opredeljivanje za pojedine opcije prilikom reformisanja i modernizovanja vojske. Razumljivo je da veći naglasak treba stavljati na njenu pokretljivost, što bolju obučenos i osposobljenost da sprečava i kontroliše etničke sukobe, kao i na opremanje vojske savremenim borbenim sredstvima, i sredstvima veze i komandovanja. U odnosu na to kako procenjuje bezbednosne pretnje, javnost je u osnovi saglasna sa procenama stručnjaka, koje su ozvaničene Strategijom odbrane.

c. *STRANE DRŽAVE – ONE KOJE SU PRIJATELJI
I ONE KOJE TO NISU*

Javno mnjenje dosledno iz kruga u krug (pitanje je postavljano u 3 kruga) ocenjuje da su, od stranih država, naši **najveći prijatelji: Grčka** (Srbija – sedmi krug 42,2%, prosek za sva tri kruga 42,7%; Crna Gora – sedmi krug 24,1%, prosek za sva tri kruga 26,3%), **Rusija** (Srbija – sedmi krug 30,9%, prosek 23,3%; Crna Gora – sedmi krug 32,1%, prosek 27,3%), **Norveška** (Srbija – sedmi krug 6,9%, prosek 7,1%; CG – sedmi krug 2,4%, prosek 2,3%) i **Kina** (Srbija – sedmi krug 6,3%, prosek 7,1%; CG – sedmi krug 11,2%, prosek 8,8%). Kada bira Grčku, javnost se verovatno rukovodi solidarnošću koju je Grčka pokazivala prema srpskom narodu u vreme nesrećnih ratova devedesetih godina prošlog veka, pripadnošću istoj pravoslavnoj veri, kao i činjenicom da je Grčka isporučivala značajnu humanitarnu pomoć Srbima u Bosni za vreme ratnih sukoba. U obrazovanijem delu populacije na izbor Grčke kao najvećeg prijatelja uticala je svest o dobroj saradnji za vreme Prvog svetskog rata, kao i o saradnji iz davnijih vremena. Za Rusiju, kao najvećeg prijatelja, opredelilo se nešto manje od trećine ispitanika u Srbiji i Crnoj Gori. Tom relativno skromnom procentu verovatno je doprinelo dosta rašireno mišljenje da Rusija nije dovoljno pomogla Srbiji za vreme NATO intervencije 1999. godine, pri čemu se od široke javnosti ne može očekivati da shvati sve nijanse tadašnjeg međunarodnog položaja Rusije, kao i unutrašnjih i međunarodnih ograničenja kojima je bila izložena.

Zanimljivo je da se za Francusku, tradicionalnog saveznika srpskog naroda iz vremena Prvog svetskog rata, opredelilo samo 4,3% ispitanih u Srbiji i 2,6% u Crnoj Gori. Očigledno je javno mnjenje još pod dominantnim uticajem zbivanja u poslednjoj deceniji prošlog veka, kao i pod uticajem toga kako percipira ulogu pojedinih država u raspletu jugoslovenske krize.

U svim dosadašnjim ispitivanjima (ista, gore pomenuta, 3 kruga) ispitanici su ocenili da su od stranih država potencijalno **za našu bezbednost najopasnije: Albanija** (Srbija – šesti krug 63,5%, prosek 63,0%; Crna Gora – šesti krug 59,1%, prosek 54,9%), zatim **SAD** (Srbija – šesti krug 49,7%, prosek 49,7%; Crna Gora – šesti krug 40,3%, prosek 35,3%) i **Nemačka** (Srbija – šesti krug 15%, prosek 15,5%; Crna Gora – šesti krug 17,3%, prosek 15%). Nijedna od preostalih osam država, koje su se nalazile u okviru ovog pitanja, nije privukla značajniji procenat glasova.

I ovi podaci potvrđuju pretpostavku da su politička zbivanja posle raspada SFRJ ostavila vidljiv pečat na stavove javnosti o stranim državama. Ako se izuzme Albanija, koju javnost opaža kao opasnu zbog nerešenog statusa Kosova i Metohije i postojanja albanske manjine na jugu Srbije, javnost SAD doživljava kao opasnost zbog intervencije 1999. godine, a verovatno i zbog intervencionističke politike u drugim delovima sveta. To što javnost Nemačku opaža kao spoljnu opasnost proističe iz njene aktivnosti na ovim

prostorima u Drugom svetskom ratu, kao i iz činjenice da se za vreme jugoslovenske krize opredelila za to da podrži nezavisnost zapadnih republika.

d. ŠTA BI NAJVIŠE DOPRINELO BEZBEDNOSTI NAŠE ZEMLJE

U izboru odgovora na pitanje šta bi najviše doprinelo bezbednosti naše zemlje u svih sedam krugova zadržan je trend blagog, ali stabilnog porasta procenta ispitanika koji se opredeljuju za to da se treba *okrenuti Zapadu i postati član Evropske unije* (Srbija – sedmi krug 37%, prosek za svih sedam krugova 33,4%; Crna Gora – sedmi krug 26,7%, prosek 25,3%). U uzorku Srbije procenat ispitanika koji biraju opciju *priključenje programu Partnerstvo za mir* smanjuje se u šestom krugu posle stabilnog trenda porasta njenog izbora od drugog do petog kruga, ali se u sedmom krugu procent ponovo povećava (VII krug 18%, prosek 16,1%). U uzorku Crne Gore za tu opciju konstantno se opredeljuje nešto više od desetine ispitanika (VII krug 15,4%, prosek 12,3%), s tim što se u sedmom krugu procenat nešto izrazitije povećava. Treba naglasiti da se kod ovog pitanja relativno mali procenat ispitanika opredelio za odgovor *postati član Partnerstva za mir*, jer se ta mogućnost našla u kontekstu mogućnosti da se izabere odgovor *okrenuti se Zapadu i postati član Evropske unije*, koja je povukla znatan procenat onih koji bi se inače opredelili za Partnerstvo. Zbog toga bi analitički bilo opravdano ova dva odgovora sabrati, pa dobiti približnu vrednost onoj koja će se dobiti odgovorima na direktno pitanje da li naša zemlja treba da postane član programa „Partnerstvo za mir“, što je prikazano u sledećem odeljku ovog teksta.

Procenat ispitanika koji smatra da treba *zadržati nezavisan položaj i oslanjati se na sopstvene snage odbrane* nešto je viši u Crnoj Gori nego u Srbiji iako razlike u procentima nisu izuzetno velike. Na trećem mestu nalazi se odgovor *razvijanje saradnje sa susednim zemljama*, koji privlači nešto više od 10 procenata ispitanika u oba uzorka, bez ispoljavanja pravilnosti u varijacijama.

U svih sedam krugova ispitivanja javnog mnjenja potvrđeno je to da procenat onih koji se opredeljuju za okretanje Zapadu i priključenje programu „Partnerstvo za mir“ raste sa povećanjem stepena školske spremnosti ispitanika (npr. u uzorku Srbije u sedmom krugu 25% onih sa osnovnom, 40% sa srednjom, a 44% sa višom i visokom školom). Slična tendencija, ali slabije izražena, ispoljena je i u uzorku Crne Gore.

Zanimljivo je da se procenat onih koji misle da treba jačati savezništvo sa Rusijom u uzorku Srbije postepeno, ali stabilno povećavao do šestog kruga, kada je dostigao 9,9%, ali da se u sedmom ponovo smanjio na 6,5%, dok je prosečna vrednost za svih sedam krugova ispitivanja 6,8%. Verovatno će se procent pristalica te opcije povećavati s porastom privredne saradnje s Ruskom Federacijom, s daljim rastom njene ekonomske i političke moći, kao i s intenziviranjem kulturne saradnje između naše dve zemlje.

Tabela 3

Srbija							
<i>Šta bi najviše doprinelo bezbednosti naše zemlje?</i>	I krug	II krug	III krug	IV krug	V krug	VI krug	VII krug
Okrenuti se Zapadu i postati član Evropske unije	32.1	30.8	31.8	33.8	33.9	34.5	37
Postati član „Partnerstva za mir“	9.3	12.7	15	21.6	20.5	15.9	18
Zadržati nezavisan položaj i oslanjati se na sopstvene snage odbrane	19.7	22.2	24.4	12.9	15.9	15.5	19.2
Razvijati saradnju sa susednim državama	13	14	11.4	11.3	14.1	12.7	10.6
Ne mogu da ocenim	15	12.3	8.2	10.4	7.9	8.9	8
Ojačati savezništvo sa Rusijom i oslanjati se na njenu pomoć u odbrani	5.2	5.5	7.4	7.4	5.8	9.9	6.5
Vratiti se u pokret nesvrstanih	1.4	2.3	1.9	2.5	1.8	2.4	2.1
Što pre ući u NATO	3.9						
Drugo	0.4	0.2		0.1		0.1	

Prema rezultatima dobijenim u sedam krugova ispitivanja javnog mnjenja u Srbiji i Crnoj Gori, orijentacija prema Zapadu predstavlja najbolji način učvršćivanja bezbednosti naše zemlje. Podrška toj opciji povećava se iz kruga u krug u oba uzorka, što je nesumnjivo posledica prisustva ove teme u medijima u pozitivnoj konotaciji. Ostale alternative privukle su znatno manji broj ispitanika.

*e. KAKO BI NAŠA VOJSKA NAJBOLJE POMOGLA
USPOSTAVLJANJU MIRA I BEZBEDNOSTI NA KiM*

Pitanje o tome kako bi naša vojska najbolje pomogla uspostavljanju mira i bezbednosti na Kosovu i Metohiji prvi put je postavljeno u četvrtom krugu. Rezultati pokazuju da se javnost Srbije i Crne Gore u pogledu stavova o uspostavljanju mira i bezbednosti na Kosovu i Metohiji podelila na nekoliko verovatnih opcija. U oba uzorka, u poslednjem sedmom krugu ispitivanja zabeležen je znatan porast procenta onih koji smatraju da *vojska ne treba da se meša, već da treba tražiti isključivo političko rešenje* – u Srbiji sa 29% na 36,3% (prosek za sva četiri kruga 30%), a u Crnoj Gori još izraziti-

je sa 20,3% na 33,6% u odnosu na šesti krug (prosek 27,3%). Porast procenta onih koji su za političko rešenje problema KiM u poslednjem krugu potvrđuje prethodne rezultate: i pored manjih kolebanja iz kruga u krug, u proseku se može reći da je nešto manje od trećine ispitanika u oba uzorka za političko rešenje bez mešanja vojske. Slično šestom krugu, u Srbiji nešto manje od petine (18%) ispitanika u sedmom krugu misli da bi to najbolje bilo ostvareno *povratkom do 1.000 vojnika VSCG prema Rezoluciji 1244 Saveta bezbednosti UN* (prosek za sva četiri kruga 20,5%). Oko četvrtine ispitanika u Srbiji (VII krug 24,1%, prosek 25,3%) smatra da bi najbolje bilo da se *jedinice VSCG uključe u sastav KFOR na Kosovu i Metohiji*. Može se smatrati da su sve tri navedene opcije u skladu s Rezolucijom SB UN 1244 i da su jedine realne. U poslednjem krugu ispitivanja prihvata ih tri četvrtine (78,4%) ispitanika u Srbiji, dok je prosečna vrednost za poslednja četiri kruga ispitivanja u kojima je pitanje postavljano 75,8%. Proseci i trendovi pokazuju da se smanjuje procent ispitanika koji vide ulogu Vojske u rešavanju pitanja KiM, a povećava procent onih koji su za isključivo političko rešenje.

Tabela 4

Na koji način bi VSCG najviše doprinela uspostavljanju mira i bezbednosti na KiM?	Srbija				Crna Gora			
	IV krug	V krug	VI krug	VII krug	IV krug	V krug	VI krug	VII krug
Povratkom do 1.000 vojnika kako je predviđeno Rezolucijom 1244	22	20.1	21.9	18	8.5	10.3	15	14.2
Uključenjem jedinica Vojske SCG u sastav snaga KFORA	27.1	24.8	25.3	24.1	12.6	18.3	15.9	16.1
Direktnom intervencijom VSCG u slučaju ponovne eskalacije nasilja	16.2	12.7	13.3	11.8	17.9	16.2	16.8	16.1
Vojska SCG ne treba da bude uključena, potrebno je političko rešenje	22.3	32.4	29	36.3	22.4	32.8	20.3	33.6
Ne mogu da procenim	12.4	10	9.6	9.9	38.6	22.5	31.8	19.9

Treba reći da ovo pitanje ima akademski karakter i da je teško očekivati da široka javnost ima precizne ocene i stavove o njemu.

*f. KAKO VSCG TREBA DA POSTUPI U SLUČAJU
PONOVNE ESKALACIJE NASILJA NA KiM*

U tri poslednja kruga stabilizovan je procenat ispitanika u Srbiji (V krug 12,7%, VI krug 13,3%, VII krug 11,8%) i u Crnoj Gori (V krug 16,2%, VI krug 16,8%, VII krug 16,1%) koji smatraju da u slučaju ponovne eskalacije nasilja na Kosovu i Metohiji VSCG treba direktno da interveniše. Naravno, procenat nije veliki, a takvo uverenje zastupa radikalniji deo javnog mnjenja, koji je prilično ravnomerno raspoređen u odnosu na kategorije stepena školske spreme (osnovna 12%, srednja 15%, viša ili visoka 10%). U celini, u četiri poslednja kruga ispitivanja potvrđeno je da je javnost Srbije i Crne Gore većinski opredeljena za to da podrži uspostavljanje mira i bezbednosti na Kosovu i Metohiji primenom mera predviđenih Rezolucijom 1244 SB UN i drugim političkim rešenjima bez upotrebe sile.

g. OD ČEGA ZAVISI LIČNA BEZBEDNOST GRAĐANA

Najveći broj ispitanika u Srbiji (sedmi krug 33,8%, prosek za šest krugova – u četvrtom pitanje nije postavljano – 42,9%) i u Crnoj Gori (sedmi krug 41,7%, prosek 43,8%) smatra da osećaj lične bezbednosti građanina u najvećoj meri zavisi od *sposobnog državnog rukovodstva*. Nesumnjivo je da je to izraz ovdašnjeg tradicionalnog uverenja da vlast i država predstavljaju odlučujuće činioce u životu građanina. Zanimljiva su i druga dva trenda uočena u uzorku Srbije. Procenat izbora odgovora u kome stoji da vojska predstavlja činilac lične bezbednosti građanina varira oko 20%, dok procenat građana koji misle da je jaka policija garant bezbednosti ispoljava stabilan blag trend povećavanja u poslednja tri kruga – od 23,7% u šestom do 24,8% u sedmom krugu.

Tabela 5

Srbija						
<i>Od čega najviše zavisi osećaj Vaše lične bezbednosti?</i>	I krug	II krug	III krug	IV krug	VI krug	VII krug
Sposobno državno rukovodstvo	40.8	49.9	55.9	-	33.6	43.5
Jaka vojska	11.8	20.6	17.2	-	18.1	17.2
Jaka policija	13.3	11.7	8.2	-	23.7	23.9
Nezavisno sudstvo	11	8.6	10.8	-	9.3	6.9
Priključenje jakim vojnim savezima	5.3	7.8	6.4	-	5.5	8.5
Drugo	4.2	1.3	1.5	-	9.9	
Ne zna	13.5	-	-	-	-	-

U uzorku Srbije nije ispoljena povezanost stepena školske spreme ispitanika sa izborom odgovora u kome je navedeno da je garant bezbednosti *sposobno državno rukovodstvo* (procenat je jednak za sve tri kategorije školske spreme – 44%). U sedmom krugu prilikom izbora odgovora *priljučenje jakim vojnim savezima* (osnovna 4%, srednja 6%, viša ili visoka 7%), kao i odgovora *nezavisno sudstvo* (osnovna 4%, srednja 9%, viša i visoka 11%), ispoljava se pozitivna korelacija između nivoa školske spreme i izbora ovih odgovora. Suprotna tendencija ispoljena je prilikom izbora odgovora *jaka policija* (osnovna 28%, srednja 25%, viša ili visoka 22%) i *jaka vojska* (osnovna 24%, srednja 19%, viša i visoka 15%). U uzorku Crne Gore ove tendencije nisu jasno izražene.

h. KOLIKO SE GRAĐANI OSEĆAJU BEZBEDNO U SVAKODNEVNOM ŽIVOTU

U odnosu na *osećanje lične bezbednosti u svakodnevnom životu* odgovori ispitanika su dosta povoljni: u tri poslednja kruga ispitivanja, u kojima je to pitanje jedino i postavljano, više od 70% njih u Srbiji (prosek za sva tri kruga 75%) oseća se potpuno ili uglavnom bezbedno, dok je u Crnoj Gori taj procenat nešto niži (prosek 55,8%).

Tabela 6

<i>Koliko se Vi lično osećate bezbedno u svakodnevnom životu?</i>	Srbija			Crna Gora		
	V krug	VI krug	VII krug	V krug	VI krug	VII krug
Potpuno nebezbedno	3.3	4.4	3.3	4	25.6	27.7
Uglavnom nebezbedno	10	11.7	12.1	10.3	9.1	6.7
SUM-	13.3	16.1	15.4	14.3	34.7	34.4
Ne mogu da ocenim	7.8	12.4	10	16.4	23.2	16.7
SUM+	78.9	71.5	74.6	69.2	42.1	49
Uglavnom bezbedno	53.4	50.7	51.6	42.1	35.9	46.6
Potpuno bezbedno	25.5	20.8	23	27.1	6.2	2.4

Demografske varijable nisu izrazitije povezane sa odgovorima mada u uzorku Srbije u sedmom krugu procenat izbora odgovora *uglavnom bezbedno* pravilno raste od 47% ispitanika sa osnovnom do 52% sa višom i visokom školom. Isto tako, zapaženo je da se žene osećaju nebezbedno u nešto većem procentu nego muškarci. U anketi koju je obavio Centar za istraživanje bezbednosti i terorizma Instituta za političke stu-

dije u Beogradu, u saradnji sa Skupštinom grada, a pod nazivom „Bezbednost Beograda“, 93% ispitanih stanovnika Beograda smatra da je njihov grad bezbedniji od glavnih gradova susednih zemalja. Stranci koji žive u Beogradu takođe ga smatraju gradom sa osrednjim nivoom bezbednosti.⁷

Taj u celini povoljan rezultat, bez sumnje, odražava našu društvenu realnost, u kojoj se većina ljudi zaista oseća bezbedno. Pitanje postavljeno u ovom obliku ne podrazumeva ekonomsku stranu ovog problema – mogućnosti zapošljavanja i opstanaka sa platama koje su često niže od onog što je potrebno da bi bio ostvaren minimalni nivo životnog standarda – pa je u tom smislu moguće dovesti u pitanje povoljnu ocenu lične bezbednosti.

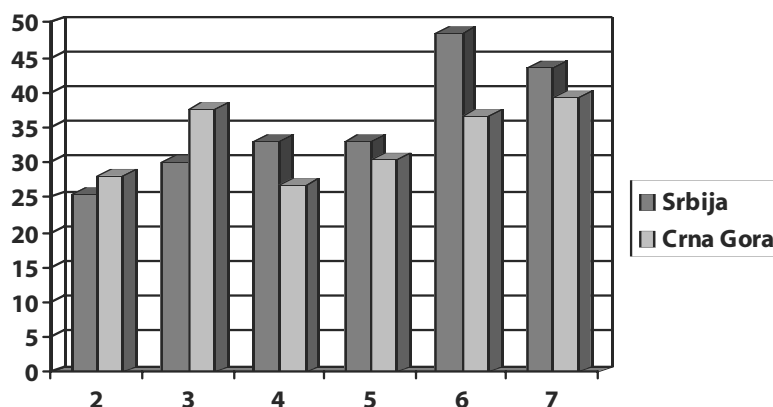
2. HITNOST I PRAVCI REFORMI VOJSKE

O potrebi reforme Vojske SCG govori se u političkim telima i u medijima od smene Slobodana Miloševića. Međutim, proces se odvija dosta sporo, uz oklevanja i kolebanja, tako da neki komentatori smatraju da se ta tema pretvara u jednu vrstu „političke mantre“, čija je glavna svrha da retorikom prikrije inerciju koja u ovoj sferi vlada. Pošto je Vojska najveći budžetski potrošač, a ne postoji ni dobar uvid u racionalnost te potrošnje, razumljivo je da i javnost zainteresovana da se o tome izjasni i da utiče na promenu sadašnjeg stanja.

a. OCENA O HITNOSTI REFORMI U VOJSCI

Prvo pitanje iz ove oblasti odnosilo se na ocenu o tome koliko je reforma Vojske hitna.

Grafikon 1: Koliko je nužno sprovođenje reformi u Vojsci SCG? (prikazan je samo odgovor: „Treba hitno sprovesti reforme u Vojsci“)

⁷ Dnevni list „Politika“, 16. avgust 2005, str. 9, naslov: „Sigurniji od drugih“

Na Grafikonu 1 vidi se da je procenat ispitanika koji smatraju da je neophodno hitno sprovesti reforme u Vojsci relativno stabilan, uz blag trend porasta podrške ovoj opciji. U sedmom krugu u Srbiji dolazi do neznatnog opadanja procenta ispitanika u odnosu na prethodni krug, ali se on stabilizuje na nivou iznad 40%. Pri tome, u sedmom krugu, na primer, procenat onih koji podržavaju ovu opciju raste od 30% ispitanika sa osnovnom do 48% sa višom i visokom školom. Naravno, procenat onih koji smatraju da ne treba sprovesti reforme u vojsci opada s povećanjem stepena školske spreme – od 17% do 4%.

Navedeni podaci su konzistentni i predstavljaju još jedan dosta pouzdan indikator promene stavova građana o tome kakva je vojska sada, kao i sazrevanja uverenja javnosti o tome da je vojsku potrebno hitno menjati i osavremenjivati. Možda ovo predstavlja i najavu dugotrajnijeg trenda pomeranja stavova javnosti od tradicionalne odanosti opštoj vojnoj obavezi ka prihvatanju profesionalizacije vojske kao savremenijeg rešenja, uvedenog u većini evropskih zemalja.

b. PRIORITETI U REFORMI VOJSKE

Na pitanje o prioritetima u reformi vojske uglavnom se održava isti redosled prioriteta iz kruga u krug. To su: *modernizacija naoružanja i opreme* (60,7%, 53,7%), *profesionalizacija vojske* (Srbija sedmi krug 51,1%, prosek 58,3%; Crna Gora sedmi krug 50,7%, prosek 45%) i *poboljšanje ekonomskog položaja vojske* (Srbija sedmi krug 42%, prosek 53,2%; Crna Gora sedmi krug 40,1%, prosek 48,2%). U vezi sa prioritetima u reformi vojske, zaslužuje komentar frekvencija izbora odgovora *uspostavljanje demokratske civilne kontrole vojske i uspostavljanje kontrole i ograničavanje moći tajnih vojnih službi*. Procenat izbora tog odgovora u uzorku Srbije blago se povećava od prvog (14%) do sedmog kruga (17,3%) ispitivanja. Drugi indikativan odgovor je *bolja zaštita ljudskih prava u vojsci*. Od prvog do sedmog kruga ispitivanja procenat izbora tog odgovora u uzorku Srbije povećao se sa 7,5% na 22%, uz veoma jasan i stabilan trend povećavanja procenta iz kruga u krug. Možda ovaj podatak ukazuje na to da i u javnom mnjenju Srbije ipak sazreva, iako dosta sporim tempom, ideja o potrebi poštovanja i zaštite ljudskih prava u načelu, kao i u vojsci. Možda su i vanredni događaji sa tragičnim posledicama po pripadnike vojske, koji su se dešavali poslednjih godina, privukli pažnju javnosti ovoj temi. Sada bi bilo potrebno da Ministarstvo odbrane i Generalštab preduzmu konkretne mere koje bi doprinele boljoj zaštiti ljudskih prava u vojsci.

c. DA LI ZADRŽAVATI OPŠTU VOJNU OBAVEZU

Najveći procenat ispitanika – nešto manje od dve petine – smatra da treba zadržati opštu vojnu obavezu, a samo za neke posebne dužnosti angažovati profesionalne vojnike. Za ukidanje opšte vojne obaveze i uvođenje profesionalne vojske izjašnjava se samo nešto manje od trećine ispitanika i u Srbiji (prosek 30,2%) i u Crnoj Gori (prosek 29,9%), i to u dosta stabilnim procentima iz kruga u krug. Naravno, za tu mogućnost u uočljivo višem procentu izjašnjavaju se mlađi i školovaniji ispitanici. Ostali se opredeljuju za zadržavanje vojne obaveze ili o tome nemaju stav.

Tabela 7

Da li zadržavati opštu vojnu obavezu?	Srbija				Crna Gora			
	II krug	III krug	V krug	VII krug	II krug	III krug	V krug	VII krug
Zadržati opštu vojnu obavezu, a samo za neke posebne dužnosti angažovati profesionalne vojnike	36.9	38.8	36	38.7	28.7	30.5	30.6	37
Ukinuti opštu vojnu obavezu i uvesti profesionalnu (plaćenu) vojsku u celini	28.1	31.7	32.2	28.8	34.2	31.4	25.7	28.2
Zadržati opštu vojnu obavezu	27.6	22.8	26	28.6	28.2	23.4	27.9	23.3
Ne mogu da ocenim	7.4	6.7	5.8	3.9	8.9	14.7	15.8	11.5

Istovremeno, manje od polovine ispitanika u obe republike (Srbija VII krug 50,4%, prosek 48,1%; Crna Gora VII krug 47,3%, prosek 39,9%) saglasna je sa tvrdnjom da *naša zemlja nije dovoljno ekonomski jaka da izdržava profesionalnu vojsku*, što je u skladu sa većinskim izborom opcije zadržavanja opšte vojne obaveze. (Tabela 7)

c. VOJSKA POD DEMOKRATSKOM KONTROLOM

Demokratska civilna kontrola vojske važna je tekovina demokratskog razvoja društva i danas je jedan od kriterijuma za ocenu nivoa njegove demokratičnosti. Zbog toga je ona jedan od eksplicitno definisanih ciljeva prilikom osnivanja programa „Partnerstvo za mir“, kao i jedan od važnih preduslova za pristupanje ovom programu.

Tabela 8

<i>U demokratskom društvu i vojska mora biti pod kontrolom demokratski izabranih civilnih organa vlasti</i>	Srbija				Crna Gora			
	II krug	III krug	V krug	VII krug	II krug	III krug	V krug	VII krug
Uopšte se ne slažem	10.2	12.5	9.2	10.7	9.7	8.3	5.7	15.9
Ne slažem se	5.7	6.8	8.2	7.6	7.1	8.3	9	6.9
Sum-	15.9	19.3	17.4	18.3	16.8	16.6	14.7	22.8
I slažem se i ne slažem se	17.7	25.5	26.4	25.2	18.7	22.7	33.1	22.4
Sum+	48.1	54.5	56.3	56.6	49.2	56.9	52.1	54.8
Slažem se	15.1	17	19.5	18.6	13	16.3	16.6	12.1
U potpunosti se slažem	33	37.5	36.8	38	36.2	40.6	35.5	42.7
ne zna	18.3	0.6			15.3	3.9		
Mean	3.67	3.61	3.67	3.66	3.7	3.75	3.67	3.59

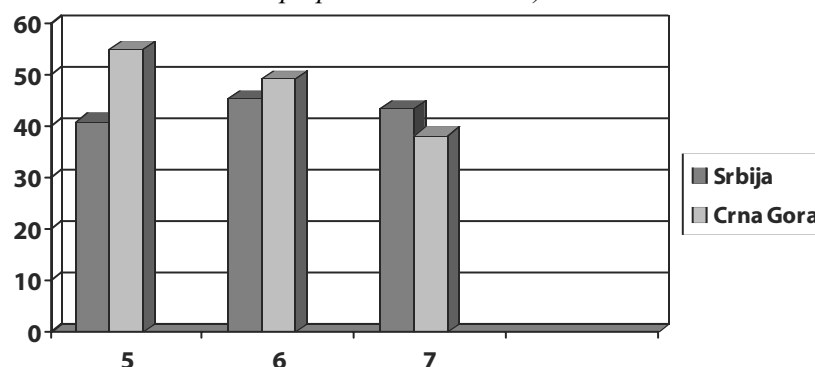
Apsolutna većina ispitanika u oba uzorka (Srbija VII krug 56,6%, prosek za četiri kruga u kojima je pitanje postavljano 53,9% Crna Gora VII krug 54,8%, prosek 53,3%) slaže se sa tvrdnjom da *u demokratskom društvu vojska mora biti pod kontrolom demokratski izabranih organa vlasti*. I u sedmom krugu u uzorku Srbije održava se blag trend povećanja slaganja s tvrdnjom, i to s porastom stepena školske spreme (osnovna 53%, srednja 57%, viša ili visoka 59%). Značajno je da u oba uzorka od drugog do sedmog kruga postoji stabilan trend povećanja procenta onih koji se sa tvrdnjom slažu: u Srbiji od 48,1% u drugom do 56,6% u sedmom krugu. Odgovarajući procenti za Crnu Goru su 49,2% i 54,8%. To omogućava donošenje dosta sigurnog zaključka da u javnosti postepeno sazreva saznanje o potrebi demokratske kontrole vojske kao o bitnom obeležju savremene parlamentarne demokratije i preduslova za priključenje zemlje evroatlantskim odbrambenim integracijama.

e. JEDINSTVENA ILI ZASEBNE VOJSKE

Postojanje jedinstvene vojske državne zajednice ili posebnih vojski pod nekom vrstom zajedničke komande, predstavlja jedno od aktuelnih pitanja daljeg razvoja oružanih snaga Srbije i Crne Gore. To pitanje postavljeno je samo u poslednja tri kruga ispitivanja.

Većina ispitanika je protiv stvaranja zasebnih vojski Srbije i Crne Gore (Grafikon 2). Postoje razlike između srpskog i crnogorskog uzorka, ali su one male. Sa idejom stvaranja zasebnih vojski ne slaže se, uglavnom ili u potpunosti, 43,3% ispitanih u Srbiji u sedmom krugu, prosek za sva tri kruga je 43,2%, a u Crnoj Gori odgovarajući procenti su 38,2% i 47,4%. Procenat ispitanika u Srbiji koji bi se složio sa stvaranjem zasebnih vojski je 33,7% u sedmom krugu, prosek je 33,5%, dok je u Crnoj Gori 26,8% u sedmom krugu, a prosek je 23,4%. Ovo je dosta zanimljiv i neočekivan pokazatelj: veći je procenat ispitanika u Srbiji koji bi se složili sa stvaranjem zasebnih vojski, nego što je u Crnoj Gori.

Grafikon 2: U kojoj meri se slažete sa idejom stvaranja zasebnih vojski Srbije i Crne Gore? (prikazani su samo sabrani odgovori – slaže se i u potpunosti se ne slaže)

Nije uočeno da je stepen školske spreme ispitanika izrazitije povezan sa njihovim odgovorima – u Srbiji je nešto viši procenat ispitanika sa završenom srednjom i višom ili visokom školom koji bi se složili sa stvaranjem zasebnih vojski.

Objašnjenje tog rezultata svakako je složeno. Postoji više pretpostavki. Jedna je da se javnost u Srbiji zamara nastojanjima sadašnjeg crnogorskog rukovodstva da svaku priliku iskoristi za afirmaciju nezavisnosti Crne Gore i bojkot institucija državne zajednice, uključujući u to i Vojsku. S vremena na vreme, vladajuća garnitura lansira različite varijante stvaranja nezavisnih vojski dveju republika, dok opozicija u Crnoj Gori smatra da bi to bilo ugrožavanje mira i stabilnosti u regionu.⁸ Između ostalog se i zbog toga na poziv zajedničkoj vojsci odaziva manje od polovine vojnih obveznika u Crnoj Gori. Tačni podaci su: u 2002. godini 33% regruta u Crnoj Gori odbilo je da se odazove pozivu za vojnu službu, ali se u 2003. godini procenat takvih povećao na 89%.⁹ Ako se takav trend nastavi, to će nesumnjivo značiti da je u Crnoj Gori u praksi odumrla ustavna odredba o opštoj vojnoj obavezi.

⁸ Dnevni list „Politika“, 16. avgust 2005, str. 8, naslov: „Povodom predloga za formiranje crnogorske armije. **Vojska sa četiri stotine oficira.** Crnogorska opozicija osuđuje zalaganje generala Radosava Martinovića.“

⁹ Dnevni list „Politika“, 29. januar 2005.

*f. DA LI U REFORMI VOJSKE TREBA DA
UČESTVUJU STRANI STRUČNJACI*

I najzad, u sedmom krugu ispitivanja nešto više od polovine ispitanika i u Srbiji (55,5%) i u Crnoj Gori (50,8%) smatra da *nije potrebno da u reformi naše vojske učestvuju i strani stručnjaci*. Proseci oba uzorka za sva četiri kruga ispitivanja iznose: Srbija 55%, Crna Gora 49,8%. Prosečni procenti ispitanika koji bi prihvatili učestvovanje stranih stručnjaka u reformi naše vojske su: za Srbiju 22,4%, za Crnu Goru 24,8%. U uzorku Srbije u sedmom krugu se, slično kao i u ostalima, ispoljava povezanost između stepena školske spreme ispitanika i njihovih odgovora: dok je protiv učestvovanja stranih stručnjaka u reformi naše vojske 62% ispitanika sa osnovnom školom, odgovarajući procenat onih sa srednjom iznosi 54%, a sa višom ili visokom 53%. Prilikom slaganja sa tim da u reformi učestvuju strani stručnjaci ispoljila se suprotna tendencija: učestvovanje stranaca bi prihvatilo 18% onih sa osnovnom, 26% sa srednjom i 32% sa višom ili visokom školom. Rezervisanost prema strancima nesumnjivo je uslovljena tradicionalnim shvatanjem da naša vojska i sistem odbrane moraju biti isključivo u nadležnosti naših profesionalaca. Učestvovanje stranaca bi, takođe, moglo da povredi klasično shvaćenu tajnost vojnih poslova i odbrane. Međutim, savremeni integracioni procesi u oblasti bezbednosti nalažu mnogo više otvorenosti i saradnje nego što je to do nedavno bilo, pa će tako i javnost morati da se navikava na prisustvo stranih oficira i stručnjaka u našoj vojsci, kao i na prisustvo naših vojnih predstavnika u Komandi NATO u Briselu.

3. BEZBEDNOSNE INTEGRACIJE

„Partnerstvo za mir“ je jedan od programa koji je naišao na izuzetno povoljan prijem kod svih bivših socijalističkih zemalja u Evropi i Centralnoj Aziji.¹⁰ Shvaćen je kao prvi korak u pravcu integracije u postojeće evroatlantske odbrambene integracije. Program „Partnerstvo za mir“ je, na američku inicijativu, usvojen na sastanku šefova država ili vlada članica NATO, Severnoatlantskom savetu, u Briselu 10–11. januara 1994. godine. U Deklaraciji sa tog sastanka, tačke 13, 14, 15 i 16 odnose se direktno na program „Partnerstvo za mir“.

Taj program treba da podstakne veću saradnju između NATO i zemalja članica Partnerstva, i to u oblasti finansiranja odbrane, planiranja, združenih vojnih vežbi, kao i da osposobi te zemlje da dejstvuju sa NATO snagama u operacijama održavanja mira, operacijama traženja i spasavanja i u humanitarnim misijama.

U širem smislu, program „Partnerstvo za mir“ treba da doprinese (1) proširenju i jačanju političke i vojne saradnje u Evropi, (2) proširenju evrop-

¹⁰ Videti šire: NATO Handbook, NATO Office of Information and Press, Brussels, 2001, pp. 67-79

ske stabilnosti na istok, (3) umanjenu pretnji miru i (4) izgradnji boljih odnosa sa bivšim komunističkim zemljama putem praktične saradnje i privrženosti demokratskim principima. Članstvo u programu omogućuje članici da se konsultuje sa NATO ako smatra da je njena bezbednost ugrožena, ali to ne podrazumeva nikakve bezbednosne garancije NATO. NATO ne preuzima obaveze koje ima prema svojim članicama, već samo pruža mogućnost konsultacija, eventualnih preporuka i pružanja one pomoći koja je i inače predviđena programom „Partnerstvo za mir“ (obuka, učenje stranih jezika, ustupanje sredstava veze i naoružanja koje se isključuje iz upotrebe i sl.).

Učestvovanje u ovom programu ne implicira kandidaturu niti garantuje ulazak u NATO, ali se smatra najboljom pripremom za učlanjenje, što je sasvim razumljivo. Još krajem 1995. godine tom programu se priključilo 26 zemalja (Albanija, Austrija, Azerbejdžan, Belorusija, Bugarska, Češka, Estonija, Finska, Gruzija, Jermenija, Kazahstan, Kirgizija, Letonija, Litvanija, Mađarska, Malta, Moldavija, Poljska, Rumunija, Rusija, Slovačka, Slovenija, Švedska, Turkmenistan, Ukrajina, Uzbekistan), a danas ih je 28 (primljene su Hrvatska i BJR Makedonija).

Za učlanjenje u Partnerstvo potrebno je da kandidat bude član OEBS ili Severnoatlantskog saveta za saradnju (NACC). Nema drugih posebnih kriterijuma, već se samo ističe da je potrebna spremnost zemlje kandidata da podržava demokratske vrednosti i da se postepeno prilagođava demokratskim procedurama u procesima planiranja i finansiranja oružanih snaga. Pristupanje Partnerstvu bilo je uvek rezultat odluke vladajućih političkih snaga, ali one to nisu mogle učiniti bez određenog nivoa podrške sopstvene javnosti, kao ni bez informativno-propagandnih priprema. U SCG se u poslednje vreme dosta govori o pristupanju zapadnim odbrambenim integracijama, prvenstveno programu „Partnerstvo za mir“. Od 2004. godine to je i državna politika ozvaničena u Strategiji odbrane, koju je usvojila Skupština Srbije i Crne Gore 18. novembra 2004. U njoj stoji: „Srbija i Crna Gora potvrđuje novo opredeljenje za članstvo u međunarodnim bezbednosnim strukturama, prvenstveno za priključenje programu 'Partnerstvo za mir' Severnoatlantskog saveza (NATO), NATO savezu zasnovanom na demokratskoj volji građana i drugim evropskim i evroatlantskim integracijama.“¹¹ U SCG se u javnosti govori o programu „Partnerstvo za mir“ najčešće povodom uslova za pristupanje tom programu, akcija koje Ministarstvo odbrane preduzima radi uspostavljanja saradnje sa programom, kao i povodom stručnih skupova na tu temu. Javnost nije dovoljno obavještena o suštini programa, a često je izložena i pogrešnim informacijama koje u medije plasiraju antievropski orijentisane interesne grupe. Građani do sada nisu imali prilike da se o tom pitanju izjasne.

Uprkos brojnim kontroverzama koje su u javnosti i medijima poslednjih godina postojale u vezi sa odnosom prema programu „Partnerstvo za mir“, rezultati ovog ispitivanja javnog mnjenja pokazuju da se javnost

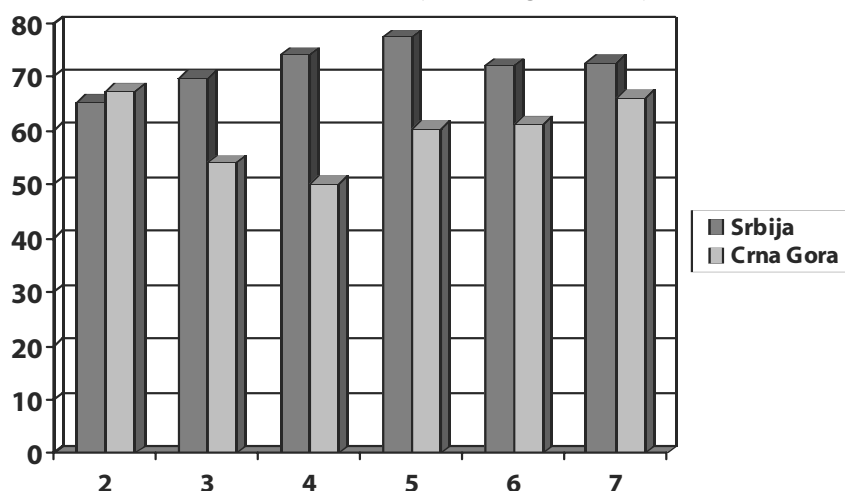
---

¹¹ Strategija odbrane Državne zajednice Srbija i Crna Gora, str. 1

pozitivno odnosi prema njemu i da je ispoljen trend porasta pozitivnosti stava. U uzorku Srbije ispoljen je pravilan i stalan trend povećanja procenta onih koji podržavaju priključenje SCG Partnerstvu (procenat se kreće: I krug 59,5%, II krug 65,3%, III krug 69,8%, IV krug 74,1%, V krug 77,5% i VI krug 72,1%, VII krug 72,8%).

Grafikon 3: Da li naša zemlja treba da uđe u program „Partnerstvo za mir“? (samo odgovori DA)

Prema tome, dosadašnjih sedam krugova ispitivanja javnog mnjenja Srbije i Crne Gore omogućavaju da se sa velikim stepenom pouzdanosti oceni njegovo raspoloženje prema Partnerstvu. Stavovi ispitanika iz Srbije su stabilni i izrazito pozitivni. Do šestog kruga ispoljavao se pravilan i stalan trend povećanja procenta onih koji podržavaju priključenje. U pretposljednem, šestom krugu zabeležen je manji pad procenta onih koji podržavaju priključenje Partnerstvu, ali je on ostao iznad 70%. U sedmom krugu ponovo se obnavlja trend porasta procenta onih koji podržavaju priključenje ovom programu. Razlike do kojih je došlo u poslednja dva kruga nisu velike, a ukupni trend i podaci su dovoljno uverljivi i omogućavaju pouzdan zaključak o tome da oko tri četvrtine ispitanog uzorka koji reprezentuje javnost Srbije iz kruga u krug podržava priključenje programu „Partnerstvo za mir“. Ovaj podatak ima izuzetno političko značenje i trebalo bi da bude jedan od orijentira političkim partijama prilikom definisanja njihovog stava o programu „Partnerstvo za mir“.

Javnost Crne Gore, isto tako, u apsolutnoj većini podržava priključenje Partnerstvu, s tim što trend nije pravilan kao u Srbiji, ali se u poslednja dva kruga stabilizovao na oko 60%. U Crnoj Gori je znatno veći procenat onih koji nemaju stav o ovom pitanju. Na primer, u VII krugu u Srbiji 12,5% ispitanika nema određeno mišljenje o pristupanju Partnerstvu, dok odgovarajući procenat u Crnoj Gori iznosi 21,6%.

U uzorku Srbije u svim ponovljenim ispitivanjima ispoljena je izrazita pozitivna korelacija između stepena školske spreme ispitanika i njihove podrške priključenju programu „Partnerstvo za mir“: na primer, u sedmom krugu procenat se povećava od 67% onih sa osnovnom, preko 74% sa srednjom do 77% ispitanika sa višom i visokom školom. Naravno, kod neslaganja sa priključenjem ovom programu ispoljen je obrnut trend. U uzorku Crne Gore ne postoji pravilan trend.

Na pitanje o poverenju u program *Partnerstvo za mir kao u instituciju* dobijeni su nešto drugačiji podaci: *ima poverenja* (IV krug 21,7%, 20,3%¹²; V krug 21,5%, 16,1%; VI krug 14,5%, 20%; VII krug 21,1%, 29,2%), *nema poverenja* (IV krug 53%, 57,3%; V krug 48,4%, 57,1%; VI krug 56,9%, 45,6%; VII krug 52,2%, 44,7%). Ako bismo pokušali da damo sumarnu ocenu za svih sedam krugova ispitivanja javnog mnjenja, mogli bismo reći da, uz izvesne varijacije od kruga do kruga, poverenje u program „Partnerstvo za mir“ izražava oko jedne petine ispitanika i u Srbiji i u Crnoj Gori. Procenat onih koji nemaju poverenja znatno je viši i kreće se oko 50%. Dakle, uprkos racionalnom opredeljenju za to da se pristupi programu „Partnerstvo za mir“, jednoj vrsti političkog utilitarizma, zadržala se određena psihološka rezerva prema tom programu, jednako ispoljena i kod više i kod manje školovanih ispitanika.

Više od polovine ispitanika u Srbiji u sedmom krugu (51,8%), a 48,5% u Crnoj Gori, uvereno je da bi priključenje programu „Partnerstvo za mir“ donelo više koristi nego štete. Proseci za šest krugova ispitivanja su: Srbija 50,6%, Crna Gora 42,9%. Pri tome, u uzorku Srbije postoji pozitivna korelacija između stepena školske spreme i slaganja s navedenom tvrdnjom (u sedmom krugu: osnovna 50%, srednja 52%, viša ili visoka 56%, tendencija je ista i u ostalim).

Najveći broj ispitanika iz Srbije u sedmom krugu (oko 45%) slaže se i sa tvrdnjama da bi priključenje programu „Partnerstvo za mir“ *povećalo bezbednost Srba na KiM* (prosek za sva tri kruga 44,1%), kao i da bi *omogućilo veći uticaj Srbije prilikom rešavanja problema KiM* (45,9%), prosek iznosi 46,2%. Zapaža se da u izboru ove dve tvrdnje postoji dosta veliki procenat neodlučnih – oko jedne četvrtine – što znači da deo populacije nije previše uveren da bi uključenje u program „Partnerstvo za mir“ donelo konkretne koristi kada je u pitanju rešavanje problema Kosova i Metohije.

Stabilan procenat ispitanika u Srbiji, nešto iznad 50% (prosek za svih pet krugova 51%), iz kruga u krug izražava uverenje da bi *Partnerstvo garantovalo dugotrajan mir u zemlji i u susjedstvu*. U Crnoj Gori taj procenat iznosi nešto ispod 50% (prosek 44,8%), i to opet zbog većeg broja neodlučnih – 32,5% u sedmom krugu. Čak i kad takva ocena ne bi bila politički realna, ona je dobar indikator pozitivnog stava prema Partnerstvu,

¹² U Zagradi je na prvom mestu uvek procenat za Srbiju, a na drugom za Crnu Goru. Ovo se odnosi na ceo tekst, gde su data dva procenta jedan za drugim.

pogotovo zato što postoji pozitivna korelacija između stepena školske spremne i prihvatanja ove tvrdnje (u Srbiji u sedmom krugu 51% sa osnovnom, 54% sa srednjom, 57% sa višom ili visokom školom).

Tabela 9

<i>Partnerstvo za mir bi garantovalo dugotrajan mir u zemlji i u susedstvu</i>	Srbija					Crna Gora				
	I krug	II krug	III krug	VI krug	VII krug	I krug	II krug	III krug	VI krug	VII krug
U potpunosti se slažem	20.5	26.7	31	29.7	29.9	30.2	32.6	22	19.1	29.1
Slažem se	32.4	20.1	20.8	20.0	24.1	29.6	11.4	17.6	16.8	15.6
SUM+	52.9	46.8	51.8	49.7	54	59.8	44	39.6	35.9	44.7
I slažem se i ne slažem se	-	19.7	28.3	27	25.9	-	16.4	29.8	36.8	32.5
SUM-	12	17.6	18.8	23.3	20.1	11.4	19.2	25.3	27.4	22.7
Ne slažem se	9	8.1	8.5	8.9	8.1	7.3	8.5	10.5	10.3	9.2
Uopšte se ne slažem	3	9.5	10.3	14.4	12	4.1	10.7	14.8	17.1	13.5
Ne zna	33	15.9	1.1	-	-	28.6	20.4	5.4	-	-
Mean		3.55	3.54	3.42	3.52		3.59	3.23	3.11	3.38

NATO. NATO je organizacioni okvir vojnog saveza usmerenog ka sprečavanju agresije i njenom odbijanju ukoliko do nje dođe. On obezbeđuje i stalne konsultacije i saradnju na političkom, ekonomskom, naučnom i drugim nevojnim područjima. Savez ima neograničeno trajanje. Zemlje članice prihvataju politiku bezbednosti zasnovanu na prirodnom pravu na individualnu i kolektivnu samoodbranu, u skladu sa čl. 51 Povelje UN, potvrđujući istovremeno značaj međusobne saradnje u drugim sferama.

Severnoatlantski ugovor je kratak – ukupno tri kucane strane – i sastoji se od 14 članova, sa preambulom kojom se naglašava da je NATO stvoren u okviru Povelje UN i u kojoj su dati njegovi glavni ciljevi.¹³ Jedna od rečenica iz preambule glasi: „One (potpisnice Ugovora) su odlučne da brane slobodu, zajedničko nasleđe i civilizaciju svojih naroda, zasnovane na principima demokratije, individualne slobode i vladavine zakona.“ Članom 5 definišu se obaveze zajedničke odbrane svake od članica u slučaju da

¹³ Videti: NATO Handbook, NATO Office of Information and Press, Brussels, 2001 pp. 527-530

bude oružano napadnuta. Članom 6 definiše se zona odgovornosti Saveza: teritorije svih članica, Atlantik – severno od severnog povratnika (23° 27') i Alžir, koji je bio francuski prekomorski departman.

Složena politička, vojna i naučna organizaciona struktura NATO obezbeđuje obavljanje svih poslova neophodnih za postojanje i funkcionisanje vojnog mehanizma. U njenim okvirima odvijaju se procesi političkih konsultacija, procene i analize političke situacije, planiranja odbrambene politike, definisanja vojne doktrine, organizovanja vojne, ekonomske, tehnološke saradnje, usvajanja i proizvodnja naoružanja i opreme, standardizacija, interoperabilnost i sl.

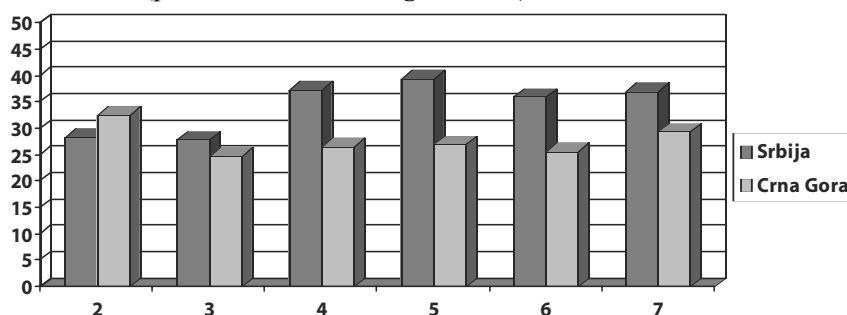
Tokom 40 godina postojanja NATO je uspešno očuvao mir i stabilnost u Evropi, pa je po oceni njegovih tvoraca ispunio svoju istorijsku misiju.

Raspadom Sovjetskog Saveza i Varšavskog ugovora (14. maj 1955 – 1. jul 1991) NATO se našao u situaciji da traži svoj novi identitet i novu vojno-političku ulogu. Pojavljuju se različita gledišta: od onih da je NATO preživeo u novoj geopolitičkoj stvarnosti do onih mnogo opreznijih koji su zastupali stanovište da je još prerano za ma kakva izričita zaključivanja. Ukazivano je na nove izvore nestabilnosti u bivšim socijalističkim zemljama: počevši od visoke socijalne cene tranzicije koju plaćaju siromašni slojevi, pa do razbuktavanja etničkih i verskih konflikata.

U tim okolnostima NATO se, na sastanku na vrhu u Rimu 1991. godine, odlučuje, u skladu sa svojim novim strategijskim konceptom, za dva programa radi uspostavljanja saradnje sa bivšim protivnicima sa Istoka. To su: Severnoatlantski savet za saradnju (**NACC**) i Partnerstvo za mir (**PfP**). NACC, uspostavljen 1991, u kome učestvuju sve članice NATO, kao i članice bivšeg VU i Albanija, pruža forum za dijalog NATO i zemalja bivšeg komunističkog bloka o pitanjima kao što su: planiranje odbrane; strategija i struktura snaga i komandovanja; demokratski koncepti civilno-vojnih odnosa; nuklearno razoružanje; upravljanje krizama i održavanje mira.

Da bi se dobili što precizniji indikatori o stavovima javnosti SCG o učlanjenju u NATO, u svih sedam krugova postavljano je identično pitanje – *Da li naša zemlja treba da postane članica NATO?* U odgovorima na to pitanje u uzorku Srbije ispoljen je pravilan trend povećanja podrške – od 28,3% u drugom do 39,4% u petom krugu – s tim što je u šestom krugu i ovde zabeležen manji pad procenta podrške na 35,9% da bi u sedmom ponovo došlo do malog povećanja procenta na 37%. Prosečna vrednost za svih sedam krugova u uzorku Srbije iznosi 33,4%. U svim krugovima skoro polovina ispitanih (prosečna vrednost za svih sedam krugova 48,8%) ispoljava neslaganje sa pristupanjem NATO, s tim što se i taj procenat u poslednja dva kruga stabilizovao na oko 47%. U uzorku Crne Gore nisu zapaženi pravilni vremenski trendovi. (Grafikon 4)

Grafikon 4: Da li naša zemlja treba da postane član NATO?
(prikazani su samo odgovori Da)

U sedmom krugu u uzorku Srbije procenat onih koji podržavaju pristupanje NATO raste od 28% ispitanika sa osnovnom, 38% sa srednjom do 45% sa visokom školom, a sličan trend ispoljava se i u ostalim krugovima. To omogućava donošenje dosta pouzdanog zaključaka o tome da je obrazovanija populacija spremnija da podrži učlanjenje u NATO. Pristupanje NATO prihvatilo bi 48% pripadnika najmlađe kategorije ispitanika, a samo 37% najstarije. U uzorku Crne Gore nije ispoljena pravilna povezanost odgovora ispitanika sa stepenom njihovog obrazovanja i godinama, a prosečan procenat ispitanika koji podržavaju pristupanje NATO za svih sedam krugova iznosi 28,9%.

Međutim, na pitanje o poverenju u NATO u svih sedam krugova manje od jedne desetine ispitanika u oba uzorka odgovara da *ima poverenja* (u sedmom krugu 5,4% u uzorku Srbije, a 8% u uzorku Crne Gore, dok je prosek za svih sedam krugova u uzorku Srbije 6,6%). Nepoverenje u sedmom krugu ispoljava 80,2% ispitanika u Srbiji (prosek za svih sedam krugova 78,1%), a 75,8% u uzorku Crne Gore. Uzorci su u pogledu poverenja u NATO dosta homogeni – razlike u odnosu na stepen obrazovanja su nepravilne i dosta male. Znači, NATO ostaje međunarodna organizacija u odnosu na koju je javnost Srbije i Crne Gore zadržala ozbiljne rezerve, uz veoma mali procenat onih koji u nju imaju poverenja. Nesumnjivo je da je to u velikoj meri uslovljeno svežim sećanjima na NATO intervenciju 1999. godine, ali je u određenom stepenu uzrokovano i nedovoljnom informisanošću o sadašnjoj vojnoj i političkoj ulozi NATO u Evropi i u svetu. Još uvek postoje, u delu starije populacije, stereotipi o ovom pitanju stvoreni dugogodišnjom antizapadnom propagandom u vreme SFRJ, kao i u vreme vladavine Slobodana Miloševića.

Jedan od indikatora stava koji javnost ima o NATO je i pitanje tužbe za agresiju na našu zemlju. Na pitanje *da li naša zemlja treba da odustane od tužbe protiv NATO za agresiju 1999. godine* pozitivno je odgovorilo više od jedne desetine ispitanika (prosek za svih sedam krugova: Srbija 14,3%, Crna Gora 17,4%). Da ne treba odustajati od tužbe smatra znatno više ispitanika (prosek: Srbija 68,5%, Crna Gora 56,4%). Povezanost odgovora

ispitanika sa stepenom njihove školske spremne identična je kao i kod prethodnog pitanja – obrazovaniji su skloniji da prihvate povlačenje tužbe protiv NATO. Treba napomenuti da se procenat onih koji bi bili spremni na to da naša zemlja odustane od tužbe protiv NATO u uzorku Srbije blago, ali u neprekinutom uzlaznom trendu, povećava od drugog do sedmog kruga (drugi krug 11,3%, sedmi krug 16,4%). Možda se može reći da taj trend slabog, ali veoma stabilnog povećanja procenta onih koji su spremni da odustanu od tužbe protiv NATO ukazuje na to da postoji mogućnost da mediji i političke elite, stvaraoci javnog mnjenja, utiču na menjanje stavova javnosti o NATO i na prihvatanje ideje da i SCG teži uključenju u njegovo članstvo, kao što je to i određeno Strategijom odbrane SCG.

Ispitanici nisu spremni ni na „vezanu trgovinu“, jer nisu za odustajanje od tužbe čak ni *ako je to uslov za ulazak u zapadne saveze* (prosek: Srbija 47,6%, Crna Gora 43,6%). Prosečan procenat onih koji bi na takvu uslovljenu „trgovinu“ pristali u Srbiji je 29,9%, a u Crnoj Gori 23,8%.

Procenti neslaganja su veoma slični (prosek: Srbija 51,8%, Crna Gora 47,1%) i u slučaju kada bi povlačenje tužbe protiv NATO značilo to da bi *Hrvatska i BiH povukle tužbe protiv SCG za agresiju i genocid*. Kod oba prethodno pomenuta pitanja ispoljava se stabilan, mada blag trend porasta procenta onih koji bi podržali povlačenje tužbe protiv NATO ako bi došlo do neke vrste nagodbe sa Alijansom. To je ponovo indikator da je javno mnjenje dinamična kategorija, na koju je moguće uticati putem medija i političkih procesa u društvu.

Tribunal u Hagu predstavlja jednu od međunarodnih institucija u koju javnost Srbije i Crne Gore ima najmanje poverenja – *uopšte nema i nema poverenja* (prosek za šest krugova u kojima je pitanje bilo postavljano: Srbija 81%, Crna Gora 76,2%), a *ima i ima u potpunosti poverenja* (prosek: Srbija 6,2%, Crna Gora 9,6%). U pogledu tih ocena uzorci su dosta homogeni – razlike u odnosu na stepen školske spremne veoma su male. U uzorku Srbije, na primer u sedmom krugu, *uopšte nema i nema poverenja* 84% ispitanika sa završenom osnovnom, 85% sa završenom srednjom, a 80% sa završenom višom i visokom školom. Obrnut trend postoji u pogledu procenta onih koji imaju poverenja u ovoj sud. Prosečne vrednosti onih koji imaju i koji nemaju poverenja u Haški tribunal pokazuju da postoje izvesne razlike između Srbije i Crne Gore. Međutim, te razlike su zaista male, pa se može zaključiti da je javno mnjenje Srbije i Crne Gore, uz male i pravilne razlike koje nastaju u zavisnosti od stepena školske spremne, izrazito homogenizovano – iz kruga u krug dobijaju se veoma bliske vrednosti – kada je u pitanju nepoverenje u Tribunal u Hagu.

4. VOJSKA SCG I MIROVNE MISIJE

Najveći broj ispitanih u Srbiji (prosek za tri kruga u kojima je pitanje postavljano 48,8%) smatra da Vojska SCG ne treba da učestvuje u međunarodnim mirovnim misijama, a taj procenat je stabilan iz kruga u krug (Tabela 10). Nema sumnje da je takvo opredeljenje javnosti uslovljeno opštim nepovoljnim stavom prema bezbednosnim organizacijama, kao i nepovoljnim i senzacionalističkim pisanjem nekih domaćih medija o mirovnim misijama. Dato je dosta publiciteta pretpostavci da međunarodni faktori žele da naše vojnike izlože pogibelji u gudurama Avganistana i u drugim opasnim misijama. U uzorku Srbije u šestom krugu sa povećanjem školske spreme raste procenat onih koji smatraju da vojska treba da učestvuje u mirovnim misijama (26%, 36%, 39%), a sličan trend se ispoljavao i u ostalim krugovima.

Tabela 10

Da li naša vojska treba da bude uključena u međunarodne mirovne misije?	Srbija			Crna Gora		
	II krug	III krug	VI krug	II krug	III krug	VI krug
Ne	49.9	48.6	47.8	24.3	43	35.3
Da	29.8	34.8	34.4	45	31.2	36.2
Nisam siguran	20.4	16.6	17.8	30.8	25.8	28.5

Javnost je i u Srbiji i u Crnoj Gori jednodušna u oceni da bi naša vojska trebalo da bude uključena samo u *međunarodne misije pod okriljem i zastavom Ujedinjenih nacija* (prosek za tri kruga: Srbija 62,1%, Crna Gora 53,3%).

Tabela 11

Ko treba da donese odluku o tome da li će naša vojska i policija biti uključene u misije van SCG?	Srbija			Crna Gora		
	II krug	III krug	VI krug	II krug	III krug	VI krug
Ne znam	24.3	22.7	24.6	20.8	30.5	31.2
Vrhovni savet odbrane	24	24.7	20	26.9	16.4	15.3
Skupština SCG	19.3	20.4	25.7	12.1	20.4	15.6
Ministarstvo odbrane SCG	14.6	11.8	10.3	17	08.8	9.4
Skupštine država članica	9.9	12.9	13	17	27.3	20
Načelnik Generalštaba VSCG	5	5.6	4.4	2.4	2.8	5.9
Ministarski savet SCG	3	1.8	2.1	3.8	2.9	2.6

Međutim, došlo je do izrazite disperzije odgovora kad je postavljeno pitanje o tome ko treba da donese odluku o učestvovanju vojske u mirovnim misijama. Ipak, u šestom krugu najviše je bilo glasova za odgovor da bi to trebalo da bude Skupština Državne zajednice SCG. (Tabela 11)

ZAKLJUČNE NAPOMENE

Osnovni nalazi u sedam krugova ispitivanja javnog mnjenja Srbije i Crne Gore o aktuelnim pitanjima reforme Vojske Srbije i Crne Gore mogli bi se sažeto sumirati na sledeći način:

1. Najviše ispitanih smatra da borbe za prirodne resurse i vojne intervencije SAD najviše ugrožavaju bezbednost u svetu. Bezbednost naše zemlje najviše ugrožavaju mogući sukobi u nacionalno mešovitim sredinama, organizovani kriminal i potencijalni socijalni sukobi i napetosti. Javnost u Srbiji i Crnoj Gori ne vidi lokalni i regionalni terorizam kao ozbiljnu pretnju unutrašnjoj i međunarodnoj bezbednosti.
2. Preko dve petine ispitanika u Srbiji i oko jedne četvrtine u Crnoj Gori smatra da je našoj zemlji od stranih država najveći prijatelj Grčka, na drugo mesto dolazi Rusija izborom oko jedne četvrtine ispitanika u obe republike, a potom Norveška i Kina. Najopasnije po našu bezbednost su Albanija (prosek 63% u Srbiji, 54,9% u Crnoj Gori), a zatim SAD (prosek 49,7% u Srbiji, 35,3% u Crnoj Gori) i Nemačka oko 15% u obe republike.
3. Iz kruga u krug oko trećine ispitanika u Srbiji i nešto manje od trećine u Crnoj Gori izjašnjava se za okretanje Zapadu i učlanjenje u Evropsku uniju kao za najbolji način poboljšanja bezbednosti zemlje. Ukoliko tome dodamo i one koji se izričito opredeljuju za uključjenje u program „Partnerstvo za mir“ više od polovine građana Srbije podržava pridruživanje zapadnim odbrambenim integracijama.
4. Javnost Srbije i Crne Gore je opredeljena da podrži uspostavljanje mira i bezbednosti na Kosovu i Metohiji primenom mera predviđenih Rezolucijom 1244 SB UN i drugim političkim rešenjima bez upotrebe vojske i vojne sile.
5. Oko tri četvrtine ispitanika u Srbiji (prosek 75%), a nešto manje u Crnoj Gori (prosek 55,8%), oseća se bezbedno u svakodnevnom životu, a smatra da lična bezbednost građana zavisi prvenstveno od sposobnog državnog rukovodstva (proseci: Srbija 42,9%, Crna Gora 43,8%), a zatim i od jake vojske i jake policije.

6. Mada ne potpuno ravnomeran, ispoljio se trend povećanja procenta ispitanika koji smatraju da u Vojsci SCG treba hitno sprovesti reforme. Međutim, većina ispitanika se ne bi složila sa idejom da u reformi naše vojske učestvuju i strani stručnjaci. Prema mišljenju ispitanika, prioriteta u reformi vojske su modernizacija naoružanja i opreme, profesionalizacija vojske i poboljšanje njenog ekonomskog položaja. Značajno je da se iz kruga u krug povećava procenat ispitanika koji smatraju da su uspostavljanje demokratske civilne kontrole vojske i zaštita ljudskih prava u njoj značajni prioriteta u reformi.
7. U pogledu uvođenja profesionalne vojske, većina ispitanika je za postojeće rešenje, dok je približno jedna četvrtina za ukidanje vojne obaveze, dok je druga četvrtina protiv te opcije. Pri tome, najviše ispitanika misli da naša zemlja nije dovoljno ekonomski jaka da bi izdržavala profesionalnu vojsku.
8. Više od polovine ispitanika smatra da u demokratskom društvu vojska treba da bude pod kontrolom demokratski izabranih organa civilne vlasti. Značajno je da u uzorku Srbije postoji stabilan i dosledan trend povećanja procenta ispitanika koji tako misle.
9. Najveći broj ispitanika je protiv stvaranja zasebnih vojski Srbije i Crne Gore, pri čemu je taj procenat u proseku nešto viši u Crnoj Gori. Apolutna većina u obe republike je protiv uvođenja vojne obaveze za žene.
10. Više od tri četvrtine ispitanika iz Srbije i skoro dve trećine iz Crne Gore saglasna je sa tim da naša zemlja treba da postane članica programa „Partnerstvo za mir“. Obrazovaniji ispitanici u oba uzorka u znatno većem procentu od proseka odobravaju pristupanje SCG Partnerstvu. Oko dve petine ispitanika iz Srbije smatra da bi priključenje Partnerstvu povećalo bezbednost Srba na KiM, kao i šanse Srbije da utiče na rešavanje tog problema. Oko polovine ispitanika iz Srbije i dve petine iz Crne Gore smatra da bi Partnerstvo obezbedilo dugotrajan mir u zemlji i u susedstvu, pri čemu postoji stabilna pozitivna korelacija između izbora te opcije i stepena školske spremnosti ispitanika. Međutim, kad je u pitanju poverenje u program „Partnerstvo za mir“ kao u instituciju, javnosti Srbije i Crne Gore znatno su uzdržanije – samo oko petine ispitanika ima poverenja u taj međunarodni program.
11. Sa tim da naša zemlja treba da postane članica NATO slaže se oko trećine ispitanika iz Srbije (prosek 33,4%), a nešto manje iz Crne Gore (prosek 28,9%), uz porast procenta onih koji tu opciju prihvataju sa povećanjem stepena školske spremnosti. Kad se radi o poverenju u NATO, slično kao i sa poverenjem u program „Partnerstvo za mir“, znatno je manji procenat onih koji imaju poverenja. To je svojevrsan paradoks, ali je objašnjiv kao jedna vrsta utilitarne orijentacije i prihvatanja političke realnosti. Haški tribunal je međunarodna organizacija u koju ima poverenja još manji procenat ispitanika.
12. Oko dve trećine ispitanika iz Srbije (prosek: Srbija 68,5%), a nešto

- manje iz Crne Gore (prosek 56,4%) smatra da SCG ne treba da odustane od tužbe protiv NATO za agresiju 1999. godine. Većina ih se ne slaže s povlačenjem tužbe ni u slučaju da je to uslov za ulazak u zapadne saveze. Isto tako, oni u sličnom procentu odbijaju mogućnost povlačenja tužbe protiv NATO čak i ako bi to značilo da bi Hrvatska i BiH povukle tužbe protiv naše zemlje za agresiju i genocid.
13. Većina ispitanih ne podržava učestvovanje naše vojske u međunarodnim mirovnim misijama, a ako bi do toga ipak došlo, odabrali bi njeno učestvovanje samo pod zastavom Ujedinjenih nacija. Ispitanici nisu sasvim sigurni u to ko bi trebalo da donese odluku o učestvovanju vojske u mirovnim misijama mada se u posljednjem krugu većina odgovora odnosila na izbor Skupštine SCG kao nadležnog političkog tela.

Bibliografija

- Security Sector Governance in the Western Balkans 2004*, Istvan Gzarmaty (Editor) Scott Vesel (Assistant Editor), Nomos Verlagsgesellschaft, Baden'Baden, 2004
- Democratic Control of the Military in Post communist Europe. Guarding the Guards. Edited by Andrew Cottey, Timothy Edmunds and Anthony Forster, Palgrave, 2002
- The Public Image of Defence and the Military in Central and Eastern Europe*, ed. by M. Vlachova, Geneva/Belgrade, 2003
- Strategija odbrane Državne zajednice Srbija i Crna Gora, novembar 2004. godine
- NATO Handbook, NATO Office of Information and Press, Brussels, 2001

Zorana Atanasović

POLITIČKE PARTIJE SRBIJE I STAVOVI O VOJSCI SRBIJE I CRNE GORE

Politička elita kao nosilac reforme celokupnog društva ima odlučujuću ulogu u reformi sektora bezbednosti. Tim pre, što su upravo civilni vršioци vlasti – putem parlamenta, predsednika i vlade, odnosno odgovarajućih ministarstava – nalogodavci, finansijeri i kontrolori oružanih snaga. Uloga civilnih nosilaca vlasti u reformi VSCG je formalno veoma velika – u njihovoj nadležnosti je kreiranje strategije reforme Vojske, usvajanje odgovarajućih zakona, određivanje budžeta, dok civilna vlast, putem Ministarstva odbrane i parlamenta vrši nadzor nad reformom. Uspešna reforma iznad svega zahteva to da pripadnici oružanih snaga voljno prihvate demokratsku civilnu kontrolu nad VSCG i reformisanje u skladu sa potrebama društva. Politička volja i rešenost političke elite da reforma sektora bezbednosti dovede do korenitih promena imaju odlučujuću ulogu u njenom iniciranju, kao i u uspešnom suočavanju sa izazovima koji je prate¹.

Reforma oružanih snaga ne zavisi isključivo od profesionalnih vojnika i političara koji određuju budžet i donose glavne strateške odluke, već na nju u demokratskom poretку posredno utiču i građani koji, glasajući na izborima, podržavaju ili ne podržavaju određenu politiku i strategiju. Zbog toga je, između ostalog, značajno to kako građani opažaju različite aspekte bezbednosti i koliko su upoznati sa aktuelnim bezbednosnim pitanjima (npr. bezbednosnim integracijama, profesionalizacijom vojske i sl.), kao i to da li postoji raskorak između njihovih stavova i zvanične bezbednosne politike. Istraživanja javnog mnjenja stoga predstavljaju nezaobilazan vid posredne komunikacije nosilaca vlasti i građana i od koristi su u svim fazama političkih odluka, a posebno pred korenite reforme – korisni su pre donošenja odluka da bi bili utvrđeni stavovi, tj. ustanovljen potencijal građana za to da prihvate reforme, u fazi sprovođenja odluka kako bi bila definisana strategija komunikacije koja će olakšati njihovo prihvatanje, kao

---

¹ Detaljnije u: Miroslav Hadžić, Potraga za bezbednošću, slučaj Srbija, Dangraf i CCVO, Beograd, 2004, str. 29-64

i nakon sprovođenja reforme kako bi potpunije bila izvršena evaluacija reforme i izvedeni zaključci koji će unaprediti buduće delovanje.

Političke partije i reforma sektora bezbednosti u Srbiji

Višepartizam u Srbiji počinje da se obnavlja i razvija u poslednjoj deceniji XX veka, nakon pedesetogodišnjeg jednopartijskog sistema. Kao i u ostalim bivšim komunističkim državama, i u Srbiji uvođenje višepartijskog sistema prati naglo uvećanje broja političkih partija, pa je do 2004. godine broj političkih partija narastao na 287, od čega je tek oko 50 partija aktivno.² Dominacija partijskog rukovodstva u svim aspektima delovanja partije i često postojanje harizmatičkog vođe predstavljaju karakteristike svih političkih partija u Srbiji. Saradnja političkih partija je uglavnom kratko trajala, a programske sličnosti ili razlike nisu presudno uticale na formiranje ili rasturanje koalicija³.

Zaposedanje vlasti omogućava političkim partijama da putem državnih organa ostvaruju svoje interese i promovišu svoju ideologiju, a uticaj političkih ideologija na formiranje, učvršćivanje i menjanje stavova građana/birača opisan je u literaturi. Političke ideologije, time što predstavljaju sisteme vrednosti i sisteme stavova o opštim pitanjima života, društva i sveta, omogućavaju pojedincu da se lakše snađe u raznolikosti pojava i događaja. Zbog toga one značajno utiču na formiranje, učvršćivanje i menjanje stavova. U Srbiji političke ideologije nisu utemeljene kao celoviti i koherentni sistemi, što je posledica istorijski relativno kratkog postojanja aktuelnih političkih partija. Veza između političkih partija, političkih ideologija i političke orijentacije građana je složena, a posredovana je, uz ostalo, karakteristikama građana/birača. Političko ponašanje građana/birača određeno je kako očekivanjem da im budu zadovoljeni lični i grupni interesi, tako i trajnim osobinama ličnosti, prvenstveno onim koje dolaze do izražaja u političkom opredeljivanju (pre svega, socioekonomskim statusom i vrednostima).⁴ U skorijem periodu su u Srbiji izvedena istraživanja čiji je cilj bio ispitivanje stavova i vrednosti simpatizera različitih političkih partija. Njihove ćemo rezultate koristiti u ovom radu radi potpunijeg osvetljavanja razlika u stavovima koje simpatizeri različitih političkih opcija imaju o Vojsci Srbije i Crne Gore.

Sektor bezbednosti zauzima zanemarljiv prostor u programima aktuelnih parlamentarnih političkih partija iako su vojska i policija među najznačajnijim potrošačima državnog budžeta. Programi političkih partija u

---

² Vladimir Goati, Partije i partijski sistem u Srbiji, Odbor za građansku inicijativu i OGI CENTAR, Niš, 2004, str. 30

³ Najslikovitiji primer je koalicija DOS, koja je odigrala ključnu ulogu u smeni režima Slobodana Miloševića 2000. godine i koja se sastojala od čak 18 političkih partija.

⁴ Detaljnije u: Nikola Rot, Osnovi socijalne psihologije, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1994, str. 324

Srbiji su, generalno, veoma uopšteni i obrađuju nekoliko tema – demokratiju, tržišnu privredu i integraciju u Evropsku uniju.⁵ Nezaposlenost, unapređenje zaostale privrede i neefikasnog državnog aparata, loša socijalna zaštita i ostale teme koje se odnose na životni standard najviše su zastupljene u programima parlamentarnih političkih partija. Nijedna, međutim, ne nudi jasnu strategiju ili program ostvarivanja ciljeva i vrednosti za koje se zalaže, čime se otvara prostor za manipulacije biračima.

U programu svake parlamentarne političke partije spominje se potreba da bude sprovedena reforma sektora bezbednosti, ali nisu ponuđene jasna vizija reformisanih oružanih snaga, načini sprovođenja reforme, procena trajanja i troškova. Štaviše, sektor bezbednosti je posebno obrađen (istina veoma uopšteno) jedino u programima G17 plus i SPS, dok se u programima ostalih relevantnih političkih partija Vojska i sektor bezbednosti samo sporadično spominju⁶. Razlike u tome kako različite političke partije shvataju bezbednost ipak postoje. Tako je u programu DS i G17 plus u prvi plan stavljena bezbednost građanina. U programu G17 plus navodi se da izgradnja novog sistema bezbednosti zahteva prebacivanje težišta sa starog, „opštedruštvenog interesa“ na individualnu zaštitu, kao i podizanje nivoa dobrobiti za svakog pojedinačnog građanina.⁷ Jedan od ciljeva koji je naveden u programu DS je i „Srbija čiji se građani osećaju bezbedno u svojim domovima i na ulicama svojih gradova“⁸. Potpuno suprotno shvatanje bezbednosti, u kome su glavne pretnje po bezbednost vojne, referentni objekat bezbednosti je država, a odlučujuću ulogu u dostizanju bezbednosti ima vojska, srećemo u programu SRS i SPS. U programu SRS je tako navedeno da „naša Vojska sme da ima samo jedan cilj i zadatak, a to je očuvanje teritorijalnog integriteta i suvereniteta naše otadžbine“⁹. Poglavlje koje se odnosi na odbranu i bezbednost programa SPS veoma je uopšteno i govori o tradicionalnim zadacima Vojske, dok se u deklaraciji sa šestog kongresa SPS u sklopu projekcije budućnosti države u prvi plan stavlja materijalna i tehnička modernizacija Vojske i „racionalno organizovanje u interesu jačanja efikasnosti u odbrani zemlje“¹⁰. U programu DSS o

⁵ Izuzetak su SRS, SPS i SSJ koje se ne zalažu za bezuslovno priključenje EU, ali ova tema zauzima značajan prostor u programima svih relevantnih političkih partija; detaljnije o programima političkih partija: Programaska evolucija partija, u: Partijska scena Srbije posle 5. oktobra 2000, Institut društvenih nauka, Friedrich Ebert Stiftung, Beograd, 2002, str. 45-77

⁶ Tako, na primer, u programu DSS postoje delovi kao što su Crkva i država, Zaštita životne sredine, Šumarstvo (svakako, i to su aspekti važni za funkcionisanje države), a nije obrađen sektor bezbednosti (uporedi: www.dss.org.yu), već se on samo sporadično spominje u ostalim delovima programa. U programu SRS se Vojska SCG eksplicitno spominje u kontekstu poboljšanja materijalnog položaja njenih pripadnika (istina, to se ne obrazlaže) i oštrog protivljenja priključenju NATO savezu i učestvovanju oružanih snaga u međunarodnim mirovnim misijama (uporedi: www.srs.org). U programu DS se sektor bezbednosti i Vojska SCG samo spominju.

⁷ Uporedi: www.g17plus.org.yu

⁸ Uporedi: www.ds.org.yu

⁹ Uporedi: www.srs.org.yu

¹⁰ Uporedi: Deklaracija IV kongresa SPS, januar 2003.

oružanim snagama govori se veoma šturo, ali se ističe značaj nadzora koji nad Vojskom vrše zakonodavna i izvršna vlast. U programskoj deklaraciji PSS o sektoru bezbednosti se takođe veoma uopšteno govori, a u vezi sa oružanim snagama se navodi jedino to da je njihov isključivi zadatak odbrana zemlje i da treba da budu van ideološkog i političkog uticaja, kao i pod parlamentarnom kontrolom.

Sektor bezbednosti je jedan od najvećih potrošača državnog budžeta.¹¹ Najveći procenat sredstava za finansiranje Vojske SCG potiče iz budžeta Srbije, ali vlada nema uticaj na trošenje novca, niti ima razvijene mehanizme nadzora načina na koji vojska „troši“ taj novac.¹² Poseban problem predstavlja to što je u redovima političkih stranaka veoma mali broj stručnjaka za bezbednosna pitanja. Za postojanje ovog problema je verovatno zaslužno i političko nasleđe, pošto su Vojska i odbrana gotovo pet decenija u znatnoj meri bile izvan uticaja parlamenta i javnosti. Podizanje kapaciteta civilnih institucija i civilnih stručnjaka na nivo da upravljaju i da nadgledaju vojni budžet, obuku, nabavke, kao i unapređenja u Vojsci predstavlja dugoročan proces sa kojim se suočavaju sve zemlje u tranziciji.¹³

Rezultati istraživanja

Analiza obuhvata stavove simpatizera onih političkih partija koje su imale pet ili više procenata simpatizera¹⁴ tokom šest krugova istraživanja. To su Demokratska stranka Srbije (u daljem tekstu DSS), Demokratska stranka (u daljem tekstu DS), Srpska radikalna stranka (u daljem tekstu SRS), Socijalistička partija Srbije (u daljem tekstu SPS). U II, III i IV krugu istraživanja analizirani su i stavovi simpatizera G17 plus, ali je njihov procenat u kasnijim istraživanjima opao ispod definisane granice. U V, VI i VII krugu istraživanja analizirani su i stavovi Pokreta Snaga Srbije (u daljem tekstu PSS). Analiza sociodemografskih karakteristika i karakteristika ličnosti simpatizera političkih stranaka treba da omogući potpunije shvatanje razlika koje postoje u njihovim stavovima.

---

¹¹ Samo je budžet za vojsku u 2005. iznosio nešto više od 43 milijarde dinara (prema: Vreme, broj 754)

¹² Prema: Vreme, broj 754

¹³ Diamond, Larry: *Developing Democracy, Toward Consolidation*, The John Hopkins University Press, Baltimore, Maryland, 1999, pg. 113

¹⁴ Veza koja postoji između simpatizera i partije labavija je nego veza koja postoji između članova i partije. Za ovo određenje pojmova smo se odlučili zbog nedoumica koje postoje u vezi sa ulogom članova u sprovođenju partijske politike (detaljnije u: Goati Vladimir, *Partije i partijski sistem u Srbiji*, Odbor za građansku inicijativu i OGI CENTAR, Niš, 2004, str.112-116). Pitanje u upitniku koji je primenjen u istraživanju je glasilo: „Ukoliko bi se u nedelju održali izbori za Skupštinu Srbije, za koju stranku biste glasali?“

	Muški	Ženski
DSS	47,43	52,57
DS	47,78	52,22
SRS	55,23	44,77
SPS	55,27	44,73
G17	51,23	48,77
PSS	50,97	49,03
Prosek	48,95	51,05

Tabela 1 Prosečne vrednosti raspodele uzorka u odnosu na pol

	18-29	30-39	40-49	50-64	65+
DSS	15,4	14,8	20,6	28	21,2
DS	26,5	19,4	18,6	20	15,5
SRS	17	15,1	21,5	29,1	17,3
SPS	6,3	6,6	12,8	32,9	41,4
G17	27,3	23,9	19,1	22,5	7,1
PSS	16	14	19,5	32	18,5
Prosek	20,6	17,1	19,4	23,8	19,1

Tabela 2 Prosečne vrednosti raspodele uzorka u odnosu na uzrast

	bez osnovne škole i sa njom	sa srednjom školom	sa višom školom i fakultetom
DSS	19,4	57,5	23,1
DS	14,4	62,1	23,4
SRS	27	62,9	10,1
SPS	38,5	48,8	12,7
G17	9	64,6	26,4
PSS	25	60,6	14,4
Prosek	22,9	60	17,1

Tabela 3 Prosečne vrednosti raspodele uzorka u odnosu na obrazovanje

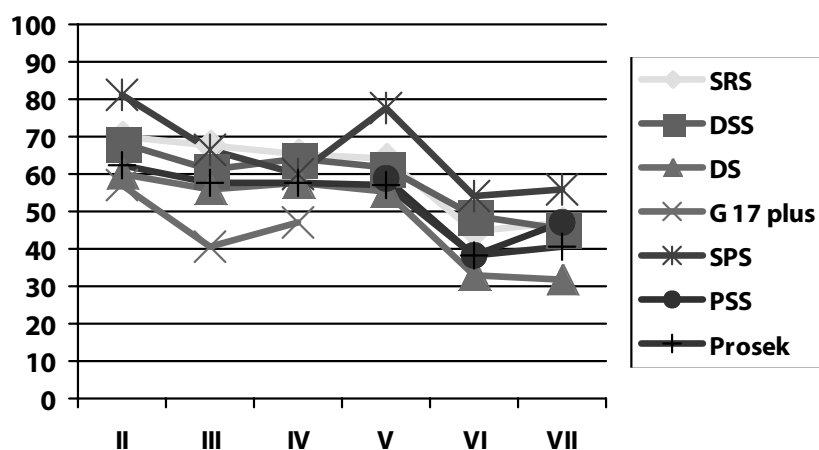
Stavovi simpatizera Demokratske stranke Srbije o Vojsci SCG

Procenat zastupljenih ispitanika oba pola se među simpatizerima DSS kreće oko polovine (Tabela 1). Zastupljenost ispitanika u uzrasnim kategorijama je, uz neznatna odstupanja, isti kao u uzorku u celini (Tabela 2). Procenat više ili visokoobrazovanih ispitanika je za nijansu veći nego što je u uzorku u celini i kreće se oko petine, dok je procenat ispitanika sa

osnovnim ili nižim obrazovanjem ispod proseka, odnosno manji je od petine (Tabela 3). Procenat ispitanika sa srednjim obrazovanjem je u okviru proseka, prelazi polovinu u svim istraživanjima.

Procenat simpatizera DSS koji su zainteresovani i obavešteni o pitanjima koja se tiču odbrane i Vojske je na početku istraživanja prelazio polovinu, da bi nakon afere koje su potresale Vojsku krajem 2004. prešao dve trećine i tako skočio iznad proseka. U VII krugu istraživanja (april 2005) procenat zainteresovanih i obaveštenih opada, ali ostaje blago iznad proseka.

Procenat onih koji imaju poverenja u vojsku je natprosečan u svim merenjima, od oktobra 2003. do septembra 2004. godine (II–V krug istraživanja). Poverenje u Vojsku je iskazivalo oko dve trećine simpatizera DSS, da bi ono u VI krugu (januar 2005) opalo ispod polovine (48,9%).

Grafikon 1 Poverenje u Vojsku SCG i politička orijentacija

Simpatizeri DSS su na početku istraživanja bili, zajedno sa simpatizerima DS i G17 plus, među najkritičnijim ispitanicima kada je u pitanju bila procena stanja naoružanja i opremljenosti Vojske, da bi se, i pored rasta procenta nezadovoljnih opremljenošću Vojske, on približio vrednostima za uzorak u celini (II krug 41%, III krug 51,3%, V krug 60,8%). Ocene simpatizera DSS o tome koliko je Vojska osposobljena za izvršavanje zadatka su u II i III krugu bile povoljnije u odnosu na uzorak u celini, ali su se u kasnijim merenjima izjednačile sa prosečnim ocenama.

U početnim istraživanjima je, među simpatizerima DSS, zabeležen rast broja pristalica stava da se Vojska nikada ili retko meša u političke procese, dok ovaj stav u V krugu istraživanja (septembar 2004) deli oko tri petine simpatizera DSS, a procenat je iznad proseka u odnosu na uzorak u celini. Između septembra 2004. i aprila 2005. godine došlo je do pada od 10%, ali je odnos, kada ga uporedimo sa prosekom celokupnog uzorka, ostao neizmenjen, dok se paralelno uvećao procenat neodlučnih, i to sa 30,8% na 37,2%.

Između oktobra 2003. i aprila 2004. godine beležimo rast procenta uverenih u to da je korupcija u Vojsci manja u odnosu na to kolika je u društvu u celini (II krug 47,7%, III krug 56,4%). Nakon nešto manje od godinu dana, u VI krugu istraživanja procenat građana koji prihvataju ovaj stav značajno opada, ali je, kada uzmemo u obzir rezultate uzorka u celini, iznad proseka među simpatizerima DSS i SPS, gde skoro dve petine ispitanika prihvata ovaj stav. Istovremeno je porastao, u proseku 10%, procenat odgovora da je korupcija prisutna u istoj ili u većoj meri. Rezultati VII kruga istraživanja pokazuju da su među simpatizerima DSS, SRS i SPS promene u stavovima bile situacionog karaktera, pošto su se već u VII (april 2005) krugu istraživanja, nakon tri meseca, vrednosti vratile na pređašnji nivo, pa je više od polovine simpatizera DSS, SRS i SPS smatralo da je korupcija u Vojsci manja nego što je u društvu, dok je procenat onih koji su smatrali da je korupcija veća pao ispod 10%.

Procenat onih koji podržavaju pristupanje programu „Partnerstvo za mir“ do VI kruga istraživanja (januar 2005) konstantno raste među simpatizerima DSS, da bi, nakon afere koje su potresale Vojsku, trend postao blago silazan (V krug 83,1%, VI krug 79,6%, VII krug 72,6%), (Grafikon 3). Poverenje u PzM iskazuje petina ispitanika. U periodu april–septembar 2004. godine beležili smo rast podrške pristupanju NATO. Nakon afere u Vojsci krajem 2004. godine procenat onih koji podržavaju pristupanje NATO je u padu (II krug 25,4%, III krug 25,4%, IV krug 39,1%, V krug 48,1%, VI krug 33,6%, VII krug 33%), (Grafikon 4).

Procenat onih koji podržavaju hitno sprovođenje reformi u Vojsci (Grafikon 2) ima rastući trend – na kraju četvrtog kruga istraživanja oko trećine simpatizera DSS smatra da treba hitno sprovesti reforme u Vojsci, da bi u VI krugu procenat prešao dve petine. Da je ovaj skok bio samo privremen, govore podaci prema kojima je procenat pristalica hitnog sprovođenja reformi opao za 11,4% (VI krug 47,4%, VII krug 36%). Više od dve petine smatra da trenutno, pored sprovođenja reformi u Vojsci, ima važnijih stvari o kojima treba brinuti.

Po mišljenju simpatizera DSS, osećaj lične bezbednosti najviše zavisi od sposobnog državnog rukovodstva, a kolebanja u procentima su do kraja istraživanja manja nego što su u drugim kategorijama (II krug 50,1%, VII krug 49,2%). Rezultat ne iznenađuje ako u vidu imamo to da je DSS u to vreme bila najuticajnija stranka u vladi.

Stavovi simpatizera Demokratske stranke o Vojsci SCG

Sociodemografske karakteristike simpatizera DS su sledeće: zastupljenost ispitanika muškog i ženskog pola tokom istraživanja ne odstupa od uzorka u celini (Tabela 1). Procenat najmlađih ispitanika među simpatizerima DS (18–29 godina) je iznad proseka i veći je od četvrtine, dok je procenat starijih od 65 godina blago ispod proseka i kreće se od jedne desetine

u VI do nešto više od petine ispitanika u IV krugu (Tabela 2). Simpatizeri DS su, zajedno sa simpatizerima G17 plus, među najobrazovanijim ispitanicima. Procenat više ili visokoobrazovanih ispitanika je iznad proseka i veći je od petine. Procenat ispitanika sa srednjim obrazovanjem je blago iznad proseka, iznosi oko dve trećine, dok su ispitanici sa osnovnim ili nižim obrazovanjem zastupljeni ispod proseka i njihov procenat je ispod petine (Tabela 3).

Procenat simpatizera DS koji su zainteresovani za pitanja o odbrani i Vojsci je iznad polovine. U prva tri kruga (oktobar 2003 – april 2004) istraživanja obaveštenost je bila iznad proseka, da bi u kasnijim istraživanjima opala na nivo proseka uzorka. Od svih merenih perioda, zainteresovanost simpatizera DS je bila najveća (57,2%) i jedini put iznad proseka nakon eskalacije nasilja na Kosovu u martu 2004. godine (podsetićemo da je tada Boris Tadić bio ministar odbrane), dok je rast interesovanja nakon tragičnih događaja u Vojsci bio u okviru proseka. Procenat obaveštenih o događanjima u Vojsci i odbrani bio je veći od polovine.

Poverenje u Vojsku simpatizera DS ima silazan trend i ispod proseka je u svim merenjima (izuzev IV kruga kada je u okviru proseka uzorka u celini). Do VI kruga (januar 2005) procenat onih koji imaju poverenje u Vojsku bio je iznad polovine, da bi spao na trećinu. Na kraju istraživanja simpatizeri DS iskazuju najmanje poverenja u Vojsku (Grafikon 1).

Simpatizeri DS su, zajedno sa simpatizerima G17 plus, najkritičniji u proceni stanja naoružanja i opremljenosti Vojske (II krug istraživanja, oktobar 2003: DS 41,8%, G17 plus 55,4%; III krug, februar 2004: DS 56%, G17 plus 51,3%; V krug, septembar 2004: DS 64,4%, G17 plus 60,8%). Procenat negativnih ocena stanja naoružanja i opreme je iznad proseka za uzorak u celini u svim merenjima.

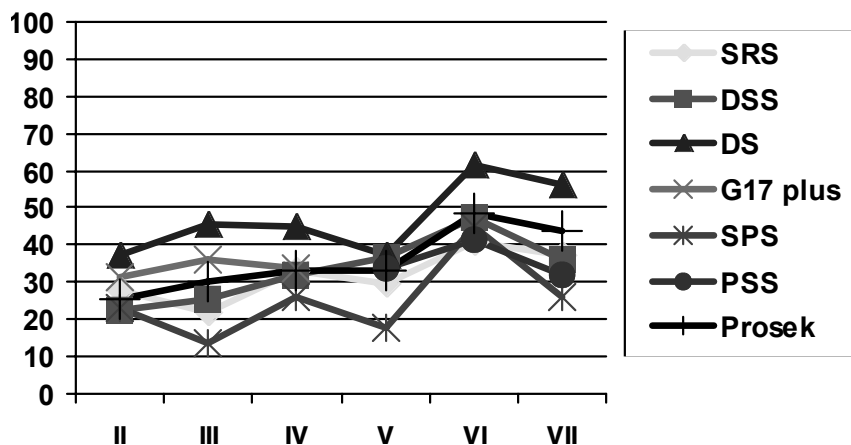
U početnim istraživanjima polovina pitanih je ocenjivala da je vojska osposobljena za izvršavanje zadataka, da bi, nakon VI kruga, takvu procenu iskazalo nešto više od petine ispitanika. Između septembra 2004. i aprila 2005. godine procenat pristalica ovog stava među simpatizerima DS umanjio se za 17,3%, dok je procenat onih koji ocenjuju da se Vojska često ili neprekidno meša u političke procese skočio sa 13% u V na 33,7% u VII krugu.

Procenat simpatizera DS koji smatraju da se Vojska nikada ne meša ili da se retko meša u političke procese bio je na početku istraživanja u okviru proseka, da bi se tokom mandata Borisa Tadića uvećao iznad proseka (61,9%).

Više od polovine pitanih (56,6%) u III krugu istraživanja (januar 2004) smatralo je da je korupcija u Vojsci manja u odnosu na korupciju u društvu u celini. Nakon nešto manje od godinu dana, u VI krugu istraživanja (januar 2005) značajno opada procenat građana koji prihvataju ovaj stav, i to na trećinu ispitanika, što je u skladu sa naglim padom poverenja u Vojsku. Na kraju istraživanja (april 2005) 18,3% simpatizera DS smatra da je korupcija u Vojsci veća nego što je u društvu, dok u drugim kategorijama ovaj stav prihvata manje od 10% ispitanika.

Na kraju VII kruga istraživanja (april 2005) podrška pristupanju PzM bila je najsnažnija među simpatizerima DS (91,3%). Kolebanja u stavovima nastala nakon nerazjašnjene smrti gardista su zanemarljiva (Grafikon 3), dok poverenje u PzM iskazuje trećina ispitanika. Procenat onih koji podržavaju pristupanje NATO raste i prelazi 50% već u III krugu (februar 2004). Trend podrške pristupanju NATO relativno je stabilan i ima dosledno uzlazan tok. U VII krugu procenat simpatizera DS koji podržavaju priključenje NATO alijansi dostiže dve trećine (Grafikon 4). Kada je u pitanju procenat onih koji imaju poverenje u NATO, on je izuzetno skroman među svim kategorijama ispitanika, a prelazi deset procenata samo među simpatizerima DS.

Simpatizeri DS su najzastupljeniji u kategoriji pristalica hitnog sprovođenja reformi (Grafikon 2), a njihov procenat je dosledno iznad proseka uzorka u celini u svim istraživanjima. Na kraju IV kruga nešto više od dve petine prihvata ovaj stav, a procenat u VI krugu dostiže skoro dve trećine, dok je pad u VII krugu značajno manji (VI krug 61,6%, VII krug 56,3%) nego što je među simpatizerima drugih političkih opcija.

Grafikon 2 Podrška hitnom sprovođenju reformi i politička orijentacija

Za simpatizere DS sposobno državno rukovodstvo je najznačajniji garant bezbednosti u svim istraživanjima iako se tokom istraživanja smanjila učestalost izbora ove tvrdnje (II krug 52,9%, III krug 59,6%, V krug 37,1%, VI krug 46,3%, VII krug 37,1%).

Stavovi simpatizera Srpske radikalne stranke o Vojsci SCG

Većinu simpatizera SRS čine muškarci (Tabela 1). Procenat ispitanika sa osnovnim ili nižim obrazovanjem je iznad proseka i veći je od četvrtine u svim merenjima, dok je procenat više ili visokoobrazovanih ispod prose-

ka (Tabela 3) i prelazi deset procenata samo u II (15%) i V krugu (12,5%) istraživanja. Raspodela simpatizera SRS u odnosu na uzrast odgovara, uz manja odstupanja, uzorku u celini (Tabela 2).

Na kraju VII kruga istraživanja (april 2005) simpatizeri SRS (63,3%), zajedno sa simpatizerima SPS (70,6%), prednjače među onima koji su zainteresovani za pitanja o odbrani i Vojsci, a interesovanje im je tokom svih merenja iznad proseka u odnosu na uzorak u celini. Procenat onih koji su obavesteni o događanjima u vojsci i odbrani je, počevši od prosečne na početku istraživanja, u kasnijim istraživanjima rastao, da bi u VI krugu prešao dve trećine i do kraja istraživanja ostao iznad proseka.

Natprosečno poverenje u Vojsku beležimo tokom svih merenja. Slično kao što se kretao trend poverenja simpatizera DSS, od II (oktobar 2003) do V (septembar 2004) kruga istraživanja kretao se i trend poverenja simpatizera SRS u Vojsku, pa je obuhvatao dve trećine ispitanika. U VI krugu (januar 2005) opalo je ispod polovine (DSS: 48,9%, SRS: 44,7%), da bi u VII krugu istraživanja (april 2005) poverenje neznatno poraslo (Grafikon 1).

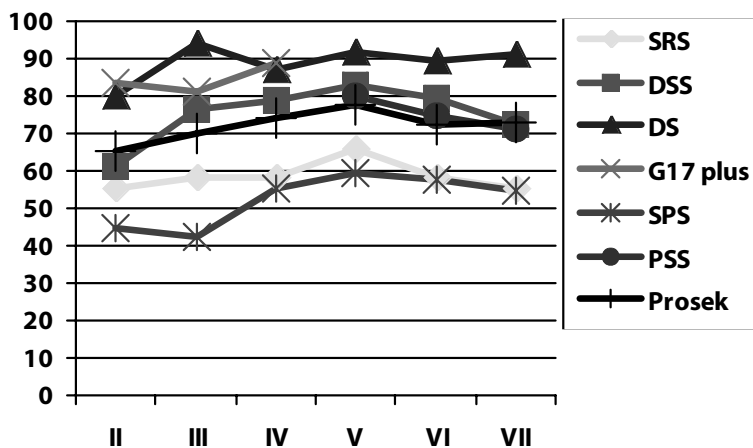
Procenat simpatizera SRS koji negativno ocenjuju stanje naoružanja i opreme Vojske se tokom istraživanja skoro udvostručio (II krug 35,7%, III krug 50,4%, V krug 62,4%), ali je, bez obzira na rast negativnih ocena, ostao na nivou proseka za ceo uzorak.

Na početku istraživanja je oko dve trećine simpatizera SRS smatralo da su pripadnici Vojske dobro osposobljeni za izvršavanje svojih zadataka. Uporedo sa naglim padom poverenja u Vojsku i rastom negativnih ocena stanja u Vojsci, opala je i uverenost u to da je Vojska osposobljena za izvršavanje zadataka. Procenat je pao na nešto više od polovine, ali je ostao iznad proseka ocena uzorka u celini.

Slično kao kod simpatizera DSS, u početnim istraživanjima se među simpatizerima SRS beleži rast pristalica stava da se Vojska nikada ili retko meša u političke procese i u V krugu istraživanja stiže do tri petine. Između septembra 2004. i aprila 2005. godine ovaj procenat smanjuje se za 13%, a uvećava se procenat neodlučnih i dostiže trećinu ispitanika. Navedene promene su imale situacioni karakter, a o tome govore i rezultati VII kruga istraživanja, u kome su vrednosti počele da se vraćaju na pređašnji nivo.

Iznad polovine simpatizera SRS je u III krugu istraživanja (januar 2004) smatralo da je korupcija u Vojsci manja nego što je u društvu u celini. Procenat onih koji su smatrali da je korupcija u Vojsci veća nego što je u društvu bio je manji od 5%. U VI krugu istraživanja (januar 2005), uporedo sa padom poverenja u Vojsku, opada na trećinu i procenat onih koji prihvataju ovaj stav, ali su promene u stavovima imale situacioni karakter. Nakon tri meseca, u VII krugu istraživanja, vrednosti su se vratile na pređašnji nivo, pa je više od polovine simpatizera SRS smatralo da je korupcija u Vojsci manja nego što je u društvu, a procenat onih koji su smatrali da je korupcija veća pao je ispod 10%.

Procenat onih koji podržavaju pristupanje programu „Partnerstvo za mir“ dosledno je ispod proseka među simpatizerima SRS i SPS (Grafikon 3). Do VI kruga istraživanja (januar 2005) on konstantno raste, da bi, nakon afera koje su potresale Vojsku, trend postao blago silazan SRS (V krug 65,8%, VI krug 58,3%, VII krug 55,3%).

Grafikon 3 Politička orijentacija i prihvatanje članstva u PzM

Mogućnost pristupanja NATO alijansi uživa znatno slabiju podršku. Među pristalicama SRS beležili smo rast podrške pristupanju NATO u periodu april–septembar 2004. godine, a nakon tragedija u Vojski krajem 2004. godine ona je u padu (V krug 21,2%, VI krug 16,5%, VII krug 14,2%). U odnosu na rezultate uzorka u celini, vrednosti se ne razlikuju značajno u odnosu na rezultate prethodnog pitanja, pa je tako procenat pristalica priključenja NATO dosledno ispod proseka među simpatizerima SPS i SRS (Grafikon 4). U svim kategorijama ubedljiva većina iskazuje nepoverenje NATO alijansi, a procenat ambivalentnih je veoma mali.

Na kraju četvrtog kruga istraživanja oko trećine simpatizera SRS smatra da u Vojsci treba hitno sprovesti reforme. Rast procenta pristalica hitnog sprovođenja reformi je, verovatno zbog događaja u Vojski krajem 2004. godine, među simpatizerima SRS doživeo vrhunac u VI krugu kada je prešao dve petine (Grafikon 2). Više od dve petine simpatizera SRS na kraju istraživanja smatra da trenutno ima važnijih stvari o kojima treba brinuti.

Za skoro polovinu simpatizera SRS osećaj lične bezbednosti u prvim istraživanjima najviše je zavisio od sposobnog državnog rukovodstva, da bi na kraju VII kruga istraživanja procenat opao na nešto više od četvrtine. Na kraju istraživanja, za simpatizere SRS i SPS Vojska je najznačajniji garant bezbednosti.

Stavovi simpatizera Socijalističke partije Srbije o Vojsci SCG

Među simpatizerima SPS su natprosečno zastupljeni ispitanici muškog pola i njihov procenat je iznad polovine u svakom krugu istraživanja (Tabela 1). Ubedljivu većinu simpatizera čine najstariji ispitanici (preko 65 godina). Njihov procenat prelazi trećinu u svakom krugu istraživanja i značajno je iznad proseka, dok je procenat ispitanika uzrasta od 18 do 29 godina, kao i od 30 do 39 godina značajno ispod proseka i u svakom krugu istraživanja je manji od desetine (Tabela 2). Procenat ispitanika sa osnovnim ili nižim obrazovanjem je značajno viši u odnosu na procenat uzorka u celini i prelazi trećinu u svakom krugu istraživanja, dok je procenat ispitanika sa srednjim i visokim obrazovanjem ispod proseka (Tabela 3).

Simpatizeri SPS prednjače među onima koji su zainteresovani za pitanja odbrane i vojske, a zainteresovanost je od početnih 48,3% dostigla 70,6% na kraju istraživanja (april 2005). Shodno tome, i procenat obavještenih ima rastući trend i do kraja istraživanja prelazi prosek uzorka u celini.

Simpatizeri SPS generalno imaju najveće poverenje u Vojsku, a interesantno je to da je poverenje od početnih 81,4% u II krugu istraživanja (oktobar 2003) u VI krugu opalo za 23,8%, da bi u poslednjem VII krugu iznosilo 55,6% (Grafikon 1).

U skladu sa visokim poverenjem su i stavovi simpatizera SPS o stanju u Vojsci. Simpatizeri SPS daju povoljnije ocene o stanju naoružanja i opremljenosti Vojske. Pozitivnu ocenu na početku istraživanja daje skoro polovina ispitanika, da bi na kraju procenat spao na petinu. Procenat onih koji naoružanje i opremljenost ocenjuju negativno je ispod proseka u svim merenjima (II krug 25% III krug 28,2%, V krug 44,3%).

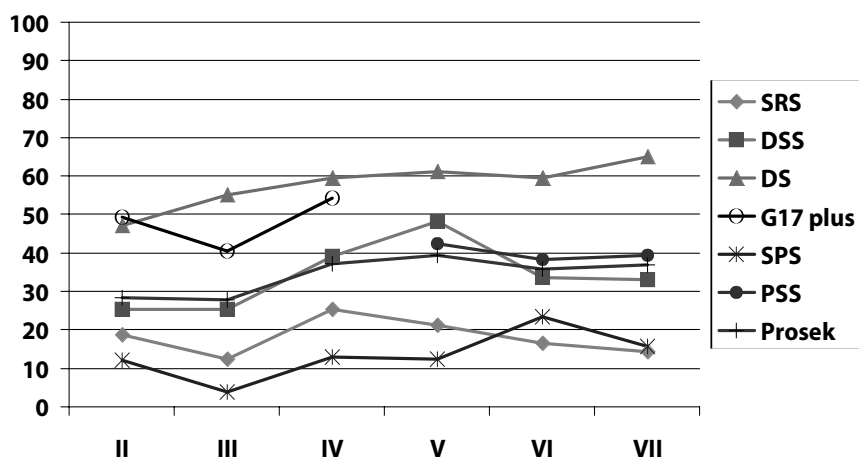
Skoro četiri petine simpatizera SPS u početnim istraživanjima pozitivno ocenjuje osposobljenost Vojske za izvršavanje zadataka, da bi sa padom poverenja zadovoljstvo opalo na nešto više od polovine. Ocene simpatizera SRS i SPS su iznad proseka ocena uzorka u celini.

Stabilan procenat koji prelazi polovinu simpatizera SPS smatra da se Vojska nikada ili retko meša u političke procese. Promene u stavovima među simpatizerima SPS su, bez obzira na kolebanje poverenja i druge ocene, manje dramatične i ostaju u okviru 10%.

Najveći procenat simpatizera SPS smatra da je korupcija u Vojsci manja u odnosu na korupciju u društvu u celini. Porast pristalica ovog stava beležimo između II (46,2%) i III kruga (59,7). Situaciona promena se dogodila u VI krugu istraživanja kada je procenat onih koji su uvereni u slabiju zastupljenost korupcije opao za 20%, a procenat uverenih u veću zastupljenost korupcije nije prešao deset procenata. Već u VII krugu istraživanja, nakon tri meseca, vrednosti su se vratile na pređašnji nivo.

Do VI kruga istraživanja (januar 2005) podrška pristupanju programu „Partnerstvo za mir“ konstantno raste, da bi, nakon afera koje su potresale Vojsku, trend postao blago silazan (V krug 59,2%, VI krug 57,6%, VII krug 54,6%) (Grafikon 3). Pored toga što više od polovine prihvata članstvo u PzM, procenat podrške je dosledno ispod proseka u odnosu na uzorak u celini, a procenat poverenja u ovaj savez manji je od 10%.

Znatno slabiju podršku među simpatizerima SPS uživa mogućnost pristupanja NATO alijansi – u III krugu (februar 2004) protiv priključenja bilo je 85,8%, u VII krugu (april 2005) 78,6%, a trend je kolebljiv (Grafikon 4). Ubedljiva većina od preko 90% u svim istraživanjima iskazuje nepoverenje NATO alijansi.

Grafikon 4 Politička orijentacija i prihvatanje članstva u PzM

Podrška hitnom sprovođenju reformi među simpatizerima SPS se, u odnosu na početak istraživanja, udvostručila u VI krugu, a skok između V i VI kruga bio je čak 26,8%. I pored toga, procenat onih koji su za hitne reforme ostaje dosledno najniži u poređenju sa prosečnim rezultatima (Grafikon 2). Procenat pristalica hitnog sprovođenja reformi je među simpatizerima SPS za tri meseca opao za 18,6% (VI krug 44,7%, VII krug 26,1%), a više od dve petine smatra da u vojsci trenutno, pored reformi, ima važnijih stvari o kojima treba brinuti. Interesantno je da više od petine simpatizera SPS na kraju istraživanja smatra da nema potrebe za sprovođenjem reformi u Vojsci, dok je to slučaj kod manje od 10% simpatizera ostalih partija.

Ispitanike smo pitali od čega zavisi osećaj njihove lične bezbednosti. U prvom istraživanju prvo mesto na listi zauzimala je alternativa „sposobno državno rukovodstvo“. Na kraju istraživanja učestalost izbora ove alternative opada, kao što opada i u ostalim kategorijama, pa se na kraju istraživanja na prvom mestu nalazi vojska koju „bira“ skoro trećina.

Stavovi simpatizera G17 plus o Vojsci SCG

Među simpatizerima G17 plus gotovo je ujednačen procenat ispitanika oba pola (Tabela 1). Simpatizeri ove stranke su, zajedno sa simpatizerima DS, među najobrazovanijima, pošto je oko četvrtina ispitanika u kategoriji više/visokoobrazovanih. Procenat ispitanika sa osnovnom školom ili bez nje je značajno manji nego u uzorku u celini i jedva da prelazi desetinu tokom tri merena istraživanja (Tabela 3).

Zainteresovanost simpatizera G17 plus za pitanja koja se tiču odbrane i Vojske je na početku istraživanja iznad proseka, da bi u kasnijim istraživanjima opala ispod proseka. Međutim, oni visoko ocenjuju svoju obaveštenost, pa je ona u II i IV krugu istraživanja iznad proseka. Poverenje u Vojsku simpatizera G17 plus je ispod proseka u svim merenjima (Grafikon 1), a ispod polovine bilo je već u III krugu istraživanja (januar 2004).

Simpatizeri G17 plus su najkritičniji u oceni stanja naoružanja i opreme Vojske, a procenat negativnih ocena je iznad polovine od početka istraživanja. Ocena osposobljenosti Vojske je, shodno navedenom, niža u odnosu na uzorak u celini, a pozitivna ocena je tokom dva merena intervala u padu (II krug 51,6%, III krug 40,2%). Većina smatra (II krug 45%, III krug 54,3%) da se Vojska nikada ne meša ili da se retko meša u političke procese, ali je to za nijansu niže u odnosu na uzorak u celini. Za nijansu veći procenat u odnosu na procenat uzorka u celini smatra da se Vojska često meša u političke procese. Više od trećine smatra da je korupcija u Vojsci prisutna u istoj meri kao i u društvu, a ovaj rezultat je veći od proseka uzorka.

Apsolutna i dosledna većina podržava priključenje PzM, a podrška ima rastući trend (II krug 83,5%, III krug 81,2% IV krug 88,6), (Grafikon 3).

Podrška pristupanju NATO alijansi je nešto slabija, ali je, slično simpatizerima DS, dosledno iznad proseka, a na kraju istraživanja i iznad polovine (Grafikon 4).

Oko trećine simpatizera G17 plus u merenim intervalima podržava hitne reforme u Vojsci. Simpatizeri G17 plus su među ispitanicima koji najjače podržavaju reforme, ali iznad polovine smatra da trenutno ima značajnijih prioriteta.

Osećaj lične bezbednosti za simpatizere G17 plus najviše zavisi od sposobnog državnog rukovodstva. Tu alternativu u merenim intervalima bira oko polovina ispitanika, dok je prihvatanje ostalih alternativa značajno manje.

Stavovi simpatizera Pokreta snaga Srbije o Vojsci SCG

Raspodela simpatizera PSS u odnosu na pol je u okviru proseka (Tabela 1). Procenat ispitanika uzrasta od 50 do 64 godine je iznad proseka, dok je procenat ispitanika uzrasta od 18 do 29 i od 30 do 39 blago ispod proseka (Tabela 2). Kad je reč o obrazovnom nivou, raspodela simpatizera

PSS je u okvirima proseka, ali su za nijansu više zastupljeni ispitanici sa osnovnim obrazovanjem ili bez osnovnog obrazovanja (oko četvrtina u merenim intervalima), dok su visokoobrazovani za nijansu slabije zastupljeni (nešto više od desetine tokom faza istraživanja), (Tabela 3).

Zainteresovanost (V krug 49,5%, VI krug 56,7%, VII krug 53,5%) i obaveštenost (V krug 47%, VI krug 55%, VII krug 40,3%) simpatizera PSS o pitanjima koja se tiču odbrane i Vojske je u okvirima proseka za uzorak u celini. Trend poverenja u Vojsku kod simpatizera PSS se, takođe, poklapa sa trendom uzorka u celini (Grafikon 1).

Oko dve trećine pitanih ocenjuje uslove života vojnika kao nezadovoljavajuće, ali se rezultati poklapaju sa prosekom, a tri petine smatra da su pripadnici Vojske osposobljeni za izvršavanje zadataka.

Ocena umešanosti Vojske u političke procese u SCG prati trend uzorka u celini, pa se procenat koji je bio iznad polovine pristalica stava da se Vojska nikada ne meša ili da se retko meša u političke procese smanjio na blizu dve petine. Tokom istraživanja porastao je procenat pristalica stava da je korupcija u Vojsci manje prisutna nego što je prisutna u društvu (VI krug 30,7%, VII krug 54,2%).

Podrška pristupanju programu „Partnerstvo za mir“ je, kao i u uzorku u celini, u padu nakon nerazjašnjene smrti gardista u Topčideru (V krug 79,8%, VI krug 75%, VII krug 71%), (Grafikon 3).

Mogućnost pristupanja NATO je, kao i u uzorku u celini, značajno slabija (Grafikon 4). Broj pristalica i protivnika pristupanju NATO je približno isti i iznosi oko dve petine. Među simpatizerima PSS na kraju istraživanja je najveći procenat neopredeljenih, skoro četvrtina, što je verovatno posledica još uvek nedovršenog programskog profilisanja ove političke partije.

Podrška hitnom sprovođenju reformi je, kao i u celom uzorku, bila najveća u VI krugu (41,7%). Najveći procenat simpatizera PSS je u svakom istraživanju smatrao da ima važnijih stvari o kojima treba brinuti (V krug 46,8%, VI krug 43,3%, VII krug 53,4%). Najznačajniji garant bezbednosti je za simpatizere PSS sposobno državno rukovodstvo, koje na kraju istraživanja bira dve petine.

Zaključna razmatranja

Događaji u Vojsci SCG krajem 2004. godine snažno su uticali na simpatizere svih političkih partija i potvrdili da je sektor bezbednosti osetljiva oblast političkog i društvenog života. Rezultati koji govore o prilično visokom interesovanju i obaveštenosti simpatizera svih političkih opcija izraz su subjektivne procene ispitanika, ali daju signal svim političkim partijama da je neophodno razviti delove programa političkih partija u kojima bi bila obrađena pitanja koja se tiču odbrane i Vojske. Rast interesovanja za pitanja koja se tiču odbrane i Vojske nije neočekivan ukoliko uzmemo u

obzir da je Vojska, prema nalazima Jovanke Matić, u VI krugu ovog istraživanja, „zahvaljujući“ „slučaju Topčider“, dobila izuzetan medijski publicitet.¹⁵ Sličnost trendova simpatizera različitih političkih partija (iako se stepen pristajanja uz pojedine stavove razlikuje) može se tumačiti i time što političke partije nemaju isprofilisane stavove o sektoru bezbednosti, a time i o Vojsci, koji bi usmeravali stavove simpatizera.

Stavovi o bezbednosnim integracijama su u skladu sa stavovima koje srećemo u programima političkih partija. Iako se program „Partnerstvo za mir“ i NATO eksplicitno ne spominju u programima DS i G17 plus, potreba za integraciju u nadnacionalne institucije je, posebno u istupima političara ove dve partije, veoma naglašena.¹⁶ U programu DSS i istupima njenih političara takođe postoji pozitivan, istina uzdržaniji odnos prema bezbednosnoj saradnji, dok su stavovi o organizacijama kolektivne bezbednosti simpatizera SPS i SRS izrazito negativni. Tako se u programu SRS navodi da negativan stav o NATO koji ima ta partija proizlazi ne samo iz negativnog iskustva stečenog tokom bombardovanja 1999. godine, već iz stava da bi članstvo u ovom savezu „dodatno osiromašilo državu“.¹⁷ Uočljiva je i značajna razlika koja postoji u prihvatanju članstva u bezbednosnim integracijama i u malom poverenju u ove organizacije. Treba, pre svega, znati da je, prema rezultatima u ovom istraživanju, poverenje u sve institucije malo (npr. poverenje u policiju prema istraživanju VII kruga ima 21,6% građana Srbije, u republičku vladu 11,1%, a u pravosuđe 12,9%), a zatim i to da političari uglavnom ističu instrumentalne dobiti od članstva u vojnim savezima, pa se podrška priključenju verovatno zasniva na opšteprihvaćenom uverenju da će bezbednosne integracije dovesti do poboljšanja međunarodnog položaja Srbije i, posredno, do povećanja životnog standarda.

Prikazani stavovi o intenzitetu prihvatanja reformi u Vojsci u skladu su sa stavovima partija o reformi u celokupnom društvu. Osnovno obeležje programa DS i G17 plus je isticanje potrebe sprovođenja reformi u svim segmentima društva (što, istina, posredno podrazumeva i reformu Vojske). Kako je jedan od glavnih ciljeva DSS „potpuni demokratski preobražaj države“ i njeni simpatizeri su među pristalicama hitnog sprovođenja reformi. SPS i SRS ne gledaju blagonaklono na reformske procese nakon demokratskih promena 2000. godine, što se vidi kako u njihovim programima, tako i u regovanjima njihovih političara, pa i to, verovatno, dodatno

---

¹⁵ Prema istraživanju medijskog izveštavanja o odbrani i VSCG, u periodu od 5. oktobra do 5. decembra 2004. godine, samo u u četiri dnevna lista – Politika, Večernje novosti, Danas, Vijesti – samo o „slučaju Topčider“ objavljeno je 323 teksta; detaljnije: Medijsko izveštavanje o odbrani i Vojsci, u: Javnost Srbije i Crne Gore o reformi Vojske, Glišić, J., Hadžić, M., Timotić, M., Matić, J., CCVO, Beograd, 2005.

¹⁶ U programu G17 plus se, štaviše, ističe potreba „...transformisanja tradicionalnog u kolektivni sistem bezbednosti koji podrazumeva aktivno učestvovanje u međunarodnim vojnim organizacijama...“ (detaljnije: www.g17plus.org.yu)

¹⁷ Detaljnije: www.srs.org.yu

utiče na činjenicu da njihovi simpatizeri izražavaju značajno slabiju podršku reformi Vojske.

Razlika u stavovima dve grupe simpatizera je verovatno i posledica okolnosti da su demokratske opcije na vlasti, te simpatizeri političkih partija demokratske orijentacije imaju veće poverenje u državno rukovodstvo. Pad poverenja u vladajuću elitu kao garanta bezbednosti, koji beležimo u stavovima svih kategorija simpatizera, verovatno je posledica izneverenih očekivanja „boljeg života“ koji su građani nakon 2000. godine, kao i sa svakom novoizabranom vladom, sa nestrpljenjem iščekivali. Među simpatizerima SRS i SPS na kraju VII kruga prvo mesto na listi garanata bezbednosti zauzima Vojska, a razlika u učestalosti izbora je značajna u odnosu na ostale kategorije. Ova razlika upućuje na tradicionalno shvatanje bezbednosti koje imaju simpatizeri SRS i SPS. Prema tom shvatanju, glavne pretnje bezbednosti su vojne, a bezbednost se dostiže i unapređuje vojnim sredstvima. Interesantno je da se učestalost izbora policije kao garanta bezbednosti među simpatizerima svih političkih partija tokom istraživanja uvećava, pa su na kraju VII kruga razlike male (VII krug SRS 24,7%, SPS 29,1%, DSS 21,9%, DS 23,3%, neodlučni/apstinenti 25,9%).

Utvrđene razlike, pre svega u stepenu pristajanja uz ispitivane stavove, ispitanike dele, uslovno rečeno, na tri kategorije.

Prvu kategoriju čine simpatizeri SRS i SPS, koji su izrazito zainteresovani za pitanja koja se tiču odbrane i Vojske. Oni iskazuju veliko poverenje u Vojsku, a oko polovina njih podržava priključenje PzM (što je ispod proseka za uzorak u celini), dok ubedljiva većina ne podržava priključenje NATO. Među njima dominira tradicionalno shvatanje bezbednosti prema kome Vojska ima odlučujuću ulogu u dostizanju i unapređenju bezbednosti. Značajno su manje kritični (posebno simpatizeri SPS) prema stanju u Vojsci. Ovakvi stavovi su u skladu sa vrednosnim orijentacijama simpatizera dve navedene političke partije. Prema istraživanjima Instituta društvenih nauka iz 2003. godine, nešto više od tri četvrtine simpatizera SPS i skoro četiri petine simpatizera SRS ispoljava tradicionalističku vrednosnu orijentaciju, koja se manifestuje relativno čvrstom povezanošću stavova o međunarodnim institucijama, neophodnosti sprovođenja ekonomskih reformi, kao i o glavnim političkim protagonistima tih reformi.¹⁸ Na liniji liberalizam – konzervativizam većina simpatizera SRS (72%) i SPS (68%) pozicionira se na polu konzervativizma (ova dimenzija obuhvata niz indikatora – religioznost, ulogu roditelja u vaspitanju dece, poštovanje vlasti itd.).¹⁹ Antireformsku orijentaciju (reč je o vrednosnoj ori-

¹⁸ Dragomir Pantić: Kulturno-vrednosni rascepi kao determinante partijskog pregrupisanja u Srbiji; u: Jovan Komšić, Dragomir Pantić, Zoran Slavujević: Osnovne linije partijskih podela i mogući pravci političkog pregrupisanja, Institut društvenih nauka, Friedrich Ebert Stiftung, Beograd, 2003, str. 99

¹⁹ Ibid, str.111

jentaciji čiji su polovi proreformaska – antireformaska orijentacija, a koja se manifestuje kroz opšti pozitivan/negativan odnos prema ekonomskim reformama) ispoljava više od četiri petine simpatizera iz ove dve kategorije.²⁰ Vrednosni profil pristalica SRS je, prema istraživanjima iz 2001. godine, u izrazito visokoj korelaciji (0,96) sa vrednosnim profilom pristalica SPS.²¹ Podsetićemo da su simpatizeri SRS i SPS među najstarijim i najmanje obrazovanim ispitanicima u ovom istraživanju.

Sa druge strane su simpatizeri DS i G17 plus koji su manje zainteresovani, ali koji procenjuju da su solidno obavešteni o navedenim pitanjima. Poverenje u Vojsku je (iako nije malo ispod proseka u svim merenjima) slabijeg intenziteta i kritičniji su prema stanju u Vojsci. Apsolutna većina ispitanika i većina iznad proseka iz ove dve kategorije podržava priključenje PzM, dok preko polovine ispitanika i dosledno iznad proseka podržava priključenje NATO. Smatraju da je uloga Vojske u dostizanju bezbednosti značajno manja nego što to smatraju simpatizeri SRS i SPS. Ključna uloga u dostizanju bezbednosti pripada sposobnom državnom rukovodstvu, što ukazuje na to da se njihovo razumevanje bezbednosti približava savremenom, prema kome su vrednosti i dobra koje obezbeđuje državno rukovodstvo, a pre svega vrednosti koje se odnose na životni standard, od presudnog značaja za osećaj lične bezbednosti. Takođe, stepen prihvatanja sprovođenja reformi u Vojsci je najizraženiji u ove dve kategorije. Istraživanja pokazuju da dve trećine pristalica DS i svaki drugi građanin iz redova pristalica G17 plus ispoljava modernističku vrednosnu orijentaciju. Procenat liberalno orijentisanih je iznad proseka. Dve trećine pristalica G17 plus i skoro četiri petine DS je proreformski orijentisano.²² Simpatizeri DS i G17 plus prema sociodemografskim karakteristikama predstavljaju dobitnike u procesu tranzicije. Prema istraživanju Instituta društvenih nauka iz 2001. godine vrednosni profil pristalica DS nije u korelaciji sa vrednosnim profilom pristalica DSS, dok je u visokoj negativnoj korelaciji sa vrednosnim profilima pristalica SPS ($r = -0.88$) i SRS ($r = -0.79$).²³

Simpatizeri DSS se, popularno rečeno, nalaze „između dve kategorije“. Poverenje u Vojsku je prema vrednostima blisko poverenju koje iskazuju simpatizeri SRS i SPS. Prihvataju reforme izrazitije nego što to čine simpatizeri SRS i SPS, ali skromnije od simpatizera DS. Podrška priključenju PzM i NATO je takođe „na sredini“, dok je shvatanje bezbednosti blisko shvatanju simpatizera DS. Ocena stanja u Vojsci je veoma

²⁰ Ibid, str. 115

²¹ Dragomir Pantić: Vrednosti birača pre i posle demokratskog preokreta 2000. godine; u: Vladimir Goati (ur.): Partijska scena Srbije posle 5. oktobra, op. cit, str. 121

²² Detaljnije u: Dragomir Pantić: Kulturno-vrednosni rascepi kao determinante partijskog pregrupisanja u Srbiji; u: Jovan Komšić, Dragomir Pantić, Zoran Slavujević: Osnovne linije partijskih podela i mogući pravci političkog pregrupisanja, op. cit, str. 117

²³ Dragomir Pantić: Vrednosti birača pre i posle demokratskog preokreta 2000. godine u: Vladimir Goati (ur.): Partijska scena Srbije posle 5. oktobra, op. cit, str. 79-127

bliska oceni simpatizera SRS. Navedeni rezultati su u skladu sa istraživanjem Instituta društvenih nauka iz 2003. godine, po kome su pristalice DSS podeljene na tradicionaliste (34%) i moderniste (37%). Više od polovine ih je konzervativno, a više od dve petine antireformski orijentisano, dok pristalice DSS prednjače u procentu pristalica najjačeg oblika antireformске orijentacije (DSS – 20%, SPS – 19%, SRS – 12%).²⁴ Vrednosni profil pristalica DSS se, prema ovom istraživanju, gotovo poklapao ($r=0.96$) sa vrednosnim profilom čitavog uzorka, što je indikator heterogenosti pristalica ove stranke.²⁵ Stavovi simpatizera PSS su, prema prikazanim vrednostima, takođe između dve kategorije i najčešće su u okviru proseka. Kako je reč o najmlađoj političkoj partiji, još uvek ne postoje pouzdani rezultati o njenom političkom uticaju, niti su vršena empirijska istraživanja koja bi osvetlila karakteristike njenih birača.

Složenije statističke procedure mogle bi pružiti dodatnu potvrdu razlika utvrđenih u stavovima simpatizera različitih političkih opcija. Nadamo se da će nam vreme i resursi omogućiti da to obavimo u budućim analizama. Moguće je da će u narednom periodu doći do izrazitijeg profilisanja stavova pojedinih političkih partija, a buduća istraživanja će svakako doprineti boljem razumevanju događaja kako u sektoru bezbednosti, tako i u političkom životu.

---

²⁴ Detaljnije u: Dragomir Pantić, Kulturno-vrednosni rascepi kao determinante partijskog pregrupisanja u Srbiji; u: Jovan Komšić, Dragomir Pantić, Zoran Slavujević: Osnovne linije partijskih podela i mogući pravci političkog pregrupisanja, op. cit, str. 95-127

²⁵ Dragomir Pantić: Vrednosti birača pre i posle demokratskog preokreta 2000. godine, u: Vladimir Goati (ur.): Partijska scena Srbije posle 5. oktobra, op. cit, str. 110

Bibliografija

1. Deklaracija šestog kongresa SPS, januar 2003.
2. Diamond, Larry: Developing Democracy, Toward Consolidation, The John Jopkins University Press, Baltimore, Maryland, 1999, pg. 113
3. Hadžić, Miroslav, Potraga za bezbednošću, slučaj Srbija, Dangraf i CCVO, Beograd, 2004.
4. Goati, Vladimir, Partije Srbije od 1990. do 2002. u komparativnoj perspektivi, u: Partijska scena Srbije posle 5. oktobra (Vladimir Goati, ur.), Institut društvenih nauka, Friedrich Ebert Stiftung, Beograd, 2002.
5. Goati Vladimir, Partije i partijski sistem u Srbiji, Odbor za građansku inicijativu i OGI CENTAR, Niš, 2004.
6. Pantić, Dragomir, Kulturno-vrednosni rascepi kao determinante partijskog pregrupisanja u Srbiji, u: Jovan Komšić, Dragomir Pantić, Zoran Slavujević: Osnovne linije partijskih podela i mogući pravci političkog pregrupisanja, Institut društvenih nauka, Friedrich Ebert Stiftung, Beograd, 2003.
7. Pantić, Dragomir, Vrednosti birača pre i posle demokratskog preokreta 2000. godine u: Vladimir Goati (ur.): Partijska scena Srbije posle 5. oktobra, Institut društvenih nauka, Friedrich Ebert Stiftung, Beograd, 2002.
8. www.g17plus.org.yu
9. www.ds.org.yu
10. www.dss.org.yu
11. www.srs.org.yu

III DEO

**MEDIJSKA INTERPRETACIJA
REFORME VOJSKE**

Jovanka Matić

MEDIJI O VOJSCI SCG U PROCESU REFORME

Istraživačko interesovanje za medije kao za aktere koji mogu doprineti unapređivanju mira i bezbednosti dugo je bilo u senci pažnje medijskih teoretičara u odnosu na interesovanje za ulogu medija u oružanim sukobima (Ross, 2002). U svim velikim ratovima tokom dvadesetog veka mediji su imali izuzetno veliki značaj. Njihova uloga u tim ratovima – radija u Prvom i Drugom svetskom ratu, televizije u ratu u Vijetnamu, kao i u prvom i drugom ratu u Iraku (1991. i 2003. godine), Interneta tokom rata oko Kosova¹ – bila je predmet brojnih istraživanja. Globalni svetski tokovi u periodu posle Hladnog rata, međutim, usmerili su pažnju i teoretičara i istraživača na medije kao na agens kulture mira. Ubrzani napredak vojnih i, posebno, informativnih tehnologija na kraju dvadesetog veka, ogromno širenje elektronskih medija u celom svetu, kao i promene u vrstama glavnih bezbednosnih rizika i u oblicima oružanih intervencija podstakli su akademsku i profesionalnu debatu o ulozi medija u zadovoljavanju novih bezbednosnih potreba zajednice, i to posebno u krugovima koji medije shvataju kao aktivnog promotera društvenog progressa.

Istraživanja o ulozi medija u konfliktima pokazala su da mediji svojom svakodnevnom rutinom deluju kao „sluškinja konflikta“. Oni pre raspiruju sukobe i promovišu rešenja koja uključuju upotrebu sile nego što smiruju tenzije i olakšavaju nalaženje rešenja putem demokratskih institucija i na bazi socijalne tolerancije. U činioce koji medije usmeravaju ka ovakvom ponašanju ubrajaju se mnogi elementi političkog i ekonomskog okruženja, koji utiču na funkcionisanje medija u savremenom svetu – mogućnost političke kontrole informacija, pritisci komercijalizacije, brže formiranje konsenzusa elite nego uobličavanje alternativnih rešenja – ali i glavne karakteristike savremene medijske kulture. Rutinska novinarska praksa, naime, preferira kontroverzne, dramatične i negativne događaje u odnosu na

---

¹ Iako su se prve TV kamere na bojnopolju pojavile u ratu u Koreji (1950-1953), zbog malobrojnosti tadašnje TV publike rat u Vijetnamu smatra se prvim ratom u kome je televizija imala značajnu ulogu (Taylor, 2002); rat u Golskom zalivu 1991. godine prvi put je prenošen uživo, dok se rat oko Kosova smatra prvim ratom u kome je Internet imao značajnu ulogu.

nesporne, kao i na one sa pozitivnim aspektima, koji mogu smanjiti antagonizme. U prirodi je novinarskog izveštavanja da zanemaruje opštiji kontekst u kome se sukobi odvijaju i uzroke koji su do njih doveli, kao i da svodi složene društvene procese na vidljive pojedinačne događaje i da ih personalizuje prikazujući izabrane pojedinačne aktere. Dodatnom pojednostavlivanju sukoba pridonose i crno-beli, tj. šematski prikazi njihovih učesnika kao nosilaca dobra i zla. Iako među medijskim teoretičarima nema slaganja oko toga da li mediji imaju moć da samostalno pokreću i zaustavljaju ratove², značaj medijske medijacije konflikta potpuno je van spora.

U suprotnosti sa tradicionalnim shvatanjem koje medije smatra samo ogledalom društvenih zbivanja i po kome se progresivna uloga medija obezbeđuje već njihovim oslobađanjem od direktne državne kontrole i profesionalnim poštovanjem načela objektivnosti, pojavio se čitav niz pokušaja drugačijeg definisanja profesionalnih novinarskih standarda sa ciljem da medije učine akterom mirnog razrešavanja konflikta. U njima su formulisani principi „mirovnog novinarstva“ ili „civilnog novinarstva“. Oni naglašavaju ulogu medija kao katalizatora poželjnih društvenih promena bez upotrebe nasilja, kao i novu profesionalnu etiku – „etiku odgovornosti“ (Lynch, McGoldrick, 2001). Mirovno, tj. civilno novinarstvo od medija zahteva da, bez odricanja od profesionalnih standarda nepristrasnosti i uravnoteženosti, aktivno doprinose mirnom rešavanju svih vrsta sukoba i unapređivanju demokratskog razvoja zajednice.

Unutar ove teme aktuelizovana je uloga medija u razvoju demokratskog sistema u postkomunističkim društvima, koja obuhvata i interakciju sektora bezbednosti i političkog i civilnog društva, tj. koja podrazumeva uređenje civilno-vojnih odnosa kao veoma važnog aspekta demokratskog ustrojstva društva.

Uloga medija u demokratizaciji civilno-vojnih odnosa

Po savremenom shvatanju medija kao aktera socijalnih promena, mediji su u mogućnosti da obezbeđuju demokratsku interakciju sektora bezbednosti i političkog i civilnog društva u meri u kojoj su u stanju da obavljaju nekoliko funkcija: da obezbeđuju tačnu, pouzdanu, sveobuhvatnu i izbalansiranu sliku relevantnih zbivanja, da kontrolišu vlast, tj. da obezbeđuju transparentnost javnih institucija, kao i da budu forum javne debate o stvarima od javnog interesa u ovoj oblasti, promovišući pri tome vrednosti demokratske političke kulture.

Informativna uloga medija – obezbeđivanje pouzdane, sveobuhvatne i izbalansirane slike o događajima i pojavama, smatra se klasičnom i nespor-

---

² U medijskoj literaturi još uvek se vode debate o tome da li su TV snimci građana Mogadiša koji ulicama grada vuku telo američkog vojnika uticali na odluku SAD da povuče svoje interventne trupe iz Somalije 1993. godine ili su ovi snimci dospeli u javnost tek nakon što je donesena politička odluka o povlačenju američke vojske.

nom medijskom funkcijom. U osnovi ove funkcije medija stoji ideja modernog društva o tome da se društveni progres obezbeđuje formiranjem racionalnog javnog mnjenja, tj. o tome da javnost na osnovu pouzdanih i svestranih informacija treba da formira sopstveno mišljenje i da bude u stanju da racionalno ocenjuje probleme, njihova rešenja, izbor najbolje politike, čime opredeljuje budućnost zajednice.

Delotvorna uloga medija u ovom smislu podrazumeva pogodnu pravnu i političku klimu za slobodan i otvoren tretman relevantnih pitanja. Ona uključuje pravne garancije medijskog pristupa relevantnim državnim podacima, kao i institucionalne mehanizme koji obezbeđuju otvorenost birokratskih državnih struktura. U domenu bezbednosti, međutim, potreba javnosti da dobije pouzdane informacije, analizu i argumentaciju sukobljava se sa dominantnom „kulturom tajnosti“ vezanom za bezbednosne rizike, što rezultira pojavom mnogih sporova između medija i bezbednosnih struktura.

Da bi se publici obezbedila tačna, pravovremena i celovita slika o pitanjima bezbednosti, neophodno je medijima garantovati pristup informacijama koje dolaze iz što raznovrsnijih izvora. U najmanju ruku, oni uključuju službene izvore koji dolaze iz oružanih snaga i nadležnih državnih tela, ali i autoritativne izvore van oficijelnih struktura. Mediji moraju održati distancu u odnosu na oficijelne izvore i, uporedo sa proverom zvaničnih stanovišta, obezbeđivati informacije koje potiču iz alternativnih izvora koji potiču iz civilnog društva. Time se ostvaruje neophodna demonopolizacija bezbednosnih tema i bezbednosne politike, kao i pitanja koja su od interesa za celo društvo. Ovakva obaveza za medije važi i u trenucima kriza, onda kada oficijelni izvori obično pribegavaju zatvaranju protoka informacija i intenzivnijoj kontroli, kao i upravljanju informacijama.

Međutim, zemlje u tranziciji generalno pate od nedostatka kvalifikovane i nezavisne civilne ekspertize o pitanjima bezbednosti. Kompetentni civilni stručnjaci u ovoj oblasti su uglavnom retki, ako ne i potpuno odsutni. Otuda se pred medije postavlja težak zadatak da, u cilju izbalansiranog tretmana značajnih pitanja i demilitarizacije bezbednosnih tema, identifikuju kompetentne izvore u civilnoj sferi društva kako bi javnosti predstavili što širi raspon relevantnih mišljenja i informacija iz raznovrsnih izvora.

Dok se od bezbednosnog establišmenta očekuje optimalna mera kooperativnosti i otvorenosti u pogledu pružanja informacija od interesa za javnost – prihvatanje javnog interesovanja za bezbednosna pitanja kao legitimog – od medija se očekuje obezbeđivanje brzog i kredibilnog odgovora na to interesovanje, ali i odgovoran odnos prema pitanjima bezbednosti, kao i briga o opštem imidžu oružanih snaga i njihovom institucionalnom legitimitetu, bez podleganja bilo političkim i ideološkim, bilo komercijalnim pritiscima. U pitanjima bezbednosti posebno je važno medijsko izbegavanje nekorektnog, nekompetentnog, površnog i senzacionalističkog izveštavanja, dok je poželjno identifikovanje alternativnih izvora i njihovih eventualnih interesa za pružanje informacija.

Sledeća, kontrolna uloga medija u oblasti bezbednosti, tj. „čuvanje čuvara“, smatra se krucijalnim aspektom demokratske vladavine zbog specifične moći koju imaju oružane snage. Podvrgnutost borbene sile političkom autoritetu države obezbeđuje to da oružane snage čine samo ono za šta ih civili ovlaste, kako bi se onemogućile zloupotrebe sile koje su protiv interesa samog tvorca oružanih snaga. Civilna kontrola oružanih snaga podrazumeva da je u interesu javnosti to da se u ostvarivanju balansa između slobode i sigurnosti obezbedi optimalno korišćenje društvenih resursa. Premali resursi ugrožavaju sposobnost oružanih snaga da se efikasno organizuju, dok preveliki ugrožavaju razvoj društva u ostalim domenima, kao i slobodu pojedinaca da ostvaruju druge ciljeve. Javnost stoga ima interes da kontroliše to da li se javni fondovi namenjeni finansiranju sektora bezbednosti koriste na najbolji način, kao i to da traži korekcije eventualnih grešaka u optimalnom organizovanju bezbednosti – kako u pogledu finansija tako i u pogledu kvaliteta, tj. nivoa profesionalizma u obavljanju bezbednosnih zadataka.

Mediji predstavljaju jedan od instrumenata javne kontrole oružanih snaga prema klasičnom liberalnom shvatanju medija kao kontrolnog mehanizma javnosti prilikom nadgledanja toga kako njihovi izabrani predstavnici obavljaju vlast u njeno ime i kako koriste javne fondove. Kao „pas čuvar“ koji nadgleda vlast i javne institucije kako ne bi bilo zloupotrebe ili prekračenja prava koje su na njih preneli građani, mediji treba da obezbede transparentnost njihovog rada, politike kojom se oni rukovode, kao i procesa formulisanja ove politike. Iako mediji imaju prirodnu sklonost ka „lošim vestima“, tj. ka ukazivanju na negativne pojave (moguće ili konkretne zloupotrebe prava i moći, kao i odstupanja od optimalne prakse), u ovoj funkciji jednako je važno isticanje pozitivnih aspekata, dostignuća oružanih snaga i optimalnog obavljanja posla.

Supervizija vladajućeg establišmenta ostvaruje se putem raznolikih formi novinarskog rada – putem činjeničnih informacija iz raznolikih izvora, analiza, komentara i istraživačkog novinarstva. U ovom poslu mediji treba da prikazuju proces formiranja javne politike ne kao igru moći koja se tiče samo elite, već tako da podstiču i održavaju interesovanje građana za javni život, kao i njihovo angažovanje u rešavanju zajedničkih problema.

U postkomunističkim zemljama je, zbog dugotrajnog funkcionisanja medija kao instrumenta vlasti koji kontroliše javno mnjenje, a ne kao instrumenta javnosti koji nadgleda vlast, ova funkcija medija opterećena mnogim teškoćama. Autonomni mediji koji kritikuju vlast mogući su u uslovima medijske slobode u kojima ne postoje kako politički, tako ni ekonomski pritisci, a postoji pravna zaštita prava svih učesnika u javnoj komunikaciji, kao i razvijeni profesionalni standardi. Ukidanje državno-partijskog monopola nad informacijama kao nad ključnim elementom monopola moći samo je prvi korak u potpunoj demontaži državnih mehanizama kontrole nad medijima i u obezbeđivanju pluralizma glasova na javnoj sceni.

Analitičko i istraživačko novinarstvo, koje je ključno za kontrolnu ulogu medija, pored zakonske garancije pristupa informacijama i preciznih definicija vrsta informacija koje nisu dostupne za javnost iz bezbednosnih razloga, zahteva velike ekonomske, ali i profesionalne resurse koji podrazumevaju specijalizovano znanje novinara o problemima o kojima izveštavaju.

Mediji su, kao nijedna druga društvena institucija, izvanredno značajan forum za javnu debatu o prioritarnim društvenim pitanjima. Putem medija društvo komunicira sa samim sobom, razmenjuje mišljenja kako bi se društveni konflikti preneli na diskurzivni nivo i kako bi se, sučeljavanjem argumentacije parcijalnih interes pronašla optimalna rešenja za probleme zajednice. Moderno društvo je nezamislivo bez otvorene i tolerantne info-sfere koja raznovrsnim društvenim akterima omogućava da predstavu svoje viđenje zajedničkih problema, testiraju, problematizuju i kritikuju oficijelne definicije društva, kao i da nude alternativna rešenja radi postizanja konsenzusa. Mediji koji su organizovani po modelu javnog servisa, tj. po modelu služenja javnom interesu, pogotovo imaju obavezu da prošire granice javne debate i izađu iz okvira oficijelnih stanovišta, prikažu što širi opseg raznovrsnih mišljenja i neguju kritičku perspektivu, kao i višedimenzionalno i nijansirano sagledavanje problema. Planskom i organizovanom aktivnošću mediji mogu delovati kao katalizatori slobodnog javnog razmišljanja o društvenim kontroverzama i time podsticati građane na aktivno učestvovanje u traženju rešenja problema zajednice.

Visoki profesionalni standardi u ovom pogledu treba da obezbede tolerantan javni dijalog, odgovornost za izrečenu javnu reč i zaštitu javnosti od neetične komunikacije. Izuzetno je važno da se ova funkcija medija održi i u vreme kriza kada dolazi do povećanog pritiska za postizanje homogenizacije zajednice, za minimiziranje neslaganja, kao i za nekritičko prihvatanje oficijelne politike i akcija vlasti. Odgovorno novinarstvo i u trenucima kriza treba da zadrži odgovornost u odnosu na javnost, a ne prema vlasti, doprinese otkrivanju dubljih uzroka problema koji su izazvali krizu i produbi razumevanje društvenih aktera koji imaju različite interese.

Istraživanja CCVO o medijskom izveštavanju o vojnim temama u Srbiji i Crnoj Gori

Uloga medija kao aktera izgradnje demokratske infrastrukture društva ima poseban značaj u Srbiji, u kojoj se ostvaruju tek početni koraci u ukiđanju partiokratskog modela civilno-vojnih odnosa. Stvaranje nove državne zajednice Srbije i Crne Gore na početku 2003. godine, kao i njene armije – Vojske Srbije i Crne Gore – nakon smene režima Slobodana Miloševića, dalo je podsticaj prevazilaženju autoritarnog istorijskog nasleđa u odnosima koji postoje između civilnog i vojnog dela društva. Reforma sektora bezbednosti, posebno reforma Vojske SCG, definisana je kao jedan od strateških prioriteta nove državne zajednice. U sklopu reforme, kao jedan od

važnih ciljeva postavljena je ukupna demilitarizacija politike odbrane i kontrola vojske kako u institucijama političkog predstavljanja građana, tako i u institucijama civilnog društva. Time je stvoren prostor za to da mediji dobiju značajnu ulogu u redefinisaju tradicionalnog razumevanja odbrane i vojnih tema kao domena rezervisanog isključivo za oružane snage i za „visoku politiku“.

Centar za civilno-vojne odnose inicirao je 2003. godine istraživački projekat o medijskoj prezentaciji reforme Vojske Srbije i Crne Gore kako bi se utvrdilo na koji način mediji posreduju u ovom važnom tranzicijskom procesu. On je bio deo šireg projekta o odnosu javnosti prema reformi vojske, koji je imao cilj da stimuliše institucionalnu i javnu podršku rekonstruisanju sektora bezbednosti, kao i transformaciji vojske. Naime, socijalna iskustva savremenog sveta pokazala su da uspešnost bezbednosnih i odbrambenih rešenja ne zavisi samo od tehnoloških mogućnosti i institucionalnih odluka, već i od zahteva i širokog društvenog konsenzusa (Hartl, 2003). Uspeh reforme sistema odbrane, bez obzira na poverljivi karakter nekih njenih aspekata, takođe zahteva transparentnost rada nadležnih institucija, kao i njihovu odgovornost u odnosu na informisanu javnost.

Istraživanje o medijskom izveštavanju o vojnim temama težilo je da utvrdi kakvu percepciju procesa reforme vojske mediji proizvode, tj. kakav referentni okvir nude za razumevanje postojanja potrebe za sprovođenje reforme u ovoj oblasti, kao i na koji način prikazuju aktuelno stanje civilno-vojnih odnosa. U centru pažnje istraživanja bili su aspekti profesionalne novinarske intervencije u stvarnost, kao i način na koji oni zadovoljavaju racionalni interes javnosti da zna šta se događa u sektoru odbrane i bezbednosne politike, ali i interes inicijatora reforme da obezbede javnu podršku osetljivom procesu reforme. Istraživanje je bilo usmereno ka tome da utvrdi kako mediji definišu značaj reforme vojske, kojim događajima i temama oni kontekstuiraju priču o vojsci i njenoj reformi, kojim subjektima, odnosno kojim socijalnim pozicijama omogućavaju da iskažu svoje stavove o vojnim temama, kao i kojim žurnalističkim sredstvima simbolizacije ovaj proces osmišljavaju za javnost. Pored pružanja informacija akterima uključenim u reformu vojske i edukacije publike o značaju novinarske medijacije, poseban cilj istraživanja bio je da medijima obezbedi sistematski i nepristrasan uvid u njihovu profesionalnu praksu kako bi se uočile mogućnosti poboljšanja profesionalnih standarda.

U okviru projekta, u periodu maj 2003 – april 2005. godine, obavljeno je 10 istraživanja tokom sedam ciklusa: maj 2003, oktobar–decembar 2003, januar–februar 2004, mart 2004, septembar 2005, oktobar–decembar 2005. i april 2005. godine. U devet istraživanja analizirano je medijsko izveštavanje o vojnim temama, dok je jedno bilo posvećeno analizi problema u informisanju javnosti o sektoru odbrane sa stanovišta njegovih glavnih aktera, odnosno novinara koji redovno izveštavaju o vojnim temama, kao i sa stanovišta vojnih i civilnih izvora informacija.

Istraživanja su pratila kako o vojnim temama izveštavaju televizija, budući da je ona najčešće korišćeni izvor informacija (pet istraživanja), i dnevna štampa, kao medij koji najviše pažnje posvećuje događajima i temama u vezi sa odbranom i vojskom i koji predstavlja najrelevantniji izvor informacija za obrazovanu i urbanu publiku (četiri istraživanja). U šest istraživanja analizirana je slika zbivanja u sektoru odbrane tako što su obuhvaćene sve vojne teme o kojima su mediji izveštavali (četiri se odnose na televiziju – maj 2003, oktobar 2003, januar–februar 2004, septembar 2005, a dva na dnevnu štampu – maj 2003, septembar 2005). Tri istraživanja su analizirala medijsku formatizaciju samo jedne teme – moguće učestvovanje vojske u međunarodnim mirovnim misijama (dnevna štampa, oktobar–decembar 2003. godine), uloga vojske u rešavanju kosovske krize (televizija, mart 2004. godine) i „slučaj Topčider“, odnosno istragu povodom nerazjašnjenog ubistva dvojice vojnika u kasarni u Topčideru (dnevna štampa, oktobar–decembar 2005. godine).

Medijsko posredovanje procesa reforme istraživano je komparacijom različitih medijskih prezentacija istih događaja i tema u određenom periodu. Pojedinačni mediji birani su za analizu tako da odraze pluralizam medijske scene u odnosu na vlasništvo (državni, domaći i strani privatni kapital), u odnosu na dominantni model informisanja (javni servis, komercijalni model), kao i na to kakav odnos imaju prema vlasti (neutralni, afirmativni, kritički nastrojeni).

U tri istraživanja televizijskog izveštavanja o svim vojnim temama uzorak su činili svakodnevni centralni informativni programi četiri TV stanice u Srbiji i Crnoj Gori – „Dnevnik 2“ *TV Beograd* (RTS), „Telefakt 4“ *TV BK*, „Vesti“ *TV B92* i „Dnevnik“ *TV Crne Gore*. Izveštavanje ove četiri televizije praćeno je uvek tokom tri nedelje³ kako bi bila omogućena komparacija podataka u različitim vremenskim periodima.

Uzorak i istraživački period razlikovali su se u dva posebna istraživanja vezana za televiziju. U jednom je praćena prezentacija vojnih tema u TV programu „Dozvolite...“, jedinom specijalizovan TV programu o vojnim pitanjima, koji emituje RTS.⁴ Drugo istraživanje analiziralo je TV prezentaciju jedne posebne teme – događaja na Kosovu marta 2004. godine, tj. uloge vojske u rešavanju kosovske krize – i obuhvatilo je samo tri beogradske TV stanice (*TV Beograd*, *TV BK*, *TV B92*) u periodu od sedam dana.⁵

Prezentacija svih vojnih tema u dnevnoj štampi praćena je u četiri dnevna lista u Srbiji i Crnoj Gori – *Politika*, *Večernje novosti*, *Danas* i *Vijesti*. Istraživanja su obuhvatila iste tri nedelje tokom kojih je praćeno i tele-

³ Prvo istraživanje obuhvatilo je tronedeljni period od 5. do 25. maja 2003. godine, drugo se odnosilo na period 6-26. oktobar 2003. godine, a treće na period 6-26. septembar 2004. godine.

⁴ Uzorak je obuhvatio šest sukcesivnih emisija programa „Dozvolite...“ od 18. januara do 29. februara 2004. godine.

⁵ TV izveštavanje je praćeno tokom sedam ključnih dana, od 17. do 23. marta 2004. godine.

vizijsko izveštavanje, kako bi se obezbedila uporedivost podataka.⁶ Isti uzorak dnevne štampe korišćen je i pri istraživanju izveštavanja o pojedinačnim temama (učestvovanje VSCG u mirovnim misijama, „slučaj Topčider“), ali u dužem, tromesečnom ili dvomesečnom periodu.⁷

Detaljni rezultati istraživanja u svih sedam ciklusa objavljeni su u posebnim izdanjima Centra za civilno-vojne odnose.

Rezultati istraživanja: Opšte karakteristike izveštavanja o vojnim temama

Informativne televizijske emisije i ozbiljna dnevna štampa definisali su reformu vojske i druge teme u vezi sa vojskom i odbranom kao jedan od društvenih prioriteta, tj. kao pitanja koja su od najvećeg značaja za javnost. Društveni značaj vojnim temama pripisivan je redovnim, svakodnevnim praćenjem zbivanja u sektoru odbrane, kao i visokim plasmanom među ostalim informativnim sadržajima. Iako publicitet vojnih tema nije bio ravnomenan tokom dvogodišnjeg istraživačkog perioda, on se, i pored blagog silaznog trenda⁸, održao na relativno visokom nivou.

U proseku, o nekoj od vojno-odbrambenih tema govorilo je 4,5% odsto ukupnog broja priloga u udarnim informativnim TV emisijama.⁹ Centralni programi vesti emitovali su prosečno bar po jedan TV prilog o nekoj od vojnih tema svakog dana. Dnevni listovi su izveštavali o vojnim temama dvostruko ili trostruko češće nego televizija. U svakom pojedinačnom dnevnom listu svakog dana moguće je bilo naći dva do tri teksta posvećena vojnim temama.¹⁰

Najvidljivija razlika u pojedinačnom tretmanu vojnih tema ispoljila se prilikom izveštavanja medija u Srbiji i medija u Crnoj Gori. Mediji u Srbiji promovisali su odbrambeno-vojna pitanja kao mnogo važniju društvenu temu nego mediji u Crnoj Gori iako se ona tiče zajedničke institucije koja

⁶ Izveštavanje dnevnih novina praćeno je u periodu 5-25. maj 2003. godine i 6-26. septembar 2004. godine.

⁷ Medijsko izveštavanje o mogućem učestvovanju Vojske SCG u međunarodnim vojnim misijama istraživano je u u navedena četiri dnevna lista u periodu od 6. oktobar do 31. decembar 2003. godine, a o „slučaju Topčider“ u periodu od 5. oktobra do 5. decembra 2004. godine.

⁸ U odnosu na maj 2003. godine, kada je Ministarstvo odbrane SCG intenziviralo aktivnosti na javnoj promociji reforme vojske, medijski publicitet vojnih tema se blago smanjivao. Međutim, u periodima pojave kontroverznih tema u vezi sa vojskom i odbranom, medijska pažnja data vojnim temama se povećavala.

⁹ Četiri analizirane televizije izveštavale su o vojnim temama u 5% ukupnog broja priloga informativnih emisija u maju 2003. godine. U oktobru 2003. godine vojnim temama bilo je posvećeno 4,5% ukupnog broja priloga, a 4% priloga u septembru 2004. godine.

¹⁰ U maju i oktobru 2003. godine informativne TV stanice su objavljivale po 11 priloga o vojnim temama tokom 10 dana, dok je u septembru 2004. godine taj prosek iznosio osam priloga. U dnevnim novinama je tokom maja 2003. godine objavljivano prosečno 27 tekstova za 10 dana, a u septembru 2004. godine objavljivano je prosečno 23. Pojedinačne kontroverzne teme takođe su imale veliki publicitet. Na vrhuncu afere „Topčider“ (novembar 2004. godine), vezane za misterioznu pogibiju dvojice vojnika u kasarni u Topčideru, dnevni listovi su samo o ovoj temi u proseku objavljivali prosečno po 15 tekstova za 10 dana.

je u nadležnosti organa državne zajednice. Posebno je bila uočljiva razlika u izveštavanju između *TV Srbije* i *TV Crne Gore*, dve televizije koje imaju isti status u članicama državne zajednice. *TV Srbije* (tj. *TV Beograd*) u proseku je dva puta češće izveštavala o vojnim temama nego *TV Crne Gore*.¹¹ Podgorički dnevni list *Vijesti* je, takođe, ređe izveštavao o vojnim temama nego beogradska dnevna štampa, ali je taj odnos varirao (od trostruko manjeg do neznatno manjeg izveštavanja nego što je to bio slučaj u pojedinim beogradskim dnevnim listovima).¹²

Pažnja javnosti usmeravana je na zbivanja u sektoru odbrane i čestim prioriternim plasiranjem informacija o njima, bilo njihovim plasiranjem među TV vesti dana ili objavljivanjem na udarnim stranicama novina. U maju 2003. godine svaki treći TV prilog u vezi sa odbranom i vojskom bio je smešten u vesti dana, kojima se simbolički označavaju najznačajniji događaji proteklog dana. U oktobru 2003. godine to je bio slučaj sa svakim četvrtim prilogom, a u septembru 2004. godine sa svakim osmim. U novinama, svaki šesti tekst u vezi sa vojskom bio je objavljen na naslovnoj strani u maju 2003. godine, a svaki 11. u septembru 2004. godine.

Međutim, ovaj značajan napor medija da zbivanja u sektoru odbrane promovišu kao važnu društvenu temu nije pratio odgovarajući profesionalni novinarski angažman. Dok su česta prisutnost vojno-odbrambenih tema u informativnim sadržajima i njihov visok plasman na lestvici medijskih prioriteta težili tome da usmere pažnju javnosti ka sektoru društva koji je dugo bio zanemaran u javnom životu, mediji nisu pokazali veći napor da novokreirano javno interesovanje zadovolje na kvalitetan način, pružajući sveobuhvatnu i razumljivu sliku sektora u kome se odvija proces značajnih promena sa dugoročnim posledicama, čije je okolnosti, uslove, rezultate i probleme trebalo sami da istraže za javnost i da na njoj mobilišu potrebnu javnu podršku promenama.

Tipičan TV prilog ili novinski tekst o vojnim temama bio je kratak i imao je malu informativnu vrednost za publiku. On je najčešće bio neautorski, tj. češće je dolazio iz informativnih agencija koje svoje servise pružaju svim medijima, nego od novinara-izveštača datih medija. On je pretežno sadržao faktografske informacije, veoma je retko bio analitički, a gotovo nikada istraživački. Kada su govorile o sektoru odbrane, medijske priče obično su se odnosile na pseudodogađaje, tj. događaje koji iniciraju moćni društveni akteri da bi privukli medijsku pažnju, i govorile su o temama koje kao značajne

---

¹¹ Odnos broja priloga o vojnim temama na *TV Srbije* i *TV Crne Gore* bio je 29 : 12 u maju 2003. godine (30 priloga na *TV BK*, 25 na *TV B92*). U oktobru 2003. godine taj odnos je bio 31:16 (27 priloga na *TV BK*, 21 na *TV B92*), a u septembru 2004. godine 27 : 15 (14 priloga na *TV BK*, 15 na *TV B92*).

¹² U maju 2003. godine *Vijesti* su objavile 3,5 puta manji broj tekstova o vojnim temama nego što je bio prosek beogradske štampe (23 teksta nasuprot 81 u listu *Politika*, 64 u listu *Danas*, 59 u listu *Večernje novosti*). U septembru 2004. godine list *Vijesti* je izveštavao najređe od četiri analizirane novine, ali je razlika između njih bila znatno smanjena. Beogradski dnevni prosečno su objavljivali 25 tekstova o vojnim temama za 10 dana (56 u listu *Politika*, 51 u listu *Danas*, 48 u listu *Večernje novosti*), a list *Vijesti* 19 (39 tekstova).

iniciraju društveni akteri izvan medija, a ne novinari u ime javnosti. One su predstavljale zbivanja i vojne teme posmatrane uglavnom iz oficijelne vizure. Ukupno izveštavanje bilo je fokusirano na mali broj vojnih tema i pri tome je zanemarivalo ključne aspekte najvažnijih pitanja u reformi vojske.

Iako je dnevna štampa, u poređenju sa televizijom, proizvodila celoviti-ju, bolje izbalansiranu i bolje nijansiranu sliku događanja unutar odbrambenog sektora, uključujući širi raspon događaja i tema i njihovo prikazivanje sa stanovišta većeg broja zainteresovanih subjekata i kompetentnih izvora, rezultati analize medijskog izveštavanja o vojnim temama pokazuju da su novinari obe vrste medija koristili mali broj profesionalnih instrumenata koje imaju na raspolaganju za interpretaciju složenih društvenih tema. Oni su o vojnim temama izveštavali šturo, površno, uniformno, pasivno i jednostrano.

Uniformnost umesto pluralizma

Prosečna dužina TV priloga iznosila je nešto više od jednog minuta¹³, dok je u proseku svaki četvrti prilog trajao tek pola minuta ili manje.¹⁴ U štampi, duži tekstovi su bili ređi – svaki osmi – u odnosu na kratke tekstove i tekstove srednje dužine.¹⁵

Kratke medijske priče omogućavale su saopštavanje samo nekoliko osnovnih činjenica i bile su usmerene ka informisanju javnosti o aktuelnim pojedinačnim događajima ili ka njihovim interpretacijama koje je izlagao mali broj ličnosti, zanemarujući kontekst u kome se oni odigravaju ili kontekst u kome se izriču, tj. uskraćujući publici odgovarajući tematski okvir koji omogućuje šira čitanja njihovog smisla od onog potencijalno predloženog u nekoliko izabраниh činjenica ili izjava.

U proseku, nešto manje od polovine TV priloga o vojnim temama sadržalo je informacije koje su prikupili i obradili izveštači zaposleni u informativnim TV programima.¹⁶ U dnevnoj štampi su, takođe, nešto više od polovine napisali činili tekstovi koje je napisao neko drugi, a ne zaposleni novinari ili komentatori.¹⁷ Veći deo informacija dolazio je pretežno iz servisa informativnih agencija, kao i iz drugih medijskih izvora, iz saopštenja državnih organa ili drugih organizacija, ili individualnih autora koji nisu novinari.

¹³ Prosečna dužina TV priloga iznosila je 72 sekunde. TV prilog o vojnim temama na četiri analizirane televizije u proseku je trajao 74 sekunde u maju 2003. godine, 69 u oktobru 2003. godine, a 72 sekunde u septembru 2004. godine.

¹⁴ Sa smanjivanjem TV pažnje poklonjene vojnim temama smanjivala se i dužina TV priloga. U maju 2003. godine 15% TV priloga trajalo je 30 sekundi ili kraće od toga. U oktobru 2003. to je bio slučaj sa 27% priloga, a u septembru 2004. godine, kada je ukupan broj priloga opao za 25%, udeo veoma kratkih priloga povećao se na 41%.

¹⁵ U maju 2003. godine izrazito su dominirali kratki tekstovi (51%), a u septembru 2004. godine tekstovi srednje dužine (59%).

¹⁶ TV novinari i voditelji su bili autori 51% priloga o vojnim temama na četiri analizirane televizije u maju 2003. godine. U oktobru 2003. godine oni su bili autori 49% ove vrste priloga, a u septembru 2004. godine 34%.

¹⁷ Novinari su bili autori 44% novinskih tekstova u maju 2003. godine, a 50% u septembru 2004. godine.

Usled čestog korišćenja istih (agencijskih) izvora, postojala je velika sličnost u prikazivanju događaja o kojima izveštavaju različiti mediji, kao i tema o kojima se govori i izbora subjekata koji o njima izražavaju svoje mišljenje. Veliko oslanjanje na agencijske servise, koji iste informacije nude svim medijima, uticalo je na uniformizaciju medijske slike odbrambenog sektora. Pluralizacija medijske scene, do koje je došlo u značajnoj meri od perioda ukidanja državno-partijskog monopola na medije i koja omogućuje da se raznovrsni glasovi čuju na javnoj sceni, nije publici obezbedila dodir sa raznolikim slikama i viđenjima vojnih tema koje su od značaja za javnost. Mali udeo autorskih TV priloga i novinskih tekstova svodio je medijsku ponudu tema kojima je dat veliki publicitet na ponudu mnoštva istog – istih informacija koje prikazuju iste događaje, obrađuju iste teme i nose iste definicije i interpretacije događaja. Medijsko izveštavanje nije uspeo da obezbedi potreban pluralizam u tretmanu vojnih tema, za koji je vezana tradicija centralizacije i uniformnosti.

Faktografija umesto analitičnosti

I na televiziji i u dnevnoj štampi preovlađivali su jednostavni faktografski sadržaji o vojnim temama – vesti i izveštaji o pojedinačnim događajima, o zvaničnim saopštenjima, o konferencijama za štampu, kao i o izjavama relevantnih aktera o važnim događajima.

Dominacija faktografskih informacija je očekivana i normalna kada su u pitanju dnevne novine i informativni TV programi. Međutim, vesti kao najjednostavniji oblik novinarske naracije obično su sledili vrlo štur formulu – jedan događaj, jedna tema, jedan izvor, jedno mišljenje. Izveštaji, kao druga dominantna faktografska forma, takođe su obezbeđivali samo jednostavne, jednolinijske prikaze događaja i mišljenja jednog aktera o više tema ili mišljenja više subjekta o jednoj temi. Oni su propuštali to da različite poglede na istu vojnu temu postave jedne uz druge i radije su izbegavali nego naglašavali potencijalnu kontroverzu. Oni su veoma retko nosili interpretativne sadržaje, koji su bitni za razumevanje osnovnih ponuđenih informacija.

U relativno malom broju autorskih TV priloga i novinskih tekstova retko je korišćen analitički pristup koji objašnjava događaje, stavlja ih u odgovarajući kontekst, ukazuje na probleme, suprotstavlja različita mišljenja, otvara debatu i nudi rešenja problema ili predviđanja budućih događaja. Novinari su se, takođe, retko odlučivali za upotrebu prezentaciono atraktivnih interpretativnih žanrovskih formi izveštavanja.

Najjednostavnijoj žanrovskoj vrsti TV priča – vestima i izveštajima – pripadala su četiri od pet priloga.¹⁸ U proseku, jedna TV stanica je tokom nedelju dana nudila tek jedan interpretativni TV prilog koji je publici omogućavao bolje razumevanje događaja, objašnjavao ih sa stanovišta više akte-

¹⁸ Vesti i izveštaji su činili 85% ukupnog broja priloga o vojnim temama u maju 2003. godine, 80% u oktobru 2003. godine i 82% u septembru 2004. godine.

ra ili ih razmatrao u kontekstu drugih događaja. Najveći broj ovih priloga pripadao je najjednostavnijoj analitičkoj formi, odnosno kombinovanju više različitih izjava o jednoj temi, koje su novinari povezivali jednostavnim interpretativnim konstatacijama, dok su složenije žanrovske forme, koje bi temu prikazale uz analitička objašnjenja uzroka i posledica događaja u odgovarajućem kontekstu, bile veoma retke. U novinama, u kojima postoji više mogućnosti za analitički pristup temama koje su od interesa za javnost, udeo složenijih napisa, koji teže objašnjavanju događaja, u ukupnoj produkciji bio je tek neznatno veći nego što je bio na televiziji.¹⁹

Analitički pristup u izveštavanju bio je potreban kako bi se javnosti približio proces složenih reformskih zahvata u sektoru odbrane, budući da je to nov tranzicioni proces, čiji su mnogi aspekti nepoznati javnosti. On je, takođe, omogućavao novinarima da zadrže kritičku distancu prema zvaničnim izvorima informacija i da u ime javnosti kontrolišu javnu politiku. U svim medijima najređi su upravo bili istraživački napori novinara da sami dođu do informacija koje im nisu u gotovom obliku bile ponudene iz zvaničnih izvora.

Dominantno faktografsko izveštavanje uglavnom je bilo usmereno na informisanje o protokolarnim, rutinskim i kontrolisanim događajima koje iniciraju moćni društveni akteri. Ovakvi događaji omogućavaju njihovim organizatorima da u javnost plasiraju poruke koje oni smatraju značajnim, u vreme koje oni izaberu i o temama koje oni smatraju poželjnim, što se ne poklapa uvek sa interesima javnosti. Na ovaj način neke teme dobijaju veliki publicitet, dok se neke druge nikad ne pojavljuju, ukoliko ih sami novinari ne lansiraju u javno polje.

Medijsko iniciranje izveštavanja o vojnim temama bilo je relativno retko. Na televiziji je u proseku tek svaki deseti prilog o vojnim temama plasiran na inicijativu novinara, i to o temama koje novinari procenjuju kao značajne za javnost.²⁰ U dnevnoj štampi je to bio slučaj sa svakim petim tekstom.²¹

Nizak stepen medijskog iniciranja izveštavanja, retko autorsko izveštavanje i nizak udeo analitičkog pristupa u izveštavanju nasuprot potrebi za postojanjem interpretacije procesa reforme sektora odbrane kao novog i složenog društvenog procesa, ali i za postojanjem kontrole ostvarivanja proklamovane politike u sektoru odbrane, ukazuje na to da analizirani mediji raspolažu niskim profesionalnim resursima potrebnim za kvalitetno zadovoljavanje potreba publike koja želi da ima uvid u zbivanja u sektoru odbrane.

---

¹⁹ Televizijsko izveštavanje o vojnim temama sadržalo je između 15% i 20% analitičkih priloga, dok se u dnevnoj štampi udeo analitičkih tekstova kretao između 21% (maj 2003. godine) i 25% (septembar 2004. godine).

²⁰ TV prilozima su pratili događaje ili izjave koje je inicirao neko drugi u 88% ukupnog broja priloga o vojnim temama u maju 2003. godine, u 94% u oktobru 2003. godine, a u 87% u septembru 2004. godine.

²¹ U maju 2003. godine i u septembru 2004. godine novinari su sami inicirali napise o nekoj od vojnih tema u 23% ukupnog broja tekstova.

Dominacija oficijelnih izvora informacija

U medijskoj slici sektora odbrane izrazito je, po svom sadržaju, dominiralo oficijelno viđenje i razumevanje događaja i tema. U medijskim pričama o temama u vezi sa vojskom i odbranom u ulozi izvora informacija ili nosilaca stavova najčešće su se pojavljivali predstavnici državnih institucija, i to veoma visoki zvaničnici koji pripadaju samom vrhu političke hijerarhije. Zvaničnici Ministarstva odbrane, a zatim i drugi predstavnici državnog establišmenta – predsednici Srbije, Crne Gore ili Državne zajednice, predsednici ili potpredsednici vlada, ministri, predsednici Parlamenta – bili su društveni subjekti koji su imali odlučujući značaj za određivanje toga koje su teme od interesa za javnost, a njihova mišljenja i definicije događaja bile su one sa kojima je javnost najčešće bivala upoznata. Ni u jednom od analiziranih medija nije bilo profesionalnog napora da se zvanična vizura zbivanja u sektoru odbrane izbalansira pogledima koji dolaze iz drugih socijalnih pozicija, odnosno koji dolaze iz drugih društvenih grupa.

Prioritetni tretman mišljenja državnih funkcionera kao izvora informacija i stavova posebno je bio izrazit na televiziji. Državni funkcioneri činili su između trećine i polovine svih društvenih subjekata pomenutih u tim ulogama.²² U dnevnoj štampi, dominacija oficijelne perspektive zbivanja bila je nešto manje naglašena, ali su i tu državni funkcioneri bili predstavnici najčešće citirane društvene grupe.²³

Izrazita dominacija bilo koje pojedinačne grupe subjekta kojima mediji omogućavaju priliku da se najčešće oglašavaju povodom neke teme, nudeći informacije koje oni smatraju značajnim i koje opredeljuju glavne definicije događaja, definišu prioritete i eventualno nude rešenja izabranih problema, neminovno vodi jednostranoj slici stvarnosti. Nesrazmernom usmerenošću na državne institucionalne izvore informacija, koji imaju moć da sami biraju kada će se oglašavati i povodom kojih tema, mediji su proizvodili sliku odbrambenog sektora koja je afirmisala oficijelni interpretativni okvir zbivanja. U njoj su naglašeni neproblematični aspekti stanja u sistemu odbrane, kao i afirmativne ocene procesa transformacije, a zanemarena su kontroverzna pitanja i vrednovanja koja se ne slažu sa oficijelnim ocenama.

Podaci o niskoj medijskoj inicijativi kada je u pitanju izveštavanje o vojnim temama, kao i o dominaciji državnog glasa u javnom govoru o ovoj oblasti, upućuju na to da je veliki medijski publicitet dat sektoru odbrane bio pre svega posledica povećane aktivnosti državnih organa, posebno Ministarstva odbrane, u informisanju javnosti. Tokom 2003. godine, među državnim organima koji su se češće od ostalih društvenih subjekata javljali kao izvori infor-

²² Državni zvaničnici bili su izvor informacija ili stavova o vojnim temama u informativnim TV priložima u 45% slučajeva od ukupno navedenih izvori informacija u maju 2003. godine, 36% u oktobru 2003. godine i 48% u septembru 2004. godine.

²³ Državni funkcioneri bili su izvor informacija ili stavova u novinskim tekstovima u 40% slučajeva od ukupno navedenih izvora informacija u maju 2003. godine, a u 38% u septembru 2004. godine.

macija o zbivanjima u sektoru odbrane, najveću mogućnost da publiku upoznaju sa relevantnim informacijama ili da saopšte svoje viđenje događaja imali su predstavnici Ministarstva odbrane SCG, a među njima tadašnji ministar odbrane Boris Tadić.²⁴ Istraživanje iz septembra 2004. godine, kada je ministar odbrane bio Prvoslav Davinić, nije zabeležilo ovako izrazitu nadmoć funkcionera Ministarstva odbrane u odnosu na druge državne funkcionere.²⁵ Prilikom predstavljanja sektora odbrane u medijima nije postojala spremnost da povećanu otvorenost državnih izvora za javnost, posebno Ministarstva odbrane, kao i zvanične informacije i viđenja relevantnih tema, izbalansiraju bilo sopstvenim analitičkim angažmanom, bilo iniciranjem prezentacija toga kako subjekti izvan državnih struktura vide odgovarajuće teme.

Novinari su se kao samostalni izvori, od svih korišćenih izvora informacija, pojavili tek u 10%, najviše 20% slučajeva.²⁶ Mediji su veoma retko upoznavali javnost sa informacijama i viđenjima vojnih tema koje su nudili civilni eksperti iz akademskih ili nevladinih institucija.²⁷ Pored domaćih državnih funkcionera, kao izvor informacija i mišljenja u značajnijoj meri su se pojavljivali zvanični predstavnici međunarodnih političkih i vojnih organizacija ili predstavnici pojedinih država, naročito tokom 2003. godine²⁸, a u pojedinim periodima su priliku da se obrate javnosti povodom vojnih tema često imali predstavnici političkih partija.²⁹

Iako se vojne teme najviše tiču Vojske SCG, mediji su relativno retko informisali građane o odnosu njenih pripadnika prema pojedinim pitanjima.³⁰ U retkim prilikama kada se glas iz Vojske ipak mogao čuti, on je najčešće pripadao načelniku Generalštaba ili drugih najviših oficira Generalštaba.

²⁴ Predstavnici Ministarstva odbrane citirani su u informativnim TV programima u 70% slučajeva od ukupno navedenih državnih izvora informacija o vojnim temama u maju 2003. godine, a u 42% slučajeva u oktobru 2003. godine. U dnevnoj štampi oni su bili zastupljeni u 60% slučajeva u maju 2003. godine.

²⁵ U septembru 2004. godine predstavnici Ministarstva odbrane bili su izvor informacija u 14% slučajeva od ukupno navedenih državnih izvora informacija o vojnim temama u informativnim TV programima, a u 41% slučajeva u dnevnoj štampi.

²⁶ TV novinari bili su izvor informacija u 10% slučajeva od ukupno navedenih izvora informacija u maju i oktobru 2003. godine, a u 18% slučajeva u septembru 2004. godine. U dnevnoj štampi oni su bili izvor informacija i viđenja pitanja u vezi sa vojskom u 14% slučajeva u maju 2003. godine, a u 21% slučajeva u septembru 2004. godine.

²⁷ Predstavnici NVO i samostalni civilni eksperti za vojne teme citirani su u TV priložima u 5% slučajeva od ukupno navedenih izvora informacija u maju 2003. godine, u 3% slučajeva u oktobru 2003. godine, a u 2% slučajeva u septembru 2004. godine. U novinama su oni bili prisutni u 7% slučajeva u maju 2003. godine i u septembru 2004. godine.

²⁸ U TV priložima o vojnim temama inostrani subjekti su navedeni u 19% slučajeva od ukupno pomenutih izvora informacija u maju 2003. godine, u 28% slučajeva u oktobru 2003. godine i u 10% slučajeva u septembru 2004. godine. U novinama oni su citirani u 12% slučajeva u maju 2003. godine i u 8% slučajeva u oktobru 2004. godine.

²⁹ U maju 2003. godine partijski lideri bili su izvor informacija ili stavova u 1% slučajeva od ukupno navedenih izvora u TV priložima o vojnim temama, a u 2% slučajeva u dnevnoj štampi. To se dogodilo u 8% slučajeva na televiziji u oktobru 2003. godine i u 8% slučajeva u septembru 2004. godine i na televiziji i u dnevnoj štampi.

³⁰ Na televiziji, pripadnici Vojske SCG bili su izvor informacija ili mišljenja u 7% slučajeva od ukupno navedenih izvora informacija u maju i oktobru 2003. godine, a u 1% slučajeva u septembru 2004. godine. U štampi, oni su se pojavili u toj ulozi u 4% slučajeva u maju 2003. godine i u 8% slučajeva u septembru 2004. godine.

Neadekvatan tretman glavnih vojnih tema

Uporedo sa opadanjem intenziteta izveštavanja o vojnim temama, od maja 2003. godina pa nadalje, smanjivao se i tematski raspon izveštavanja.³¹ Međutim, glavnina medijskih prikaza sektora odbrane bila je uvek fokusirana na svega nekoliko grupa tema – dve, tri ili četiri – dok su ostale teme od značaja za javnost bile marginalizovane i pominjane tek u 5% slučajeva ili ređe³², ili su bile ignorisane. Čak i o temama kojima su posvetili najveću pažnju, mediji su izveštavali neadekvatno, izostavljajući njihove ključne aspekte.

Kao izrazito dominantne, u svim istraživačkim periodima, izdvojile su se dve (grupe) tema – reforma vojske i ratna prošlost vojske, vezana za učestvovanje JNA i Vojske Jugoslavije u ratovima tokom 1990-ih godina, kao i za optužbe za ratne zločine i za suđenja bivšim pripadnicima vojske pred Haškim tribunalom i drugim međunarodnim i domaćim sudovima.

Televizijski informativni programi su u maju 2003. godine posvetili najveću pažnju temi ratne prošlosti vojske (24% slučajeva od ukupno razmatranih tema), reformi vojske (15%) i pristupanju SCG u NATO program „Partnerstvo za mir“ (12%). U oktobru 2003. godine izrazito je dominirala tema ratnog nasleđa vojske (50%), a zatim moguće učestvovanje vojnih snaga u međunarodnim mirovnim operacijama (13%). U septembru 2004. godine tematski prioriteti TV priloga bili su isti kao godinu i po dana ranije – ratna uloga, optužbe i suđenja za ratne zločine (41%), reforma vojske (22%) i pristupanje SCG programu „Partnerstvo za mir“ (7%).

U novinama, u maju 2003. godine, najveća pažnja posvećena je reformi vojske (28% slučajeva od ukupno razmatranih tema), ratnoj prošlosti vojske (22%), priključenju SCG programu „Partnerstvo za mir“ (9%) i međunarodnoj vojnoj saradnji (6%). U septembru 2004. godine izveštavanjem su dominirali ratni zločini u vezi sa vojskom (24%), reforma vojske (22%), imovinske transakcije vojske (6%) i socijalno-ekonomski položaj vojske (6%).

Reforma vojske dobila je veliki publicitet u prvoj polovini 2003. godine, u periodu kada su bile intenzivirane aktivnosti državnih organa povodom javne promocije reforme u oblasti odbrane i kada su učinjeni neki od ključnih reformskih poteza, da bi je zatim potisnule neke druge teme. Ponovo je bila, međutim, aktuelizovana u drugoj polovini 2004. godine.

Osnovne karakteristike medijskog tretmana reforme vojske uspostavljene su na samom početku tog procesa i nisu se kasnije bitno menjale. U

---

³¹ U maju 2003. godine u štampi je registrovano ukupno 45 različitih tema u vezi sa vojskom i odbranom, a 25 na televiziji. U septembru 2004. godine novinski tekstovi govorili su o 36, a TV prilozima o 12 različitih tema.

³² U maju 2003. godine u polovini slučajeva od ukupno pomenutih tema u informativnim TV programima govorilo se o tri teme. U oktobru 2003. godine u polovini slučajeva bila je zastupljena samo jedna tema. U septembru 2004. godine u dve trećine slučajeva pominjane su tri teme. U novinama, u više od 5% slučajeva govorilo se o četiri teme u maju 2003. godine i u septembru 2004. godine.

izveštavanju je dominiralo uniformno prenošenje događaja kreiranih da privuku medijsku pažnju i odsustvo analitičkog i kritičkog pristupa. Mediji su proizvodili površnu, fragmentarnu, pojednostavljenu i jednostranu sliku procesa reforme vojske. Iako su bili značajan izvor informacija, oni nisu uspjeli da publiku na sveobuhvatan i izbalansiran način obaveste o relevantnim zbivanjima, kao i o stanju u oblasti odbrane. Mediji su više funkcionisali kao kanal promocije oficijelnih informacija i stanovišta, nego kao samostalni istraživački instrument koji kritički objašnjava i procenjuje odluke i politiku organa vlasti i proverava je oslanjanjem na raznovrsne izvore. Oni su marginalizovali sporna pitanja i proizvodili afirmativnu i optimističnu sliku reforme vojske, u kojoj se nisu nazirali ključni problemi ovog procesa. Prema toj slici nije bilo jasno zašto je reforma potrebna, koji su njeni ciljevi, šta sve reforma treba da obuhvati, kao i koji se problemi i prepreke pojavljuju ili se mogu pojaviti tokom ostvarivanja promena.

Priča o reformi vojske smeštena je u veoma siromašan tematski okvir. Aktuelno stanje vojske kada su u pitanju njena tehnička opremljenost, kadrovska struktura, odziv regruta, borbena gotovost, politička neutralnost i drugo, tj. kada su u pitanju okolnosti u kojima reforma treba da se odvija, pominjano je u najviše 3% slučajeva među svim registrovanim vojnim temama.³³ Društveni status vojske, koja je već godinama bila marginalizovana i finansijski iscrpljivana, kao i životni standard njenih pripadnika razmatrani su u proseku u 2% svih zastupljenih vojnih tema na televiziji, a u 5% zastupljenih vojnih tema u dnevnoj štampi.³⁴ Ove dve teme dobile su nešto veću medijsku pažnju tek u drugoj polovini 2004. godine, i to samo u dnevnoj štampi, a zanemarljivu na televiziji. Kod većine medija promena u tematskom fokusu bila je rezultat aktivnosti državnih organa usmerene ka poboljšanju ekonomskog položaja vojske, koju su mediji pasivno i nekritički pratili, dok je u jednom mediju (podgorički list *Vijesti*) upravo o ovim temama registrovan senzacionalistički način izveštavanja, inače do tada redak u tretmanu vojnih tema.

Iz ovako šture slike javnost nije mogla da stekne uvid u postojanje potrebe da bude sprovedena reforma vojske, kao ni o nepovoljnim uslovima u kojima ovaj proces započinje. U okviru direktne priče o planovima za reformu takođe je zanemarivano objašnjenje ciljeva reforme i iznošenje argumenata u njenu korist. U periodu kada su mediji najviše pažnje posvetili reformi vojske i kada je njen sadržaj bio potpuno nepoznat javnosti, bilo kakvo pominjanje ciljeva i krajnjih rezultata reforme u novinama – koje su ovoj temi posvetile veću pažnju nego televizija – pojavilo se u 16% sadr-

³³ U maju 2003. godine aktuelno stanje u vojsci razmatrano je u informativnim TV programima u 2,6% slučajeva od ukupno pomenutih tema, a kasnije u manje od 1% slučajeva. U novinama se o njemu izveštavalo u 1,8% slučajeva u maju 2003. godine, a u 3% slučajeva u septembru 2004. godine.

³⁴ Na televiziji, socijalno-ekonomski položaj vojske bio je predmet izveštavanja u manje od 2% slučajeva od ukupno pomenutih tema u maju 2003. godine, u manje od 1% slučajeva u oktobru 2003. godine i u 2% slučajeva u septembru 2004. godine. U dnevnoj štampi, on je bio glavna tema u 4% slučajeva u maju 2003. godine i u 6% slučajeva u septembru 2004. godine.

žaja posvećenih reformi. U njima su se najviše pominjali ciljevi reforme vojske ali u međunarodnom, a ne u domaćem kontekstu. Mediji su češće govorili o usaglašavanju sa međunarodnim standardima i o uključenju u međunarodne integracije kao o ciljevima reforme, nego što su govorili o stvaranju modernije i jeftinije vojske čiji će pripadnici imati bolji socijalni položaj.³⁵ U maju 2003. godine, svaka od analiziranih novina u proseku je jednom u tri nedelje kao cilj reforme vojske pominjala stvaranje jeftinije ili modernije vojske, odnosno poboljšanje njenog materijalnog položaja, a dva puta nedeljno govorila je o ciljevima reforme u međunarodnom kontekstu.

U kasnijim periodima, pominjanje ciljeva reforme i njene argumentacije potpuno je izgubilo na značaju, kao da se oni podrazumevaju. Marginalizacijom akutnih problema u odbrambenom sektoru i afirmisanjem međunarodnog konteksta reformskih poteza, u medijskoj slici reforme manje je promovisana reforma kao autentična potreba društva za optimalnim uređenjem najvećeg društvenog sistema, a više kao aktivnost koja pre svega ima međunarodne implikacije, i to pre za državu nego za vojsku.

Mediji su kao značajne izdvojili svega nekoliko aspekata reforme vojske. Oni su u značajnoj meri izveštavali o brojčanom smanjenju vojske, uvođenju civilne službe, ostvarivanju civilne kontrole nad vojskom³⁶, reorganizaciji vojnih oružanih snaga i normativnim promenama³⁷. Ostali aspekti – tehnička modernizacija, rekonstrukcija vojne industrije, kadrovske promene, zbrinjavanje viška zaposlenih, profesionalizacija vojske, skraćenje vojnog roka, uređivanje vojnog budžeta, borba protiv korupcije i kriminala – dobili su nedovoljnu medijsku pažnju.³⁸

Finansijska strana reforme, kao i to šta sve ona treba da obuhvati, koji su njeni prioriteti, koja je moguća brzina ostvarivanja i koje teškoće postoje – jedva da su ikada bili ozbiljno razmatrani.³⁹

Fragmentarna slika aspekata reforme nije uspela da stvori sliku procesa koji se zasniva na drugačijem bezbednosnom konceptu i demilitarizova-

---

³⁵ Među malobrojnim pominjanjima ciljeva reforme, usaglašavanje sa međunarodnim standardima je kao reformski cilj naznačeno u 30% slučajeva, a uključenje u međunarodne integracije u 15% slučajeva. Jeftinija vojska i njen bolji materijalni položaj pomenute su po tri puta u okviru 363 reference o reformi, a modernizacija vojske četiri puta. *TV Beograd* je tokom tri nedelje samo jedanput reformu vojske pomenula kao uslov za pristupanje bezbednosnim integracijama, ne nudeći nikakve druge dodatne argumente za potrebu sprovođenja reforme.

³⁶ U maju 2003. godine u dnevnoj štampi najviše se govorilo o civilnoj službi (18% slučajeva od ukupno pomenutih tema), brojčanom redukciji vojske (17%), uvođenju civilne kontrole vojske (11%) i reorganizacija civilnih institucija u sklopu reforme (10%).

³⁷ U septembru 2004. godine oko 80% novinskih sadržaja posvećenih reformi vojske odnosilo se samo na usvajanje Strategije odbrane.

³⁸ U vreme kada je najveća pažnja posvećena reformi vojske (maj 2003. godine), o tehničkoj modernizaciji i kadrovskim promenama govorilo se u manje od 2% slučajeva od ukupno pomenutih vojnih tema.

³⁹ U maju 2003. godine, kada je sadržaj reforme bio potpuno nepoznat javnosti, o tome šta sve reforma vojske treba da obuhvati govorilo je šest novinskih pasusa od ukupno 363 (manje od 2%) posvećena reformi vojske, a pet od njih objavljeno je samo u jednom od četiri analizirana dnevna lista. O finansijskim aspektima reforme govorilo se u pet novinskih paragrafa, uvek prenošenjem reči ministra odbrane Borisa Tadića. O problemima i teškoćama u sprovođenju reforme ukupno je postojalo 13 referenci od 363 (manje od 4%).

nim civilno-vojnim odnosima. U medijskom govoru o reformi dominirao je oficijelni diskurs, koji je reformu svodio na unutrašnju reorganizaciju vojske, zanemarujući one njene aspekte koji bi trebalo da označe diskontinuitet sa ranijom praksom organizovanja odbrane.

Informacije o reformi, kao i ocene reforme uglavnom su poticale od državnih zvaničnika⁴⁰ i u njima su preovladavali iskazi o uspešnom odvijanju reforme i spremnosti da se ona sprovede, a odsustvovala bilo kakve naznake postojanja spornih pitanja. Novinari nisu problematizovali domaće i strane oficijelne pohvale reformskih poteza, niti su ispitivali njihove efekte samostalnim istraživačkim naporom iako su neke kritičke ocene dometa reforme bile prisutne u novinskim komentarima.

U oktobru 2003. godine, umesto reforme, u centru medijske pažnje bilo je pitanje eventualnog učestvovanja Vojske SCG u međunarodnim mirovnim operacijama. Ova tema nikada nije direktno razmatrana u kontekstu reforme vojske. Ona je tretirana kao posebna i kao potencijalno kontroverzna tema, jer su se o njoj čula različita mišljenja. Izdvajanjem ove teme iz procesa reforme, čiji zvanično definisani cilj jeste približavanje evroatlantskim integracijama i usklađivanje sa svetskim standardima, ona je u odnosu na proces reforme bila više oblikovana kao anahrona, nego što je bila njen sastavni deo.

Neadekvatan tretman reforme došao je do izražaja i prilikom tretiranja kontroverznih pitanja. Kada su se sporovi oko posebnih aspekata reforme jasno ispoljavali na političkoj sceni, novinari su nastojali da sukobe umanje i pacifikuju. Na taj način javnosti je onemogućeno da učestvuje u debati oko spornih pitanja koje imaju javni značaj, a mediji su neadekvatnim informisanjem legitimisali raniju praksu političkog rešavanja sporova o stvarima koje se tiču celokupne zajednice. Ovakav tretman kontroverze jasno se ispoljio prilikom izveštavanja o usvajanju Strategije odbrane, strateškog dokumenta od velikog značaja za reformu vojske. Sporadično i površno izveštavanje⁴¹ nije omogućilo publici čak ni to da shvati zašto je usvajanje Strategije odbrane značajno i šta je novo, u odnosu na ranije sadržaje i na jednom već iz skupštinske rasprave povučeni predlog Strategije odbrane, ponudila verzija ovog strateškog dokumenta, a još manje to oko čega se i koji poslanici se spore povodom novog teksta dokumenta. Javne televizije Srbije i Crne Gore su svojim gledaocima ponudile potpuno različita objašnjenja spora koji je postojao između političkih elita u Srbiji i u Crnoj Gori oko teksta Strategije odbrane, i to pre njenog konačnog usvajanja, odnosno prilikom odlaganja usvajanja ovog dokumenta u nadležnom skupštinskom odboru. TV Crne Gore je objasnila da dokument nije usvojen, jer nije dobio poverenje većine

⁴⁰ Državni funkcioneri govorili su o reformi vojske u 46% slučajeva od ukupno pomenutih izvora informacija o ovoj temi, a predstavnici Ministarstva odbrane u 30% slučajeva u dnevnoj štampi, u maju 2003. godine. U oktobru 2003. godine 45% televizijskih informacija i ocena o reformi poticalo je od ministra odbrane Borisa Tadića.

⁴¹ *TV CG* je o kontroverzama koje su pratile usvajanje Strategije odbrane emitovala šest priloga, *TV Beograd* četiri, a *TV BK* i *TV B92* su emitovali po jedan (septembar 2004. godine).

poslanika iz Srbije. Gledaocima u Srbiji, TV Srbije je sugerisala da je neusvajanje predloga Strategije odbrane rezultat neusaglašenosti mišljenja poslanika iz Crne Gore. Dok je na *TV CG* publicitet dobilo mišljenje da je stara verzija Strategije odbrane odudarala od Ustavne povelje, na *TV Beograd* se tvrdilo suprotno, odnosno da je upravo novi predlog dokumenta u suprotnosti sa Ustavnom poveljom. U dnevnoj štampi, osim u jednom komentaru u listu *Politika*, javnosti u Srbiji nije objašnjeno zašto ovaj dokument nije bio usvojen na skupštinskom odboru, nakon velikog publiciteta koji je štampa dala objašnjenju ministra odbrane da su u novom predlogu ispravljene tek štamparske greške i nejasnoće jezičke prirode.

Ovakav medijski tretman reforme nije bio koristan ni za publiku ni za samu vojsku. U težnji da promovišu reformu i mobilišu podršku reformskim zahvatima, mediji su stvarali nerealnu sliku ovog procesa i podsticali nerealna očekivanja javnosti. Na ovoj optimističnoj slici negovano je poverenje u vojsku, koje je naglo opalo onda kada se, povodom nerazjašnjenog ubistva dvojice vojnika u kasarni u Topčideru u oktobru 2004. godine, pokazalo da je vojska još uvek veoma zatvorena institucija, da se u njoj kriju razne tajne i da civilni organi nemaju odgovarajuću kontrolu nad vojskom.

Druga prioritetna tema – tema o ratnim zločinima koji se odnose na pripadnike vojske – izuzetno je retko i sporadično dovođena u vezu sa reformom vojske. Mediji su redovno izveštavali o aktuelnim događajima u vezi sa suđenjima bivšim pripadnicima vojske optuženim za ratne zločine, kao i o zahtevima za predaju, izručenjima i predajama bivših pripadnika vojske Haškom tribunalu. Međutim, izborom tema, njihovim dovođenjem u vezu sa drugim temama i predstavljanjem zločina koji se pripisuju pripadnicima vojske većina medija nije doprinosila stimulisanju racionalne javne debate o posledicama ratne prošlosti vojske i o njenom uticaju na profesionalno i socijalno biće vojske, niti debate o potrebi diskontinuiteta u odnosu na ponašanje JNA i Vojske Jugoslavije tokom ratova u Hrvatskoj, Bosni i na Kosovu. O potrebi odstranjivanja ratnog nasleđa vojske povremeno se govorilo u pojedinačnim komentatorskim tekstovima u listu *Danas*, a posredno je, načinom izveštavanja o aktuelnim događajima u vezi sa optužbama za ratne zločine, o tome govorila i televizija *B 92*.

Uloga vojske u ratovima tokom 1990-ih godina doticana je samo sporadično, i to u okviru izveštavanja o suđenju bivšim pripadnicima Vojske pred Haškim tribunalom, ali su u medijima, sa najvećim obuhvatom publike, ignorisane informacije koje su angažovanje vojske predstavljale negativno.⁴² Kada je u pitanju prezentacija ratnih zločina, većina medija sledila

---

⁴² U maju 2003. godine, u okviru izveštavanja o suđenjima pred Haškim sudom, u listu *Danas* 11 puta je u negativnom kontekstu pomenuto ponašanje vojske u ratu. List *Politika* je u istom periodu to učinila dva puta, a list *Večernje novosti* jedanput. Nasuprot tome, u listu *Politika* je, u kontekstu izveštavanja o suđenju pilotu Emiru Šišiću pred sudom u Italiji, koji je bio optužen zbog obaranja helikoptera Evropske zajednice u Hrvatskoj 1992. godine, 23 puta u pozitivnom kontekstu pomenuto ponašanje vojske tokom rata, dok su list *Večernje novosti* i list *Danas*, izveštavajući o ovoj temi, učinile to samo po jedanput.

je zvanični javni govor o ratnim zločinima za koje se optužuje srpska strana. Taj govor uključivao je poricanja zločina, njegovo prikrivanje i opravdavanje, kao i njegovu instrumentalizaciju. Dostupne informacije o konkretnim ratnim zločinima koji se pripisuju pripadnicima vojske prenošene su selektivno. Oštro kritički intoniran govor, koji je odgovornost za brojne ratne zločine tokom rata devedesetih pripisivao samom vrhu vojske, nikada nije dobio odgovarajući publicitet. U najuticajnijim medijima ratni zločini su retorički anestetizovani odsustvom informacija o razmerama, prirodi i žrtvama zločina.⁴³ Iz takve slike ratnog ponašanja vojske javnost nije mogla steći uvid u breme ratnog nasleđa, pa ni u potrebu postojanja pravnog, institucionalnog i kadrovskeg odvajanja od prošlosti, kao ni u nužnost stvaranja novog identiteta vojske.

Podizanje optužnice za ratne zločine na Kosovu protiv aktivnog generala Vojske SCG Vladimira Lazarevića i bivšeg načelnika Generalštaba Vojske Jugoslavije Nebojše Pavkovića, kao i dva policijska generala, u oktobru 2003. godine, snažno je aktuelizovalo temu ratne prošlosti vojske, prikazujući je kao balast za koju nije nađeno odgovarajuće rešenje. Medijska prezentacija ove teme, međutim, akcentovala je samo političke reakcije na sam događaj podizanja optužnice. U ovim reakcijama publicitet su dobile negativne ocene rada Haškog suda, negativne ocene politike vlasti prema Tribunalu (kojoj je zamerana popustljivost prema međunarodnim pritiscima) i pozitivne ocene ponašanja vojske i njenih pripadnika na Kosovu, na koje su se odnosile nove optužnice. Ni na jednoj od četiri analizirane televizije nije dan od subjekata kojima je omogućeno da svoje stanovište iskažu TV gledalištu nikada nije govorio pozitivno bilo o državnoj politici prema Hagu bilo o aktivnosti Haškog suda, niti je na neki način dovodio u vezu ponašanje vojske tokom rata na Kosovu sa raznim zločinima. Ukupnom slikom javnih reakcija povodom „slučaja četiri generala“ TV stanice u Srbiji su se uključile u proizvodnju oficijelno promovisane „antihaške euforije“ više nego u informisanje javnosti o osnovi za podizanje haške optužnice.

Ratna uloga vojske nije tematizovana ni godinu dana kasnije, u septembru 2004. godine, kada je „slučaj četiri generala“, usled intenziviranja međunarodnog pritiska za njihovo izručenje, ponovo postao glavna medijska tema. Publika je izuzetno retko podsećana na to kakvo se to ponašanje vojske stavlja optuženima na teret. Mediji su se bavili samo jednim aspektom događaja – izručenjem, odnosno neizručenjem četvorice generala Haškom tribunalu kao alternative suđenju pred domaćim sudom. Od četiri analizirane TV stanice jedino je *TV CG* svojim gledaocima prenela poruku zvaničnika Haškog tribunala o tome da političari, koji govore da je mogu-

⁴³ *TV Beograd* je, na primer, šest tačaka optužnice koju je Haški sud podigao protiv bivšeg oficira Miroslava Radića pominjala kao „ratne zločine u Vukovaru“ bez preciznijih informacija. Žrtve zločina u Vukovaru pominjane su samo kao „nesrpsko stanovništvo“. Nasuprot tome, na *TV B92* optužnica je detaljno citirana više puta, a sam zločin za koji je Radić optužen navođen je kao „ubistvo“, dok su žrtve identifikovane kao hrvatske, a detaljnije kao „civilni“, „zarobljenici“ i „ranjenici“.

će to da će Haški tribunal suđenje četvorici generala ustupiti pravosuđu u Srbiji, zavaravaju javnost. Pitanje izručenja generala tretirano je instrumentalno, u kontekstu posledica koje će imati na međunarodni položaj države, na njeno uključivanje u međunarodne organizacije i institucije, kao i na odnose između Srbije i Crne Gore ili na stabilnost Vlade Srbije, a nikada u kontekstu ponašanja vojske tokom rata, kontekstu posledica koje ratno nasleđe ima na vojsku, kao i u kontekstu potrebe da vojska raskine sa tom opterećujućom prošlošću.

Nužnost profesionalizacije medija u Srbiji i Crnoj Gori

Rezultati istraživanja su jasno pokazali da mediji raspolažu nedovoljnim profesionalnim kapacitetima da bi obavljali značajnu ulogu u demokratizaciji civilno-vojnih odnosa u Srbiji i Crnoj Gori. Oni, prema demokratskim standardima, ne ispunjavaju nijednu od očekivanih uloga.

Analizirani mediji približili su se poželjnim standardima najviše ostvarivanjem informativne uloge, tj. obezbeđivanjem pravovremenih i pouzdanih informacija o relevantnim zbivanjima u sektoru odbrane. Oni su pitanje reforme vojske prepoznali kao značajan društveni prioritet. Međutim, slika zbivanja u ovoj oblasti nije bila dovoljno izbalansirana i nijansirana. Novinari nisu ostvarili neophodnu profesionalnu distancu u odnosu na zvanične izvore informacija. U njihovim prikazima aktivnosti vlasti u oblasti odbrane sadržana je afirmacija vlasti, ostvarena podrškom njenim najznačajnijim aktivnostima i odsustvom kritičkog govora. Oni nisu uložili dovoljno napora da sakupe informacije iz različitih izvora, da pažnju javnosti usmere na pitanja i teme koje su zanemarene u službenoj politici, kao i da javnost upoznaju sa načinom na koji vojne teme vide relevantni neoficijelni izvor i sa mišljenjima koja se razlikuju od oficijelnog diskursa.

Neizgrađeni profesionalni standardi ugrozili su i ovu, najlakšu ulogu medija, prilikom specifične situacije nastale oko „slučaja Topčider“ krajem 2004. godine. Izveštavanje o aferi nerazjašnjenog ubistva dvojice vojnika u kasarni u Topčideru bilo je predmet posebne analize u okviru serije istraživanja medijske prezentacije vojnih tema (Glišić, 2002, 2004, 2005). Dok su u ostalim prilikama mediji uspevali da izbegnu nekorektno i senzacionalističko izveštavanje, dotle je u kriznoj situaciji na koju su zvanični organi reagovali na očekivan način – zaustavljanjem protoka informacija i povećanom kontrolom informacija – većina medija podlegla komercijalnom motivu i eksploatisala ovu temu na neprimeren način. Prvi put je veliki publicitet u izveštavanju o jednoj vojnoj temi dat anonimnim subjektima (5% među svim pomenutim subjektima), odnosno nepouzdanim, neproverenim ili neidentifikovanim izvorima informacija, dovodeći u pitanje kredibilitet medija kao izvora informacija.

U defektnom funkcionisanju medija kao kontrolora vlasti najviše je došao do izražaja nedostatak specijalizovanog znanja novinara, koje je

neophodno za analitičko i istraživačko izveštavanje. Specijalizovano znanje o temama o kojima izveštavaju omogućuje novinarima da sami budu izvor relevantnih informacija, da objašnjavaju uzroke, posledice i trajnije veze, između događaja, kao i da ih posmatraju višedimenzionalno. Retko pojavljivanje novinara u ulozi izvora informacija, nizak udeo analitičkih TV priloga i novinskih tekstova o vojnim temama u ukupnom izveštavanju, usmerenost autora na najjednostavnije analitičke forme i gotovo potpuno odsustvo istraživačkog novinarstva i kritičke provere oficijelnih verzija zbivanja, koji su registrovani u istraživanjima, svedoče o nerazvijenim profesionalnim standardima u medijima, kao i o niskim profesionalnim aspiracijama novinara.

Mediji su, najzad, iskazali najmanje interesovanja za to da postanu mesto i instrument javne debate o kontroverznim temama od javnog interesa. Umesto da unaprede racionalni javni dijalog o brojnim spornim pitanjima koja su se pojavila u javnoj sferi u vezi sa odbranom i vojskom, oni su marginalizovali sporne teme, minimizirali značaj konflikata i onemogućavali jasno sukobljavanje mišljenja. Medijski govor o vojnim temama odvijao se unutar granica koje je definisao državni establišment, kao primaran i neupitan izvor informacija o vojnim temama, bez vidljivog pokušaja medija da prošire polje legitimne debate.

Zaključci istraživanja pokazuju da je za delotvorniju ulogu medija u Srbiji i Crnoj Gori u demokratizaciji civilno-vojnih odnosa neophodna profesionalizacija medija i specijalizacija novinara koji izveštavaju o vojnim temama. Koliko će ona biti uspešna, zavisi od uspešnosti transformacije medijskog sistema, koji treba da obezbedi institucionalne garancije za autonomiju medija i za njihov razvoj u pravcu podizanja profesionalnih i socijalnih kapaciteta medija.

Bibliografija

- Hartl, Jan (2003), „The Importance of Public Opinion in Security and Defence Policy-Making“, Vlachova, Marie (ur.) *The Public Image of Defence and the Military in Central and Eastern Europe*, Geneva/Belgrade: Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, Centre for Civil-Military Relations
- Lynch, Jake & McGoldrick, Annabel (2001), *Reporting the World*, London: Conflict and Peace Forums
- Ross, Howard (2002), *An Operational Framework for Media and Peace-Building*, Vancouver, Canada: IMPACS
- Taylor, Philip (2000), „The Military and the Media: Past, Present and Future“, Badsey, Stephen (ur.) *The Media and International Security*, London: Frank Cass
- Glišić, J; Hadžić, M; Timotić, M; Matic, J. (2003, 2004, 2005) *Javnost Srbije i Crne Gore o reformi Vojske – Rezultati istraživanja, I krug, II krug, III krug, IV krug, V krug, VI krug, VII krug*, Beograd: Centar za civilno-vojne odnose

BELEŠKE O AUTORIMA

Atanasović, Zorana je diplomirala psihologiju na Filozofskom fakultetu u Beogradu (2003) i specijalizirala nacionalnu i globalnu bezbednost na Fakultetu političkih nauka u Beogradu (2004). Saradnik je Centra za civilno-vojne odnose od 2004. godine.

Glišić, mr Jasmina je doktorant na Fakultetu političkih nauka u Beogradu, gde je bila asistent na predmetu Socijalna psihologija i politička psihologija. Radila je kao novinar i urednik u listovima Danas, Blic News i Evropljanin i kao glavni urednik veb-sajta Centra za civilno-vojne odnose. Član je asocijacije Fulbright Alumni u Beogradu, Women in International Security (WIIS) i Jugoslovenskog politikološkog udruženja. Sada je zamjenik direktora Beogradske škole za studije bezbednosti, istraživačkog odeljenja Centra za civilno-vojne odnose.

Hadžić, dr Miroslav je na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu diplomirao (1973), magistrirao (1979) i doktorirao (1985). Bio je vanredni profesor na Visokoj vojno-političkoj školi JNA (1973-1992), kao i na Vojnoj akademiji u Beogradu (1992-1994). Od 1995. do 2002. godine je viši naučni saradnik Instituta društvenih nauka Univerziteta u Beogradu, Odeljenje za sociološka istraživanja. Od 2002. godine je vanredni profesor na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu, na predmetu „Globalna i nacionalna bezbednost“. Jedan je od osnivača i predsednik Centra za civilno-vojne odnose u Beogradu. Objavio je više knjiga i članaka iz oblasti bezbednosti i civilno-vojnih odnosa.

Hartl, Jan je studirao sociologiju i političke nauke na Karlovom univerzitetu u Pragu. Istraživačkim radom se bavio na Institutu za filozofiju i sociologiju Čehoslovačke akademije nauka. Na Karlovom univerzitetu u Pragu predaje teoriju i praksu javnog mnjenja. Kao politički i socijalni analitičar bio je savetnik čeških vladinih institucija, predsedničke kancelarije i brojnih stranih institucija i univerziteta. Osnivač je i direktor češke marketinške agencije STEM (Centar za empirijska istraživanja) od 1990. Objavio je mnoštvo članaka i studija o razvoju političke scene Češke.

Jelušič, dr Ljubica je diplomirala (1985) i magistrirala (1988) na Fakultetu za sociologiju, političke nauke i novinarstvo Univerziteta u Ljubljani, a doktorirala (1992) na Fakultetu društvenih nauka Univerziteta u Ljubljani. Na istom univerzitetu je redovni profesor (od 2005). Na Fakultetu političkih nauka u Zagrebu bila je angažovana kao vanredni profesor (2002-2004). Objavila je brojne radove iz oblasti civilno-vojnih odnosa, kao i radove o stavovima javnog mnjenja o bezbednosnim temama, slovenačkom približavanju NATO i mirovnim misijama. Član je međunarodnih strukovnih organizacija.

Malešič, dr Marjan je diplomirao (1985), magistrirao (1989) i doktorirao (1994) na Fakultetu društvenih nauka Univerziteta u Ljubljani. Na istom fakultetu od 2005. godine radi kao redovan profesor. Predavač je na predmetima Nevojna bezbednost i Upravljanje krizama, kao i na poslediplomskim kursevima Analiza bezbednosne politike, Ekološki aspekti bezbednosti i Istraživački praktikum. Direktor je Centra za istraživanje odbrane. Objavio je više knjiga i članaka iz oblasti bezbednosti i civilno-vojnih odnosa. Član je međunarodnih strukovnih organizacija.

Manigart, dr Filip je magistrirao sociologiju na Univerzitetu u Čikagu (1979), a doktorirao na Slobodnom univerzitetu u Briselu (1983). Profesor je sociologije na Kraljevskoj vojnoj akademiji u Briselu i vanredni profesor Ekonomskog fakulteta u Mons-Enou (Mons-Hainaut). Stručnjak je za istraživanja javnog mnjenja. Koordinirao je prvo uporedno istraživanje na temu evropske bezbednosne i odbrambene politike (2000). Objavio je brojne knjige i članke o vojnim organizacijama, kao i o bezbednosnim temama i javnom mnjenju u Evropi.

Matić, mr Jovanka je diplomirala na Fakultetu političkih nauka u Beogradu, a magistrirala na Univerzitetu Sajmon Frejzer u Kanadi. Istraživačkim radom se bavila kao istraživač-saradnik Jugoslovenskog instituta za novinarstvo (1985-1994), a od 1994. kao istraživač-saradnik u Institutu društvenih nauka u Beogradu. Objavila je više knjiga i članaka iz oblasti istraživanja medija, kao i iz oblasti istraživanja izbora i medija u tranziciji.

Timotić, mr Milorad je završio Vojnu akademiju JNA (1957), diplomirao na Visokoj školi političkih nauka Univerziteta u Beogradu (1965), a magistrirao na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu (1972). Usavršavao se na Command and General Staff College Fort Leavenworth, Ks., SAD (1981) i Royal College of Defense Studies, London, UK (1985). U Institutu za stratejske studije JNA je bio rukovodilac projekata i istraživača, kao i šef Odeljenja za vezu sa KEBS, sada OEBS (1987-1992). Penzionisan je kao pukovnik JNA. Jedan je od osnivača Centra za civilno-vojne odnose, u kome je koordinator projekata.

O CENTRU

Centar za civilno-vojne odnose je nevladino, nezavisno, neprofitno i nepolitičko udruženje građana osnovano i registrovano 1997. godine u Beogradu.

Centar doprinosi javnom i odgovornom učešću civilnog društva u povećanju bezbednosti građana i države na principima modernog demokratskog društva, kao i unapređenju bezbednosne saradnje sa susedi-
ma i uključenju Srbije (SCG) u evroatlantsku zajednicu.

Glavni ciljevi Centra

- jačanje javnog nadzora nad sektorom bezbednosti i oružanim snagama Srbije (SCG);
- podsticaj daljem razvoju studija bezbednosti u Srbiji (SCG);
- doprinos punoj zaštiti ljudskih prava u oružanim snagama;
- saradnja sa državnim organima nadležnim za reformu sektora bezbednosti i demokratsku civilnu kontrolu oružanih snaga;
- stručna saradnja sa domaćim i stranim univerzitetima, institutima, srodnim udruženjima i organizacijama.

Delatnosti

Istraživački projekti Centra ispituju važne i izazovne teme iz oblasti bezbednosti. Oko njih se okupljaju multidisciplinarni timovi stručnjaka i saradnika. Bezbednosni kapaciteti Srbije (SCG) i izgledi za njeno brže uključjenje u evroatlantsku zajednicu su glavni predmet primenjenih istraživanja.

Obrazovni programi Centra odgovaraju na potrebu za dodatnim znanjima o bezbednosti i namenjeni su pripadnicima medija i civilnog društva, oružanih snaga i državnih institucija. Seminari i radionice pružaju produbljena i specijalizovana znanja o savremenim bezbednosnim fenomenima. Polaznici jednogodišnjih specijalističkih studija, razvijenih u saradnji sa Fakultetom političkih nauka u Beogradu, stiču akademsko zvanje specijaliste za globalnu i nacionalnu bezbednost.

Izdavačka delatnost Centra obogaćuje popularnu i naučnu literaturu u polju bezbednosnih studija. Svoj pečat izdavača ili suizdavača, Centar danas stavlja na više od dvadeset zbirki radova domaćih i stranih autora.

Pridobijanje javne podrške za reformu sektora bezbednosti u Srbiji (SCG), a u tom sklopu i za demokratsku civilnu kontrolu nad vojskom, policijom i tajnim službama, predstavlja krajnju svrhu aktivnosti Centra. Zato se objavljivanju rezultata istraživanja poklanja posebna pažnja. Rad Centra je potpuno transparentan, a njegovi članovi stalno saraduju s domaćim i stranim medijima, nevladinim organizacijama, akademskim institucijama i državnim ustanovama.

Beogradska škola za studije bezbednosti je posebno odeljenje Centra otvoreno januara 2006. godine. Zapošljava mlade i talentovane istraživače bezbednosti, koji rade uz podršku i nadzor vodećih stručnjaka.

Vebsajt Centra, osnovan 2002. godine, danas je referentna internet adresa u oblasti bezbednosti. Na njoj se mogu naći nedeljni pregledi najvažnijih vesti, desetine tekstova teoretičara i praktičara, brojni zakoni i dokumenta, kao i druge zanimljive rubrike. Većina sadržaja se objavljuje i na engleskom jeziku.

Radom **Centra** na osnovu Statuta upravljaju i rukovode Skupština, predsednik, izvršni direktor, koordinator projekata, sekretar i Nadzorni odbor.

Kontakt

Centar za civilno-vojne odnose
Gundulićev venac 48
11000 Beograd

tel/fax: 381(0)11-32 87 216
381(0)11-32 87 334

office@ccmr-bg.org
www.ccmr-bg.org

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

32 . 019 . 5 : 355 . 3 (497 . 11) (082)
659 . 3/ . 4 : 355 . 02 (497 . 11) (082)
659 . 3/ . 4 : 351 . 86 (497 . 11) (082)

JAVNOST i vojska : [zbornik radova] /
priredili Miroslav Hadžić, Milorad Timotić.
– Београд : Centar za civilno-vojne odnose,
2006 (Београд : Goragraf) . 184 str. :
graf . prikazi, tabele ; 21 cm

Тираж 300. – Белешке о ауторима :
Str. 179 – 180. – Напомене и библиографске
reference уз текст . – Библиографија уз
већину радова

ISBN 86-83543-43-9

а) Јавно мњење – Војска Србије – Реформа
– Зборници б) Оружане снаге –
Трансформација - Масовне комуникације –
Србија – Зборници с) Војска - Реформа –
Масовне комуникације – Србија – Зборници

COBISS . SR - ID 133854476